

A budapesti VI. ker. m. kir. állami
KÖLCSEY FERENC gimnázium
tanári könyvtára

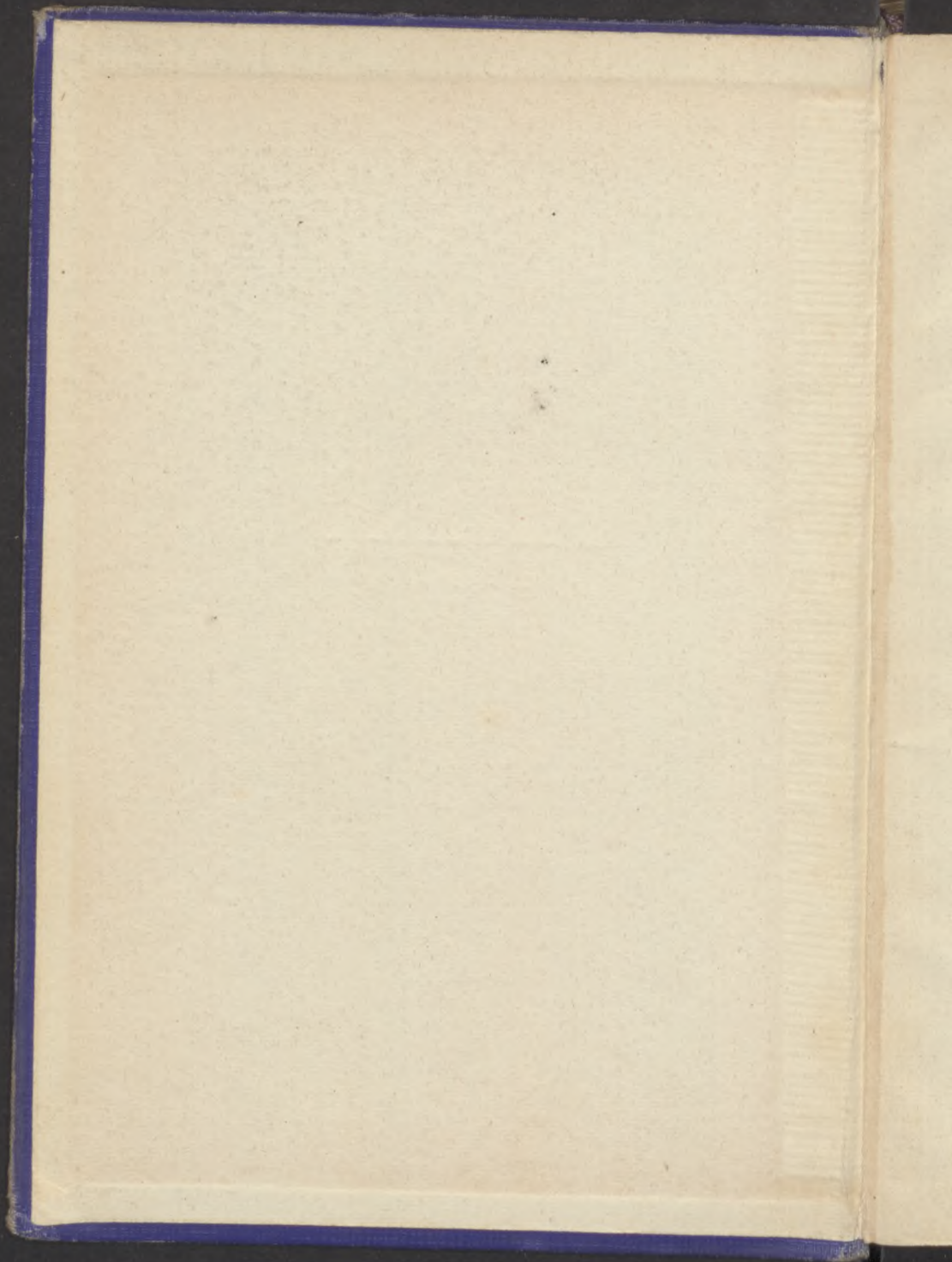
293399

.....csoport 646. leltári szám

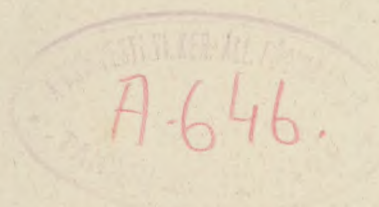
A beszerzés éve

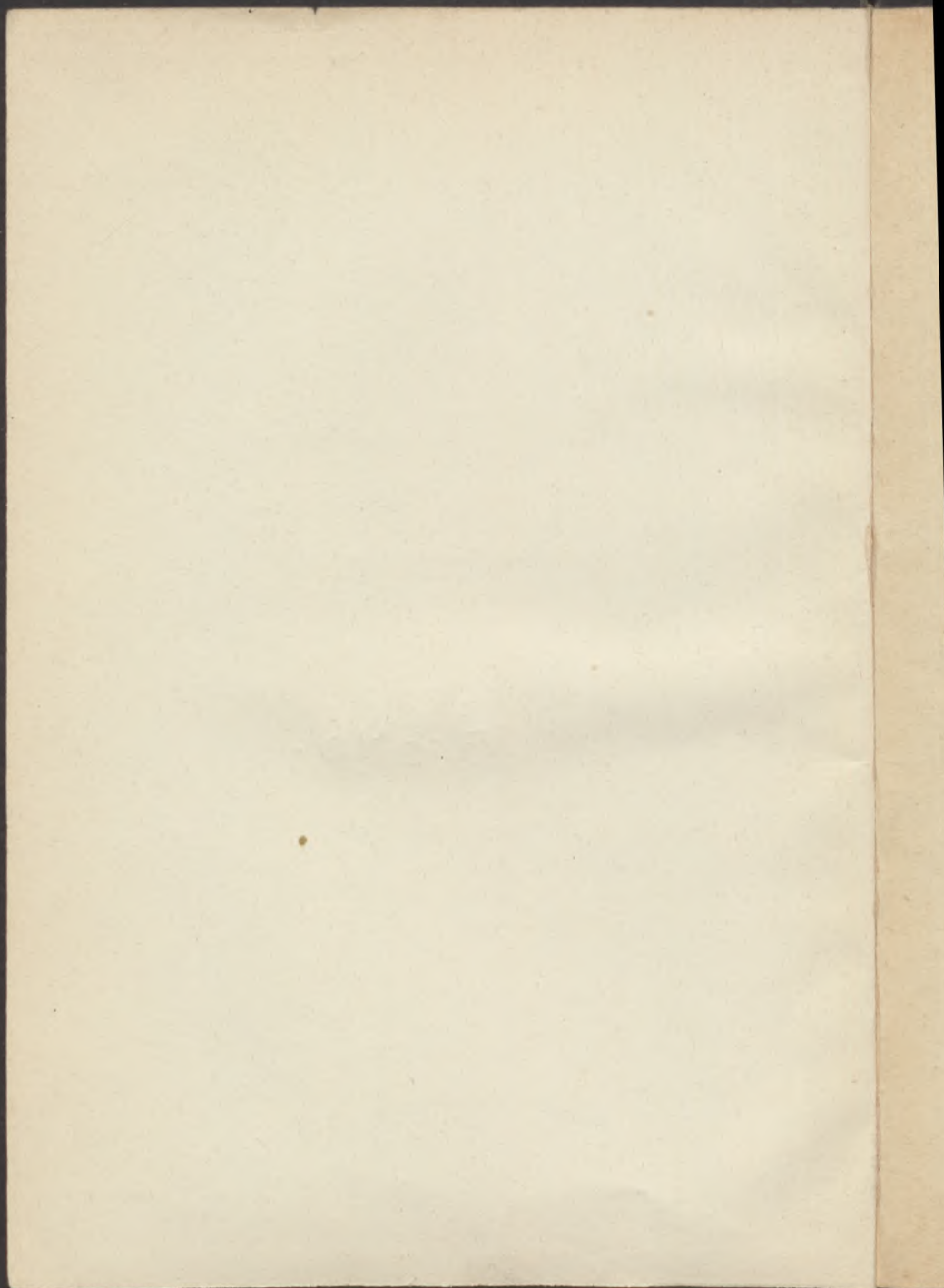
1930.

SZÉKELY MÓZES
ZÁTONY

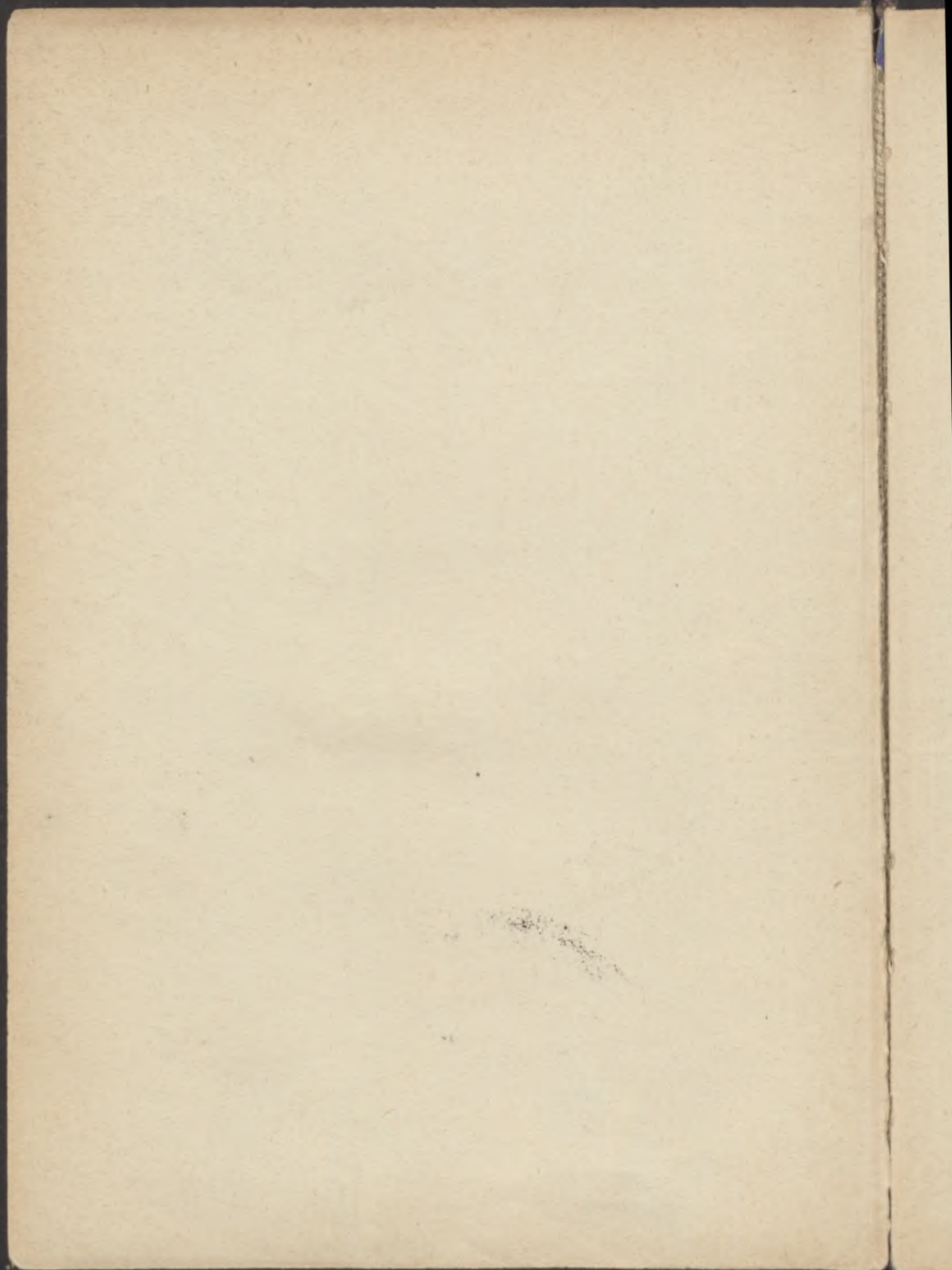

SZÉKELY MÓZES

ZÁTONY

GENIUS KIADÁS

Copyright by Genius, Budapest

293399

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR	
B	KÖ. sz. a. 16
1956 év	5647 SZ.

...Azt, ami itt történt, emberi
nyelv ki nem beszélheti... Ilyet
csak bomlott agy talál ki.

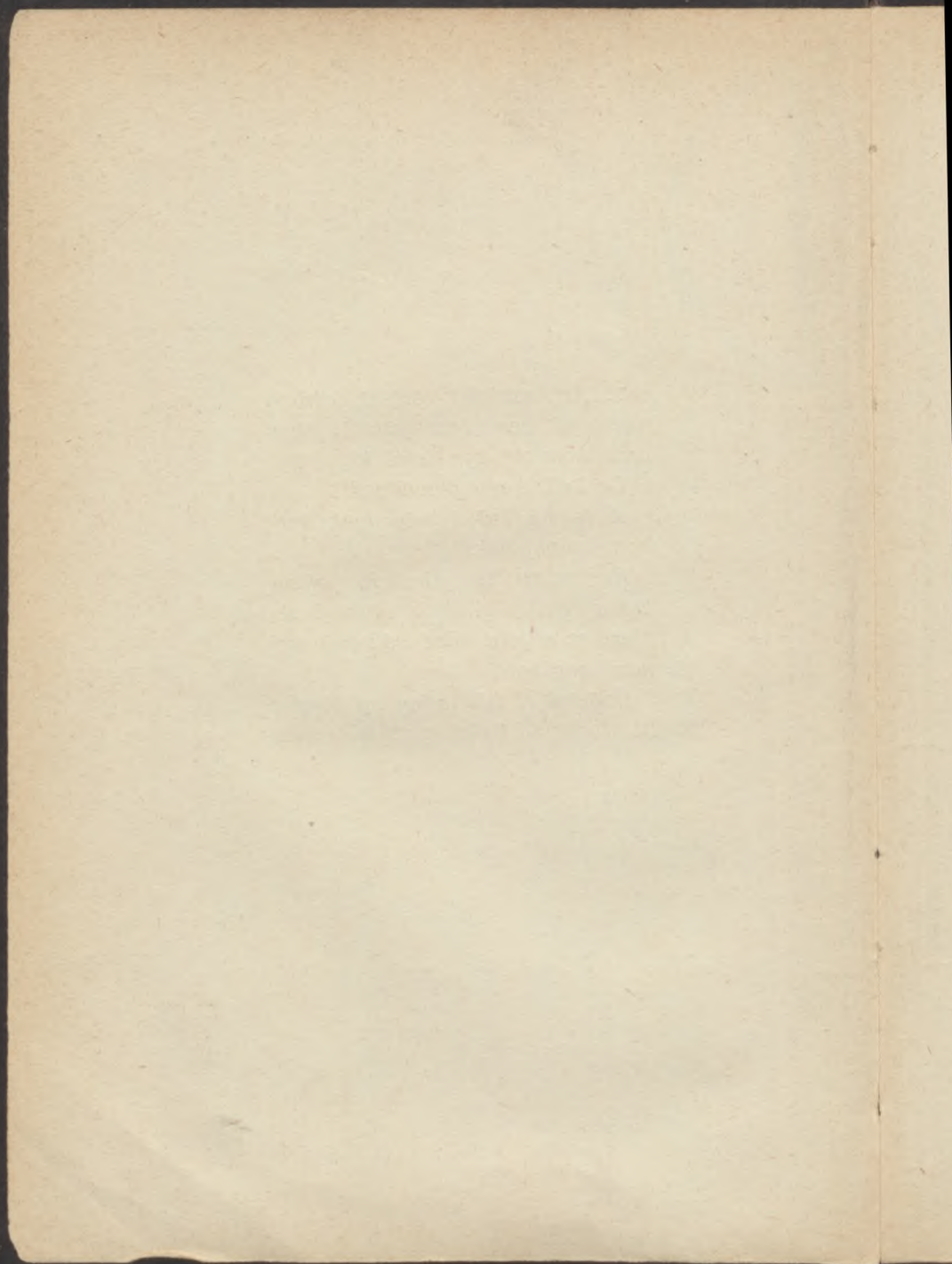
Te kell, hogy elüvöltsed!

A te hű kutya szivednek kell,
hogy higgyenek.

Ha neked se hisznek, akkor
hiába éltél! De ők is pusztulnak!
Mert ez a föld kővé vált sziveket
nem hordhat!

Üvöltsd el hát, hogy mi történt
itt. Hogy mit tettek ezzel a néppel!

I.

Semmit sem ér, hogy a kapukat lezártuk. Köröskörül bontják kerítéseinket. Dánék felől jókora rést vágtak a sűrűre nyírott sövényen. Fejszével. Mindezt látnom kell. Mit tehetek? Kétségbeesetten üvöltök egész éjszaka. Egyedül vagyok drótként szórító kötelességérzetemmel. Gazdám nem mozdul a házból. Mióta az inas és a kövér szakácsnő megszöktek az ezüstneművel, kilő ugyan néha éjjel az ablakon. Olykor nappal is. Ha a hangomat hallja. De mit ér? Tudják a gazemberek, hogy vakon jött haza. Egy szénásszekér maradt az udvaron. Nincs ki lerakja. Azt hurcolják jobbra-balra. Fedezéknak. Mert azt nem járja a golyó. És osztóznak mellette. Gabonánkat a magtárból, a bort a pincénkből már kifolyatták. Zsákkal, köténnyel, sajtárral hordták szét. A falu lerészegedett. Piszkos öklükkel még most is verik a mellüket. Nyilván mielőbb engem is agyonvernek. Nem tehettem mást: elején néhányat erősen megtéptem. Most keritenek, mihelyt észrevesznek. Imént utánam lőttek. A dombról. Talpam alól kiszakadt egy darab gye. Füttyölve csapódott valami a terraszoszlopához és kalimpálva bevert egy ablakszemet. Vigyáznom kell. Maholnap én sem leszek. Az öreg Moisa is dög lett. Haza akart menteni pár málés szekeret. A részesek meglökdösték. Murza Sándri rászólt:

— Kotródj, keshedt eb!

Az öreg bátran tartotta magát. Hogy a szántásvetésért legalább valamit visszakapjon. Hiába. Végül betörték pár bordáját és otthagyták egy kóré-pup tövében elnyulva.

Fifi jött át a kerten, tengelyvégszegnyi farkával. Utána a tiszteletes botra támaszkodva.

— Jó reggelt! — kiáltotta hangosan gazdám felé, ki sajtot és egy pléhskatulyából halat evett a terraszon. Hályogos nap tördeste magát keresztül a ködön. A két óriás-tölggyről vörös levelek hulltak rakásra. A lépcsőn zörögtek. Fífive! megszagoltuk egymást. Mi is leültünk.

— Hogy került ide ilyen korán?

— Fölriasztottak az éjszaka.

Gazdám megtörölte egy kendővel a száját. A tiszteletes felé fordult. Két üres szemgödre mint két sötét kut, kifejezéstelenül nézett az égre. Félarca megrándult.

— Szolgálhatok egy cigarettával?

— Köszönöm, tudja, hogy pipázom.

— Szóval fölriasztották?

— Igen. Nézze, Ádám! Ezek a bitangok agyonlőtték az éjjel Sárpy Gyurkát.

Fifi szimatolni kezdett. Utálom ezt a kis szukát. Mindig evésen az esze. Féloldalra fordított fejjel most is a fülét hegyezte. Aztán felágaskodott. A sajtot leste. Rámordultam. A tiszteletes felémböködött a botjával.

— Mars!... Mire odaértem, tul volt minden rosszon.

— Meghalt?

— Azonnal.

— Többen voltak?

— Nem.

— Hol van?

— A nappaliba vitettem.

— Nem Gyurkát kértem.

— Azt a gazembert?... Az otthon van.

— Az istenfáját! Hát el se fogták?

— Hogyne! A gárdisták. Aztán hazaküldték.

— Kihallgatták? Mit mond?

— Azt, hogy nem volt lábbeliye. A Gyurka cipőjét kérte. Szegény fiu. Honnan gondolhatta? Hátat fordított neki. Ekkor kapta. Négy lépésről.

— És a gárdisták?

— Sze tudja! Megállapították, hogy tegnap jött haza. Hogy tizennyolcéves. Hogy négy hete rukkolt be. És hogy tényleg rongyos a bakancsa.

— Elhallgattak. A tiszteletes a szék karjához verte a pipáját. A hamu némi dohánymaradékkal lehullott a kőre. Fifi odaszaladt. Megszimatolta, aztán buta és reszkető korcs fejét nevetségesen újra a tiszteletesre fordította. Gazdám felállt. Tapogatva a vízeskancsó után nyult. Keze reszketett. Ivott. Vég nélkül. Egy hordót is kiivott volna. A kancsót üresen tette le.

— Szegény öreg, — mondta végre.

— Ez az éppen, Ádám! Rögtön jön a postames-
terék szekere. Mondja, hogy állítsak be az öreg Sárpyhoz? Ezzel a friss koporsóval!? Amint rámnéz, mindjárt látni fogja a vállamon.

— Nem tudom — mondta gazdám. — Csak annyit tudok: jó, ha az ember néha nem lát. Bár ki tudja?... Mit gondol, hányan fogják látni az öreg Sárpy rostává lyuggatott szívét, azok közül, akik nézni fogják?

A tiszteletes magába süllyedt. Csakhamar el is bucsuzott. Kikisértem. A fenyők sarkán megrokkant. Egyedül volt. Botjával hadonászva kiszürt pár szót.

— Téged se kimélnének. Csak ép a két szemed ne hagytad volna ott. Ahonnan ők a bőrüket hazamentették.

Fifi legyek után kapott. Már alig repülnek. A nap ferdén elnyulva hever a kerten. Minden álmos. Csak a pókok örködnek éberen. A kerítésen tul egy szekér lőcsei zörögtek.

*

Jót tesz megkönnyebbülni egy kicsit. Sötét este lett, mire fölébredtem. Ahol feküdtem, a kotorékban dohos a törek. Bogarak másznak benne. Házamba azonban mégsem fekhettek. Első, hogy ott keresnek. Amint hátamra dőlve kifelé másztam, egy ökör szinte felöklelt. Orrának kaptam. Kénytelen voltam vele. Csak most jutott eszembe, hogy ezek szerteszét tanyáznak,

mióta a béresek elszéledtek. Jármozzák őket, fát fuvaroznak velők. Akinek kell. Csak este térnek vissza magukra. Minap egyet irgalmatlanul eldöngettek. Cserélve fogták be, mire összetörte a jármot és a kis parasztszekeret. Érdekes! Mig a gulyabeli marhát elhajtották, ezek az ökrök nem kellene senkinek. Tul nagyok és túl étkesek. A juhokat a tanyán szétzavarták. A disznókat nemkülönben. Ezekből sokat levágtak és megettek. Csak a lovak jártak jól. Mikor Moisa látta hányadán állunk, valamennyit szélnek kergette. Künn futkosnak a heréseken és mézesmadzaggal sem hurkolják meg őket. Nem tudom mivé lesznek, ha hó lesz. A tanya mellett felgyújtották takarmánykészleteinket. Nem mi voltunk elsők. Utolsók sem. Éjjelente bizonytalan derengések tűnnek fel néha. A völgyben bőven használják a vörös festéket, amin a parasztok jóízűn nevetnek. Azt mondják: szenet égetnek.

Kijött Julika, a Moisa felesége. Kenyérhéjakat dobott felém. Látva, hogy megeszem, bablevest is tett a tyukok vályujába. Aztán újra bement. Mióta ez a felfordulás tart, rendetlenül eszem. Valami zúgott, leffent a levegőben. Mindjárt:

— Pramm! Kreccs!

Föld, kő, vasdarabok repültek. Macskafej nagyságu gránát robbant mellettem. Ugrásnyira. Az ereszt alá lódultam. Benn Moisa nyögött az ágyban. Julika a kemence mögé bukott. Az uccán két suhanc vihagott.

— Ráesett?

— Nem tudom. A lefetyelésre dobtam. Ennek a dögnök igen uri pofája van.

— Jót szól. Ejsze kiesett a pipa a vénség szájából.

— Nem baj! Tanulja meg. Ötven évig evett ezektől kenyeret.

Továbbmentek. Minden faluban van egy-kettő ilyen.

Sötét este lett. Csillagok ragyogtak. A nyirfákat jól megkülönböztettem. Néha lőttek. A Szamos mellett feketén és ernyedten vonszolta magát egy vonat Besztercének. Tapogatva ment. Gyakran sikoltott. A

ház elé kerültem. Benn egy fiókot csuktak be. Emberi társaságra vágytam és bekéreztem.

— Na Wotan, te vagy? — kérdezte gazdám szeliden és én fejemet térdéhez dörzsöltem.

Kenyeret adott. A kályha mellé vittem és anélkül, hogy megettem volna, lefeküdtem. Nem beszél velem sokat. Mit is beszélhetne? Ami megtörténhetett volna, nem történt meg. Ami megtörtént, arról nem érdemes beszélni. Épen kerültem haza s most itt ülök mellette. A kályhában hasábok égnék. A rostély mintái táncolnak gazdám ruháján, a széken, szőnyegen, a falon. Jó ideig hallgatunk. Láthatóan nem óhajtja velem a játékot, mint régen. Szakálla megnőtt. Egészen megöregedett. Apja lehetne annak, aki kivitt magával Flandriába az üteghez.

Hátul a határ felől valaki közelített. Barát kell legyen. Az ellenség eminnen jön. Átbotorkál a kis fenyőerdőn és közben megbotlik az egyik esővízfogóban. Halkan szitkozódik. Befigyel. Megkopogtat pár ablakot. Vakkantok, mire odajön.

— Ébren vagy Ádám?

— Ébren. Szervusz Laci. Gyere a hátsó ajtóhoz.

Bejöttek. Vendégünk karcsu fiu. Alig lábolt ki a kamaszkorból. Világosan éreztem rajta, hogy izadtságsgazu. Gyorsan jöhetett.

— Mi van veletek? — kérdezte gazdám.

— Mi lenne? Teletalálat. Még szerencse, hogy anyáék idejében felmentek Pestre.

— Bianka?

— Alig akart. A végén meghagyta, hogy mielőtt utánok mennék, eljöjtek ide.

— Hogy vigyél magaddal, nemde?

— Igen. Hogy rábeszéljelek. Hogy mindenáron vigyelek.

— Szegény Bianka. Köszönöm, nem lehet.

— Mit nem lehet? Nem értelek! Amig ez a felkavart salak valahogy leülepszik.

— Mennyire tévedsz, Lacika! Nem salak ez.

— Nem a fenét. Mit beszélsz? Még a jobbak

is! Képzeld! Mikor anyáékat Kolozsvárig kísértem, jövet kiszálltam a városban. Mellesleg, hallottad? Ott betörték az összes ablakok. Egy tökkelütött felrobantott pár mázsá ekrazitot. Amit a németek hagytak ott. Szóval, aznap temették ezt a szegény Sárpy fiut. Ne beszéljünk arról, hogy végeztek vele. Elég az hozzá, a gimnázium előtt szembejön a gyászkesérettel egy ismerős hölgy. Szijon a kutyája. A kutya nyakában egy vaskoronarend. És te azt mondd, hogy ez nem salak?

Gazdám közben egy üveg bort és két poharat tapogatott elé az egyik szekrényből. Odaállította őket az asztalra.

— Töröld meg a poharadat, Laci. Legalább a zsebkendőddel. Az inas megszökött. És tölts. Mert én nem látok. Ha szükséged van, gyujts világot.

Vendégünk rágyujtott egy cigarettára. A gyufa fényénél arcéle élesen ugrott el a szoba sötétjéből. A gyufát befricskázta a rácson. Töltött. Ittak.

— Nézd, Lacikám! Mióta vak vagyok, némely dolgot jobban látok nálatok. Új élettapasztalatom sok mindent megvilágított. Nézd csak! Ezek a hullámok minket valószínűleg irgalmatlanul összemorzsolnak. Téged, engem, mindnyájunkat. A koporsók is megnyögik lenn a sirban. Azt hiszed, szemét és salak ez? Lacikám! Te nem láttad, mikor a tenger lélegzik. Jó! Hulladék ott is van. De mi az a lábad előtt nagy kutyaként heverő tenger rettenetes lélegzetvételehez képest!? Itt egy semmibe vett nép vesz lélegzetet. Hörgés ez! Egy új élet. A mi kiömlasztett vérünk, széttépett izmaink, porrátorrt csontjaink, szétapotosott agyvelőnk felett.

A vendég felállott. Néhányszor lemérte a szobát. Olykor kinyílt az ajka. Többször mondani akart valamit, de visszaszívta. Kissé csodálkozva nézett gazdámra. Mintha váratlan korlát bukkant volna fel közöttünk. Ha jól láttam, száanalom is vegyült csodálkozásába.

— Hagyjuk ezt, Ádám! — mondta végre. — Ne törődj semmivel. Jöjj velem Magyarországra.

— Nem megyek.

Lehajtotta a fejét. Fáradt fahangok törtek le szájáról.

— Azt hiszem, nem lesz Magyarország, Lacika.

A vendég türelmetlen mozdulatot tett. Láthatólag összerezte, mint mikor első alkalommal ront rá nekik egy lehetőség, amit eddig nem vett senki számba.

— Hogy jutott eszedbe, Adám?

Gazdám legyintett. Keze keskeny volt, merev, de beszédes, mint egy harangnyelv. Az óra pedig, melynek ketyenései eddig senki sem ügyelt, távoli magányos harangként tisztán, lassan és mélyen vert.

— Ugy érzem, Lacika. De ti azért csak menjtek, — tette hozzá megkönnyebbülten és melegséggel.

— Itt maradsz, Adám?

— Nem megyek. Ha teljesen megvakítják Erdélyt, akkor se megyek. Elvégre vakon is marad itt még valami élet.

— Pont ez, Adám?

— Ugy van. A legutolsó.

— Hát így is jó! Mit mondjak fenn? Az öcsédnek és Félixnek?

— Gézát csókolom. Akármi lesz, ne felejtse el, hogy itt született. Félixnek add át üdvözetemet. Mondd meg neki, mi történt itt. Mondj el mindent. És hogy mihelyt lehet, intézkedjen! Hisz tudod, hogy minden az övé még, átruházási okmányait nem adtam be.

— Jó! De ha ezzel nem éri be?

— Ki van zárva. Megérti, hogy itt kell maradnom. Kell! Vagy állítsak be hozzá és kérjek más kenyeret? Mert ezt most a kezemből kiütik. Anélkül menjek, hogy próbáltam volna megtartani ezt a kenyeret?

— Jó, Adám, de nézd itt van még Bianka is! Neki mit mondjak? Mikor elmentek...

Gazdám felállt. Szikár teste felnyult. Messze né-

zett a szobában rendellenesen. A falon az óra zaj nélkül ketyyent.

— Bianka? Hát fiam! Igen! Látnod, hány oka van mindennek. Sohase csak egy! A kis Biankának mást kell mondanod. Persze! Biankának mondd azt, hogy bizony itt már ezután késő ősz, sőt állandóan tél lesz. De hogy nekem az egész világon mégis csak itt van egy kis meleg. Hogy itt több alkalmmal van a gondolkozásra, mint világeletemben valaha. Így! Hogy ebben a nagy sötétben csak itt látok még valamit. Talán, mert itt mindennek tudom a formáját és a helyét. Igen. Ismerem a völgy színét s ha az ablakba állok, tudom, hogy odaát hol a Cibles. Bizony Lacika, egy ilyen vakoncnak ez is öröm néha. Kicsi öröm, de ha elmennék, ez sem maradna. Semmi sem maradna.

A vendég készülődött.

— Maradj itt, Lacika.

— Megyek. Még dolgom van az éjszaka. Reggel indulok Magyarországra. Jó éjszakát, Ádám!

— Isten áldjon meg, Lacika!

Megölelték egymást. Vendégünk elment. Gazdám tudta, hogy nem jönnek többé vissza. Én is kimentem. Szél kerekedett. Lenn a kert alatt a falu mulatott. A dombról a Báthoriak tornya egykedvű szemmel idenézett. Elvergődtem szél ellen a kutig. Az ökrök körülállták. Néha bögtek. Szomjaztak. Nem volt, aki megittassa őket.

*

— Köszönöm, Eta. Ne folytassa.

— Nem futjuk át ezeket a lapokat ma?

— Nem, Etácska. Köszönöm. Ennyi bőven elég volt mára. Sőt, hosszú időre elég lesz. Mit gondol, mi lesz?

Eta visszaejtette fejét a lapra. Bronzszín haja az arcát egészen eltakarta.

— A román sereg intervenciójára gondol, százados ur?

— Világos, Eta. Ha az ántánt beleegyezik abba,

hogy a Maros-vonalat átlépjék, egész Erdély elveszett.

— Nem értem világosan, százados ur. Ez a helyzet, csak nem lesz végleges.

— Persze, hogy nem, Etácska. Semmi sem végleges ezen a világon. Minden megismétlődik, vagy legalább változik. Különösen a mi rövid lélegzetű életünknel örökkévalóbb szempontok alatt. Hol is laknak maguk, Eta?

— Bándon, százados ur.

— Na! És még sem megy haza?

— Nem merek, százados ur. Bár a gyerekek úgy sem járnak már az iskolába.

Figyelünk. Künn hófelhők járnak. A kertben kedvetlenül ácsorognak a gyümölcsfák. Hónaljuk moháin cinkék legelnek. A tiszteletes a kurátorral az uccán megy és zsoltárt énekel. Temetnek. Sokan haltak meg az utolsó napokban. Valami ijesztően gyors, lázas betegségben. Eta is elkinzottnak látszik. Napok óta nem alszik. Csodálkozom rajta, hogy kibírja. Azt beszéli, hogy ajtaját és az ablakokat minden éjjel el kell torlaszolja. Mert a falu ifjúsága, ha másért nem, legalább heccből kajtárkodna. Nem állithatom, hogy Etára ez különösképpen megtisztelő, vagy hizelgő volna. Teljes mértékben tisztában van a helyzettel, ami nyilván megtölti dühvel, elkeseredéssel és félelemmel. Tüstént itt hagyná a falut, ha nem fenyegetné árva kis kenyerének az elvesztése. Pedig nincs értelme a maradásnak, ha már a bérlő, a postamester, a jegyző, a tanító és a csendőrök mind elmenekültek. Ettől eltekintve, a gyerekek gázháborút játszanak iskola helyett. Támadás után egy kétéves gyereket gatyamadzaggal fojtottak meg, mert nem tudta, vagy nem akarta szimulálni az aléltat elég hűséggel. Mit lehet itt tenni? A négy évig dühöngő pestis oly gyökeresen mérgezte meg a sziveket, hogy a gyerekek sem maradtak tőle mentesek. Aki menekülni akart, annak sem lehetett.

Gazdám magábaroskadtan dobol az asztalon. Eta a lapokat forgatja. Bennem egy kép elevenedik meg.

Egy stiriai gyerekkadét képe, akit Flandriában kivégeztek. Az üteghez tartozott. Arcáról és a szájáról anyja mellének tejszagát még alig dörzsölte le az élet. Tisztára gyerek volt. Nem bírta tovább a minden fantáziát felülmúló ágyuzást és az eszeveszettség egy ellenőrizhetetlen pillanatában a závázzattal lepöccentette az ujját. A kötőzőhelyen nem tagadta. A hadbiróság előtt is azt hajtogatta, hogy szándékosan csapatta el az ujját. Haza akar menni ebből a poklból. Az anyjához akar menni. Gazdám mindenáron meg akarta menteni. Lehetetlen volt. A tábornok, akit hozzávezetett s akitől az élete függött, jóakarattal és sajnálkozva adta a szájába: »Ugyebár véletlenül csinálta? Nemde véletlenül? Na mondja már, hogy véletlenül csinálta!« — »Szó sincs róla, tábornok ur! Dehogyan csináltam véletlenül. Haza akarok menni! Az anyámhoz akarok menni! Engedjenek az anyámhoz, tábornok ur!« És kedves gyerekszája sirásra görbedt. Végül is agyonlőtték az ütegből megmaradt pár tiszt és legénység előtt. Egy ház csatornájához kellett költözni, mert folyton összeesett. Gazdám merően nézett rám akkor. Előtte ülve, szeméből a legnagyobb világossággal azt olvastam ki, hogy kutyának való látványt nem nézhet meg.

Eta félretolja az ujságokat.

— Vajjon merre bujkálnak ezek?

Nyilván semmi értelme a kérdésnek, vagy csak Eta számára, aki kérdezett. Az emberek manapság sokat töprengnek. Gyorsan peregnek a gondolataik és végül értelmetlenül beleömlenek egy kérdésbe, mint vig hegyi patak az álmos völgybe. Ilyenkor beszélnek. Sajnálom őket. Mekkorát tévednek! Fogalmuk sincs róla, hogy talpraesett és ép gondolataik úgy viszonylanak a beszédhez, mint az ép szemek az üveghez. Nem tudok beszélni, de azt hiszem, a beszéd valami egészen haszontalan, buta dolog kell legyen. A szavak tükröcserepei a gondolatoknak és a dolgoknak. Mindig visszaadnak belőlük valamit, de egyszer gyöngén és erőtlően; máskor erősen és kegyetlenül világosan. Ugyanaz a szó ma így, holnap amugy hat.

Mióta figyelek rá, többször megesik velem, hogy beszédet hallva, hol ez a szó gyullad ki, hol amaz. Miért? Nyilván a szónak magának is külön egyéni hangulata van. Ennek dacára sokan olyan gömbölyűre csiszolják őket a szájukban, mint a hullámok a tengerparton a kavicsokat. Közben pedig halálosan unatkoznak. Ilyenkor elmenekülök, nehogy magam is unatkozzam. Ha ezt is megcsinálnám, senki sem tagadhatná civilizált mivoltomat. Talán több tisztelettel is illetnének. Ezért a tisztességért azonban ilyen árat nem fizethetek.

— Itt nincs sok kétséges dolog, Eta. Volt egy ország, amelyik az idők folyamán gyalázatosan megöregedett. Csak egy tartalmatlan gépezet tartotta eddig is benne a lelket.

Hangja kérdéseket elhárító módon csengett. Mindketten elhallgattak. Eta szeme szomoruan gazdámon pihent. Aztán megint beszéltek Eta elutazásáról és Eta zongorázott is egy keveset. Gazdám a karosszékekben ült, homlokára tett kézzel, végre felállt.

— Wotan!

Gazdám előtt termék.

Hozd a kalapomat és a botomat. Elkísérjük a kisasszonyt a tiszteleteshez.

*

Közben csaknem este lett. Nagy gonddal vezetem gazdám a tiszteleteshez. Különös ez a bordáimat szorító érzés. Mikor vezetem, mindig érzem. Azt hiszem, a sok közös élmény maradéka ez. Agyontaposott tájak, cafattá lőtt erdők, a föld színéről elsepert falvak, tántorgó ágyuk, vergődő lovak, halálbahajszolt veritékező emberek és halálos nyugalmukban közömbösen heverő halottak. Képek. Fekete, vagy vérvörös, most már valami halvány ködbe süllyedt képek. Napok, amik meggyötörtek, de amelyekre már nem is emlékszem. Amikből nem maradt egyéb, csak ez a bordáimat gyöngén szorító, édesen fojtogató érzés, ha őt vezetem.

Az ucca szennyes. A sok ráf itt-ott kékesre fé-

nyezte. Minden évszaknak megvan a maga külön hulladéka. A mostaninak kocsány. Világosan megkülönböztetem az őszt. A kérődzők a nyári hebehurgyaság helyett megfontoltan, szilárd és kerek halmokba hullatják le trágyájukat az uccára. Akikkel találkozunk, merőn ránk néznek, de nem köszönnek.

— Nem tudom, mi lelte ezeket — mondta Eta. Vagy velünk történt valami, hogy ők ilyenek?

A parochiához értünk. Az almafa csüggedten tárja szét csupasz karjait a ház előtt. Alatta a pad végén Fifi ül, nevetségesen reszkető fejével. Ügyet sem vetek rá, bár kurta farkán látom, hogy barátokozni szeretne. Az irodához sietek, gazdám előtt és felemelkedve elcsattantom a kilincset.

Az íróasztal mellett a tiszteletes anyakönyvel. Most tért vissza a temetőből. Egy ócska lámpa komisz olajat füstöl. Fölötte a falon légyköpött keretben fakult fametszet. Rendkívül sovány arc. Kecseszakáll, óriási orr, tágranyilt szem. Dupla lapos sapka fülrelógó leffentyűvel. Gazdám elbocsátott a fékről. A kemence mögé telepszem. Eta kissé zavartnak látszik. Nem felejtette el az első benyomást a parochiáról, mikor először ide belépett. Nem volt csak tizennyolcéves. Kenyeret keresett. Egy darab máléval és korpával kevert, fekete, szétmálló kenyeret. A kenyér előtt azonban váratlanul leckét kapott. A tiszteletes apró sündisznó-szemével végigmustrálta. Olcsó nyári rongyok voltak rajta, de üde és szép volt, mert nem volt csak tizennyolcéves. A tiszteletesnek nem tetszett. Erdekes! Előadást tartott a tanító társadalmi helyzetéről és arról, hogy milyen ruhát kell, hogy viseljen. Tehette elvégre. Hisz ő adta a kenyeret. Talán abból, amit maga is evett. A tiszteletes asszony pedig bár jóságos volt, nem kelhetett védelmére. Semmit sem hallott az előadásból, mert teljesen megsüketült, mikor a negyedik gyereket szülte. Eta sirt. Könnyein keresztül látta, hogy ez a falu és ez az élet. Jövendő élete. Ettől kezdve, amennyire tőle telt, a tiszteletes után igazódott, aki immár kopott volt, szürke, szennyes és öreg.

Gazdám szavaira eszmélek.

— Igen, igen. Hogy a kisasszony rögtön szabadságra menjen.

— És még rögtön? — álmélkodik a tiszteletes. — De hisz az lehetetlen. Tisztára lehetetlen. Adám! Hogy képzeled ezt? Elfeledte volna? Össze kell hívjam az iskolaszéket. Nem! Így! Tisztára lehetetlen.

Eta-hoz fordult nyersen.

— Legalább ha valami komoly indoka volna. Van indoka?

— Hogyne! Félek.

— Félni lehet. De azt nem szabad kimutatni. Ez nem indok. És nem is komoly.

— Nem tehetek róla. Nem szégyenlem bevallani, hogy komolyan félek.

— Ugy? Maga javithatatlan. Mindig ilyen volt. Női munkaerő.

Lekicsinylés volt a tiszteletes hangjában. Gazdám megértően mosolygott. Ismerte az öreget és sejtette, hogy mért akadékoskodott. Eta védekezett.

— Kit tanítsak tiszteletes ur?

— Tőlem kérni?

— Igen. Jelentettem, hogy a gyerekek nem jönnek az iskolába.

— Na. És?

— Azt tetszett mondani, hogy a kölkek után csak nem futok én is haza. Eddig nem futottam. De most már félek itt maradni.

Tulajdonképpen megható ez az Eta. Mennyire szívós. Nem hittem volna eddig, hogy kitartson vak gazdám és egy makacs vén ember mellett. És most ilyen egyszerűen és meghatóan bevallja: félek.

Gazdám közbelépett.

— Azért jöttem, hogy én is megkérjem tiszteletes ur. Végül is kedves bátyám, nézze...

— Látom, — dohogott a tiszteletes, de gazdám befejezte.

— Arról van itt szó, hogy a kisasszony, ha már eddig ilyen szépen kitartott, hát nyugodt lélekkel, hogy úgy mondjam, marsrutával mehessen el.

— Jó, jó. De ki vállalja ezért a felelősséget?

— Ugyan! — mondta gazdám csodálkozást színlelve. — Mit gondol? Nem érzi, hogy a most következő időben mindenki csak a saját lelkiismeretének felel? Tiszteletes ur! No, Gábor bácsi! Kedves jó Gábor bácsi! Engedje el. Ugy-e elengedi?

Meleg derű csapott ki gazdám szájából. Egy szöke kis fiu kérte így valamikor a tiszteletest. Talán amiért a kátéból feladott leckét felejtette el. A tiszteletes gyorsan a lámpához hajolt. Hol a pápaszeméhez kapott, hol a lámpa csapjához. Végül a srófot minden ok nélkül megcsavargatta. Kétszer fel, kétszer le.

— Fene egye meg ezt a bűdös petróleumot. Ugy-ugy! Hogy is mondta csak? Hogy mindenki a saját lelkiismeretének felel? Nem rossz. De hát a kisasszony, hogy nyugtatja meg majd a lelkiismeretét, amiért minket faképnél hagyott?

— Bocsásson meg, Gábor bácsi. A saját lelkiismeretünkért inkább aggódom, ha nem küldjük el.

A tiszteletes még egy darabig a homlokát dörögölte. Végül megadta magát. Becsukta és félretette az anyakönyvet. Egy félív papírt tett az asztalra és Etát szólította.

— Kisasszony! Jöjjön! Irja meg a kérést az egyháztanácsshoz. Egy nyugtát is irjon két hónapról. Hát az ki ott a kemence mellett?

— Wotan, tiszteletes ur. Mióta megjöttünk, ott alszik.

— A végén fel kell rángassuk, mint Füsti Danit templomozáskor. Ádám!

— Tessék, Gábor bácsi?

— Ki fog magának ezután felolvasni, Ádám? Ugy értem, ha már a kisasszony holnap elmegy. Mert én, az ördög vigye el őket, jó ideje nem látom az próbatüket.

Éta bronzszin feje mélyebbre borult az asztalon. Irt. A tiszteletes apró szemével gyanakvólag felém pislantott. Tettem magam, hogy alszom. A kályha előtti rozsdás bádagon egy szélütött légy mászott be

lassan a lehulló parazsakhoz. Nem tudom, mit gondolt.

— Senki, Gábor bácsi — mondta gazdám egykedvűen. — Nem fontos. Majd eljön néha. Én is eljövök. Beszélgetünk.

Valaki az uccán füttyűrészt. Mindjárt hallottuk Fifit, hogy ugat. Csöndben ülünk, némileg valamenynyien rokkantak, egy darabig. Eta ir. Gazdám botjával játszik. A tiszteletes csontos ujjáival a dohányos szitában kapirgál. Megtömi a pipát és megszólal.

— Mondja, Ádám! Szereti ez a kutya a tepertőt?

— Azt hiszem, Gábor bácsi.

— Neve után ítélve, nem tudom mit adjak neki.

Öregesen nevet. Én alvást színlelek. Mégis jól látom, hogy kezével a két combjának esik. Szemét is behunyja. Végre feláll. Csoszog. Fogalmam sincs, mi baja lehet, de annyi bizonyos, hogy pár nap alatt nagyon megöregedett.

— Wotan! Jere!

Szempillám sem rezdül. Gazdám szólit és előtte termék.

— Menj ki a tiszteletes urral a konyhába,
Mire bejöttünk, Eta végzett az irással.

— Tessék, tiszteletes ur.

— Igen, igen. Na mit irt be indoknak? Hogy fél?

— Nem, tiszteletes ur. A rendkívüli viszonyokat irtam.

— Jó! Nagyon jó! A rendkívüli viszonyok miatt. Igy. Várjon csak, — mondta és egy fiókból pénzét olvasott Etának.

— Igy! Két hónapra. De ha tisztul, jöjjön hamarabb vissza. Ezek a fattyak tudja, nagyon elvadulnak.

És közben lélekbemarkolóan nézett gazdámra. Elbucsuztunk. Eta sirt. Lopva használta zsebkendőjét. El akart kísérni, de gazdám nem egyezett bele. Ujra fékre vett. Künn aprón és fehérén hullott a hó. A sövények mögött parasztházakban lámpák égtek. Az

ablakokon át az uccára fényküllők estek. Hidegen, sárgán és ellenségesen, az ablakok úgy néztek ránk, mint tágranyilt, hályogos vércseszemek.

Ködös a reggel. Kis széllel még folyton havaz. Már harmadik napja. A fák meggörnyedtek a szokatlan és meddő teher alatt. Puha nesz, csak a hó zizeg. Az istállók körül is minden csendes, jöllehet Moisa feltápáskodott és Julika segítségével ellátja valahogy az ökröket. A lovak szintén hazajöttek. Behajtotta őket az éhség. Hamar megtörtek és egy éjjel a kapu előtt szánalmasan nyeritettek. Szerencse, hogy Julika valahova elrejtette a szerszámokat. Így nincs mivel befogják és nem hurcolhatják őket.

Ilyenkor fát hordok a gazdám szobájába. Egyenként viszem ugyan, de könnyen és gyakran fordulok. Csak addig volt kinos, míg a halomból kirángattam néhányat. Végre egyik oldala leomlott.

A dolgomat végzem egy bokor tövében, mikor kiáltást hallok a szomszéd telekről. Tüstént hallom, hogy Dánné jajveszékel. Mért ordít ennyire? Arra ügetek és még jókor érek, hogy lássam Dánt, amint félig mezitláb, félszizmával a kezében berohan az istállóba. Az asszony erősen terhes. Hóba furja arcát és idomtalan testét furcsán dobálja egy fellökött sajátár mellett az ajtóban. Énekelve sir. Vagy sirva énekel. Nem tudom megkülönböztetni. Két kézzel tépi a haját. Benn egy kis borjunak tejiz futkos a szájában. Bög. Türelmetlenül lökdösi orrával a ketrecajtót, de nem vet rá ügyet senki. Három szennyes gyermek bambán áll a hóban, mint három kis cövek.

Dán nyög és káromkodik.

— Fene evett vóna meg. Sze egész kihült.

Valamit próbált engedni a láncon, de tulságosan megfeszült. Feketén és verejtékezve jött ki a pajtából. Észrevette a feleségét a hóba és belerugott. Az asszony mukkanás nélkül gurult tovább, mint egy halom rongy.

— Te dög!

Eszébe juthatott valami. A kezében tartott csizmával örült módjára belevágott az asszonyba.

— A nyavalya essen a béledbe. Te ribanc!

Az asszony két karja közé kapta a fejét. Hasát a földre szoritotta. A pajtában a borju bögött. A gyerekek felszaladtak a padlásra. Dán tajtékozott. Szótagra vágta az asszonyt.

— Ezért szerzettem? Hun vót a szemed? Te ganyé! Köss még tehenet hosszura. A бүдös istenit az anyádnak. Most szoptass te!

Agyonveri, ha össze nem csődül a szomszédság. Kiváncsian nézték egy darabig.

— Jó mustra, — mondja az egyik.

— Frustuk, — észrevételezi a másik és röhög.

Egy asszony lopódzott végre Dán mögé és ki-kapta kezéből a csizmát.

— Marha, ke? Inkább nézze a dolgát.

Elhajította a csizmát. Az udvaron nem volt több látnivaló. Betódultak a pajtába.

— Ej né!

— Látja-é?

— Nem vagyok vak.

— Jól befordula biza ebbe a szűk jászolba.

— Még a jobbik. Ideátról.

— Már mint a Sugár? Szilaj se kutya!

— Ha legalább csecse vóna. Mit véleményez, ke?

Utána döglik?

— Kifene, te?

— Hát a bornyu. Erzsók nem szoptathatja.

— Nem biza. Pedig elég tőgyes volna.

Öten-hatan a tehen körül forogtak. Kicibálták a pajtából. Ketten ott maradtak a nyuzásra. A többi elment, anélkül, hogy az udvaron heverő asszonyra pillantana. Dán a csizmája után kullogott. Kirázta belőle a havat és ahogy volt, kapca nélkül a lábára huzta. Kifujta magát. Szétnézett és rászólt az asszonyra.

— Kussaggy bé innen.

Az asszony feltápáskodott. Megkönnyebbültnek,

vagy legalább sokkal nyugodtabbnak látszott, mint verés előtt. Kitorölte szeméből a könnyeivel össze- ragadt havat, megrázta magát és szó nélkül bement a házba. Az ura utána szólt.

— Frustukot csinálj háromnak.

Köptek a kaszafenőre. A bicsakok miatt. Lekuporodtak a tehén mellé a földre és nekifogtak a nyu- zásnak. A hó sűrűbb lett. Meglepte őket és a tehe- net. Nyakukat behuzva olyanok voltak, mint három állat és a dolog amit végeztek, mintha a tehénből rág- nának. De: beszéltek, tehát emberek voltak. Vontatva lökték egymásnak a szavakat.

— Éjjél felé lehetett.

— Ejsze még hamarább. Már egésztt hozzáragadt.

— Nem hallhattátok?

— Nem.

— Pedig vergődhetett.

— Szél futt az éccaka.

— Jól kiválasztottad. Mint egy ökör.

— És hozzá két napra leellett.

— Mit ér? Fene ott ette vóna meg.

Közben a lábak levetköztek. A borju keservesen bög az istállóban. Nem felejtheti a tejizt a szájá- ban. Folyton csiklandja. Éhes.

— Ezt hacsak moslékkal nem tartom.

— Hány hetes?

— Három.

— Nem issza meg.

— Félek.

— Semhogy a kutyák egyék meg, add oda.

— Kinek?

— Teje csak van valakinek.

— Ingyen?

— Hát!

— Inkább tarisznya legyen.

— Annak is gyenge még a bőre.

Ott hagytam Dánékat a félig lenyuzott tehén- nel. Ha nálunk hagyják, most is élne.

A fákat varjak lepték meg. Csunyán kárognak felém és lomhán odább rebbennek. Ahonnan felre-

pülnek s ahova letevéődnek, az ágakról kapcák hullnak a földre. Gazdám ablakához megyek és benézek. A fületlen fürdőszobában áll és hóval dörzsöli magát. Mit érhet neki mindez? Ugy érzem, ez az állapot sem végleges, amibe pedig látszólag betörte magát. Minden elviselhető egy darabig. De aztán!

Julika reggelit hoz gazdámnak. Kötelességemre gondolok és utána látok, hogy bevégezzem a mai fahordást.

Délfelé jár. De a harang már régóta nem jelez. Ok nélkül rángatnám meg: nincs kinek. Négy ökröt elvittek fuvarba. Egy gárdista jött és Moisának a puskatust mutatta. Azt is mondta, hogyha sokat okoskodik, belelő, mint egy kutyába. Amíg az ökröket kihajtották, szétnézett a kertben. Szemügyre vette a fenyőket és a nyírfákat. Az egyik köpad mögül láttam rajta, hogyha fejszéje volna és gyorsan menne, rögtön nekiesne, hogy kívágja. Végre morogva odább állt. Fát hozat az erdőnkől Eta iskolájába, melybe ők költöztek be.

A hó elállt és váratlanul kitisztult. Dánék felől ismét zajt hallok. Valami állatot nógatnak buzgalommal.

— Hiel ne hi! Hiama hi!

Ostor pattog egy lovacska hátán. Nem hiszek a szemeimnek, de látnom kell, hogy teljes erőből a lenyuzott tehenet vontatja be hozzánk. Nyakán a lánc. Dán találhatta ki ezt a részeg tréfát.

— Hó!

— Mia hé? Béakadt?

— Bé a. Hozz egy fejszét a favágóról.

Mig a fejszét hozzák, a lovacska egykedvűen áll a résen. A varjak azonban elunták már a várakozást és türelmetlen káromgással fölöttünk röpködnek. Dögre jött valahonnan két kutya is. A tulsó sáncszélen ülnek és a tehenet nézik. Pofájukon azt is látom, hogy Dánék pizsmogását nagyon elítélik.

Néhány csapás után végre kitágul a rés. Has-mánt fekszem a hóban és már nem ugatok. Minek?

— Na, hiel!

A lovacska újból nekirugaszkodik. Most megy valahogy a dolog és a tehén egy zökkenéssel becsusszan.

— Csára hé! — kiáltja Dán és a japán birsnél megállanak.

— Na! Látod é? Nincs mit panaszkodjanak. Hazahoztam. Te meg Sugár, legeléssz! Tán találsz még valamit a hó alatt.

Kiakasztották a láncot Sugár nyakából és elmentek. A lovacskát maguk után rángatták.

Egyik kutya a nyomot szaglászva, lassan közeledett. A varjak röviden köröztek és mint nagy sötét lepkék lomhán leszálltak a tehén köré a hóba.

✻

Világos éjszaka. Jobbra fordulok és a fenyők sarkából a házra figyelek. Egy kéményből vékony kis pára bodroz, mint suttogó szájról a lehellet. Végigosan a gerincen, megkerüli a tornyot és nyoma vész a fenyők csucsa felett. Ez a kis mozgás el-elkapja a szemem, miközben az az érzésem, hogy a kék ég és a fehér hó közé rajzolt ház uszva ring, mint hajó a vizen. Halk zongoraszó szüremlik ki az éjbe. Gazdám játszik. Kinek?

Nyári délután merül fel bennem. Tópart. A nap ragyog a víz felett, mint egy forró aranyzsemlye. Hova lettek ezek a puha, fehérbelű zsemlyék, amiket egykor ugorva kellett hogy kifogjak. Gazdám egy csónak vitorláival babrál és látszólag nyugodtan vizsgálja a köteleket. Félszemmel azonban látom a pad alól, hogy türelmetlen. Csakhamar rendül a csónak. Gazdám a partra fektetett deszkára lép és kiugrik. Egy leány jön gyorsan és kezét szorít.

A tennisgroundon többször találkoztam már vele.

— Várnunk kell, — mondja a megálló felé nézgetve. — Anya megint a nyakunkba szóta Tilliet.

A csónak farához húzódok és amennyire egy ilyen háromszögbe csak lehet, tőlem telhetően befurakodom. Tüstént hallom Tilliet. Kellemetlen ismer-

retség. Ki nem állhat. Vastagon olajozott angol szavak csusznak ki száján. Kisvártatva:

— Where is Wotan?

Behunyom a szemem. Csak jól benn lennénk már. A lány a csónakba ugrik. Rögtön Tillie és gazdám is beszállnak.

Hiába! Észrevett!

— Pshaw! Behold! — kiáltja és az egyik padra ugorva rámszegzi az ernyőt, amit eddig egyensúlyozásra használt. Gazdám nevet. Szívesebben kilökné Tilliet, de mielőtt az összes indulatszókat kiköpi, galéron ragad és kidob a partra. Félig a vízbe esem, amin szívükből nevetnek újra. Mire azonban a csónakot eloldják, látom rajtuk, hogy végkép elfeledtek. A vitorlák megfeszülnek, mint felfújt hólyagok és a towarepülők közül csak Tillie integet felém az ernyővel, de ő is fenyegetően és méltatlankodva.

— Itt hagytak! Elfeledtek!

Kétségbeesetten rohantam alá s föl a parton. Habozás nélkül utánok vetem magam, ha a víz nem oly megdöbbenően nagy. De a csónak perc alatt kis fehér madár lett és egy part mentén bukdácsoló gőzös a hullámokat lesújtó módon felkavarta. Reménytelen helyzet.

— Itt hagytak! Elfeledtek!

Sokáig zokogtam hang nélkül a parton. Ugy rémlett, mintha látnám őket, a csónakot, amint ring, sőt egyszer világosan: hogy visszajönnék. De tévedtem.

— Elfeledtek!

Idегenek jöttek a parton és különös módon néztek rám. Később gyerekek. Tanakodtak egy darabig, aztán megdobáltak. Fölzaladtam a villába és elbujtam a szemetesládába. Behunyt szemmel és reszketve, fejemet a szemébe furva folyton a csónakot láttam késő estig. Távozó fehér vitorlájával egyre integette:

— Elfeledtek, elfeledtek, elfeledtek!

Árny suhan el a homlokzat előtt és megszakitja a képet. Egy bagoly. Hirtelen magamhoz térek. A nyári délutánnak vége. Annak is, hogy az emberek egykor egy boldog mesevilágban éltek. Csönd. Havas

téli éjszaka. Helyben állok és merőn még mindig a házra nézek. Szél süvölt a hegyek felől és kétoldalt a fenyősorok hallhatóan összerezzennek. A kéményből alig szálldosó pára hanyattesett. A ház nem ring már. Oszlopsorával és csukott szemeivel mozdulatlanul áll a két fenyősor között, mint csukott koporsó, melyet itt feledtek.

*

- Meglehet!
- Ki tudhatja?
- Szakács Feri mondja.
- Mondani lehet.
- Tegnap Somkerék körül látták őket.

Kapunk előtt pipálnak néhányan az olvadó latyakban. Ez a ronda idő a kőből is vizet csavar, de azért mások is odajönnek és szétvetett lábbal nézelődnek. Nyakukba csorog az eső. Mit számít? Kaszinóban érzik magukat és sűrűn köpnek, legalább akiknek a dolgok állása felől valamilyen véleménye van. Elfogok egy-egy szót a bálvány mellől. Sokat beszélnek félre, aminek nincs összefüggése, ácsorgásukból azonban mégis ki veszem, hogy várnak valamire.

- Ugy!
  - Bocskorban?
  - És ötven kilométer napjára.
  - Nem rossz. Mit vall? Hogy rongyos gunyába?
  - Rongyosba.
  - És hogy patkolatlanok?
  - Kicsik és borzasak, mint a rühös macskák.
- A tiszteknek havat szánt a lába.
- Fura. De ötven kilométer? Még se kutya!
  - Hallod-é?
  - Hadd a fenébe! Ott lenn dobolnak már megint.
  - Összeirják őket?
  - Hallám! Tizennyolctól negyvenig.
  - Mit ígérték?
  - Tíz holdat fejenként. Térít. Sütőék is jelent-

keztek, de azt mondták, rájuk nincs szükség. Nem kellenek.

Odalenn dobolnak. Záporként esik. Eső és köpés vegyesen.

— Csufságnak csufság.

— Pedig megláti, elveszik.

— És mit ér, ha megis hagynák?

— Igazság! Ugy se veszi hasznát, ha egyszer már nem lát.

— De legalább ideadná!

Moisát hallom, hogy kehesen szortyog a hátam megett. Julika rést hagy a pitvarajtón és kiles. Az öreg még mindig jócskán sántít. Lóg az orra és kifordított sapkájával lankadtan veri a combját.

— Menjetek dolgotokra, — szól ki csöndesen az uccára.

— Megmondta neki?

— Meg.

— Mit szól?

— Azt, hogy későn jöttetek. Négy héttel ezelőtt kellett volna.

Hallgatnak. Csak a dob és az eső pereg tompán. Végre az egyik.

— Sze maga is tudja, hogy vót akkor. Mér nem mondta meg?

— Megmondtam.

— S nem adja ide őket?

— Nem. Azt mondja, elkéstetek. Nem akar tudni felőletek.

— Értse ke, hogy ugy is elveszik.

— Én értem. Mást nem vettek el? Tik is!

— Akkor!

— Akkor kellett volna, hogy jöjjetek.

— Most késő?

— Ugy mondja. Azt is, hogyha valamennyi atyátokfiával idejében észretértek, most minden más-ként állna. De így?

Lemondóan intett a sapkával.

— Menjetek dolgotokra.

Becsukta a kis ajtót és bement a házba. Menet

Julikának is mondott valamit. Künn álldogáltak még egy darabig. Páran igazat adtak gazdámnak, mások sajnálták a fegyvereket, amiket így elherdálnak. Más gond is nyomhatta őket, mert lekókadtt fővel csakhamar szétmentek.

Julika egy kopottas cseréptálat tett ki a tornáczra és gondokba merülten újra eltűnt az ajtóban. Pergelt lébe áztatott kenyérhaj volt benne. Mellé feküdtem és lassan eddegéltem. Nem vagyok válogatós. Volt idő ugyan, mikor csak huson éltem, de ma már sokra tartok egy darab kenyeret. Falubeli társaimat sem zavartam, hogy hopsára vegyék döglötten visszahozott tehenünket. Az eső hóval vegyül. Az ereszt lármásan tovább csepeg, de mégis kivehetem, hogy a totyogós uccán hárman-négyen jönnek. Valaki megrugdossa a kisajtót. Odaszököm, de jön Moisa és leint.

— Nyisd ki ezt az ajtót!

— Nyitom, nyitom — dohogja az öreg kedvetlenül. — Megint az ökrök kellenek?

Az idevaló facér tanító lép be három gárdistával és Moisa rápakodik.

— Hogy mi kell, ahhoz semmi közöd. Jobb lesz, ha tartod a szádat. Pável!

Egyik gárdista megrázkódik.

— Ezt a vénséget azonnal lelövöd, ha okvetetlenkedik.

Észrevesz és habozás nélkül rám mutat.

— Nyomjatok abba a dögbe egyet.

Mindhárman egyszerre készülnek. Hirtelen Moisa nézek. Toppant a lábával és kezével üt, mint a korbáccsal. Átvetem magam az istállók elé forduló eleven sövényen és mögöttem nagy ugrásokkal eliramodom. Mégis észrevesznek az egyik nyíláson és ketten utánam durrantanak. Szamarak! A fenyők sarkától látom a harmadikat, amint zavartan mutatja puskáját társainak. Nem használhatta, mert nem volt kinyitva.

A hátsó ajtónál csahintottam. Gazdám beengedett.

— Megint utánad löttek?

Agyvelőm dolgozni kezd. Kinos helyzet. Nem mondhatom meg, hogy ezek jönnek, de nyugtalan-

ságomból azt hiszem mindent megértett. A nagyobb lélek áttekinti és ismeri a kisebb lelket. Fordítva ritkább. Ugy hallottam, a földön sokezer éve keresik már a nagyobb lelket és tüvé tették érte az egész világegyetemet. Sokan forgatják szájukban a nagyobb lélek megnyilatkozásait. Ezer kis prókátor, ki vakondok lelkének nyálával bemaszatolva, emésztetlenül újra meg újra kihányja őket. És még azt állítják, hogy ismerik a nagyobb lelket és az ő utait. Mennyire tévednek! Mit tud a rész az egésztől? A kisebb lélek sohasem ismeri meg a nagyobb lelket. Hacsak...

Lépések. Ezt az ajtót is megrugják. Vadul neki-lódulok. Gazdám tudja, mi megy végbe bennem, hogy minden idegszálam reszket az izgalomtól, amiért ide is bejönnek. De anélkül, hogy felállna, pár szóval lefékez.

— Csitt, Wotan! Menj a szőnyeg sarkára és fe-küdj le.

Hallja lihegésemet és hogy nem megyek. Keményebben szól, sőt másfelé vezényel.

— Wotan! In die Ecke! Marsch!

A kölyökkoromban vérembe oltott fegyelem az ismert kommandóra teljesen leigáz. Megsemmisülten kullogok a sarokba és a következő pillanatban hallom, hogy durva robajjal nyílik az ajtó.

Tágranyílt szemek tűnnek elő az ajtóból. A tanító. Husz éves. Szabályszerűen szemtelen arc. Hibás szem. Ázott ruha. Tartósan viselt fehérneműszag. Szürke, kockás sapka. A gárdisták puskáikat szorongatták és előredült testtel ingadoztak. Egyik lábukról a másikra billentek és úgy mozgatták a vállukat, mintha táncol-nának. Csak Moisa állt hátul rendesen, sapkájával a kezében. Ha nem annyira visszás és szokatlan az egész jelenet, nevetségesen hat. De így halálosan bosszankodtam. A tanító a küszöbön állt.

— Uram, — kezdte szemhunyorítva és orcátlanul ezzel a valahol hallott megszólítással, de gazdám oda se nézve félbeszakította.

— Kicsodák maguk?

Kiesett szerepéből és hebegni kezdett.

- Én... én az új román körjegyző vagyok.
- Micsoda?
- Nem tudom bemutatkozni. Nagyon sáros vagyok.
- Nekem mindegy, hogy Ön milyen állapotban van. Legyen olyan szíves megmondani, hogy kicsoda. Nem ismerem a hangját s amint látja, én nem látok.
- Én, én a Pintye Juon fia vagyok. Volt tanítónövendék.
- A képezdész, akit... Mit keresnek itt?
- Fegyvereket. A fegyvereket.
- A vadászfegyvereket gondolja?
- Azokat is. És még másokat. Amennyien vannak. Mind.
- Van valamilyen megbízatása?
- ?
- Ugy értem, hogy küldte valaki?
- Nem. Igen. A központ. Természetesen. Felsőbb hatáság. Tetszik tudni? Akárhon elvették fegyvereket magyaroktól.
- Miféle felsőbb hatáságot emleget Ön?
- Román Nemzeti Tanácsot.
- Nem ismerek ilyen hatáságot.
- Persze! Nem tetszik ismerni. Csak olyan vak nem látja, mint maga. Hogy mi van. Tulajdonképpen. Igen, tulajdonképpen. De a fegyvereket tessék csak ideadni, azonnal.
- Karhatalommal jött ön?
- ?
- Kik állnak ott a másik szobában?
- Gárdisták.
- Szóval, karhatalom. De önnek nincs írásban semmi rendelete. Ad ön legalább valami nyugtátványt.
- ?
- Az elkobzott fegyverekről.
- ?
- Tud irni?
- Irni? Hogyne! Ne tessék csufolódni. Most nincs többet Magyarország. Kuss! Most van Nagyrománia. Hol vannak fegyverek? Egy-kettő!

— Ad ön irást az átvételről, vagy nem?

— Micsoda irás? Itt én parancsolom. Fegyverek be lesznek szállítva központba. Ne tessék komédiázni, hanem tessék adni fegyvereket. Különben azonnal házkutatást tartom.

— Kérem, sziveskedjék idehivatni Moisés.

— Itt vagyok, instálom.

Az öreg kissé félretolta a tanítót a küszöbön és bejött.

— Mért nem szólt hamarább, Moisa bácsi?

— Azt mondták, belém lőnek, ha jár a szám.

— Na szerencse, hogy mégsem történt meg. Elvégre, Moisa bácsi maga is oláh.

Moisa mondani akart valamit, de a tanító berzenkedve közbevágott.

— Kikérek magamnak. Most nincs többet oláh. Kuss! Csak román van.

Ostobaság, alantasság, a falu megfertőzött levegője áradt gazdám felé a tanító szavaiból. Megjegyzései szürkén és szennyesen szálltak és kavarogtak a szobában, mint sokáig elzárt szennyes illata, melyet megbolygattak.

— Jó — mondta gazdám. — Nem tartóztatom. Moisa! Adja oda ezeknek az embereknek a fegyvereket.

— Mindet?

— Valamennyit.

— A kovásakat is?

— Ha követelik, azokat is. Csak gyorsan, gyorsan, gyorsan.

Felállt. Az ablakhoz ment és kinyitotta. Nem tördött többet velük.

A tanító szentelenül mosolygott, gazdám, majd a gárdisták felé. Elégedetten ők is mosolyogtak. Moisa hordani kezdte a fegyvereket és odatámasztotta őket a falhoz az előszobába. Voltak közöttük két-háromszáz évesek. Voltaképpen disznóság, amit művelnek, de mit lehet tenni? Világosan látom a szemükből, milyen szivesen belénk lőnének. Cigarettáznak és beszélgetnek. Anyanyelvükön.

Mikor a fegyverhordásnak végeszakadt, a tanító odalépett a rakáshoz és a kezébe fogott néhányat.

— Pável! Ezt a hármát hazaviszed az apámhoz.

Pável sanyaruan nézett a rakásra. A tanító megértette.

— Nesze ez is. Ezt megtarthatod. Hátul menj! A sósaktnál. Aztán jöjj az irodához.

— Pável! Ezt a hármát hazaviszed az apámhoz. A tanító a rakásra mutatott.

— Ezeket össze kell kötni.

Szétnéztek a szobában. Egyik gárdistának a függőnyzsínőron akadt meg a szeme és szó nélkül letépte. A függöny zizzelve omlott össze.

— Várjatok csak — mondta a tanító a fegyvereket nézegetve. — Ez igen sok.

Körülbelül egy tucatnyit félredobott.

— Ezek itt nem jók semmire. Vigyétek ki és a lépcsőn törjétek össze őket.

Cigarettára gyújtott, leült egy székre és átvett lábát lógatva, merőben fölösleges módon dörzsölte a kezét. Moiséra nézett.

— Tetszett valamit mondani? — kérdezte az öreg összerendezve.

— Nem. Nem tetszettem. Mi nem beszélünk annyi diszbeszédeket, mennyit maguk beszéltek.

Odakünn a hátsó lépcső körül a két gárdista röhögve döngetett egy darabig, de nem tartott soká. Hamar behozták a tiz-tizenkét hosszú és mives törökcsövet. Odadobták őket az egyik sarokba, mint a szemetet.

— Ezeket pedig kössétek össze — vezényelt a tanító, mire egy másik függöny is áldozatul esett. Az előszobára bizonytalan félhomály borult, de a két gárdista rendületlenül engedelmeskedett.

— Vigyétek az irodához. Ha valaki el akarja venni — s kezével utánozza a fegyvermozdulatot.

A gárdisták elmentek. A tanító újra a küszöbnél állott. Két betétes pisztoly-agy lógott ki és húzta le a foszlott felöltő zsebét. Atkozottul törte ismét a nyelvet.

- Sajnállok a háborgatást.
- Mit akar még? — kérdezte gazdám ridegen.
- Strózsák.
- Miféle strózsák?
- A laktanyába. Gárdistáknak kellene strózsákok.
- Moisa!
- Tessék.
- Adja oda a vendégszobákból a matrácokat.
- Igenis, instálom.
- Végeztünk? kérdezte gazdám nyugodtan, de láttam rajta, hogy már nagyon türelmetlen.
- Igen.

A tanító arcán széles vigyor futott át.

- Csak azt akarom még mondani, hogy jön román hadsereg. Reguláris csapatok. Kárpátok felől. Tiszt urakat ide kell hozzak háltni.

— Hova fekteti őket, ha elviszi a matrácokat?

— ?

— Tőlem hozza. Csináljon, amit akar, de most már kérem, hagyjon békét.

Hátrahányt fejjel, köszönés nélkül távozott. Az öklén láttam, hogy még majd megmutatja. Moisa az ajtóban köhécselt.

— Moisa bácsi?

— Tessék.

— Keressen valakit, aki elviszi azokat a matrácokat a magyar iskolába.

— Igenis.

— És adjon nekik szó nélkül, amit kérnek. Csak ide ne jöjjenek be többet. Megértette, Moisa bácsi?

— Meg, instálom. Bátor nem felelhetek. Most is erőszakoskodtak és megfenyegettek, hogy lelőnek.

— Várjon csak!

Kulcsot vett ki egy fiókból és Moisa felé nyujtotta.

— Fogja! Ez a báróné szobájának a kulcsa.

— Igenis, instálom.

— Legyen jó, törje be valahogy ezt a kulcsot a zárba.

Moisa barázdás arca egészen nedves volt cse-

desen és hangtalanul pergő könnyeitől. De ezt csak én láttam, tehát nem látta senki.

Behuzta maga mögött az ajtót és szó nélkül elment. Gazdám megborzongott. Fát tett a tűzre. Bezárta az ablakot és hosszú sétába kezdett. Hét lépés előre, hét lépés vissza. Balkezét, tapogató fehér ujjaival jellegzetesen maga előtt tartotta.

*

Délután négy óra. Téli alkonyat. Az eső pár perccel ezelőtt elállt, de a fák még most is cseppentenek. Fojtó köd szivódik a bundámba és apró cseppekbe rakódik le, mintha alig látható homokszemekkel volnék tele.

Magányra vágytam és idejöttem erre a pontra, melyet nagyon szeretek. Roskadozó kertiház. Nyírfából rótták össze, csipkés zsendelytetővel, padokkal és malomkőasztallal. Valamikor jókarban lehetett, az idő azonban már nagyon elbánt vele. A völgy felett mint sötét, szennyes gályák, a felhők lomhán vitorláznak. Bizonytalanul tolonganak előre folyton ujabak, hogy végre minden értelem és cél nélkül gyorsan elvonuljanak. A falu szokatlanul csöndes, sőt néma. Kiterjesztett szárnyal kinos várakozás ül rajta. Elgyötörtén hever a kert alatt, mint egy sokáig macerált, szerencsétlen leány, ki félig dermedten, félig eszméletlenül végre megadja magát. A huzamos eső dacára hó lepi még a szántóföldeket. A sáros és kanyargó ut döglötten hever rajtuk, mint egy hosszú, barna kigyó, melyet valaki odavetett. Az ut kétoldalán a sáncban katonák jönnek. Először egy. Azután megint egy. Majd kettő. Hátrább libasorban mások. Az első román járőrök. Nem tudják egészen pontosan, honnan jönnek és azt sem, hogy hova mennek. Napokon, hónapokon át csak jönnek, jönnek, jönnek. Mintha álomban jönnének. Évek telnek el. Eltelik az egész élet. De ők csak jönnek.

Világot gyujtanak egy házban. A nap végéhez ért. Valaki háttal áll az ablaknak. Most elmozdul és

a fény a fáradt járőrre esik. Bocskor, condrarongyok. Hiába! A szokatlanul hosszú szuronyok, a gyatra fényben is megvillannak és győzelemről tanuskodnak.

Mikor gazdámától később elbucsuztam, megsimogatta a fejem és félígméddig érthetetlen dolgokat mondott. Így szólt:

— Wotan! Igaz, hogy te csak egy egyszerű, szegény kutya vagy. De én azt hiszem, hogy amit te ezen a világon látsz és hallasz, az nem marad egészen nyomtalan. Vagy legalább nem úgy, mint amit te sem látsz, vagy hallasz. Nekem úgy is minden mindegy! Jegyezd meg tehát legalább te, hogy ebben az országban ma két irigylésreméltóan boldog ember van. Az egyik egy facér orvos, a másik egy szürke fiskális. Ez a két ember évtizedeken át le nem vette a szemét erről a napról. Az orvosnak belefáradt a szeme, a fiskálisnak mód nélkül megnyult a nyaka a hosszú és megfeszített figyelestől és várakozástól. De megérték és megérték. Ó, Wotan! Milyen határtalanul boldogok lehetnek! Egy országot ajándékoztak a nemzetüknek!

És kinyitott tenyere úgy remegett, mintha valóban egy elajándékozott ország irtózatossulya volna benne.

II.

Az uccán asszonyok jönnek. Idősebbek és néhány májfoltos menyecske Dánnéval. Ezek még a bérlő muszkáitól, különösen pedig Filiptől lettek terhesek. Egyik megáll a sáncszélen és visszanéz. Oldalt lép. Széthuzza magán a szoknyát. Néhány majorság bután áll egy darabig a közelben kinyújtott nyakkal. Egyszerre nekiszegett fővel indokolatlanul megfutamodnak.

Joszliék előtt a kis Sári vezeti apját. Ugy látom, idetartanak. Ez a Péter! Mindig bolondja volt a lovaknak. Most is megtapogatja őket, akárhányszor idejön. Bemegy hozzájuk, becézi őket és szól velök. A vége mindig az, hogy a könnyei potyognak, a lovak pedig fülüket hegyezik és egymás nyakán át értelmetlenül reá bámulnak. Mondják, feleségével görögysót küldött ki a herésekre, de az asszony nem merte odaadni nekik. Félt. Bár nem a lovaktól, mert a lovak őt is jól ismerik.

Hopp, ezzel a lánykával megint baj lesz. Sőt, már meg is van.

— Jaj. Édeszapám!

— Mit látsz, fiam?

— Itt a tutya.

— Hol látod?

— Ehun van ni, az utban.

Megállnak. Én földhöz vágom magam. A lábaimmal az égnek kalimpálok. A farkamat is csóvá-lom buzgalommal. Ezt találtam ki bátorításra, de még nem érti.

— Várj csak te, Sári! Hátha megint a nagyságos ur kutyáját látod?

— Nem tom.

A gyermeknek úgy jár az arca, mint az óra ke-tyegője. Rólam az apjára és vissza.

— Milyennek látod, Sári?

— Szűjke.

— Szürke? Hát még?

— Kujta a füje.

— És hegyes, ugye Sári?

— Igen.

— Sze az a nagyságos ur kutyája, te számár.

Wotan! Gyer ide.

Felugrom, hogy Péterhez szaladjak, de Sári újra szörnyen megijed.

— Jaj!

Apja kopott katonakabátjába dugja arcát. Seb-tiben újra leheveredem. Látom Péteren, hogy kétségben van felőlem.

— Mi az Wotan? Nem te volnál?

A gyerek elcsendesedik, de nem merek sem nyifantani, sem odamenni. Félelme miatt. Péter élesen figyel.

— Mit látsz, Sári?

Alig ér térdig az apjának. Félve kisunyt a kabát szárnyából. Sugja:

— Fekszik.

— Hol, te?

— Ehun az utban.

— Gyer ide, — mondja Péter, miközben az ölébe, majd lóhátra veszi Sárit a nyakába.

— Na, ne félj! Lássuk csak mégegyszer. Wotan, gyer ide.

Odaszaladok és beledörzsölöm a fejem a kabátjába. Péter megkönnyebbül és megsimogat.

— Na báránykám. Látod, hogy ismer minket. És nem bánt.

Leguggol mellém a hóba. Látom, hova fut az esze, de Sári még nem barátkozna. Két kézzel kapaszkodik a katonasapkába és lábait csökönyösen emelgeti az apja vállaira.

— Ne félj, Sári. Nézd csak! Wotan!

Egészen Péterhez kuszom. Péter féltérdre ereszkedik és mókázunk, mint régen egy darabig. Sárin

azonban látom, milyen nehezen fogja fel, hogy nincs mitől tartania.

— Látod, báránykám? Simogasd meg szépen. Na!

Lehajtja fejét a gyerekekkel egészen közel hozzám. Erzem a lehelletét és egy arasznyira látom a szemét. A szeme tiszta, mint a víz, de ő se lát. A Sári lógi-nyászó lábait sem látja. Milyen szívesen türném most, ha ez a gyerek belémrugdosna. Nyilik egy ajtó. Moisa lép ki a tornáczra. Péter feláll és zavartan arrafordul. Sári tempósan lovagol a nyakán.

— Mi van veled, Péter?

— Adj Isten, Moisa bá! Maga az?

— Persze hogy én vónék. Rég nem vótál itt, Péter.

— Rég, Moisa bá. Dögrováson valék. Több mint négy hete. De hallám, mit mivelének itt maguknál, a nyavalya essék a bélükbe.

— Ne kiabálj úgy, Péter. Ezalatt a négy hét alatt csak nem aludtál? Add ide azt a gyereket.

— Mondja, Moisa bá. Nem lát a közelben valakit?

— Nem látok senkit, de fogd be a szád. Gyere ide te prücsök.

Levette Sárít az apja válláról. Felszisszent és gyorsan letette a földre. Oldalában érzi még a Murza Sándri csizmáit. Pétert is kézenfogta.

— Na, gyertek be.

— Várjon csak, Moisa bá.

— Na, mia?

— Vigye csak be ezt a gyereket. Szeretném elébb látni a gazdát. Ha felvinne.

— Én fel, — mondta az öreg és meghökkenve nézett a Péter szemébe.

— Te, Péter! Rég nem láttalak. Csak nem jött meg a világod?

— Sze ha megjött vóna, nem kérném, hogy felvigyen. Csak a szám jár mindig a szememre. A fene ette vóna meg.

Moisa legyintett és a Sári fejére ejtette a kezét. Bekiáltott.

— Te Juli!

— ?

— Gyere, vidd be ezt a gyereket.

Felmentünk gazdámhoz. Moisa visszaballagott. Magunkra maradtunk.

— Hol voltál ennyi ideig, Péter?

— Dögro... Beteg voltam, nagyságos ur. Láttam, nem kelhetek fel. Négy hétig kurált az asszony tormával és ecettel.

— Ebbe a járványba estél, Péter. Szerencsés vagy. Sokan haltak meg benne.

— Több mint negyvenen.

— Ugy? Egy kicsit sok. Azt hiszem, Péter, ennyien tőlünk a háboruban sem pusztultak el.

— Nem tudom. Ronda nyavalya. Négy hétig nyögtem benne. Nem mozdulhattam a házból, de azért láttam, hogy jobb lett volna, ha mi is ott ragadunk a tölcsérekben.

— Hadd el, Péter!

— Ki nézheti azt, nagyságos ur, amit ezek a bitangok itt csinálnak.

— Elfelejtődik, Péter. Ez is elfelejtődik idővel.

— Én aztán nem. Amig ezeket látom, fordul a bélem.

— Nem kaptad meg az értesítést, Péter?

— A hivatalosat? Meg.

— Na, mi van benne?

— Eléléptettek szakaszvezetőnek. A tiszteletes ur azt látta benne, hogy ezután úgy kapom majd a nyugdíjat.

Gazdám kedvetlenül legyintett.

— Mikor kaptad utoljára a díjaidat, Péter? Az érmek után.

— Októberben, nagyságos ur.

Hallgatnak egy darabig. Messziről éneket hallok. Mintha gyerekek kántálnának. De alig hallik. Julika jön, meggyújt egy gyertyát és asztalt terít. Behoz két kis hánccsal összekötött fenyőágot. Egy vázába állítja és a zongorára teszi. Feje fölé emeli a gyertyát és hol gazdám, hol Pétert nézi. Aztán odateszi a

gyertyát a fenyőgallyak alá és kimegy. Gazdám megszólal.

— Te, Péter.

— Parancs, nagyságos ur.

— Mondtam már neked, hogy ne cimezz nagyságosnak.

— Igenis.

— Csak azok a cimek érnek valamit, Péter, amiért megdolgoztunk. A nagyságost csak úgy ráadásul hajigálják. Hagyd el már. Cimezz csak századosnak.

— Igenis nagys... százados ur.

— Te, Péter!

— Parancs.

— Hányan vagytok ti otthon?

— Eddig négyet látok. Az anyámmal és a két gyerekkel.

— Hisz ez öt, Péter.

— Csak négy n...százados ur. Magamat nem számíthatom közéjük.

— Hát jó. Szóval négyen vagytok. Mondd csak! Nem kezdhetsz te valamihez?

— Mihez, százados ur?

— Valamihez. Akármilyen, amivel kenyeret kereshetnél.

— Százados ur is látott már valamit?

— Nem, Péter, én nem láttam semmit.

— Joszli mondta a feleségemnek, hogy az érmek nem fognak érni semmit. És hogy a rokkant-dijakat is beszüntetik. A városban látta.

— Mennyi földet kaptál a nagybátyámtól, Péter?

— Ha jól látom, van négy ekenapszám.

— Kijösztek vele?

— Ki, instálom. A díjakkal együtt ki. A térből adta. Az Isten áldja meg, a falu mellett. De erről is szó van.

— Hallottad?

— Igen. A segédtanító odaigérte a gárdistának. És akik bevonultak. Nemcsak azt. Mindet, le egészen a berkekig.

— Hm! Hát csak azért kérdezem, Péter. Ha tudnál valami kézművességet. Neked valót.

— Nem tudok, instálom. A lovakon kívül semmit sem tudok.

— Dehogy nem, Péter. Azt mondtad, hogy tanítottak a hadivakok iskolájában. Valami fonásra vagy mire.

Péter megtapogat a zsebében valamit.

— A szalmát tetszik gondolni?

— Igen, igen. Mondd csak, Péter! Nem érzel te itt valamit? Valami szagot?

— Nem látok instálom semmit.

— Tudom, Péter. Hát nézd! Azt gondoltam, kéne hogy fonogass. Hogy gyakorold magad.

— Fonni látok, instálom. Hoztam is a... százados urnak egy dóznit.

— Mit hoztál, Péter?

— Egy dóznit. Cigarettnak. Ha nem sérteném meg vele.

Benyult az imént tapogatott szennyes zsebbe. Kivett egy szalmából font szivartárcát. Gazdám felé nyújtotta.

— Tessék csak megnézni.

A két kinyújtott kéz tétovázva kereste egymást egy darabig. Végre egymáshoz ért és gazdám elvette a tárcát.

— Szép lehet, — mondta Péternek.

— Kár, hogy nem tetszik látni. Piros és kék szálak is vannak benne. A kis Sári válogatja a színeket.

Gazdám arcán láttam, hogy elgondolkozott.

— Hány napig dolgoztál rajta, Péter?

— Négyig, százados ur. De ha látnék, egy negyedóra alatt kész volnék vele.

— Mit kapsz egy ilyenért, Péter?

— Nem tudom, százados ur. Jó volna, ha látnék érte vagy tíz koronát. De ezt csak úgy hoztam.

— Ejnye Péter, mit beszélsz? Sze egy nap-szám ötven korona. És te négy napig dolgoztál rajta. Most se érzel semmit?

— Nem.

Gazdám szimatolt a levegőben. Óvatosan kinyujtotta a karját. Végighuzta lassan az asztal felett. Megérintette a kantát, a tányérokat, a poharakat és az üveg bort, amit Julika tett oda. Valamit keresett.

— Hát nézd csak, Péter. Azt mondtad, hogy ezt csak úgy hoztad. Ajándékba. Hát fiam, köszönöm. Azt gondoltam azonban, hogy csinálj még néhányat. Ha többet nem kapsz érték, hozd el hozzám. Amig nekem is van miből, adok minden darabért száz koronát. Megértetted, Péter?

— Meg, százados ur. Csak látnám, mit csinál velők.

— Ne törődj vele, Péter. Ejnye! Még mindig nem érzed ezt a fenyőszagot? Várj csak!

Felkelt. Szimatolt és lassan tapogatva elindult, hogy megkeresse a szagot. Végigtapogatta a butorokat és a csukott zongorán megtalálta a gyertyát és fenyőgallyakat. A gyertyán észrevette, hogy ég. Viszszatért helyére.

— Mi az ördögöt hozott ide Juliska fenyőágakat?

— Nem tudom, instálom. De most már én is látom. Hacsak nem azért, mert karácsony van.

— Mit beszélsz, Péter?

— Azt, hogy karácsony van.

— Biztosan tudod?

— Biztosan. A templomból jövök éppen mostan.

Gazdám szórakozott lett. Nagy távolságból nézékenesen estek a szavai.

— Nem hallottam harangozni. Már karácsonykor sem harangoznak?!

— Mivel, százados ur? Nem tetszett látni, hogy a harangokat betörték ágyuknak?

— Igen, igen. Hogyne tudnám, Péter. Persze! Csak... Hova is tettem a tárcádat?

Felvette az asztalsarkáról és apróra megtapogatta. Mintha nem a formák, hanem a színek után kutatna.

— Péter!

— Tessék.

— Mit mondtál? Milyen színeket válogatott ki ebbe Sári?

— Kéket és pirosat, százados ur.

— Igen! Hát látod, ezt akartam még mondani. Köszönöm, hogy jó voltál. Az Isten áldjon meg. Amiért rám gondoltál. Várj csak!

Hirtelen valamit gondolt. Visszament a zongorához. A színes tárcát odatámasztotta a gyertya alá a vázához.

— Ide teszem Péter az ajándékot a karácsonyfa alá. A karácsonyfánk alá.

A gyertya lobogott és megvilágította az egyetlen ajándékot a rögtönzött, szegényes karácsonyfa alatt. Péter cihelődött.

— Mész már, Péter?

Péter összeütötte a bokáját.

— Alássan jelentem, nézem, hogy menjek.

— Isten áldjon, Péter.

Gazdám kézfogásra nyújtotta a kezét. Egy darabig keresgélte a Péter kezét. Péter azonban vigyázz-állásban állott. Gazdámnak eszébejutott valami. A keresgélést annyibahagyta.

— Péter!

— Parancs.

— Fogtál te valamikor velem kezet?

— Hogyne, százados ur!

— Mikor?

— Mikor utoljára láttuk egymást. A háboru kitörésekor.

Gazdám megkönnyebbülve sóhajtott:

— Köszönöm, Péter. Most elmehetsz. Wotan majd levezet Moiséékhoz.

Fékre vett és a szijat a Péter kezébe adta.

— Wotan! Vezesd le Pétert az alsó házhoz.

Utánunk kiáltott az előszobába:

— Péter!

— Parancs.

— Alljatok csak meg. Eszembe jutott még valami. Igen. Mondanád meg a lányodnak, hogy azokba

a tárcákba, amiket majd nekem csinálsz, ne válogasson többet kék és piros szalmát. Nincsenek más színeid, Péter?

— Ugy láttam, vannak.

— Ha nem volnának, hagyd őket sárgán. Ugy is jó lesz. Nem felejtetted el, Péter?

— Nézni fogom, instálom, hogy ne felejtsem el.

— Még egyet, Péter! Hogy a piros és kék szalmát el is ajándékozhatnád valakinek. Érted?

— Érttem, instálom. De nem látom, ki venné hasznát.

— Ki? Ne aggódj, Péter. Akad még a Szamos mentén társunk, aki nem beszéli a mi nyelvünket. Talán találkozol majd velük nagyvásárok a hidak mentében.

Péter rántott egyet a szijon.

— Ha olyanra akadsz, ajándékozd oda őket. Megértetted, Péter?

— Megértettem, instálom.

— Na, isten áldjon Péter.

Visszatért a karácsonyfa alatt álló ajándékhoz.

Az este szürke volt és lompos. Péter egy ismeretlen félelemtől megöklözötten sietett utánam. Elszórtan gyerekek kántáltak. Tompán és ijedten kopogtak majd itt, majd ott, mint tilosba tévedt kis kolompok, amikbe fűvet dugtak. Magyar karácsony volt.

*

A megszálló csapatok a falun simán és gyorsan mentek át. Két napba se tellett. Nem dübörögtek utánok ágyuszörnyetegek, sem végefogyhatatlan muniációs szekerek. Néhány összekapkodott ezred és vadászászlóalj, pár rongyos hegyiüteg képezte az egész készletet. De a gyors, biztos és végleges győzelem óriási erőtartalékot jelentett. Ugy siklottak rajtunk keresztül, mint könnyű kis habok a kavargó, szennyes és mély víz felett. A falu pedig, amint kihúzták lábukat, újra kezdte szörnyű vitustáncát, mely pár napra aléltságra esett.

Mialatt a görög templom előtt a pápa kereszttel

a kezében azt hangsúlyozta, hogy most minden becsületes ember be kell, hogy vonuljon, Dán a mellére ütött és azt kiáltotta oda, hogy ő megtette már a magáét. Süssék meg az országukat. Akinek van még kedve ágyuztatni, lödöztetni magát, az menjen, vitesse magát, dögöljön meg. Keresztrel vitték ötöt tizennégyben is. Ő nem megy. Az istennek se megy. Neki nem kell se Isten, se ország. Az ő országa és az Istene az a darab föld lesz, amibe tavasszal belevágja az ekéjét. Különben addig is akad itt még valami munka. Dán szemében gyilkos tüzek lobogtak fel. A vén pap kezében megremegett a kereszt, mintha egy felé dobott balta szele érte volna. Szó nélkül befordult a templomba. Dán ordított még egy darabig. A templomajtóba rugott egy elhullatott szalmakalapot és elment. Mondják, sokat ivott az alsó kocsmában és annyira neki-vadult, hogy az uccán mindenki elkerülte, mint egy veszett ebet. Csak Murza Sándri állt meg vele egy szóra Jozsliék előtt.

- Honnan jössz?
- Hadd az isten francába.
- Igaz, hogy kiverted?
- Mit?
- A keresztet.
- Az öreg kezéből? Vertem a fenét.
- Pedig azt mondták, kiverted.
- Kivertem vóna, ha lehet. De beszaladt az öljába. Vén ártány. Csak zabálni és rőfögni tud.
- Akárcsak ez.
- Melyik, te?
- Ez a bűdös zsidó. Amig minket ott fojattak, ezek itt felzabáltak mindent.
- A kert sarkáról láttam, hogy Dán mint egy ingadozó fejszét ráemeli szemét a Jozsli táblájára.
- Te, Sándri!
- Mia?
- Ezt se táncoltatta még meg senki. Ugye nem táncoltatta meg őket senki?

— Ki táncoltatta vóna? Pedig nagyon megérdemli. Munkanélkül él. Adj neki nehányat.

Vigyorgó majompofával otthagya Dánt, mint egy felhergelt kutyát. Berugta az ajtót. A föléje erősített csengő örült visitozásba kezdett.

— Mia? Mit vinnyogsz? Még megse fogtalak.

Felnyult. Letörte a csengőt. Tovább hadonászott vele, mint egy fel-feljajduló buzogánnyal. Az uccán nem járt senki. Joszli imádkozott. A konyhából azonnal az ivóban termett. Hátán volt még a talesz és a homlokán a felszijazott tvelem. Zavartan kérdezte Dántól:

— Mi tetszik?

— Nézd a bitangját! Még szarvat kötött. Ugy akarsz döfni?

Joszli nagy fekete szemével ijedten felpillantott. Nyult a tvelem után, hogy levegye. Dán ráordított.

— A bűdös jeruzsálemi istenedet, le ne vedd! Dölyfösen hozzátette:

— Hadd ott! Amig én nem ütöm le.

Kiadta a parancsot.

— Inni adj!

Joszli a konyhaajtóra pillantott. Dán észrevette. Megértette a szándékát, mert élesen figyelte. Felnevetett.

— Ne moccanj, mert nyomban leütlek.

Joszli megmerevedett. Az ablakon át láttam, hogy felismerte a helyzetet. Az erőszak helyett, mint annyiszor, ismét az eszére akarta bízni magát. Huzni akarta és szépszóra fogni a dolgot. Az egész számításban csak az volt a hiba, hogy Dán nem inni akart. Sunyi paraszt eszével azonban mint egy megriadt juhót hajtott a Joszlit az akol felé, amit ő nyitott ki magának.

— Nem kell szilva! Gabonát adj!

— Gabonát? Az is akad. Ugy tudom, van még egy félliterrel a padláson. Mindjárt utána nézek.

— Innen? Ne moccanj! Mert leütlek.

Kacagott. Vadul megrázta a csengőt. Joszli az akol szájához ért és bebotlott.

— Hagyja hozzam le. Nem kell, hogy most kifizesse. Ugyis tudom, hogy most nem tetszik fizetni.

— Mit? Mit beszélsz? Hogy nem fizetek? Te rongy! Hogy még én nem fizetek? Te tetű!

Dán mérték nélkül felfortyant. Ugy bögött, mint egy megcsattintott bika. Félkézzel megkapta a keskeny pultlapot. Lerántotta. Kivett egy csomó keskeny és rongyos papirost. Joszlihoz vágta őket. Közben folyton a csengőt rázta Joszli előtt. Joszli majd hanyattesett.

— Nesze! Bitang! Kell még? Kell még? Hogy én nem fizetek! Te бүдös! Te piszok! Te tetű!

Ujra, meg újra benyult a ládába és vágta Joszlihoz a rongyokat. Joszli kikiáltott valamit a konyhába. A konyhából kapkodás hallatszott. A gyerekek felszadtak hozzánk. Dán meghorkant.

— Mit kiáltottál ki, te rongy!

— A pálinkát. Hogy hozza a feleségem a pálinkát. Sze már látom, hogy fizet. Azért ne tessék! Jön is már.

Dán fujt egy nagyot. Egy pillanatra felhagyott a toporzékolással. De a csönd csak egy pillanatig tartott. Dán meglátta Joszlinét az ablak előtt, amint egy sárga hárászkendőt szorongatva kiszalad az uccára. Dühroham rázta meg. Joszli menekülni akart. Félkézzel a sarokba vágta.

— A бүдös istenedet, bitangja! Az uccán a pálinka? Te rongy! Te bitang! A szarvadat!

Részegen nevet és fuldokolja a szavakat.

— Most is megcsalnál, he? Bitang! A szarvadat! Várj! A szarvadat!

A csengő sikolt egyet a Dán kezében. Süvítő zuhanással lecsap a Joszli fejére. Joszli végigbukik az egyik lócán. Két felemelt karja oldalt esik, mint két megmetszett faág. A szemei fennakadnak. Lassan elfehérednek. Vajjon hol férhetett el annyi fehérség a szemhéja alatt? Hörög. Lábai reszketnek. Fekete szakálla a gerendák felé mered. Rándul még egy görcsöset és tompán leomlik a vályogpadlóra.

Csönd. Csak Joszli felesége sikoltoz kétségbe-

esetten az üres uccán. Dán áldozatára néz. Egykedvűen megegyeszer megrázza a csengőt. Odadobja a halottra.

— A fene egyen meg bűdös zsidója. Minek kapkodtat a fejed? Mikor csak a szarvadat akartam.

Az ajtóhoz ment. Kinézett az uccára. A falu felől jöttek néhányan. Visszapillantott a szobába és az ajtófélfán szemébe ötlött a mezize. Bicskát vett ki a lajbizsebből. Az elbarnult keskeny papirrudacs-kát levágta. A bicskát visszahullatta a lajbizsebbe. A kibontott imádságból csipetkéket tépett. Kidobta őket az uccára. Páran odaértek. Egyik megkockáz-tatta.

— Mit tettél, Jóska?

— Semmit. Megsturmoltam.

Olá hagyta az embereket, akik betódultak a házba. Az imádságból jolyton hullatott darabokat, mintha az utat jelölné meg, hogy visszataláljon erre jártá-ban. Kapunkra rá se nézett. Csak a résnél hőkölt meg egy pillanatra. Megcsóválta a fejét.

— Mekkora kárt csináltál nekem te Sugár. Mi lesz, ha má-holnap ki kell menni az ekével? Erzsit a Szilajjal mégsem foghatom össze?

Az asszony valami teknővel jött ki az istálló-ajtón. Valamit észrevett az urán. Megállt a kis-ajtóban.

— Hun vót ke?

Dán dűrván lökte oda.

— A zsidótoknál.

— Meéknél?

— Joszlinál.

— Mit tett ke véle?

— Agyonütöttem. Van valami lóréd ebédre?

Bement a házba. Az asszony utána nézett, hogy nem tréfál? Rögtön kijött a sánca, hogy megtuda-kolja az uccát. Meglátta Joszliék előtt a csödületet és kiáltott egyet. Aztán mint egy részeg tyuk kerin-gett, befordult a sánca és összeesett. Sokáig nem mukkant.

A Joszli esetének gyorsan híre szaladt és sokan

mentek le és jöttek fel az uccán. Leginkább gyerekek. Mindenki látni akarta agyonütve. Ha pénzért mutogatták volna, akkor se szaladhattak volna többen össze. Pedig mindnyájan jól ismerték, mert évek óta látták, amint a városból hátán hoz egy kis sót, petróleumot és dohányt.

Dánné fészkelődni kezd a sáncban. Fel-felnyög. Már egészen lefetrengte maga körül a havat. Fejét a sánc szélére ejtette tehetetlenül és fájdalommal. Egyik oldaláról a másikra dobja magát és nyög, nyög, nyög. Olykor nagy lélegzetet vesz. Felfujja magát, mint egy beteg állat és megint nyög. Egyszer elnyulik a sáncban és már csak az egyik felhuzott lábát látom, amint óvatos módon, ittasan emelgeti. És a visszavisszanéző fejét néha, de ezt is nyomban elejti. Közben újra nyög, nyög, nyög. Mindig szivszaggatóbban. Tart egy darabig. Azután csönd.

Joszliék előtt áll a vásár. A zsidók is megjöttek. Lázasan hadonásznak a kezökkel és miközben az eget tanulmányozzák, egy senkitől sem értett zagyvaléknyelven hadarva beszélnek. Ugy látom, a napra kíváncsiak, mely hófelhők mögött bujkál és még nem mutat delet. Az alsó kocsmáros a küszöbre áll. Intézkedik. A zsidók görnyedten bemennek a házba. Az uccára nyíló ajtót becsukják. A falu betelten tájtja még egy ideig a száját. Aztán a hangadók nyomába verődik és lassan szétbomlik. Felfelé is jönnek és meg-megállnak nehányan. Élénken tárgyalnak.

Dánné nyöszörög és megint mozgolódni kezd. Ujra jönnek a nyögések, a hátranéző fej és az óvatos láb-emelgetések. Mint egy tulterhelt erőfeszítés rettenően fuj egyet-egyet. És nyög újra és újra. Mindig rövidebb időközökben. A nap két felhő közt hideg, közömbös fénnel odaesik egy percre, de a csaknem kifecamítottan feltartott meztelen térden kívül egyebet meg nem világít. Egyszerre nyitott torokkal hosszasat kiált, ami keserves, de megkönnyebbült vinnyogásba sir át. Rögtön eltűnik a feltartott láb. Az ut szintje alól azonban végleg felbukkan a kendőtlen fej. Két könyökével kapaszkodik egy kicsit,

majd odatámasztja hátát a sánc oldalának. Feje a mellére hull. Két kezével valamit babrál a sáncban. Egy siheder szalad Joszliék felől az uccán. Oda pillant és döbbenten megáll.

— Tyü az áldóját, — kuncogja végre és iziben továbbbered.

Egy öreg paraszt is odaér és megáll az utközépen, Dánnéval szemben.

— Mi lelt, Erzsi?

Arra lép egyet. Felkiált.

— Az istenfádat, Erzsi! Nem kaptál jobb helyet?

Az asszony felnéz. Csuf és sovány az arca, de a szemei hűséges, meleg kutyaszemek. Csöndesen mondja.

— Semmi, Andris bácsi. Itt ért utól. Legyen jó, fogjon meg, hogy bevihessem ezt a gyereket.

És a két kezével az ingéhez szorít valami véres és prüszkölő husdarabot, amiből vékony fehérés zsinór a csuklójára tekeredett.

— Az áldásodat, Erzsi! Nem vagyok én bába.

— Nem baj, Andris bácsi! Sze már kész. Csak huzzon ki ebből a sáncból, mert itt fagy.

Az öreg lehajol és megfogja az asszony karját. Kihuzza a sánc szélire és valahogy a térdeiről is talpraállítja. Az asszony ráhajtja arcát a porontyra és melegíti. Az uccán mások is jönnek.

— Tasziton egy kicsit, Andris bácsi. De fogjon is.

Bemennek lassan az udvarra és az asszonyból menet nagy piros vércseppek hullnak a hóba. Ideérnek még néhányan és a fetrengésen alvadó vér előtt megtorpannak.

— Nézz oda!

— Látom. Ez a Jóska az Erzsit is megfojatta.

Felnéznek a Dánék ablakára és észreveszik a ki-fele ballagó öreg Andrist.

— Na mi van?

— Mi vóna? Az Erzsi leellett.

— Itt a sáncban?

— Biz itt.

— Ejha! Csak nem maga volt a bába, Andris bá?

— Én-e? Nem vót sok hija. De mire ideértem, már kijárt a vajudas rajta.

— Eleven?

— Nem is hótt!

Elmenőben egyik odaveti.

— Meg kell adni, ez a Jóska jól béosztja. Az egyiket agyonveri, a másikat leelleti.

Eltűnnek a fordulóban és a következő pillanatban már szétfut a faluban, hogy Dán Jóska világra taposta az Erzsi bitangját a sáncban.

Nem sokkal azután asszonyok jöttek. A bába és az Erzsi anyja. Tanakodtak. Aztán bátoritanul és habozva bementek a házba. Keresztülvágtam a kerten. A kazlakhoz fordultam.

A kotorékban, amit még mindig felkeresek néha, különös szuszogás és maszatolás van. Tövisdisznóra gondolok. De eszembe jut, hogy ezek ilyenkor nem cserélik a lakásukat, mert alszanak. Valami egyéb kell, hogy legyen. Apróbbra veszem a dolgot. Piszagot érzek. Kisül, hogy a Joszli Malvinkája bujt ide Dán lármája elől. A másik két lurkó a jászlakba rejtezett. Az izékbe furták könnyes arcukat és kidüllesztették csőré feneküket. Az ökrök különös szemmel néznek erre a furcsa eledelre és megfontoltan tovább kérödznek. Mire nagy ijedtségükből álmosan magukhoz térnek, apjuk már a földben lesz.

*

Odaát a cinterem alatt zsidógyerekek huzzák félre a földet. Kapákkal dolgoznak, de nagyon esetlenül, hogy helyet csináljanak az újabb rögöknek, amit valaki a készülő sirból folyton kivet. Joszliéknál tompán kopácsolnak össze egy ládát. A kalapács néha rácifráz a jó helyre ment szeg fejére. A vöröshaju és szeplős asztalos már a fedélnél tart. Könnyű gyaluval két deszkaszélt simít nagyjából, hogy összepasszoljanak. Összefogta őket lécdarabokkal. Az egész olyan, mint egy régi bonbonos-skatulya. Kifordítva. Ugy tet-

szik, ma átkozottul minden ki van fordítva. Mintha valami értelme volna az értelmetlenségnek. Pedig nem minden nyelv ismerős mindenkinek. Mégse járja! Igaz, hogy ez a Dán se volt mindig ilyen. Néhanapján eltárgálta ugyan a feleségét és a jószágait, de feltörő gonoszságait mégis visszadögönyözte valami mérséklet. Csak amióta visszajött, ismerik ilyennek és ismerik meg, akik tőle szenvednek. Hogy ismeretlenül haljon meg valaki, legjobb mód, ha nem okoz fájdalmat senkinek. Mondják, hogy ez a Dán egy elvágott futóárókban szeges bottal agyonvert negyvenhetet, aki már fogolynak hitte magát. Szép kitüntetést kapott érte. A tábornok kezét szorított vele és azt mondta: »Derék fiu vagy! Bár mind ilyenek lennétek!« De hogy ezt a nyomorult Joszlit minek ütötte agyon? — Egy megismételt ostobaság egészen utálatos és háynyi készlet.

Az asszony piroscsikos párnákat dobál ki az udvarra. Tippanós testükből tollak repülnek. Sirva kérdez valamit az asztalostól, aki a ládát bevitte és tündöklő szemmel végigmérte, mint egy kész művet. Ezóta fel is szentelték már. Ebben a rozoga hajóban uszik majd Joszli fekete ismeretlen és örvénylő vizeken, amig csak ki nem köti az Ábrahám kebelében. Vitorlának ráborították a gazdátlan taleszt. A készülő sir lehet, hogy nem elég mély, de a fűsvény téli napot veszedelmesen szívják magukhoz a hegyek és a gyerekek odaátról kapáikkal már türelmetlenül integetnek.

Joszlit pár perc alatt elkaparták.

✱

Alkonyodott. Két öreg paraszt ballagott le az uccán. Az oldalra néztek. A cinterem alatt a szürkülő hóból az új sir úgy csucsorodott ki, mint tarkoponyából kilocsant agyvelődarab. Szembeköpte őket.

— Hamar végezésnek véle.

— Hamar. De a Pisti Jóskája még hamarabb végzett.

— A már igaz. Mit gondol koma, abbahagyják?

— Ugy vélem. Sze ha törvény vóna! De a vejem is ilyen.

Széleset kanyarított a kezével, mintha a szívéből akarna valamit kiszellőztetni.

— Mielőtt elment, iparkodott. Miután hazajött, követel.

— Hallám! Igaz, hogy kiadta koma a habos-rétet?

— Nyavalyát! Csak verje a száját. Mikor elvitte Zsuzsit, kikapta, ami dukál.

— Én is csodálkozám.

— Az alsó táblám is kéne.

— És a kert fele?

— Az is! Biztat, hogy leüti a derekamat, ha rálépek. Mind ilyenek! A veszekedett fene látott még ilyet.

Joszliék elé értek. Benéztek az ablakon.

— Mit lát, koma?

— Fene tudja. Ahányan vannak, mind a földön ülnek.

— Én is azt látom. Akár a réten.

— Na jöjjön, — mondta indulóban a koma. — Van egy kis pipábavalója?

— A még csak vóna. De nincs gyufa.

— Jöjjön csak. Van nálam kova.

Továbbmentek. Pipára gyujtottak. Azt hitték, a Joszli ügyének vége. Nem törődtek többet vele. De a Joszli ügyének még nem volt vége.

Hideg téli reggelre ébredtem. Moisa az istállópadláson jár és a kürtöket eldugdossa. A padlás üres. Tul hideg kezd lenni az állatoknak. Szénát is ad itatásra és a szemeknél sokat bibelődik a trágyával. Makacs vén ember. Egyedül küszködik a lovakkal és az ökrökkel, de a visszatérő Ferencet szolgálat helyett követeléseivel mégis elriasztotta. Igaz, hogy szégyentelenül sokat kért hátralevő idejének kitöltéséért. A lovak fenik a jászlakat. Sohasem voltak még ilyen koszosak. Nem látják a dolgok összefüggését és okát és tájékozatlanságuk miatt nagyon kedvetlenek és mogorvák. Egyébként sem tartom őket sokra. Azt

a hamis látszatot keltik, hogy tapasztalataikat meg is értik. Pedig nem igaz. Nincs bennök történeti tudat.

Fifi botlik be váratlanul hozzánk. Orrát a lábához törülgeti. Körülnézek, de sehol sem látom a tiszteltest. Mi üthetett ebbe? Megérem, koslat. De ez se. A ház felé húzódok az utat nézegetve. Semmi. Fifi nem jön utánam. Az alsó ház sarkán áll és nevetségesen reszket. Megkerüli a házat és tegnapi csapáson nekiindul a résnek. Széthordott tehenünket későn keresi, — gondolom. De újra tévedek. Atmegy az uccán a Dánék udvarára. Figyelek. Valaki az udvarra löccsent egy dézsa öblögető vizet. Mindjárt ismét nyilik az ajtó és kijön a Dán anyósa. Nyög egyet.

— Jaj Istenem!

Kisvártatva a bába is kijön. Kérdez.

— Megvárjuk, amig elmegy?

— Várjuk meg. Jó vóna ha csak te vinnéd el. Sze láttad, alig vette el a kenyeret.

— Biza gyenge. De ne veszítsd el a fejed.

Az öregasszony megint nyög. Siráncozni kezd.

— Jaj Istenem. Nyakamba szakadnak ezek a gyerekek.

— Ne jajgass, Anikó. Meghallja. Kettőt odaadsz Trézsiéknek. Nekik ugy sincs. Egy nem öl meg. Ez a kis muszka csak megérje a keresztvizet.

— Jaj Istenem. Ha ez legalább elpusztulna. De szopta, mint a gyík egész éjszaka. Erzsi meg mind csak tudakolta, hogy mi csepeg. Egy kapcát tettem a tekőbe, de csak tovább csepegett.

— Ha kivitted vóna a tekenőt. Hogy hulljon a földre.

— Sze kivitem. Éjfél felé, mikorra megtelt. De csak továbbcsepegett a földön is, az Isten verje meg. És megint kérdezte. És mondta, most csepeg el a megátkozott élete.

Egy vénasszony jött az uccán és a kapuból kérdezte.

— Még folyik?

Intettek a fejökkel. A bába hozzátette.

— Csak nem igen van már.

— Te Anikó, — mondta a vén asszony. — Az éccaka jutott eszembe. Gyere fel, adok egy kis borecetet. Tegyétek rá.

— Mennék, de el kell vinni ezt a maszatot a papjához. És itt van a tiszteletes ur is.

— Fenét! Csak nem járattátok cégérbe? Van eszetek?

— Há ha kérte.

A vén asszony dühbe gurult. Hogy is lehet egy ilyen vénség ennyire mérges? Fogatlan szájából nyállal keverten köhögte ki a szavakat.

— Legalább nektek nőhetett vóna be a fejetek lágya. Azt hiszitek, hogy olyan könnyen hóttá lesz valaki. Nem olyan könnyű meghalni, hacsak...

Körülnézett az udvaron.

— Hacsak agyon nem ütik. Mindgyárt küldök egy kis borecetet. Öntetek belőle egy pelénkára. Ugy tegyétek oda.

Nyílt az ajtó. Hosszu, fekete kabátjában kilépett a tiszteletes. Odaszólt a két asszonyhoz.

— Menjetek be. A gyereket kívánja.

Letakart tálcán a harangozó hozott valamit utána. Dán is kijött, magát egy kissé megadva. A kapuig kísérte a tiszteleteseket. A tiszteletes megszólította.

— Te, Jóska!

— Tessék, tiszteletes ur.

— Én nem viselhetem a gondodat, mert te nem az én nyájamba való vagy. Mégis azt mondom neked, hogy amit most műveltél, azért akasztófát érdemelsz.

— Igenis, tiszteletes ur.

— Agyonverted azt a boldogtalan zsidót és árva lett a kezed után három kis gyerek. A feleségedet is halálba kergetted. Mondd csak Jóska, ki neveli fel a gyerekeidet?

Dánnak egy kicsit lejjebb csuszott a feje.

— Eszednél vagy te mindig, Jóska?

— Nem tudom, tiszteletes ur. Az ördög belém-buj néha.

— Szoktál te imádkozni, Jóska?

Dánon látszott, hogy ismerős harangok lóbálását hallja. De a fejét rázta. A tiszteletes tovább faggatta.

— Mikor imádkoztál utoljára?

Dán a csűr szalmájába meredt, mintha mögötte feküdne valaki. Töretlen szívéből lassan vontatva kihuzott egy véres töviset.

— Mikor az elsőt agyonvertem, tiszteletes ur. Volhiniában. Nem imádkoztam többet.

A tiszteletes a kis kapu padlóját nézegette. Görcsös botja végével beleszurt egyet-egyet. A két egymásmellé tett deszkát feszegette. Kis lány jött egy sörösüveggel. Várt a tiszteletesre, hogy bemehessen. Szabad kezefejével az orrát törölgette. A tiszteletes rápillantott.

— Mit hozol?

— Borecetet küldött nagyanyám Erzsi néninek.

— Vidd csak bé fiam. Hogy hinak?

— Esztinek, tiszteletes ur.

A lányka messzire kerülve Dánt, beoldalgott. A küszöbről is visszánézett rá. A tiszteletes döfött még néhányat a padlón. Megpróbálta a kis kapufélfát, hogy elég erősen áll-e. Végre megszólalt. De a hangja olyan megtört és fáradt volt, mintha a Dán lelkiismeretét vette volna magára.

— Hát fiam! Nem mondhatok mást. Menj el a papodhoz. Panaszd el a bajodat. Kérd meg, hogy imádkozzon érted. És imádkozz te is magadért. Az ur szereti azokat, akik hozzáfordulnak.

Kezet nyujtott Dánnak, amin a harangozó mód felett megbotránkozott. Dán erőlködött, hogy megszokolja a tiszteletes kezét. Mivel nem sikerült, anynyiban hagyta és így szólt.

— Tiszteletes ur! A hulladék mag is jó földre talál olykor. Hát amit jószándékkal vetnek? Áldja meg a fennvaló, amiért velem és az Erzsivel most ilyen jót tett. Fizetség fejében hátha tehetek én is egy jó szót a tiszteletes urért. Magasabb helyen.

Világosan éreztem, hogy ebben a percben közöttük járt a nagyobb lélek. Ők is tisztábbak lettek

tőle és szelidek. Mintha utánanőttek volna a magasabb léleknek. Csak a harangozó fordult ki gazdája után orronlökötten. Fakzékból kérdezte.

— Hátha felakasztják?

A tiszteletes a lába elé nézett. Fehér arcából azt olvastam ki, hogy egész életében egy igaz szó nem jött a száján ki, ha most téved és Dán Jóska előtt nem nyilik ki egykor a mennyország kapuja. A harangozónak azonban nem válaszolt semmit.

Dán lelőgő fejjel bement a házba. A küszöbön összeütődött a kis lánnyal, aki a sörösüveggel késett egy percet. Szípgova szaladt neki a kerteknek. Azt is elfeledte, hogy a kapun jött ide. Pedig Dánnak egyben járt az esze. Benn nem időzött. Mikor újra kijött, szorosan ölelt magához egy összegöngyölt, fekete hárászkendőt. Visszaszólt az asszonyoknak.

— Magok maradjanak mellette. És csitítsák meg, hogy az lesz a neve, aminek kérte.

Kiment az uccára karján a hárászkendővel. Ugy tartotta, mint egy kimondhataatlanul drága kincset. Tett néhány lépést és megtorpant. Nehezen lélegzett. Várt egy darabig. Nem tudom, mi juthatott az eszébe, hogy nem ment tovább Joszliék felé a sima uccán végig. Inkább átvergődött az eleven sövényen hozzánk, miközben megtöviszte az arcát. A fák között hajlongott. Csakhamar eltűnt a görög templom iránt.

Félóra múlva újra itt volt. Átment a résen és kikiáltotta az anyósát.

— Fogja. Vigye el maga.

— Nem vótál?

— Nem a fenét. De nem engedett bé a házba.

— Ejnye. Na hadd csak. Elviszem én. De tartsd egy kicsit, hogy vegyek magamra egy bujkát.

Mikor a Dán anyósa a hárászkendővel leindult az uccán a faluba, veje csendesen utána szólt.

— Ne menjen arra.

— Mér, te?

— Menjen itt a résen, torony iránt.

— Sok bolondod van. Mi a fenének menjek ebbe a hóba, mikor az uccán is mehetek.

— Itt menjen, ha mondom. Érti? És ne felejtse, hogy Filip legyen, ahogy Erzsike kérte.

Az öregasszony bejött a kertbe. Fejcsóválva bukdácsolt tova. Dánt mindjárt két loncosos gárdista kereste. Egyiken bocsor volt, a másikon betétes lakkcipő. Az udvaron tanakodtak. Dán kijött és megkérdezte, hogy mit akarnak.

— Magát keressük Jóska bá. Urak jöttek a városból. A Jozsi végett. A mi nemzetségünk.

Dán rájuk rivallt.

— Kotródjatok a fenébe innen.

Visszament a házba. A gárdisták bambán utánanéztek. Susmogtak egy darabig az udvaron. Vállvonogatva elkotródtak az alvégnek.

Néhány szomszédasszony jött Erzsikehez. Egymásnak adták a kilincset. A három Dán-gyerek ki s be járt az ajtón. Nem tudták, mi történik a házban. De senkit sem kérdeztek meg. Velők sem törődtek. Bátortalanul térültek-fordultak mint a kis kutyák, ha sokadalomba kerülnek. Végül felcibáltak egy kis szánkát a kert fenekébe. A málécsutkák közt leereszkedtek az udvarra. A szánkára azonban csak ketten fértek fel. Ebből verekedés lett. A két erősebb beleugrott a kicsibe és ez bömbölve beszaladt a házba.

Az alvég felől egy autó küszködött fel a hegyre. A kerekek csusztak és a gép nagyokat gargarizálva berregett. Közben folyton túlkölt, mintha ez valamit segítene. Jozsiék előtt megálltak. Az asszony kijött. Zokogott. A gyerekeket maga elé cibálta. Két kézzel mutogatta a sirt is, hangosan jajveszékelve. Nem bírta magát. Végül ledobta magát a kocs mellé a földre. A három gyermek azt hitte, hogy az anyja imádkozik. Melléfeküdtek és odaszorították arcukat a havas földre.

A gép túlköl. Iszonyuan megint berregni kezd. Végre megindul és kinlódik fel a hegynek. A lépcsőn gárdisták állnak. A soffőr mellől a községi bíró magyaráz hátra valamit az uraknak. Kíváncsi érdeklődéssel felénk nézegetnek. A kocs orrán a hűtő felett hatalmas idegen zászló csüng. Vásári mu-

tatványnak is beillene. Mit ki nem fundálnak az emberek a maguk megkülönböztetésére. Csak magukhoz hasonlóknál közt érzik jól magukat, de nem bírják sokáig elviselni, hogy hasonlitsanak valakihez.

Az autó megáll a Dánék kapuja előtt. Hizásnak indult ur lép ki egy diákkal, akit az iskola padjából hirtelen kineveztek törvényszéki jegyzőnek. Ezt a kövérkés, imbolygó járásu urat régóta ismerem. Ügyvéd. A Vasut uccában lakott egy sarokházban. Ahányszor a városba mentem, ablakából az uccára nézgetett. Kényelmes ember. Elnök szeretne lenni a törvényszéken. De mivel ezzel az állással egy idősebb és még pocakosabb ügyvédet tiszteltek meg, egyelőre felcsapott királyi ügyésznek.

— Itt lakik? — kérdezte hunyorítva a szemével és nagy fejvetéssel szétnézett. A falusi bíró előre lépett.

— Itt, kérem.

— Hivjatók ki.

A bíró intett a gárdistáknak, de Dán már kilépett. Előrejött a kis kapuig és megállott a favágó mellett. Nyugodtan kérdezte.

— Engem keresnek?

— Téged. Hogy hívnak?

— Dán Jóska, a Pistié.

— Hány éves vagy?

— Harmincnégy.

Az ügyvéd utasítást adott a diáknak, aki a sárhányón szorgalmasan és fontoskodva jegyeztetett.

— Dán Jóska! Feljelentés érkezett ellened, hogy tegnap szándékosan megölted Dávid Józsefet. Beismered?

— Igen.

Az ügyvéd megint odahajolt a diákhöz. Többen odagyültek.

— Mért nem jöttél le az elébb?

Dán rántott a vállán egyet. Az ügyvéd hunyorgatott. Félrehuzta megtermett orrát.

— Be kell kísértesselek.

— Kisértessen, ha tud.

— Törvény. Tudod, hogy a kecske se megy a vásárra szívesen.

Dán legyintett.

— A falut is felforgatod. Éppen most. Izgattál, hogy a fiaink ne vonuljanak be.

— Csak magamért beszéltem. Aki akar, tőlem menjen.

Az ügyvéd levette a szemüveget. Megtörölte a zsebkendőjével. Közben a földre nézett. Köhintett. Ujra a szemébe csipte a szemüveget.

— Legjobb, ha beviszünk téged az ügyészségre. Azt hallottam, hogy nem jössz magadtól.

— Nem megyek.

— Megláncoltatlak.

— Próbálja meg az ur. De szépszerivel annyit mondok, menjenek isten hirivel.

— Nem engedelmeskedsz a törvénynek?

— Nem.

Az ügyvéd kipirult és kezdődő kis tokája könnyen megremegett. A két gárdistára nézett. Kiadta a parancsot.

— Kötözzétek meg.

A gárdisták előreléptek. A kis kapuban előre akarták bocsátani egymást. Mikor látták, hogy Dán lehajol és felveszi a fejszét a favágóról, inkább künn maradtak. Ők is hallották, mit ér egy fejsze a Dán kezében. Az ügyvéd sürgetett.

— Na, nem hallottátok?

— Hallani hallottuk, de...

Dán csendesen megszólalt.

— Menjenek az urak szépszerivel. Nincs nekem most kedvem verekedéshez.

Az ügyvéd nagy hiába mégegyszer jószóra fogta.

— Add meg magad Jóska a törvénynek. Egy század katonaságot küldök a nyakadra.

— Küldjön. Vagy ha van paragrafája, lövessen le itt helyben. De most már annyit mondok, menjenek.

Megfordult és visszament a házba. Az ügyvéd

a gárdistákat és az összegyűlt embereket tanulmányozta. Néhányan morogtak. Hogy mit elegyednek az urak a falu dolgába. Murza Sándri a többi vállán keresztül nyiltan odakiáltotta.

— Menjetek haza! Nincs szükségünk a pártfogásokra. Ugy se támasztjátok fel azt a bűdös zsidót. Jobb lesz, ha rögtön pakkoltok. Amig el nem látjuk a bajotokat.

Mások is fenyegetőzni kezdtek. Az öklüket rázva kiabáltak. A diák behuzta a fejét. Belsőzsebébe dugta az írásokat. A sofför manőverezett a szűk uccán. Megfordította a gépet. A kurblinál állt. Mehetnékje lett. Az ügyvéd is kényelmetlenül kezdte érezni magát. De a kövérkés testében szintén lobogott valami fanatikus láng egy nagy nemzeti ideálról, amit még az egyetemen szivott magába s ami most a megvalósulás stádiumában állt. Ezt a lángot most hirtelen fellobbantotta. Jelszavakat fulladott ki magából. Ezeréves jármot. Népcsufolást. Rabszolgakenyeret. Majd dicsőséget, egy felszabadított boldog országot, győzelmet. Az ucca csakhamar verőfényes és rózsaszínű lett. Az emberek elcsendesedtek. A diák elragadtatással nézett az ügyvédre. Itt-ott megkockáztatott egy vivátot. Visszhang nem volt, de azért zsebéből újra előkerültek az írások. Az ügyvéd hangfogót tett. Összegezett. Azt mondta, össze kell fogni az összes nemzeti erőket. Az új ország alapja az urak helyett a nép lesz.

— Ti, ti, ti vagytok. Reátok építjük ezt az országot. Minden hatalom a tietek. Az utolsó pillanatban ne szalasszátok ki a kezetekből az ezeréves küzdelem után ígérkező biztos győzelmet. Ha nem engeditek vezettetni magatokat, visszaszüllyedtek oda, ahol eddig nyögtetek. Urak jármába. Amit oly dicsőségesen levetettetek.

A parasztok hallgattak. Ujság volt nekik, amit hallottak. Hízelt nekik. Egyik-másik helyeselt is. Az ügyvéd visszatért a kirándulás értelmére. A gárdistákhoz fordult. Megfenyegette őket.

— Ti pedig, ha nem teljesítitek a kötelességeket,

nem fogtok kapni földet. Menjetek be és kötözzétek meg.

De a gárdisták csak a fejöket rázták. Egy megfontoltabb paraszt, hallva a földet, békíteni igyekezett. Az ügyvéd elé állt. Azt mondta, hogy megszívták a jó tanácsait és nagyon köszönik. De most már mégis csak menjenek szépen haza. Különben emberölés lesz. Az ügyvéd a diákra nézett. Szégyelte magát egy kicsit. Utasította, hogy legalább fejezze be a jegyzőkönyvet. A diák újra a sárhányóra téhenkedett. Befejezte a jegyzőkönyvet, mint mikor rágyujt valaki egy cigarettára. Alá akarták iratni a bíróval is. De a bíró szabadkozott. Irástudatlan. Végre elmentek. Az ügyvéd a zajtalanul leguruló kocsiban bizonyára azt a különbséget latolgatta, ami az olcsó szónoki siker és az igazságügyi eljárás csődje közt mutatkozott. A parasztok szétoszlottak. Az új államhatárolom első gyámkodását elhárították. Azt hitték, a Joszli ügyének vége.

Pedig még nem volt.

Dán ezen az éjszakán ájtött hozzánk a kertbe. Az ember sohase indul olyan messze, mint mikor nem tudja hova megy. Ő se tudhatta, mi az ördögöt botorkál ilyen hosszasan éjjel a fák között, járomkötéllal. Egy növendék tuja előtt hirtelen gyökeret vert a lába. Csodálatos volt ez a kis hólepte tujafa. Mintha valaki egy fehér inget vett volna magára. Csendesen ingott a szélben, mintha járna. Dán nézte egy darabig. Aztán letérdelt előtte és keresztet vetett magára. Egyszerre sóhajtott és nagyon könnyűnek érezte magát.

*

Felértem a dombra. A hó keményre fagyott. Szikrázik a reggeli napon. Néhol olyan, mint az üveg, meg-megcsuszom rajta. Ebben a vén fenyővel körülvevett kriptában gazdám nagyapja és dédapja pihen. Esetleg más élet csontja is, ami egykor reáfonódott ezekre az elhamvadt életekre.

Két ember tábori ásókkal bontja a hátsó falat. Akkora rést nyitottak már, hogy egy szekér is befér rajta. Miközben a téglákat fessegetik, a vakolat lehull a koporsókra.

Lenn a sós kutnál szán áll két lepokrócozott tehénnel. A gyerek, aki idehajtotta, hónaljába tett kézzel táncol a tehenek mellett. Füttyöl és idenézeget. Biztosan nagyon fázhát a lába.

A két ember óvatosan feszíti fel a téglákat. Az épeket külön teszi egy rakásra. Az egyik módos gazda. Lekapar valami odaragadt vakolatot egy tégláról és az ásó lapjával megkopogtatja.

— Ugy cseng, akár az üveg. Még nem is láttam ilyet.

Kapzsin befelé nevet. Leszednek még vagy két sort. Recsegve kérdi a társától.

— A sarkot is?

— Nem, a sarkot nem. Beomlik.

— Ha közbül is marad, felét se vesszük el.

— Hol, te?

— Hát az oldalakon.

— Hiába! Ott is kell. A középben. Ne félj, van itt elég. Menj, nézd meg, itt vannak már a tehenek. Ne tartsuk itt őket ebben a hidegben.

Rögtön csusztatni kezdik a téglákat a havon. Ölbe vesznek ötöt-hatot és egyenként utnak eresztik őket az oldalon. Lenn a gyerek az oldaldeszakát igazgatja. Rakodni kezd. Kettőnként fogja a lába elé csusszant téglákat és szaporán a szánra rakja. Tetszik neki a dolog. Mulatságnak tartja. Ó, milyen fürgék a pusztításra! Sapkájával int. Beéri. Ne dobjanak többet. Felszedi, ami leérkezett. Belerug a szántalpa és a teheneket nyomban elindítja. Az emberek vízszatérnek a munkához. Az ifjabb az ásóval a falba döf. Belép a kriptába. Megkopogtat egy koporsófedelet.

— Ezt szerettem volna még ma.

— El nem fut.

— Félek, neszet fognak.

— Kicsoda? Mindenki téglát hord. Csak Marci-nak ne járjon el a szája.

— Annak nem aztán. Mindenkinek azt mondja, hogy a leégett istállóból való, ahonnan a többi hordja. De többször fordul. A tanyától csak háromszor lehet naponta.

— Nem bánom. Ugy is csak ez van még hátra. Ha bele nem törik az a balta, már tegnap kész lett volna. De nem kell sokat szemetezni vele. Meg talál lágyulni és itt marad ez a sok téglá. Hova tetted a fejszéket?

— Itt vannak oldalt. Az egyik fába.

A fejszék előkerülnek. Ütések hulltak a koporsóra. Olykor szavak.

— Fene ette vóna meg. Megint kicsorbulnak.

Kis csönd. Biztosan a fejszéket nézik. Egyik megint rekedten köszörüli a torkát. Nincs mód, hogy ne legyenek sebek a torkában.

— Várj csak! Ide!

Ütések. A koporsó tompán döng.

— Ne olyan erőst, te! Szétreped a foka. Aztán dobhatom a fenébe.

— Ha nem megy. Egy fejsze, fejsze.

— Dugd az ásót ebbe a repedésbe.

— ?

— Ugy! Feszisd. Na most! Allj csak. Itt a sarkon. Ni, itt is egy csavar. Na! Még!

Ujból döngenek az ütések. Valami pattant. A csavar elszakadt és a fedél dörömbölve odaütődött a falnak.

— Na! — szaladt ki két szájon egyszerre. A fejszék a padlóra koppantak. Csönd. Aztán vontatva hullnak a szavak.

— Nyulj bé már.

— Te is nyulhatsz. Szedjük össze ezeket a gombokat. Érnek tán valamit. Legalább a fülek. Ugy látom, ezüstből vannak.

— Ezüstből. De mit ér? S a gombok! Ki visel ilyeneket? Éretlen szilvák. Végin mindegy. Nesze hat neked. Ezek a kisebbek nekem maradnak.

A gombok mint kavicsok egyik tenyérből a másikba csörrentek.

— Ni egy csat. Rászijaszták az öregot, de a szija elrothadt.

— Akár a nagyapám gatyamadzagja. Ennek is lecsuszik feltámadáskor a nadrágja.

Nevettek. Osztottak még egy darabig. Ujra neki-fogtak a téglának. A falu felől mozgott a fiu a szánnal. Hátamra feküdtem és a meredek oldalon a kertbe szánkáztam. Fejjel előre. Nagyokat zökken-tem a régi szerpentinén és úgy zuhantam a mosó-konyha udvarába, mintha mély kutba estem volna. Milyen kár, hogy ennek az udvarnak feneke van.

Gazdám figyelmes lett a huppanásra. Kijött, meg-simogatott, bebocsátott. Elém tette, amit reggelijéből meghagyott és visszatért az ablakhoz. Friss vizet töl-tött egy kis sárga madárnak. Karácsony után hozta valaki vatta közt ezt a madarat. Fekete gombostü-szemével mindenre figyel a szobában. Fél tőlem. Ha lát, borzolja magát. De gazdámát már ismeri. Ujja közül szívesen csipeget.

Julika csoszog be. Kicseréli gazdám mosdóvizét a fürdőszobában és kérdi.

— Seperhetek, nagyságos urfi?

— Hogyne, Julika. Csak ezt az ablakot ne nyissa ki a madárra.

— Tudom, instálom.

— Mi ujság, Julika?

— Semmi, nagyságos urfi. Csak Dánnal van hót-tában is baj. A papja nem akarja eltemetni.

— Hol van Moisa?

— Sózza a marhákat. Ezzel a Ferenczel is tár-gyal az istállóban.

— Megint visszajött?

— Megint. Vissza akar állni a szolgálatba.

— Csodálom. Hát csak seperjen, Julika. Wotan! Gyere, megyünk ki sétálni.

Megkerültük a házat. Elöl a két tölgy között mindennapos sétájával gazdám ösvényt taposott a hóba, Moisa is tágitott egy lapáttal rajta. Ilyenkor

nem vesz lekre. Mégis minden lépését követem. Elszívott két cigarettát. Rám szólt.

— Wotan! Hívd ide Moisés.

Moisa egy keskeny teknővel járt az ökrök szarva alatt. Közben Ferenczel beszélgetett, aki félvállal egy oszlophoz támaszkodott és az öreget nézte. Látva miről van szó, Moisa odaadta a teknőt Ferencnek.

— Nesze. Tartsd oda Bimbónak és a Darunak.

A ház felé menet leverte magáról a sót és a korpát. Gazdám a jobboldali tölgy mellett állt, keletnek fordulva. Sütötte a nap és egy kis életet lehell az arcára. A hóropogásra megfordult.

— Jöjjön, jöjjön, Moisa.

— Parancsoljon, instálom.

— Nem parancsolok, Moisa bá. Csak azt szeretném tudni, mi van ezzel a Ferenczel. Itt van még?

— Itt van, instálom. Kér, hogy fogadjam vissza a szolgálatba.

— Visszafogadja?

— Nem tudom, mit csináljak vele. Pedig még ő volt a legbecsületesebb.

— Vitt el valamit innen?

— Nem vitt az egy szalmaszálat se.

— Hát akkor miért nem veszi vissza?

— Hagynám, hogy csipje még egy kicsit a lug a nyakát. A ház híjáról ha tavaszig kihuzza.

— Nincs gabonája?

— Vagy tiz véka.

— Hogy? Tiz véka? És mégse vitt innen, mikor a magtárt üritették?

— Egy szemet se, nagyságos ur. Ő és Dávid.

— Ejnye Moisa! Hát mit kíván tőle többet? Vissza kell fogadni azonnal. Ha kéri! Küldje csak ide. Szeretnék beszélni vele.

— Küldöm, instálom.

Mindjárt jött Ferenc. Lehet vagy negyvenéves. Jobbválla jóval szélesebb a balnál. Nehézkesen lép. Az ökröktől tanult járni. Zavartan mosolyog gazdám felé. Megemeli a sapkáját.

— Én volnék, nagyságos ur.

- Te vagy, Ferenc?
- Én, kezét csókolom.
- Moisától hallom, vissza akarsz jönni.
- Én vissza, ha vesz.
- Ugyan mi ütött beléd?
- Csuffá tettek, nagyságos ur.
- Ki az ördög tett csuffá?
- Mind. A falu. Egy darabig csak az járta, hogy ezután szégyen a szolgálat.
- Tudom, Ferenc. Hány éve vagy te itt?
- Huszonöt, nagyságos ur.
- Szép. Tudod, hogy ez egy negyedszázad?
- Nem tudom, instálom. De azért jócskán elbolondítottak. Azt is mondták, hogy a két uri tagot szétosztják a falunak. Sárpy urékét is.
- Fürkészve nézett gazdámra. De nem olvashatott ki az arcából semmit.
- S aki nem hagyja ott az urakat, az éhkoppot nyel majd földosztáskor. Levettek a lábamról, nagyságos ur.
- Hm! Elvállik, Ferenc. De mi lesz, ha visszajössz most? Nem fogsz kapni a tagból.
- Lesz, ami lesz nagyságos ur. Minket ugyan nem igen biztatnak. A jegyző ur, a ragya verje ki a pofáját, odaigérte a legelőket a nyiresi oláhoknak. Hogy ki se tátsuk a szánkat, foglalót is vett fel rájuk.
- Mennyiért árulja te, Ferenc?
- Nem tudom, instálom. Azt mondta, elég, ha most csak előlegezik.
- Gazdám kezefejével a kabátját porolta.
- Hát a hurokban, Ferenc?
- Azt odaigérte, akik bevonultak. Tíz holdat fejenként.
- Ugy? Félek, hogy akkor nektek nem jut.
- Tudjuk, instálom. Többen vonultak be heivenél. A jegyző ur dicséretet kapott a megyeházán. Azt mondják, kinevezik szolgabírónak.
- Meglehet, Ferenc.
- Gazdám topogott a lábával. Könnyen megborzon-

gott. Fázott. Julika ment el mellettünk. Seprű és valami portörölő-rongyok voltak a kezében. Nem nézett Ferencre, mikor mondta.

— Kész a szobája, nagyságos urfi.

— Köszönöm, Julika.

— Nem kíván valamit, hogy ebédre külön csináljak?

— Nem, Julika.

— Azért kérdem, mert mi csak pityóka-levest eszünk ma.

— Jó lesz, Julika.

Julika eltűnt a fenyők sarkán. Ferenc körülnézett. Kérdésre köszörülte a torkát.

— Csak azt nem tudom, nagyságos ur, hogy mindez meddig tart?

— Ne firtasd, Ferenc. Szóval te vissza akarsz jönni?

— Vissza.

— Dávid is?

— Ő is.

— Akkor is, ha kimaradtok a földosztásból?

— Akkor is.

— Jól van, Ferenc. Eredj csak le Moiséhoz és mondd meg, hogy vegyen vissza. Téged és Dávidot is. Mondd, hogy én mondtam.

Gazdám visszament a házba. Szétszedett egy órát és újra összeállította. Ezzel eltöltötték az időt délig.

Órák multak. A hó kissé megengedett. Elfogadta és visszaadta nyomaimat, mint a viasz. Odaát Dánéknál, asszonyok gyűltek az udvarra. Fekete kendőjüket homlokukba huzzák. Egy összehajtogatott a kezükben tartottak. Halkan beszélgettek. Néhány férfi fedetlen fejjel járt ki s be. Két sujkoló-padot tettek az udvarra. Hamvasokkal takarták le őket. Eszti is megjött a nagyanyjával. A vénasszony szénézett. Meglátta a bábát és beesett szájából kinyálazott egy észrevételt.

— Nem megmondtam, hogy használ a borecet?

Magabizóan bement a házba. Eszti künn maradt és a Dán-gyerekeket nézte irigyen. Ünneplő ru-

hácskájába volt öltözve. Nem mehetett oda. A két nagyobb visitva csuszott újra meg újra az udvarra. Jozsliék felől hosszú fekete kabátjában feltűnt a tiszteletes. A kurátor jött vele és egy ember kalappal a kezében. Az Erzsi bátyja. A tornácon a kurátor kibontotta a palástot és ráadta a tiszteletesre. Bementek a házba. Az asszonyok is utánuk tódultak. Tüstént elkezdődött az istentisztelet. A két Dán-gyerek a nagy visitozásban is meghallotta az éneket. Jó dolog lehet — gondolták —, hogy odabenn a nagyok énekelnek. Abbahagyták a szánkázást és befurakodtak a keményítőszagu sűrű szoknyaerdőbe.

Az izzadt ablakokon átszűrődik az ének. Ellenállhatatlan vágy gyötör, hogy velők énekeljek. Hátrább húzódok a kertben, de a zsoltár nyomon követ.

... Legyetek porrá, kik porból lettetek...

Valami megdöbbenő és lesújtó van ebben az egyszerű és komor dalban. Kénytelen vagyok elzibasztani fülemet. Annyit hallok még, hogy egy Dánékhöz ballagó paraszt rám mutatva hátraszól a feleségének.

— Nézd, az ur kutyája bolházkodik.

Megállnak a tornácon az ajtó előtt. Mások is betérnek és mivel nem férnek be, leülnek a hamvasokra. Murza Sándri szónokol előttük méltatlankodva. Szerencsére nem hallok semmit. Annyit mégis kiveszek, hogy kár volt idehívni a tiszteletest. Ha a papjok nem akarta eltemetni Jóskát, elhihatták volna az alsópokátai papot. Az mindenkit eltemet és meg is esket. Nem volt még példa az ellenkezőjére. De a tiszteletest?... Csak akkor hagyta félbe, mikor látta, hogy a házból kijönnek az asszonyok és mindnyájan sirnak.

Dán testvérei és az Erzsi bátyja hozták a koporsót. Letették a hamvassal takart sulykoló padokra. Lábbal a kis ajtó felé. Körülállták. A tiszteletes a gyalulatlan koporsó fejéhez állt. Beszélni kezdett. Valaki kinyitotta az ablakot, hogy Erzsi is hallja az ágyból. A Dán-gyerekek közül egyik lábujjhegyre

állva a ruhaszáritó spárga után nyulkált. A másik kettő a tornác oszlopaiba kapaszkodva bámulta a gyülekezetet. A férfiak merőn a koporsót nézték. Az asszonyok szipogtak. Az Eszti nagymama két ujjával megtörölte olykor a szája szélét. Körülnézett. Ilyenkor bizonyára hangosan nyögött és kíváncsi volt, vajjon észrevették? A tiszteletes imádkozni kezdett. A Dán testvérei és még néhányan egyszerre keresztet vetettek magukra.

A falu felől gyorsan jött fel a jegyző. Néhány gárdista feltűzött szuronnyal csetlett a nyomában. Új bőrkabát volt rajta. Lábán egy pár világos-sárga csizma. Ugyalátszik, a nyíresiek előlegéből futotta. Hadonászva magyarázott valamit a gárdistáknak. Murza Sándri kapta magát és eléjük ment. Hozzájuk csatlakozott.

A tiszteletes magasra emelte a két karját. Valószínűleg megáldotta az élőket és a halottat. A szertartásnak vége volt. A koporsót kihozták a tiszteletes után az uccára. Látni a jegyzőt és a gárdistákat, kitértek előlük a sáncba.

A jegyző felemelte a kezét.

— Állj!

Megálltak. A jegyző hangjából kitajtékzott az új uralkodó osztály kötekedő hatalom-tudata.

— Ki engedte meg, hogy ezt az öngyilkost eltemessék?

A koporsót a sánc szélére tették. Az Erzsébet bátyja előre jött.

— Férhessen tőlünk a jegyző ur. Voltam benn a törvényszéknél.

— Írást mutass, te bitang! Ha nincs írásotok...

A tiszteletes a zsebébe nyult és írást adott oda a jegyzőnek.

— Itt van.

A jegyző hosszasan tanulmányozta. Azon gondolkodott, hogyan folytassa. A felbízott gárdisták és a nép előtt mégse mondhatja úgy egyszerűen, hogy menjenek tovább és temessék el nyugodtan a halottjukat. Ha a szénájok rendben van is, a máról holnapra

szerzett tekintély mégis csak fontosabb. A tiszteletesre pillantott. Ugy kapott neki, mint egy sötétben megtalált kilincsnék. Királyi göggel rázta meg.

— Maga nem tudja, hogy ez az ember görög-katolikus?

— Tudom.

— Hát akkor, hogy merészeli?

— Menj fiam, kérdezd meg a papodtól.

A jegyzőnek nagyon kapóra jött, hogy a tiszteletest a hivei előtt megleckézteti. Rákiáltott.

— Miféle fiam? Ni! Vén kutya! Jegyezze meg magának, hogy én jegyző ur vagyok. A jövő héten szolgabíró leszem. Magát megláncoltatom.

Megrázta az öklét, mintha láncot csörgetne.

— Hogy merte eltemetni ezt a románt?

A tiszteletes az öregkor bölcsességével felelt.

— Jegyző ur! Én nem tolakodtam ide. Sem ide, sem máshova. Mint ahogy Ön tolta be magát kéretlenül a hivatalba. Engem hívtak, hogy temessem el ezt a boldogtalant, mert az Önök papja helyet se adott neki a temetőjükben. Itt vannak a testvérei, akik románok és a sógora. De ott van az Ön papja is. Kérdezze meg őket. Ha nem igaz, láncoltasson meg. Egyébként kérem, hagyja, hogy teljesítsem a kötelességem.

A jegyző nagyon begyre vett valamit a tiszteletes beszédéből. Eszébe jutott, a görög pap irásiszonya. Vérszemet kapott. Megkérdezte.

— Van írása a főtisztelendő urtól?

— Nincs.

— Hát akkor mit hazudozik itt össze-vissza? Nézz oda! Várjon csak! Majd megtanítom. Gárdisták!

Vállon ragadta a tiszteletest. Palástjától odalódította a gárdistákhoz.

— Rugjátok le az irodához.

A gárdisták letaszigálták a tiszteletest az uccán. Puskatussal is segítettek. Az asszonyok jajveszékelni kezdtek. A férfiak közül is sokan hazaszaladtak. A Dán testvérei lesütötték a szemöket. Csak Murza Sándri vigyorgott elégedetten. A jegyző rámutatott a koporsóra.

— Ezt pedig vigyétek és földeljétek el. Jegyezzétek meg, hogy egy jó románnak nincs szüksége arra, hogy ezek a kutyák temessék el.

Gáborhoz fordult.

— Most az egyszer kicsusztál. Ezzel az engedéllyel. Különben ellátnám a bajodat. De rád is kerül a sor.

Lement az uccán. Megtapogatta a zsebét. Ott érezte már a szolgabírói kinevezést. A Dán testvérek tanácstalanul álltak egy darabig. Hol Gáborra néztek, hol a koporsóra. Végre az egyik leszegte a fejét.

— Hagyjátok a francba a rühesit! Minél koszosabb, annál jobban vakaródzik.

Felemelték a koporsót. Gábor csak ép kezével fogta. Szinte elejtette.

— Alljatok csak meg, — mondta. — Minek cégezzük a falut keresztül. Pap nélkül. Itt közelebb is.

Visszatérek. Az udvaron a szánkóval a két nagyobb Dán-gyerek vágatott keresztül mellettük. Nagyön rákaptak erre a mulatságra. Szinte elűtötték az apjukat. Az egyik Dán cifrát káromkodott. Felkapaszkodtak a málécsutkák közt és jobbra kanyarodtak a templomnak.

Dán most is elkerülte Joszliékat.

*

Jegyzőnk cézárként kísérteti magát a gárdistákkal. Berugta kis ajtónkat. Moisa felé valami írást lobogtatott. Mióta a tiszteletest bocsánatkéréssel, ötöt pedig hosszú orral a városból hazabocsájtották, rendeleket mutogat. Ha nincs, csinál. Megparancsolta Moisanak, hogy a lovakat azonnal küldje be a városba. Sorozásra. Grimászt vágott Moisa válaszára, hogy a lovakat valamikor számba kell adja, tehát nem juttathatja őket az ebek harmincadjára. Ott hagyta az öreget a tornácon állva. Az istállókhöz ment a gárdistákkal.

Ferenc és Dávid saroglyával hordták a trágyát a melegágyra. Látták, hogy jönnek. Egyik almozni

kezdt, a másik vakarni kezdte az ökröket. Felvették a szolgálatot és az állatok pár nap óta rendesebbek.

A jegyző a lovakhoz ment és egy gárdistával odahívatta Ferencet.

— Van két hosszú kötelek?

— Nem tudom, hol vannak a kötelek.

— Beszélj tisztességesen, mert pofon ütlek. Mivel kötitek meg a szekereket?

— Tisztességesen beszélek, ha nem is viszket az urnak a tenyere. Az ősszel elvitték a köteleket.

— Ezt mondd, te bitang! Készülj! A lovakat be kell vigyétek.

Ferenc visszament az ökrökhöz. Vakarót vett a kezébe. Egy állat tisztításához fogott. Tenyéryi szőröket dobott le a földre. Odaszólt Dávidnak.

— Az öreg jól teleltette őket. Nem is hittem, hogy már vetkeznek.

A jegyző elszivott egy cigarettát. Közben a lovakat nézegette. Feltűnt, hogy Ferenc még nem jön. Ujra utána küldött.

— Kész vagy?

Ferenc a vakarót a kefe hátához ütögette.

— Én kész.

— Hát akkor mi a fenét vársz? Indulj a lovakkal!

Ferenc hümmögött egyet. Végre kinyögte.

— Instálom, ezek a lovak nem az enyéme.

— Na nézd a bitangját! Jól kitanított a vak gazdád. Azt hiszed, sokat kérdek, hogy kiék ezek a lovak, mikor a hadseregnek lovakra van szüksége? Akasztani való bitang vagy!

Ferenc rendkívül széles vállát vonogatta. A jegyző a gárdistákhoz fordult.

— Kössétek ki őket!

Ferenc egy lapáttal félrehuzott egy kis trágyát. Mosolygott. Az eloldott lovakat figyelte, amint állásaikból kifaroltak. Egymást szagolták. Mikor az utolsó is szabad volt, odavagdosta nehányszor a lapátot a járdához. A lovak riadtan horkoltak. Nekivadultan, egymást gázolva, mint az örültek kirohantak. Szinte eltiporták a jegyzőt és a gárdistákat. Páran beugrottak

a jászlakba. A jegyző az állások közé bukott és a kalapját sokáig nem találta. Hibás szeme vibrált, mikor feltápáskodott.

— Átkozott kutyája!

Elállta az ajtót, mielőtt Ferenc kisomfordálhatott. Tul sokat mulatott a számár. Ezek magukhoz tértek és ő benn rekedt. Előkerült egy seprűnyél. A küszöbre huzták Ferencet. A jegyző olvasva vert egy darabig. Aztán odaadta a nyelet az egyik gárdistának. Rágyújtott egy cigarettára. Ferenc nyögött. A gárdistának elállt a karja. Kipirultan a jegyzőre nézett.

— Még?

— Elég, — mondta a jegyző, elgondolkozva. Eszébe jutott a figyelmeztetés, amit a prefecturán kapott. Hogy uralkodni és kormányozni nem mindegy. És ötöt csak kormányozni tettek ide. A múlt héten is kérdőre vonták oktanul Füsti Dani miatt. Pedig világos, hogy az öreg végelgyengülésben halt meg az ütések alatt. A huslátóval kellett igazolja. Rászólt a gárdistákra.

— Allitsátok talpra.

Ferencet a gárdisták felrángatták. Amint felnézett, a jegyző rögtön tisztában volt, hogy elszámította magát. Nem jött még jól bele az adagolásba. Ferenc előbb a fenekéhez nyult, azután előre billentette fején a sapkát. Kivett belőle egy koszos tizkoronást. A jegyző felé nyújtotta.

— Tudom, hogy az ur mindent fizetségért tesz. Itt az ára a tanításnak. Megérte! Jó lecke volt, éppen itt a küszöbön.

A jegyző elvette a pénzt. Gögösen odaadta az egyik gárdistának.

— Igyátok meg! Te meg bitang, vigyázz magadra. Legközelebb karóba kerülsz.

Ferenc a fenekét tapogatta, de azért vidámnak látszott. Visszament az ökrök istállójába. Csontos arcára nagy betűkkel volt felírva, hogy sem azt nem sajnálja amit kapott, sem amit érte adott. Mi a fenének hagyta ő itt a szolgálatot, ahol huszonöt év alatt még egy pofont sem kapott.

A jegyző a gárdistákkal a lovakat hajkurászta. Rettenően káromkodott. Olykor az óráját nézte.

— Lekésem! Nyilván lekésem! A bitangok miatt.

Péter jött izgatottan a kapu felől. Sárinak szaladni kellett mellette. Hire futott, hogy elviszik a lovakat. Iderohant.

— Mi van? Nem látod még az istállót se?

— Ott van!

Sári az apja kezét az istálló felé lendítette. Péter megállt. Élesen odafigyelt. Megfordult.

— Te, Sári! A lovak künn vannak a kertben. Oda nézz! A kertbe.

Sári lábujjhegyre állt. Az eleven sövényen nem láthatott át. A sövény magas volt.

— Várjon csak, — mondta. Eleresztette az apja kezét. Átkukucskált a sövényen.

— Látok egyet, — mondta végre.

— Hol? — kérdezte Péter. Közelebb ment.

— Még kettőt látok. Hajti egy ember. Egyet a jegyző ur kajappal.

— Mit látsz, Sári? Megfogtak vagy egyet?

— Nem ökrök. Csak nagyon akajják.

Péter gondolt egyet. Felkapta Sárit. Odakiáltott valamit a lovaknak. Az egyik felnyerített. Mind odaszaladtak. Odahajtották a fejöket a Péter tenyerére, mint egy kimerithetetlen jászolra, ami mindig tele van édességgel. A gárdisták kiizzadtan jöttek. Lihegtek. Péter a sövénytől visszahúzódott. Sári fejét a kezébe fogta.

— Meg ne ijedj, Sári! Ugrani fog. Az a lámpás-fejű! — Kincsem! Hopp!

Az egyik kanca helyből vette a sövényt. Átugrott Péterékhez. A többi utána. Két csikó visszakanyarodott. Irtózva ők is átugrottak.

A jegyző és a gárdisták a szájukat tátották. Sárit a vállára ültette az apja.

— A kaput lásd, Sári!

Gyorsan a kapu felé tartottak. Moisa az ablakból látta, mi történik. Kinyitotta az egyik szárnyát.

— A fülemtől, Sári!

Péter leszaladt az uccán. Sári a fülétől igazgatta az apját. Hangosan kacagott a lovaknak, hogy utánok trappoltak.

Joszliék alatt jártak már, mire a jegyző magához tért. Veszettül káromkodott. Egy felfelé baktató szekérnek kiáltozott:

— Fogjátok meg! Ne a lovakat, te marha! Pétert! Virág Pétert fogjátok meg.

A falu-kutnál utólérték Pétert. Mégse futhatott úgy a Sári gyepelőjéből, mint az épszemű gárdisták. A lovak is megálltak. Az emberek kijöttek a házaikból. Fejüket csóválták. A jegyző elfulladva az óráját nézte. Pofon ütötte Pétert.

— Megint ki akartad csapni a herésekre? Bitang! És még azt hazudja, hogy vak.

Sári sirni kezdett az apja vállán. A durva hang megijesztette. Péter felnyult a fejéhez.

— Csitt, bogaram!

A jegyzőhöz fordult.

— Kivánom, hogy az ur is úgy lásson, mint én. Jobb, ha nem lát engem. Nézzen inkább a lovak után. Akikre a szemét tette. Itt vannak. Egyen se látta az én kezemet. Sári! Irányíts haza.

Péter kilépett. Az emberek utat nyitottak előtte. A szemébe néztek. A lovakat nem birták megfogni. Sunyítottak a fülüikkel és oly gyorsan faroltak annak, aki hozzájuk közelített, hogy mindnyájan nevettek. Péter után mentek. A jegyző az órájára nézett.

— Nincs mit csinálni! Így is el vagyunk késve.

Péter felé intett a fejével.

— Hajtsátok be a lovak előtt. Ha nem megy, — öklével mutatta, mit csináljanak vele.

Pétertől elvették Sárít. Ráütöttek a kezére. Hazakergették. Sirva bámult az apja után egy darabig. Karjába temette az arcát, mikor látta, hogy apját puskatussal taszigálják az uton előre. A lovak ostobán Péter után kullogtak.

Tavaszdodik. A nap mind magasabbra hág fejünk felett. Korábban jön és órák hosszat lebzsel a kerteken. A havat főlemésztette. Az árkok még csorognak ugyan, de a hátsó udvar már egészen szikkadt lett. Szeretek itt heverni a déli verőfényen. Alól a kövek közt néhány aranysárga virág furta ki magát a hasadékokból. A levegőben szunyogfalkák felhőznek. Mintha kis szökőkutak permeteznének. A kavics megcsikordult a ház megett. Moisa jött két uj csendőrrel. Kérte őket, hogy várjanak egy kicsit. Mindjárt ki fogja hívni a gazdát. Bement a házba.

Szemügyre vettem a csendőröket. Váratlanul váltották le a gárdistákat. Szinte összetűzésre került közöttük a dolog. A gárdisták azt mondták, hogy ők nem lehetnek elcsapott cselédek. Fizetést azért mégis kértek. Nem akartak levetkezni, amíg nem látják a megígért tiz hold földet. Különben is, ha ők nincsenek, ezek most nem csendőrösködhetnek. Ugy oldották meg a kérdést, hogy négyen bezupáltak próbacsendőrnek. A többiek is jogfenntartással éltek. Éppen ideje volt, hogy nekik befellegzett. Mindenütt ilyenek voltak és a központokban is megsokalták már, hogy mit művelnek. Ezek a csukaszürke csendőrök lapos sapkáikkal bizalomgerjesztőbbek, sok jót azonban tőlük se remélek.

Moisa ajtót nyitott gazdám előtt.

— Azért jöttünk, — mondta az őrmester köhintve, — mert rendeletünk van, hogy minden kincstári holmit összeszedjünk. Százados urnak bizonyára van valami felszerelése.

— Ön az őrsparancsnok?

— Igen.

— Milyen rangjelzése van Önnek?

— Őrmester vagyok.

— Köszönöm. Ami a kincstári holmikat illeti, nem tudom mennyiben lehetek szolgálatára. Azt hiszem, ez a rendelet nem érint engem. Felszerelésem nem volt kincstári holmi, az illetékemből vettem még tizennégyben.

— Éppen azért kincstári.

— Hogy-hogy?

— A kincstári illetékből tetszett vásárolni. Tehát kincstári.

— Ugy? — Mondja csak! A zsoldomat ezerkilencszáztizennégytől miért nem kéri? Azt is a kincstártól kaptam.

Az őrmester kezdte türelmét veszíteni. Elvégre elég tekintettél volt. Senki se mondhatja. Nem az ő hibája, ha nem adtak át mindent udvariasan szép szóra. Nyersen ennyit mondott.

— Tessék ideadni azokat a holmikat, amiket a harctéren használt!

Gazdámnak elég volt ennyi. Éreztem, hogy a szavak milyen skálából bugyognak. Moisészt szőlította.

— Legyen jó, adja oda a harctéri dolgaimat. Az órámat és a pénztárcámat is. Megtalálja az íróasztalon. Baloldalt. Adja oda őket. Szintén a harctéren voltak. Jegyezze fel, amit elvisznek. Nem tudja, hol van Wotan?

Térdét megérintettem a fejemmel. Megkerültük a házat. A két tölgy között vert ösvényen gazdám lába besüllyedt. Felmentünk az oszlopokkal szegett tornácra. Sétáltunk. A csendőrök megrakodtak ruhaneművel. Egyéb is lógott a vállukon. Odább állottak. Moisészt feljött a tornácra. Cédulát tartott a kezében.

— Feljegyeztem, instálom. A fene essen a békébe.

— Hova tette a jegyzéket?

— Itt van instálom, a kezemben. Nem parancsolja, hogy felolvassam?

— Nem. Adja csak ide.

Moisészt gazdám ujjai közé dugta a papirost. Összegyűrte és zsebetette.

— Mondja, Moisészt! Az órámat is elvitte?

— Nem, instálom. Csak nézegette. Megmondtam neki, hogyha csufot üz belőlünk, rögvést az idős Páskuhoz megyek. Van még tisztességes fajtámbeli ember ebben a megyében.

— Letette?

— Le. De így is vitt eleget. Amihez nem volt illetéke. A teátrális távcsöveket is elvitte.

Gazdám legyintett.

— A többit sem lett volna szabad. De hát...

Keze fejével könnyen porolta a kabátját. Mindig így szokott, ha valami piszkos dolog kerül a keze ügyébe.

— Mondja csak, — kérdezte. — Találkozott Péterrel azóta?

— Tegnap is itt volt.

— Megmondta, ugy-e?

— Falrahányt bors, instálom, minden szó. Azt hajtja az árva, hogy sohase mer a nagyságos ur szeme elé kerülni többet. Merthogy éppen az ő kezén. Mi fene hitte? Hogy a lovak úgy hozzáragadnak.

— Tudom, Moisa. Ha megint eljön, mondja meg neki, hogy a szemem elé úgy se kerül már többet. De azért látni akarom. Így mondja! Az ő nyelvén. Látni akarom. Hátha így megérti. Mennyit adtak értők, Moisa? Egyre-másra?

Moisa megvakarta fehér haját. Az egyik oszlopot nézegette. Nem szívesen akart gazdámra nézni. Gazdám hangosabban ismételte.

— A lovakat kérdem. Mit kaptunk értők?

Moisa felrezzent. Zavarba jutott. Ebben a furcsa világban nehéz az elszámolás. Kinyögte.

— Jelentettem instálom, hogy a Bellát a jegyző visszaterelte. Hogy legyen mibe fogja, elvette a kis bricskát. A többi hétért a nyugtatványt szintén magához vette. Az idei adót akarja levonni belőle. De nem ad igazolást. Már háromszor voltam érte. Mindig azt mondja, most nincs ideje.

Gazdám ismét port vert le kabátjáról. Kedvetlenül mondta.

— Hagyja. Ne menjen többet érte. Ezek is utána mennek a gulyabelieknek.

Ferenc jött Moisa után. Hívta az istállóba. Azt is jelentette, hogy az ekéket visszahozta a kovácstól kiélezve. Az öreg intett neki, hogy menjen dolgára. A gulyabeli jószág miatt felforrt a jegyző ellen a vére. Is-

ten tudja hányadszor panaszolta el megint, hogyha a jegyző el nem sikkasztja a prefektus rendeletét, visszahozzák a marhákat izibe. De visszatartotta. Közben meg felbiztatta az embereket, hogy adják az állatokat, amig lehet, kótyavetyére.

— Rengeteg kárt csinált nekünk az a taknyos, nagyságos ur!

— Tudom, Moisa. Már mondta. Mit gondol, beengedik a parasztok ekéinket a tagba?

Moisa körülnézett. Halkabbra fogta a hangját.

— Azt hiszem. Eszére adattam Murza Sándrinak, hogy hagyjon békét a szántásnak. A kész vetést is elvehetik. Csak időt nyerhetnénk aratásig! Most is azt beszélnek, hogy a Tiszánál jól eltángálták őket. Ne tessék félni. Minden kerékvágásba jó, ha egyszer innen is kifaroltak.

— En nem félek, Moisa. De mégis jó volna, ha számítását úgy csinálná, mintha ez már mindig így maradna.

Moisa nem ellenkezett. Egyszerűen azt válaszolta, hogy a földdel nem sokat tréfálhat. A táblák várják az ekét és a szemet. Bükkönyt már talált tul a vizen. A báróéknál is csak úgy maradt meg, hogy nyirkosan csépeltek, mint rendesen. Széttérgették a padláson és az ősszel nem szedte össze senki se. Gazdám megkérdezte még, hogy hány ekével fog neki a szántásnak.

— Négy négyes fogattal, instálom. Mióta a lovaktól megkönnyitettek, nincs aggodalom a takarmány miatt.

— Van még valakije Ferencéken kívül?

— Izentünk a Juli unokái után. Valamelyik nap lejönnek.

— Hát jó, — mondta gazdám. — Tőlem csinálja csak, ahogy legjobbnak látja. Isten áldja!

Moisa a lépcső aljáról visszatért.

— Ne tessék haragudni, instálom. Csak most jutott eszembe. Az őrmester parancsolta, hogy mondjam meg. Minden nap le kell menjen a nagyságos ur a laktanyába.

— Mit mond, Moisa?

— Alá kell írja a nevét.

— Mi alá, Moisa?

— Nem tudom, instálom. Eleget kértem, hogy hagyjanak nekünk békét. Senki se konspirál itt közülünk. A nagyságos ur legkevésbé. De azt mondta, nem tehet kivételt. Rendeletje van. Ugylátszik, félnek. Vagy a lelkiösméretjük nem tiszta.

— Maguknak is kell jelentkezni, Moisa?

— Nem, instálom. Csak a nagyságos urnak. Mert-hogy tiszt volt.

Gazdám alig észrevehetően megrázkódott s bár óriási önuralommal fegyelmezi magát, mégis kap váratlan tussokat, amik zavarbahozzák.

Rögtön nyugodtan mondta.

— Rendben van, Moisa. Minden nap elmegyünk ezután Wotannal jelentkezni. Legyen szives, holnap vigyen el minket elsőizben a laktanyába. Azután Wotan már tudni fogja.

Moisának könnyes lett a szeme. Elment. Gazdám visszatért szobájába az írógéphez. Még Németországból hozta ezt a gépet. Apró tüszurásokkal kartonlapokra nagybetűket hintett.

Az istálló előtt a Dán felesége állt. Sirdogálva várt Moisára. Valami összegöngyölt csomagot tartott a kezében. Vele kormányozta Szilajt az istállóajtóba. Ferenc megszólalt.

— Ezért is hívtam. Béengedjük? Már régóta itt van.

— Engedd hát, — mondta Moisa. — Sze ide-tartozik. Te, Erzsi! Mégis feltápáskodtál? Azt mondták, nem állsz többet talpra.

— Ma reggel, Moisa bácsi. Az Isten áldja meg, hogy ezt a tehenet visszaveszi.

— Mér ne venném, Erzsi? Vetted hasznát?

— Vettem keserüséget.

Ferenc betelerlte a tehenet az istállóba. Moisa utána szolt.

— Kösd az ökrök végibe.

Az Erzsi csomagjára nézett.

— Csak nem a Sugár borja van a kezében, Erzsi?

— Biz a. Mikor lebetegedém, harmadnap ez is meghala.

Moisa megvakarta a fejét. Szemrehányással nézett a sovány, elfekedetett arcú asszonyra.

— Az áldásodat te, Erzsi! Jól végeztétek el azt a drága tehenet. Borjastól együtt. Vidd el innen azt a bőrt. Ne álljon legalább a szememben.

Erzsi sirva fakadt. Lába mellé eresztette a bőrt. Lesütötte a fejét. A kapu felé sietett. Moisa oda-szólott Ferencnek.

— Ez nem oka. Dobd fel ezt a bőrt a padlásra. Szőrrel befelé. Dávidnak pedig mondd meg, hogy készüljön. Két ökörrel átmegy bükkönyért, Kozár-várra.

A kerti házba mentem. Lefeküdtem a malomkő-asztalra. A völgyet néztem.

Felülről lószekér jött lépésben. A ló sántított. Féloldalra hajtott szomorú fejével, gazdája felemelt kezére nézett. A szekéren egy öreg zsidó ült. Kinyújtva tartotta a kezét, mint a názáreti. Mikor elfáradt karját elejtette, a ló megállott. Ilyenkor mindketten pihentek. A házak közt eltűntek.

Jobbról malomgát zug. A malom a szomszéd birtok tartozéka, de a kiakolbólitott öreg molnár nincs hova menjen panaszra. A bérlőnek nyoma veszett. A gazda már évek óta nem jött haza. Rosszul állnak. A kormány a birtoktörvényt készíti, hogy törvényes szint adjon a dolognak. Gyors talpalókkal dolgoztat. Azt hallottam, hogy a bérelt birtok és a távollevők földjei teljes egészükben kisajátíttatnak. Lehet, hogy az öreg Kádárék szerencsésebbek lesznek. Házilag kezelték a földjeiket és csak a városba mentek.

A tulsó parton kastély könyököl a völgyre. Vörös a fedele. Fantasztikus hírek keringtek szobái számáról és tetőbe épített halastaváról. Mondják, hogy egy Veress nevű kőműves nagy kincset talált benne egy tatározáskor. Most gazdátlan jószág. Egy idegen vénlány örökölte, de le se jött, hogy legalább meg-

nézzé. Sohase járt még a szobáiba. A hatalmas park körül fekszik vagy ezer hold. Most szintén hopsára megy.

Balra a Szamos hurkot vet. Alsó tagunkat öleli körül, mint egy befoglalt smaragdzöld ékszer. Szemefénye volt ez a darab föld már a gazdám nagyapjának. Nem tudom, mi szeretni való van rajta. Amíg látott, gazdám is a nagyapja szemével nézte. Ugy nézett rá, mint egy régi és kimondhatatlanul drága családi ereklyére.

A malomkő még nagyon hideg. A ház elé mentem. Egy idegen kutya a feljárót szaglászta. Közben este lett. Szél fujt. A fenyők ágai között tobozok csörömpöltek a földre. Gazdám szobájában gyertya égett. A hátulsó küszöbön találtam Fifit. Reszketett. Veszettül koslat. Ugylátszik, a somfák már kivirágoztak. Mintha direkt az ő számára virágoznának. Kelletti magát. De minek? Mióta egyszer összeakadtam vele... Fúj! Egyáltalában nem volt kellemes.

Bekéreztem a házba.

A tiszteletes az asztalra könyökölt. Pápaszemét fogta. Másik kezével a gyertya lángjához tartott egy lila sorokkal teleirt papirost. Valami sokszorosított példány volt. Bosszusan mondta:

— Nem sokat értek belőle. A beszédöket se igen értem. Hát még az írásukat?!

Még egy szemüveget huzott az elsőre. Gazdám előrehajolva figyelt. Ezt mondta:

— Ha Félixnek szól is, magam kell bemenjek helyette.

A tiszteletes dörögött valamit. Nem értettem meg. Az írással bajlódott. Valamikor Utrechtben legjobban tudott zsidóul, de ezt ugyan kell itt, hogy betűzze. Ugy láttam, nem akar hinni a szemének. Eltelt pár perc. Egyszer fáradt szavak törtek le szájáról.

— Perbe vannak véve. A birtok végett. Murza Sándri és Borodi a felperesek. Nem értem, hogy lehetséges. Ez idéző is egyuttal. A jövő hétre.

Maga elé tette a papirost. Ujjain számolt. Jobbkeze második ujján megállott. Ismét az írásba nézett.

— Ugy van. Csütörtökre. Sokszor huzzák le. Csak a nevek és a dátumok vannak kézzel kitöltve. Azt hiszem, minden birtokos kapott egy ilyet.

Gazdámra nézett. Világosan láttam, hogy gazdám ebben a pillanatban a tagot nézte. A tiszteletes kö-zömbös hangon kérdezte:

— Maga akar bemenni a nagybátyja helyett?

Gazdám hirtelen magához tért.

— Persze! Ki menjen? Nem hagyhatom a dolgot mentire. Ha Félixet, mint abszentistát támadják, be kell adni az átruházási okiratot. Lehet, hogy rám tekintettel lesznek. Legalább amiért vak vagyok.

Felkelt. Az íróasztalból kihuzott egy fiókot. A tiszteletes elé tette.

— Legyen olyan jó, keresse meg ebben. Egy külügyminiszteriumi borítékban kell legyen.

Az okmány előkerült.

— Ez az, — mondta a tiszteletes. — Minek is nem adta be még tizenhétben?

— Minek? Ugyse végleges.

Legyintett. Eszébe jutott valami.

— Azt mondta, holnap be kell menjen egyház-megyei közgyűlésre. Ha nem volna terhére, bevihetné ezt az okiratot. Legyen jó, beszéljen Kéry Ferivel. Ugyis ott lesz, mert főgondnok. Beszélje meg vele a dolgot. A jövő héten én is bemegyek.

A tiszteletes elment.

Egészen besötétedett. Kapunk előtt álltak néhányan. Beszélgettek. Köszöntek a tiszteletesnek és tovább szívták pipájukban a tüzet. Az egyik ezt mondta.

— Akkor eladhatják az ökröket.

Valaki közbevágott.

— Várjatok. Hátha nem veszik el az egészet?

— Ugy mondja.

— Mondhatja. A jegyző se Isten.

— Ő mégis tudja. Mindenkitől elveszik, aki nem dolgozta. Ha Félix méltósága legalább szemszurásból kapált volna.

Visszamentem és lefeküdtem a házikómba. Mindenütt nyugton lehetek. Minden szavukkal földjeink körül keringnek. Kinek jutna ma már az eszébe, hogy utánam vesse magát? Hogy kézre kerítsen egy kutyát.

*

Még ebéd előtt elmentünk a csendőrségre jelentkezni. Jót tesz ez a kis séta. Várakoznunk kellett, mert az ajtókat zárva találtuk. A csendőrök szintén lementek a falukuthoz a két delegátus eskütételére. Vasárnap választották meg és már ki is szállt egy bizottság, hogy megkeresse őket. Autóval jöttek. Langyos eső esett. A fal mellé huzódtunk az eresz alá.

Két ur szállt ki a kocsiból. A jegyző fogadta őket. Kissé kopottak voltak. Egyik a községi biróval beszélgetett. Minden szót feljegyzett egy papírra. A másik a lépcsőre állt. Rövid beszédet intézett a néphez. Meggyökeresedett igazságtalanság jóvátételére jöttek. A Szebenben székelő kormányzótanács, addig is amíg a törvény kész lesz, eleget tesz ígéretének és kiosztja a földet. Az osztás megkezdődött az egész országban. Több községet már itt is elintézték. Jövő héten rájuk kerül a sor. A tárgyalás már ki van tűzve. Az egész falut benn szeretnék látni a megyeházán, ahol a bizottság székel, de minden községet ki kell elégítsenek és így nem lehet. Technikailag nem lehet. Mivel delegátusaikat már megválasztották, ezután mindent ők intéznek el. Az eskü bevételére jöttek.

Leszállt a lépcsőről. Megkérdezte, kik a delegátusok. Murza Sándri Borodival az autó mellett álltak. Borodi kalapjára egy széles trikolor volt kötve. A lecsüngő szalagból még egy kalapra való kitellett. A kopottas ur megveregette vállát.

— Derék gyerek vagy, — mondta. — Hogy hívnak?

— Borodi Juonnak.

Murza Sándri irigyen közelebb tolta a vállát. Érezte, hogy hibázott. Hogy is nem kötötte fel éppen

ma azt a szalagot? Az ur mosolygó arcára kedvetlen kis felhő futott. Visszalépett az autóhoz. Csodálkozva csak ennyit mondott:

— Ejnye! Borodi!

A jegyző gyorsan odalépett. Valamit halkán magyarázott. A másik ur is odafigyelt. Mindnyájan Borodit nézték érdeklődéssel. Maguk közt beszéltek. Mosolyogtak. Az egyik ur nevetve mondta.

— Annál jobb! Ezek a legelszántabbak.

Bevették tőlük az esküt. Az eskü szövegét nem értettem meg egészen pontosan. A lényeg az volt, hogy lelkiismeretesen mindent követelnek, amit a törvény kisajátítani akar. Majd megkapják benn az instrukciókat. Nem tántoríttatják el magokat. Rábeszélés, vagy megvesztegetés esetén tömlőcbe jutnak.

Murza Sándriék boldogan szótagolták az eskümin-tát, amit a bizottság egyik tagja rágott a szájukba. Hogyne! Nem lesz más dolguk, csak az, hogy követeljenek, határtalan felelőtlenséggel. Ez a legkönnyebb. Az idegen ur az esküt nem olvasta. A forma kedvéért tartotta csak a kezében. Annyiszor ismételte már, hogy minden szavát könyv nélkül tudta. Éljeneztek. A kocsi továbbrohant a szomszéd faluba.

Gazdám beírta nevét a krajcáros füzetbe. Az őrmester mellé írta a dátumot. Mint tegnap, újra megjegyezte.

— Minden délbe.

Hazamentünk. Az eső elállt. Moisa a színben a vetőgépet olajozta. Nagyon kedvetlennek látszott. Olyan munkát végzett, amiről nem tudta biztosan, hogy haszonba megy-e. Julika felhozta az ebédet gazdámnak. Kimentem a kertbe.

Ezután a kis eső után a fű egészen felsarjadt. A gyümölcsfák ágai is duzzadoznak. Tavasz van. Odaát a cinteremben a téli sirok megkoptak. Joszlié már is horpadt. A zömök torony a dombon egykedvű szemmel néz le rájuk. Azt hiszem, halálosan megunt már mindent. Látta a törököt. Most újra kell lássa a tatárokat.

Kocsi hajtott az udvarra. A ház elé állott.

A bérlő elvált felesége. Mióta Németországból így jöttünk haza, még egyszer se jött nappal gazdámhoz. Intett a kocsisnak, hogy menjen a lovakkal az istállóhoz. A kocsis bölintott.

— Rá, rá!

Süketnéma volt. Megkerülte a gyeprondót és az istállókhöz hajtott. Az asszony észrevett. Öröm vilant a szemébe.

— Jujj, Wotan!

Felém nyujtotta kesztyüs kezét. Nem sokat teke-tóriáztam, hanem beledörzsöltem fejem a tenyerébe.

— Te, drága!

En is szeretem ezt az asszonyt. Csak ez a szag ne bántana. Különös! Nem nyilik még és halványan mégis érzem a tubarózsát. Javithatatlan gyerek. Szarvasbőr-kabátjáról leoldott egy szijat. Nyakamba akasztotta. Becsukott szemmel előre parancsolt.

— Gyi, Wotan! Gyorsan vigyél a gazdádhoz.

Megkerültük a házat. A nap idetüzött jól.. Gazdám egy kerti széken hevert a hátsó udvarban.

A lépésekre felfigyelt. Odakiáltotta hozzánk a sarokra.

— Alljon meg!

Megálltunk. Az asszonyra néztem. Behunyt szemét kezével is letakarta. Reszketett. Csöndesen kérdezte:

— Egyedül van?

Nyers választ kapott.

— Nem tudom, mit akar. Magának a nap nem világít?

Az asszony szavai úgy gurultak szét az udvaron, mint elszakadt gyöngysorból a szemek.

— Ne haragudjon rám. En nem látom magát, Adi! Engem Wotan hoz. Jöjjön nyugodtan ide.

Az udvar közepén összetalálkoztak. Az asszony még mindig behunyt szemmel gazdám kezébe adta a szijat.

— Na látja? Maga csacsi! Azt hiszi, nekem olyan könnyű volna?

Gazdám elbocsátott. Egymást vezetve mentek be

a házba. Az asszony a küszöbön megbotlott. Sokáig bámultam utánok. Nem csodálatos? Ez az asszony időnként eltolja és megtagadja magától az egész világot. Csakhogy szeressék. És hogy szerethessen. Azt hiszem, hogy az embereknél ez valami rendkívül nagy és felemelő dolog kell legyen. Vagy tán ebben is van fokozat? Hirtelen a somfákra gondoltam. Látni akartam őket. Rendes helyükön álltak a falu felőli meredek oldalban. Fattyu hajtásaikkal együtt virágoztak.

*

A kapunál szekér várt két óriási fehér ökörrel. Ülés volt rajta szénából. Pokróccal volt letakarva. Moisa gazdámhoz lépett. Tarisznya lógott a vállán. Levette a kalapját.

— Ha meg tetszett gondolni. Befogattam. Itt van. Gazdám intett. Nem kell.

— Megmondtam Moisa, hogy gyalog megyek. Köszönöm, maga se fáradjon. Wotan tudja az utat. Isten áldja meg.

Elindultunk. Moisa helyére küldte Ferencsel a szekeret. Utánunk indult vagy ötven lépésre. Neháyan az udvaron babráltak kis faékekkel. Utánunk néztek. A falukutnál Murza Sándri egy asszonnyal beszélgett. Óriási kokárda volt a kalapján. Elhallgattak. Valamivel később ennyit hallottam:

— Nahát! Járt eleget szekérrel.

Kiértünk a faluból. A felperzselt tanya balról maradt. Két paraszt hamut rakott egy lészákkal bővített szekérre. Nem sajnálják a fáradságot és hogy összepiszkolják magukat. A hamut könnyen felhordják oldalas, sovány földjeikre. Ránk néztek. A munkát nem hagyták félbe. Moisa se szólt hozzájuk. Atmentünk egy hidon. Vigyáznom kell ezekre az átterszekre. Ilyenkor a gyöngén feszülő féket meglazítom. Gazdám már tudja és vigyázva jön át rajtok. Ő, milyen édes, hogy érek számára valamit!

Jobbra buzatábla volt. Megálltunk.

— Várj csak! — mondta gazdám. — Itt kell legyen a buzánk.

Levette tejfehér szemüvegét. Üres szemgödreit a zsebkendőjével megtörölte. A buzára nézett. Nem tudom, miért nem viseli ezeket az üvegeket. Az intézet igazgatója sokat vitatkozott vele annak idején. Azt mondta, hogy a német becsület ezt nem engedi. Minden áron szemeket akart tenni gazdámnak. De nem engedte. Mit ér — mondta — ha az egész világ hiszi is, hogy én látok. Én mindig tudni fogom, hogy vak vagyok. Így kapta ezeket a szemgödreire pontosan metszett üvegeket, hogy idegenekben ne keltsen iszonyatot.

Atléptünk a sáncon. A másik oldalon eperfa állott. Vigyázva félrevontam. A tábla szélén álltunk. Hosszu zöld sorok futottak lábunkhoz. Odébb egymásba folytak. Gazdám lehajolt. Ujjaival meggereblyélt egy zöld csikot. Két szálat kihuzott. Zsebébe tette. Babonás volt.

Tovább mentünk. Nyomokban éreztem rajta a tubarózsaszagot. Szégyen, hogy ez még most is felötlik nekem. Hogy rá gondolok! Pedig rég tisztáztam már magamban, hogy akit szeretek, annak a hibáit is erényeknek kell tartsam.

Atmentünk egy falun. Zászló lengett egy tornácoszlopon. Többen ácsorogtak hónajba tett kézzel előtte. Beszélgettek és egy barokk-fedelű házra néztek. Minket is jól szemügyre vettek. A házak elmaradtak.

Jobbról felárkolt, kövér földek feküdtek. A holt ág mellett bolgárok javítottak egy hatalmas kereket. Mások meztláb hagymát ültettek. Ismét házak tűntek fel. Malom dorombolt a parton. Áram hajtja. A tulajdonos ingyen öröl, mert a telepnél részvénytöbbsége van.

Nagyobb hidra értünk. Kocsi dörömbölt utánunk. A karfához nyomnak, ha Bella nem ugrik félre. Kapott egy korbácsot. A jegyző hajtotta kis homokfutónkat. A bíró ült mellette. Mivé tette ezt a lovat? Alig két hete. A hátsó ülésen a delegátusok feszengtek. Óriási szalag lengett kalapjukról. A lecsüngő

szalag a hátukat verte. Ránk vigyorogtak és tovább ügettek.

Mindjárt mi is a városba értünk. Az állomás körül az ablakok még most is papírral voltak fedve. Egyiken a papírok színesek, mint a dómok ablakába foglalt üvegcserepek. Ebbe a hegybe épített penészes munkáslakásba azonban hiába térnénk be. Biztosra veszem, hogy nem sok gyönyörűséget találunk benne.

A raktárak oldalán vezetem gazdám. Itt csöndesebb. Az uszoda felől homokot fuvaroz egy csontos lovacska. A homokból szivárgó viz lecsepegett a kerekre. Hórihorgas ember tartotta a gyeplőt a ló mellett. Feje szűk vállára billent. Szürkülő, hegyes szakállt viselt. Vörhenyes bajusza igen hosszú és vékony volt. Lábán komisz tűzéricsizma. Mégis uriembernek látszott.

— Na, Legény, — mondta merőn a lóra nézve. Valószínű, így hívták a lovat. A ló hirtelen megállott. Makrancot kapott. Gazdám élesen figyelt a hangra és arra, hogy mellettünk mi történik. Tovább mentünk. Hallottam még, hogy a kocsis a lovat nógatja.

— Na, Legény! Gyi, Legény.

A szeszgyártól lopva visszanéztem. Kantártól húzta a lovat. Ugy se jött. Visszatért a szekérhez. Taszította, de a lovacska erős makrancot vetett. Tehetetlenül körülnézett. Ostor nélkül újra nógatni kezdte.

— Na, Legény! Gyi, Legény, Legény!

Ugy rémlett, mintha gazdám ezt mormogta volna:

— Bizony, bizony. Baino aorisztosza ebén.

A kocsis pár hónappal ezelőtt a gimnáziumban görögöt tanított.

A szeszgyár előtt csodálkozva nézett valaki gazdámra. Kalapjához nyult, de a köszönés megfeneklett. Szuszogva megfordult. Pókhasával pár lépést tett utánunk. Nyilván, hogy utólérjen. Annyiába hagyta. Az állásából kidobott törvényszéki elnök volt. Reggeli sétáját végezte.

A Vojth-istállóból most bráha-szag nem csapott meg. Hiányzottak az ökrök belőle. Ez az okos örmény

mindent idejében cselekedett. Most is a legjobbkor költözött fel a szomszédos hegyre egy fehér márványból készült, de szűk és barátságtalan helyre.

Uccakeresztezéshez értünk. A szemközti sarkon ládán ült egy asszony. Almát árult. Feje fölött postaszekrény lógott a falról. Közepéből hiányzott egy darab. Feneke is le volt hasítva. Oldaláról betűk villantak ide: Délután négy órakor.

Az öreg Sárpyval a kapuban találkoztunk. Indult a tárgyalásra. Nagy szórakozottságában nekem is kezet nyújtott. Nagyon összetörtnek látszott. Megöregedett. Gazdám nyomban indulni akart a megyeházra. Az öreg nem engedett. Be kellett mennünk a házba. Felesége fekete pápaszemet viselt, a sok irás miatt. Mikor gazdám kondoleált, sirva fakadt. Szomoruan élcelt fekete pápaszemével.

— Szegény Jenő után Pista. Pista után Gyurka. Azóta ezt viselem. Ugy is olyan fekete minden.

Gazdám nem értette meg. Nem látta a pápaszemet a kezében. A tárgyalásról kezdtek beszélni. Bejött egy alacsonytermetű vén leány, aki azt hitte, hogy nagy bivalyszemei értelmesek. Leadott néhány otromba viccet az oláhokról és kiment. Gazdám megivott egy pohár tejet. Nekem jókora sajtot szelt le Sárpyné jóságos kezével.

Menet láttam Moisés, amint a kórház sarkán elbujt egy villanyoszlop mögé.

Felértünk a megyeházra. A bizottság két egymásbanyiló földszintes szobában tárgyalt hátul az udvaron. Minden ajtó felett két kis papírzászló volt keresztbe. A földön mindenütt parasztok ültek. Falhoz támasztották a hátukat és a tarisnyájukból reggeliztek.

Az első szoba tele volt dohányfüsttel, köpésekkel és valami kibírhatatlan savanykás szaggal, amit vágni lehetett. Delegátusok tanyáztak benne. Azt hiszem, itt is aludtak. Csoportokba verődtek és kiabálva beszéltek. A szomszédaik hangját sem érthették meg. A sarokban egy hivatalnok tárgyalt két emberrel. Írásokat tartott a kezében. Az arca puffadt

volt. Keze is tele volt szeplővel. Homlokába hullott a haja. Ki volt izzadva.

Lökdöstek egy darabig. Valaki a lábamra lépett. Átvergődünk a szobán. Az öreg Sárpy kinyitotta az ajtót, s előre bocsátott. A küszöbről elfogtam pár szót az egyik embertől és a hivatalnoktól.

— A belsőséget is?

— Házhelyeknek, te számár!

Az ajtót becsukták. A tágas szobában fülledt és nyomott volt a levegő. Időbe telt, amig mindennel tisztába jöttem. Gazdámék az ablakhoz ültek. Melőlők telepedtem.

Egy ügyvéd beszélt nagyon szép román nyelven. Egy kliensét védte. Háttal állt felénk. A birói asztal mellett a kövérek ügyvéd hunyorgatott a jobbszemével. Olykor letette a szemüveget. A térképekbe és a telekkönyvi kivonatokba nézett. Ott hagyta az ügyességet, mely ezen a télen sok hiábavaló kiszállást igényelt. Rekedtre szónokolta már magát. A birtokperek kiadósabbnak is ígérkeztek. Az ügyvéd befejezte mondanivalóját. Visszatért helyére. Ekkor láttam, hogy óriási orra van. És hogy sánta az egyik lábára. Balkezevel nagyot lendített minden lépésre.

A teremben halkán beszéltek. Egy őrök a biró mellett jegyezgetett. Kis idő telt. Egyszerre a birói emelvény körül úgy kezdtek röpködni a helyrajzi számok, mint dög körül a legyek. Egy birtokos arccal a falnak dülve, egy összegyűrt kivonatban pipálta őket. Ki volt vörösödve. A sánta ügyvédhez ment. Tanácskozott vele. Az ügyvéd két tenyerét mutatta. Amit lehetett, megtett. Nem lehet. A birtokos izzadtan kiment. Más falu következett.

Kéry Feri a gallérjába nyult. Ő is ki volt melegedve. Vánky Imrénével beszélgetett. Az asszony széken ült előtte. Ők is ki voltak tűzve. Kéry észrevett minket. Bocsánatot kért a kliensétől. Hozzánk jött.

— Szervusz, Adámkám! — mondta. — Miért fáradtál? Megizentem az öreggel, hogy be se kell jön-

nőd. Teljesen rendben van a dolog. Légy nyugodt. Ha ránk kerül a sor, bemutatom az okiratot.

Fojtottan hozzátette:

— Légy rákészülve azonban, hogy szárazon te se uszod meg.

A bíró előtt már két új delegátus állt. Egyszerre beszéltek. Pontosan ugyanazokat a szavakat használták. Egyszer sem vétettek. Ugy látszott, mintha jól betanították volna a szerepüket.

— Az egészset!

— Az egészset? — kérdezte a bíró csodálkozás nélkül. — Nem megy csak úgy. Miért kéritek az egészset?

— Bérbe volt.

— Mióta?

— Nem tudjuk, mióta. Mióta Isten teremttette.

— Ez nem elég. Tudtok évszámokat?

A két delegátus egymásra nézett. Hallgattak. A bíró homlokán simított.

— Háboru előtt bérben volt?

— Bérbe.

— Hát a háboru alatt? Vigyázzatok, mert ha hazudtok, becsúkatlak.

— Bérbe volt.

— Elég, — mondta a bíró. — Alljatok félre.

A delegátusok nem mozdultak. A bíró megismételte:

— Alljatok félre.

— A belsőséget is követeljük, — mondta a két delegátus egyszerre.

A bíró felhorkant:

— Ejnye! A belsőséget is?

— Azt is. Házhelyeknek.

A bíró félre küldte őket. Odahajolt az irnokhoz. Egy nevet kiáltottak a levegőbe. Valaki az asztalhoz lépett. Mezőségi. Már deres. Nagyon ideges embernek látszott. De ma ki nem ideges? Engedelmet kért a bíróságtól, hogy magyarul beszélhessen. Nem tud jól románul. A bíró nehézség nélkül megengedte.

— Bérben volt a birtoka ezerkilencszáztizennégy előtt?

— Bérben.

— Azután is?

— Azután is.

A bíró letette szemüvegét.

— Akkor sajnálom. Az egész el van véve.

A mezősegi ur engedelmet kért néhány észrevételre. Elmondta, hogy a birtokot tizenháromban örökölte. A háboru alatt katona volt. A bérleti szerződés is kötötte, mert halálesetre is szólt. Nem járt még le. Ha akarta volna, se vehette volna házi kezelésbe. Ezek az adatok részben a telekkönyvvel, részben leszerelési igazolványával, részben a haszonbérisszerződéssel igazolhatók. Tehát nem hibás abban, hogy a birtok bérben volt. Kéri a kisajátítás alól való felmentést.

A bírónak jólesett a sok zavaros ügyben ez a tiszta eset. Gondolkoznia se kellett. Kényelmesen mondta:

— Tessék elolvasni a törvénytervezetet.

— Elolvastam, — válaszolta az alperes. — Kérem a bíróságot, legyen tekintettel legalább a gyermekeimre. Hisz a gyermekeim szájából is kiveszik a kenyeret.

A bíró orrára csipte a szemüvegét. Vállat vont.

— Nem lehet mondani. A tervezet előrelátóan van szerkesztve. Ha figyelmesen el tetszett olvasni, meg kellett találja benne, hogy a kiskoruak vagyonát a törvény megkiméli. Ha bérbe is volt adva. De csak akkor, ha a kiskoruak egyuttal árvák. Itt nem ez az eset. Nemde, evidens?

— Igen. Evidens. Nagyon evidens, — mondta az alperes lehangoltan és elgondolkodva. Verejték ütött ki a homlokára. Megtörölte arcát egy zsebkendővel. Főlslegesen kérdezte:

— Ugy tudom, ez az eljárás nem végleges.

— Persze, hogy nem. Ez csak kényszerbérlet. De ez az eset a törvény szentesítése után is annyira világos, hogy...

Az alperes meghajtotta magát. A két delegátus a kályha mellől vigyorgott a teljesen megtört emberre. Más nem igen ügyelt rá. Mindenki el volt foglalva a saját ügyével. Az ajtó előtt kihuzott a zsebéből egy revolvert. Mielőtt a kilincsre tette volna a kezét, föbelötte magát. Odazuhan a padlóra. Mindenki felugrált. Odakünn a nagy zajban is meghallották a csattanást. Dühös vállak feszültek az ajtónak. Tiszta volt, hogy a magyarok a bíróságot felrobbantották. A vergődő embernek egyik keze az ajtó alá került. Az ajtó nem engedett. Rögtön undorító és részeg »hurrá« hallatszott. Az ajtó kirepült sarkából. Vele együtt többen ráestek a haldokló emberre. A többiek is végigtiporták.

Egy sarokba nyomtak bennünket. A bíró egy székre ugrott. Ha ránk mutat, izekre tépnek egy pillanat alatt. Valahogy lecsendesítette őket. Megértették, mi történt. Csend lett. A legnagyobb dühből egyszerre kezesbárányok lettek. Egy idősebb ember keresztet vetett. Valamit a talpa alatt érzett. Lehajol. Kabátja alá dugta a pisztolyt.

A bíró intézkedett. A halottat kivitték. A bíró is kiment. A sánta ügyvéd hozzácsatlakozott. Magunkra maradtunk. Vánky Imréné sovány sápadt fejét a falhoz szorította. Kinosan eltakarta az arcát. Az öreg Kádár a földet nézte. Fel-lejárt fehér bajusza. Gazdám semmit sem látott. Mindennel tisztában volt. Mindenki hallgatott. Így maradtunk egy darabig.

Két szolga jött sötétkék ruhában. Az egyik visszavette az ajtót. A másik egy arckép vásznával a vért törölte fel nagyjából. Az arcképet sarkánál fogta. Messzire tartotta magától, mint a szemetet. A kályhához vitte és begyömöszölte. Kéry Feri odanézett. Aztán a többire pillantott. Senki sem vette észre, a vászon valamelyik régi főispán arcképe volt.

A bíró jött vissza a prefektussal. A prefektus az udvaron maradt. Mérsékletre intette a parasztokat. Neki is van ezer holdja, amit ügyvédkorában szerzett. Hiába! Sajnálta. Kövérkés nagy arcán egy szemölcs körül mégis állandó mosoly bujkált. Vissza-

ment hivatalába a távirathoz, amit az imént kapott. Meghatalmazott miniszteri kinevezését tudatták benne.

Mielőtt a tárgyalást folytatták volna, Kéry Feri a jogi oldaláról világította meg az esetet. Ezt mondta:

— Annyi bizonyos, hogy ez a szerencsétlen megmentette a birtokát a gyerekei számára.

A bíró újra elfoglalta helyét. Intett a szeplős hivatalnoknak. Falunk nevét hallottam. Mi következtünk.

Murza Sándri és Borodi bejöttek. Az asztal elé álltak. A falusbíró odatámasztotta hátát a kályhának. Megkezdődött a tárgyalás. A szomszéd birtokon kezdtek.

— Mit kértek belőle?

— Az egészet.

— Indok?

— Bérelt.

— Itt van az alperes?

Senki se jelentkezett. Murzáék vigyorogtak. A bíró az irnokhoz hajolt. Kész volt. Sárpyék következtek.

— A Sárpy ur birtokából mit kértek?

— Az egészet.

— Ez is bérbe volt?

— Nem.

— Ki művelte a földeket?

— Sárpy ur!

— Hát akkor miért kértek?

— Mert használta eleget.

A bírónak felrémllett Murza Sándri. Kellemetlenül a hangjára is visszaemlékezett. A másik szobában nagyon lármáztak. Könyökkel az ajtót döngették. Sietni kellett. Nyelt egyet. Szárazon mondta:

— Így nem lehet. Részibe dolgoztatott Sárpy ur?

— Hogyne!

— Hány holdat?

Röviden tanakodtak. Murza kibökte:

— Ugy százat.

— Bizonyítjátok?

— Bizonyítjuk.

— A többi földet ki művelte?

— Sárpy ur.

— Na, akkor mennyit kértek?

— Az egészet.

A bíró kijött a sodrából. Türelmetlenül az ajtóra nézett. A szeplős hivatalnokot kereste szemével. Félre állította a delegátusokat. Az öreg Sárpy az asztalhoz ment. Az írnok hangosan jegyezte.

— Megjelent alperes...

— Sárpy ur, — mondta a bíró. — Hány holdat dolgoztatott részibe?

— Harmadost, vagy felest gondol a bíró ur?

— Hány hold harmados volt?

— A kukoricát mindig harmadában kapáltattam. Évente lehetett husz-huszonöt hold.

— Mennyit adott felébe?

— Négy-öt holdat a jobb embereimnek. Ha gyenge termés volt, az egész nekik maradt.

— Hallotta a delegátusokat?

— Hallottam.

— Nézze, Sárpy ur. Elvégre ezek a kérdések ugysis a végleges eljárás rendjén tisztázódnak. Ne töltsük velök az időt hiába. Mennyit ajánl fel önként kisajátításra?

— Husz holdat, bíró ur.

— Honnan?

— A Padoson.

Murza Sándri felborzolta magát. Még sohase látta, hogy valakinek a füle ennyire hátul, tarkón álljon. Tisztára kutyafüle volt.

— Nem kell a Pados, — mondta. — A Padost süsse meg. Ha nem adja a teret, a többit egye meg. Azért vannak ott a mi fiaink?

A bíróhoz fordult:

— Ha ők nem volnának, maguk se huzhatnák itt a fizetést. Hogy a Padost! Szurjanak ki egyebet vele, ne a mi szemünket. Hogy a fenébe ne? Tudom én az utat Szebenbe. Megmutatom, miféle igazságot osztanak itten.

A bíró türelmetlenül intett a kezével Murzának.

Félre akarta terelni a beszédet. Az öreg Sárpyra nézett.

— Mondja, Sárpy ur. Csakugyan olyan rossz az a Pados?

— Sokszor termett ott jó gabonám. Igaz, hogy a tér jobb. De ez csak ötvenöt hold. És nem is az enyém. A feleségem apai öröksége. Reá van kebele-
lezve.

A bíró a térképet tanulmányozta. A telekkönyvből pár számot kijegyzett. Odahívta a delegátusokat.

— A téren dolgoztatott Sárpy ur felibe?

— Nem.

— Szamarak vagytok. Akkor nincs hozzá jusso-
tok. Ha Sárpy uré volna, nem mondom. De a tér a feleségéé. És nem is dolgoztatok felibe.

Murza Sándri meghökölt. Feltalálta magát.

— A felesége sohase kapált.

A bíró nevetett. Mások is nevettek. Mi nem ne-
vettünk.

— A felső tagból mit kértek? Az a Sárpy uré.

— Az egészet.

Kinos volt ez az ostobaság. A bíró felkelt. Az asztal előtt sétált. Visszatért székéhez. Odahívta az öreg Sárpyt a térképhez. Ceruzával mutatott neki valamit.

— Ezt! Az erdőtől eddig az árokig.

Murzáék tanácskoztak. Gyanakodva néztek a bíróra. Az öreg Sárpy ezt mondta:

— Egész legelőm beleesik. A kaszálók is. Öt-
ször akkora, mint amennyi ebből az áldozatból reám
esik.

— Nem tehetek róla, — mondta a bíró. A dele-
gátusokat is odahívta.

— Ismeritek azt a nagy árkot a Sárpy ur tag-
jában? Jobbra.

— A Csonkát? Hogyne ismernők!

— Onnan kapjátok, fel, egészen az erdőig.

A delegátusok egymásra néztek. Murza oldalba
lökte Borodit.

— Hallod? Most még a Padost is elveszik. Disz-

nóság! Azt hiszi? Megnyugtatom én! Az ur is kap egy töviset ebbe a székbe! Nem ül itt sokáig.

A bíróban forrt a méreg. Szégyelte magát, de nem volt mit tegyen. Ezek a szamarak nem tudják, hogy ő nem ismerheti az egész megyében a földeket. Ha részrehajlással megvádolják, könnyen kiheppenhet. Annál is inkább, mivel magyar felesége van. Magába gyűrte, mondta:

— Az elébb azt mondtátok, hogy a Pados rossz. Nem kell!

— Ki mondta? Még hogy a Pados rossz! Hazudik!

A bíró lehajtotta fejét. Nem hallotta. Helyrajzi számokat diktált az irnoknak. Murza odaköpte.

— Irhatja! Ugyse írjuk alá! Azt hiszi, ér valamit az írása nélkülünk?

Az öreg Sárpy visszatért az ablakhoz. Sóhajtott.

— Eladhatom az állataimat. Igaz, hogy én már oda ki többé ugyse megyek.

Az irnok felkelt és kiment. Az ajtó hasadékan láttam, amint a kiizzadt hivatalnokhoz lépett. Elégedetlennek látszott. Mikor visszajött, ezt mondta:

— Így, még két hét alatt se leszünk kész velők.

Mindjárt gazdám nevét kiáltotta. Kinyílt az ajtó. Két új delegátus jött be. Ők is az asztal elé álltak. A bíró rájuk bámult.

— Hát ti mit akartok?

— A legelőket.

— Miféle legelőket?

— Amit megalkudtunk a jegyző urral.

— Hová valók vagytok?

— Nyiresről!

A bíró megcsóválta a fejét. Murza Sándri előre lépett.

— Ha megalkudták is, a legelőket nem adjuk. Nem teszük rá a lábukat.

A nyiresiek nem tágitottak. Neki ígérték. A legelők odaesnek és ők már le is előlegezték az egész száznegyven holdat. Nem ettek meszet, hogy a kezükből kiengedjék. Csuf herce-hurcát csináltak legelőnk

miatt. Murza Sándri felkapott egy széket. Ordítva mondta a bírónak, hogy élve nem megy ki innen, ha a legelőt oda meri adni a nyiresieknek. A bíró az irnokkal kítaszígalta a nyiresi delegátusokat. Az egyik rákacsintott. Suttymban két ujját morzsolva.

— Mennyit akar, — kérdezte tőle.

— Miért?

— Ne tegye magát! Hát a legelőkért.

A bíró rámeredt a vörösbajuszu emberre. Dühösen becsapta az ajtót. Az irnok az asztalra hajtotta fejét. Fülledt csönd volt. Mindenki úgy érezte magát, mint egy sáros pocsolyában. A bíró megszólalt:

— A legelőn kívül mit kívántok?

— Az egészet.

Az idegen nyelven ez az egytagu szó sulyokként zuhant a gazdámra. Összerezcent. A két kis buzaszálat tartotta kezében, amit a táblából kivett. Óvatosan fogta keskeny ujjával. Nagyon félt, nehogy összenyomja őket. A bíró tovább kérdezett:

— Indok?

— Távol van.

— Nem volt bérbe?

— Nem. Csak távol van. Irja be.

— Ez nem elég. A törvény szentesítéséig még visszajöhet.

— Nekünk ne ceremóniázzon. Tudjuk! Távol van! Kész! Elégedjen meg ennyivel.

— Jó, — mondta a bíró. — Azt hiszem, ezt megkeserültek. Hol az alperes?

Kéry benyújtotta az okiratot. A bíró belenézett. Visszaadta Kérynek.

— Most álltok elé vele? Tudhatnád, hogy ez elkészt. A kormányzótanács letiltott minden változtatást a telekkönyvben.

Murza Sándri fejbubját előreszegezte. Fülét vitte közelebb a beszédhez. Közben Borodira nézett és erősitett. Durván kiköpte:

— Ne beszéljenek magyarul itten.

A bíró kissé összerezcent. Kéry akadozó román

nyelvbe kezdett. Ki akarta fejteni az álláspontot, de a bíró ideges volt. Kezével intett.

— Nincs időm végighallgatni ezt az élehetlenséget. Ha nem tud románul, ne vállaljon ügyet. Mondtam már, hogy amit elnézek az alperesnek, azt nem nézhetem el egy ügyvédnek.

Nem törődött többé vele. Az irnokhoz hajolt. Helyrajzszámokat diktált jegyzőkönyvbe. Kéry hozzáuk jött. Azt mondta gazdámnak, hogy a legelőt elvették. A többi egyelőre meg van mentve. De most már sürgősen haza kell hívni Félixet. A bíró rászólt a delegátusokra.

— Gyertek, írjátok alá a jegyzőkönyvet.

Pennát adtak a kezökbe. Kétkedve néztek a bíróra.

— Az egészet?

— Miért nem indokoltatok másképpen. A legelő a tiétek.

Meghökkenetek.

— Hát a hurok? És a házhelyek?

Odacsapták a pennát az asztalhoz.

— A franc esett volna belétek.

Fogukat csikorgatták. Durván szitkozódtak és elmentek.

Mi is kimentünk. A friss levegő jól esett fejünknek. Az öreg Sárpy karon fogta gazdám. Kéry visszamaradt, hogy segítsen Vánkynénak. A sorra ő következett.

A kapubolt alatt Murza Sándri állt. Határozatlanul a megyecimer üres helyére bámészkodott. Mikor minket meglátott, bocskorával a padlóba rugott s köpött egyet. Tüstént felment a meghatalmazott miniszterhez.

Az uccán huzamosan ütött egy toronyóra. Egy másik templomban rögtön harangozni kezdtek. A borbélyműhely küszöbén szép magyar bajuszát pödörte a volt honvédezedes. Körülnézett és mutatójúját felemelte a levegőbe. Ezt kérdezte.

— Halljátok? Nándorfehérvár emlékezetére. Ha ezek kimennek, minden ivadékomat harangozóknak rendelem. Én is harangozó leszek.

Átmentünk egy uccakeresztezésen. Egy ablak mögött valaki morse-jeleket adott le. Kis térre értünk.

— Hogy működik a posta? — kérdezte gazdám hirtelen.

— Pestre gondolja ugyebár, öcsém?

— Igen.

— Hát eddig sehogy se működött. De mióta a csapatok kijöttek onnan, megint vesznek fel. A leveleket azonban nem szeretik.

Gazdám magában tépelődött. Az öreg Sárpy észre vette.

— Szívesen állok rendelkezésére, — mondta egyszerűen. Gazdám megkönnyebbült.

— Kedves bátyám! Ne haragudjon, ha terhére leszek. Én is irni fogok. De nálunk posta nincs rendszeren. És én is... ilyenkor látom csak. Arra kérem, adjon fel minden nap egy lapot Félixnek. Csak annyit írjon rá: jöjj haza! Írjon még oda három betűt. Igen! Amivel a zátonyra jutott hajósok segítségért kiáltanak. És a keresztnévemet. Egyebet semmit. De ezt minden nap. Megteszi?

— Ugyan, kedves öcsém! Minden nap! Amig csak meg nem érkezik. Okvetlen hazaérkezik. Ugye, a Fasorban lakik még mindig? Mert ezzel az okirattal nagy baj van. Mekkora kár már azért a drága legelőért is. És én is mihez fogjak?

Az alapítványi árvaházhoz értünk. Két munkás létrák tetején állt. Nagy fekete betűket dobáltak le a homlokzatról a járdára. Más betűk sorba a falhoz voltak támasztva. Az öreg Sárpy különös módon előbb a gazdámra, azután a földre nézett. A sarkon ezt kérdezte:

— Remélem, hozzánk jön ebédre?

— Köszönöm, Wotannal azonnal hazamegyünk.

— Ejnye! Hát hol a kocsija?

— Nincs kocsim.

— Hogy-hogy?

— Nem hallotta? Besorozták a lovainkat.

— Hogyne hallottam volna! Ott voltam a sorozáson. Két hámost és egy kancát kibocsátottak.

Gazdám könnyen a kabátját porolta.

— Ne mondja tovább. Egy se tért vissza. Ne felejtse el a lapokat. A betűket se.

Elbucsuztak. Gazdám rámparancsolt.

— Wotan! Vezess haza!

A város elmaradt. Vasuti sineken mentünk át. Két falut magunk mögött hagytunk. Moisa ötven lépésre követett. Buzatáblákhoz értünk. Két juhnyáj legelte. Kolompok kopogtak. Bárányok bégtek. A két juhász a sáncon ült és beszélgetett. Egyik kis gidát tartott kezében. Az anyja körül járt. Nyalta. Bensőségteljesen mekegett. Az elébb ellette le. Buzánkon a tenyészet csiklandó képei legeltek.

A kis hidról gazdám visszatért. Átlépett a sáncon a vetésre. A juhok megijedtek. Gyapjukat rázva odábbverődtek. Az egyik juhász megszólalt.

— Még vakon se nyúghatik tőle!

Botjával Moisa felé fenyegetett. Gazdám lehajolt. Kivette zsebéből a fonnyadt buzaszálakat és visszahajlított őket a földbe. Ezt sugta:

— Megtettétek a kötelességeket!

Porföldet kapart ujjaival a gyökereire. Tovább mentünk.

A tanya kis hidján két csendőr várakozott. Sáncba lógatták lábukat. Vidáman harangoztak vele. Mikor eléjük értünk, felvették puskájukat és elébük állottak.

— Allj!

Megálltunk. Moisa tőle telhetően gyorsan jött felénk.

— Hol volt?

— A városban.

— Nem tudja, hogy nem szabad elhagynia a községet?

— Senki se mondta. De kicsodák maguk?

Az egyik csendőrnek kis piros szalag volt a vállán. Válasz helyett a napra nézett.

— Dél elmúlt, — mondta. — És még nem jelentkezett.

— Maguk csendőrök? Azonnal jelentkezem. Éppen odamegyek.

— Késő, — mondta a csendőr. — Kötözd meg! Lánc csörrent. Moisa odaért. Fulladozva mondta: — Végkép elment az eszetek? Mit használ nektek, ha cégéreztetitek?

— Azt! Tanulja meg! Ha sokat lefetyel, maga is láncra megy.

Gazdám Moiséhoz fordult.

— Hagyja csak! Nem látja, mekkora öröm ez nekik?

Két egymásra tett kezét a lánc felé nyújtotta. Mintha nem róla volna szó, ezt kérdezte:

— Honnan került maga ide, Moisa?

— Itt voltam instálom a vetésnél.

Gazdámát láncra verték. Ezt mondta Moisanak:

— Menjen csak vissza ahhoz a buzához. Én is hallottam a kolompokat. Magyarázza meg a juhásznak szépszóval, hogy a buza rosszul telelt és ritka. A reggel megkerestem. Boronát kívánna legelés helyett az a buza.

Utnak indultunk a faluba. Moisa visszamaradt. Ezt dörögte a bajusza alatt.

— A hitemet is el kell hagyjam a bitangok miatt. Vénségemre!

Az uton az emberek megcsóválták a fejüket. Több asszony hangosan sirni kezdett. A gyerekek utánunk szaladtak és szájtátva követtek. Ujjal mutattak ránk.

A laktanyában a csendőrök összesereglettek. Zaj nélkül mulattak rajtunk és jóízűen nevettek. Az őrmester alig bírta elfojtani a kacagást. Jól tudta, hogy gazdám a tárgyalásra ment, de a hangja azért nagy haragot szinlelt.

— Nem azért van csendőri felügyelet alatt, hogy csak úgy járjon szabadjára, mint a pacsirta. Maga nem pacsirta.

Keményen hozzátette:

— Ezt jegyezze meg! Most az egyszer elmehet.

Gazdám kezéről leoldották a láncot. Beirta nevét a füzetbe. Elengedtek.

Joszliék előtt a volt igazgató-tanító jött velünk

szembe. Az állami iskolánál szolgált és most a kenyereből ő is kiesett. Megemelte a kalapját.

— Alászolgája százados ur! Éppen a százados urat kerestem. Odafönn azt mondták, bement a városba. A birtokreform végett. Ha megengedi, elkísérem.

Gazdám kezét nyújtott az idős embernek.

— Egy kicsit meghátráltattak itt a faluvégén. Különbön otthon kap. Jöjjön fel. Szívesen látom. Már amennyire én tehetem. Mikor jött vissza?

— Ma reggel érkeztem, százados ur. Összepakoltam a kis butorainkat. Ami megmaradt, felfér egy szekérre. Nem akartam elmenni úgy, hogy ne köszöntsem. Tanácsára is szükségem volna, százados ur!

— Na! Mi baj, igazgató ur?

Az igazgató-tanító körülnézett. Kapunkhoz értünk.

— Mindjárt! Erre tessék! Itt a kis kapu — mondta — és az ajtót kinyitotta. Gyanakodva kétoldalt nézett. Senki se volt a közelben. Mégis hangfogót tett.

— Százados ur!

— Tessék.

— Nem bírom tovább ezeket a bitangokat. Ide már többet nem jöhetünk vissza. Azután a csuf után, amit belőlünk is üztek! Ez a borzasztó nyomoruság is teljesen kimerített. Öt hónap óta nem kapom fizetésemet. Ugy élünk, mint a kutyák, százados ur! A feleségem a testvérénél van. Tetszik tudni, hogy ispán Kemény öméltóságánál a Mezőséken. De a birtokot ott is elvették és a sógoroméék máról holnapra szintén az uccára kerültek. Feri még szerencsés volt, hogy elesett. Leánykáink a nagyapjukhoz mentek. Én egy raktárban sörösüvegeket rendezek Marosvásárhelyt. Ott is mindenkit kidobtak.

Szusszant egyet. Folytatta.

— Magyarországból kapunk ugyan dugva egy-egy kis segélyt, de ahányan vagyunk, csak annyi, mint a platra precskelt vízcsepp. Azt az utasítást kaptuk, hogy ne jelentkezzünk eskütételre. Mert a magyar kormány ütokártyájának szánt minket a békekonfe-

rencián. Azt mondják, más már nem segíthet. Ezek meg ezt követelik. Mit tegyek, százados ur? Ron-gyainkból is el kellett adjunk már. Éhezünk vala-mennyien.

A terraszon elé értünk. Gazdám megállt.

— Itt vagyunk ugye a ház előtt? Na legyen jó, mondja meg, ha szabad, ki nem engedi magának, hogy letegye az esküt a románoknak?

A tanító gazdám füléhez ágaskodott. Belesugta.

— Szalánczy Samu. A volt főszolgabíró. Ő osztja ki a segélyeket is.

Gazdám elbocsátott a fékről. A fejét csóválta.

— Igazgató ur! Köszönöm, hogy bizalommal volt hozzám. Amiért hozzám fordult tanácsért. Egy ilyen rokkanthoz. Igaz, hogy tanácsot én se adhatok, de elmondok Önnek valamit. Esetleg hasznát veheti ebben a nagy sötétségben. Ismerte ugye az öreg Buzinkay Lajost? Nem a tanfelügyelőt! Az apját! Aki képviselő volt a láposi kerületben?

Igen. Látásból. Hallottam beszélni egyszer egy megyegyűlésen. Fehérszakállas, öreg ur volt.

— Az az! Na! Róla van szó. Itt volt egyszer nálunk. Ott ült a terraszon és a nagybátyámmal beszélgetett. Valami atyafiságban is vagyunk velők. Mi, gyerekek, nem igen értettük meg, hogy mit beszélnek. Tulajdonképpen azt is elfeledtem, amit mondani akarok. Csak tizenhatban jutott az eszembe halványan és most az ősszel egész világosan, hogy mit mondott az öreg Buzinkay Lajos egy este itten. Ott ült a terraszon. Vakon is megtudnám mutatni még a helyet. A völgyre mutatott. Ezt mondta nagybátyámnak: »Meglátod, Félix, hogy ezt a völgyet egyszer egy nagy oláh áradás önti el. Nem csak ezt, hanem egész Erdélyt! Engem megőriz az Isten, hogy megérjem. De te Félix, te megéred és ezek a gyerekek.«

Gazdámnak lecsuklott a feje. Alig hallhatóan még ezt kérdezte:

— Nem hallott soha róla, hogy a magyar kormányok az utolsó tíz évben minden nagyobb be-

fektetéstől tartózkodtak itt Erdélyben? Számoltak vele!

Az igazgató-tanító fejében világosság gyult fel. Nagyon meg volt döbbenve. A hanyatló napra nézett. Levette kalapját.

— Köszönöm, százados ur. Az Isten áldja meg érte.

— Csak nem megy már, — kérdezte gazdám. — Jöjjön be!

— Köszönöm, százados ur. Most már sietek.

Megfogta gazdám kezét, amin még rajta voltak a láncnyomok. Töprengett, vajjon ne csókolja-e meg. Mégegyszer ennyit mondott:

— A jó Isten áldja meg.

Gazdám megjegyezte:

— Igazgató ur! Nem kell elmondja mindenkinek. Én is csak magának mondtam ezt. Azt hiszem, aki az esküt leteszi, az a román államtól kap kenyeret. Aki nem teszi le és kimegy, arról a magyar állam fog gondoskodni. Arra kell azonban gondolni, hogy oda most négy országból mennek és nem fognak férni. Mondja csak igazgató ur! Van szekere, a butorainak?

A tanító elmeredt. Maga elé sugta.

— Mit tegyek?... A feleségem...

Szilárdabb lett.

— Keresek, százados ur.

— Nézze, igazgató ur! Ne vegye rossz néven, hogy kocsit nem adhatok. De lovaim már nekem sincsenek. Azonban, ha szüksége van rá, adhatok egy ökörszekeret. Hagyja, ne köszönje! Itt van a zsebkendőm. Adja oda Dávidnak, vagy Ferencnek. Tudni fogják. És mondja meg, hogy egy szekér álljon rendelkezésre.

A tanító az istállók felé sietett. Gazdám bement. Különös írógéphez ült és egy kartonlapocskára három nagybetűt vetett. Rögtön utána megebédeltünk. Cökös-kenyeret és halat egy pléhskatulyából, amit gazdám akkor bontott fel. A halat nem szerettem.

Ebéd után gazdám a kartonlapocskát egy gumi-

zacskóba tette. Pénzt is tett melléje. A postára vittem. Ki nem állhatom ezt a bűdös zacskót és mégis rendületlenül viszem. A térképtok milyen jó lenne! De a csendőrmester azt is elvitte. Ha gazdám tudná, mégis menten kicserélné valami egyébbel. Minden rigolyámra azonban nem vethet ügyet. Hiába! Az évek telnek és én se vagyok már mai gyerek.

A vadszőlős posta-verandán kiürítette a zacskót a szikár és fekete vén lány. Megnézte a lapot és ezt mondta:

— Vajjon mi lehet?

Odaadta a testvérének. A testvére olvasta.

— S. O. S.

Összehajoltak.

— Vajjon mit jelenthet?

Darabig törték rajta a fejöket. Egyik az asztalra könyökölt. Tenyerébe ejtette állát. Szürke feje minden szóra zökkent.

— Meg kéne mutassuk az őrmesternek. Valami lesz benne és a végén kiütik kezünkől ezt a kis kenyeret.

Visszaadták a zacskót.

— Elmehetsz.

Besötétedett. Julika felhozta a vacsorát. Egy asztalkendőben sült krumplit hozott és egy kis vaját, amit valahonnan szerzett. Így figyelmeztetett:

— Tessék megenni, amíg a krumpli meleg. Nem jó, ha megereszkedett.

Kötője alól gazdám zsebkendőjét is kivette. Ezt mondta:

— Ferenc ideadta a nagyságos urfi zsebkendőjét. Beleragadt az ujjahegye. Megfogta. Mosásig ide teszem a nakkasztlifiókba.

A zsebkendőt betette az éjjeliszekrénybe. Jóéjszakát kívánt és elment. Este lett.

III.

A kert felől gyerekek sivalkodtak. A két kisebb Dán-gyereket üzte a bátyjok valami csóvafélével. Rést kaptak az eleven sövényen. Átbujtak ide. A nagyobbik fiu is utánok jött. Julika öccse felkiáltott:

— Nézze csak, Ferenc bá! Mit hoznak ezek a kölykek.

A nagyobbik Dán-fiu egy koponyát tartott a kezében. Kocsányt szurt belé nyélnek. A kalapját rátette. Ezzel ijesztgette a testvéreit. Moisa kijött a házból. Kezében tarisznnyát tartott. Rászólt az öccsére.

— Mit tárod a szád te, Pisti? A jószággon álljon a szemed.

Pisti visszaszaladt az ökrökhöz. Moisa észrevette az utban a gyerekeket. Összerándult a szemöldöke.

— Teringette! Már ilyen jókor itt vagytok?

A gyerekek ész nélkül nekiszaladtak a sövénynek. A sövény visszalökte őket. A nagyobb elejtette a csontot, amit eddig ijesztgetésre használt. Ő is nagyon megijedt. A koponya a folyókán gurulni kezdett. Egy gyökérben megakadt. Moisa odanézett.

— Mi az ördög?

Szemügyre vette a gyerekeket. A két kisebb Dán-gyerek folyton ránézett. Nagyon megijedtek. Vállal mentek a sövénynek, de a sövény makacsul visszalökte őket. A nagyobb jól használta a szemét. Elpárolgott.

— Honnan szedtétek ezt, — kérdezte Moisa. A gyerekek reszkettek. Moisa átszólt a nagyobbik öcsének.

— Te, Sanyi! Gyere, kérdezd meg ezeket a kölykeket. Félek, a frász kitöri valamelyiket.

Sanyi a kocsánytól fogva felemelte a csontot. Megnézte. A fiu nem vallott semmit. A kislány ki-

tekert karral a domb felé mutatott. Azt mondta, Jancsi hozta. Moisa elkergette a két gyereket.

— Kotródjatok innen a fenébe. Nem láthatom őket, mióta az apjok azt a drága előhasu tehenet megette.

Valami gyanút fogott. Hozzátette.

— Megérem, valaki azt a kriptaszáját is felfeszítette.

Atszólt Ferencékhez.

— Alljatok egy kicsit azokkal az ökrökkel. Hogy mindig baj kell legyen a kezdésnél. Szaladj fel, Sanyi, arra a dombra és nézz körül. Nézd meg jól az ajtót, hogy nem feszítették fel?

Sanyi megkérdezte.

— Ezzel mit csináljak?

— Tedd oda a sövényre. Itt vagy még? Látod, hogy az ökrök készen vannak.

Sanyi a sövénybe dobta a csontot. Elszaladt. Moisa az ökrökhöz ment. Ledobták téli szőrüket. Olyanok voltak, mint tizenhat kiformált hatalmas jégdarab. Teleítették magukat és gondolkozva gurították fel torkukba galuskáikat. Mégsem voltak jégből. Elevenek voltak.

Sanyi visszajött. Vesszővel suhintott. Utközben törte le valami bokorról. Ezt mondta Moisanak:

— Az ajtó ép. De a hó elmosta a falakat.

— Meghibbantál? — kérdezte Moisa. Az öccse felfortyant:

— Én nem aztán! Szemnek küldött oda, vagy mi a fenének? Ott van az oldalon most is a rozsdá.

— Béfelé láttál-e?

— Mondom, hogy a falak elusztak. A koporsók ki vannak nyitva. Egymásra vannak dobálva.

Moisa nagyon meghökkent.

— Az áldását, — mondta. — Jókor jött ez is! Eppen szántásra. Hol ténfereg az a Dávid megint?

Dávid csapót font egy ostorba. Az istállóból kiáltotta az udvarra.

— Tőlem indítsa. Kész vagyok.

— Indultok, fenét! Fuss a tiszteletes urhoz. Mondd

meg, hogy baj van. Gazdád izeni! Jöjjön azonnal. Te meg, Ferenc, fogd ki az ökröket a fiukkal. Addig én felmegyek, hogy a magam szemével lássak. Mi az Isten csodája történhetett ott?

Szaporán a ház felé ment. Eltűnt az egyik fenyő-sor mellett.

Ferenc egy csá-ökör szarváról lecsavarta a szíjat.

— Ezt sem értem még meg, — mormogta magának —, hogy kifogjuk őket, ha szántásra állanak.

Az ökröket kifogták. Sanyi érte még valahogy. Pisti lehuzta a szarvakat magához. Egyik ökör felöklelte. Feltápáskodott és újra hozzájuk látott. Kioldotta a két ökröt valahogy. Az üres járom lábára esett. Sirni kezdett. Ferencék beterelték az állatokat és jászolhoz kötötték őket.

A tiszteletes Dáviddal megérkezett. Fifi is utánuk jött. Rossz emlékekkel eltelve nézett a fenyőkre. Mikor észrevett, fejét földre sütötte. Kurta farkát dobpálcaszerűen pergette és közben reszketett.

Ugylátszik, Dávid nem mondott semmit a tiszteletesnek. Ferencről kérdezte, hogy mi baj van.

— Bajnak elég baj, tiszteletes ur. Ki kellett fogjuk az ökröket. Most jön Moisa bá onnan. Ugylátszik, a hóttak is az ekéink elé álltak.

A tiszteletes jól szemébe nézett Ferencnek.

— Miféle marhaságot beszélsz itt össze-vissza? Csak nem vagy berugva?

Továbbment Moisához.

— Van valami baja a gazdátoknak?

— Nincs, hálistennek, — mondta Moisa. — Egyéb a baj. De éppen elég! Megháborgatták az öreg méltóságáék nyugóhelyét.

A tiszteletes értelmetlenül bámult Moisára.

— Kibontották a falat, tiszteletes ur! A kriptában! Hogy álljak gazdám elé?

— Mi van a koporsókkal?

— Fel vannak ütve, tiszteletes ur.

— Nézz oda, — mondta a tiszteletes elgondolkozva. — Még ha királysirok lettek volna!

Moisára nézett.

— Történt ilyesmi máskor is, Moisa. Most már mindegy! Gazdád is belátja, hogy egész télen nem ülhettél a kripta tövében. Valahogy elrendezzük a koporsókat. Küldj valakit Pojának, az öreg Gyuri után. Bétömi a lyukat. Bé is vakolja.

Moisát veríték lepte. Kalapját földre dobta. Sirva fakadt.

— Tiszteletes ur! Hát nem érti, hogy ellopták a falakat? A cserepet is utánausztatták egy szálíg. A sós-kuthoz. A csontok ki vannak dobálva. Idehoztak ma reggel egyet az udvarra. Jaj, tiszteletes ur, mit csináljak? Mit csináljak, édes tiszteletes ur?

A tiszteletes megtántorodott. Egy fát keresett, hogy belekapaszkodjék. Összeszedte magát és rászólt Moisára:

— Ne óbégass, mint egy vén számár. Gazdád tudja már?

— Nem tudja, instálom. Most tudtuk mi is meg. Tiszteletes ur! Nem volna jobb, ha eltitkolnók?

A tiszteletes szigoruan Moisára nézett.

— Moisa! Hazudtál te valamikor a gazdának? Moisa elszégyelte magát.

Bementünk a házba. Moisa a tiszteletesre nézett. A tiszteletes ezt mondta gazdámnak:

— Ne lepődjön meg, Ádám! A télen még egy nagy disznóságot követtek el magukkal szemben. Fogózzon meg a székiben, Ádám! Én se hallottam még ilyet... Ádám, a Kerek-dombról ellopták a kriptát.

— Mit mond?

— Ellopták a kriptát.

— Nem értem, Gábor bácsi.

— Én sem értettem, de Moisa jelenti, hogy a havon csusztatták le a cserepet és a téglát. A sós-kuthoz.

Gazdám vörös lett. Homlokán egy ér megduzzadt. De csak ennyit mondott:

— Ezt is?

Csönd volt. A csöndbe belekoppant egy szó. Olyan volt, mint a segélykiáltás.

— Ádám!

A tiszteletes újra megszólalt.

— Adám! Mit csináljunk a koporsókkal?

Gazdám magához tért.

— Üljön le, Gábor bácsi. Moisa van itt ugye?

Moisa újra sirni kezdett. Gazdám megvigasztalta:

— Semmi, Moisa bá. Maga nem hibás érte.

Legyintett, s a kabátját porolta a kezefejével.

— Azt hiszem, legjobb volna lehozni a koporsókat. El kell temetni őket újra.

A tiszteletes megkockáztatta:

— Hova gondolja?

— Ide a kertbe.

A tiszteletes elgondolkozott. Valamit mondani akart, de a mondanivaló bennrekedt. Ennyit kérdezett:

— Hátha a cinterembe tennők őket?

— Miért, Gábor bácsi?

— Azt gondoltam, Adám — mondta a tiszteletes —, hogy a nagybátyja sohasem költözik ide véglegesen s esetleg magának is eszébe jut majd egyszer. Nézze, Adám! Magának se való ez az élet. Ugy gondoltam, jobb, ha azok a koporsók benn lesznek a cinteremben.

— Abban igaza van, hogy Félix nem jön lakni ide. Én azonban...

Eszébejutott valami s elgondolkozva tette hozzá:

— Mégis mond valamit! Hiszen az én napjaim is meg vannak mérve. Ki tudja, mi lesz? Igaza van, Gábor bácsi! Nem bánom! Tegyük őket a cinterembe. Egy sirt kell ásni az egésznek. Moisa!

Moisa összerezsent.

— Parancs, instálom.

— Ferenc azonnal átmegy Dáviddal a templomkertbe. A tiszteletes ur jó lesz és megmutatja a helyet. A sir délután ötre kész kell legyen, hogy a koporsók is lenn legyenek, mielőtt besötétedne. Vigyázni kell, hogy mind beférjenek. Ha szükség van, fogadjon még vagy két embert. Válogassa ki őket. Megértette?

— Meg, instálom.

— Elmehet!

Moisát az energikus szavak megnyugtatták. Olyan volt, mint az öreg huszárló roham előtt. Arcáról ezt olvastam le:

— Hogy tönkretették ezt a parancsolásra született embert! Mekkora kár érte!

Elrohant és betette maga után az ajtót. Gazdám a tiszteleteshez fordult.

— Gábor bácsi!

— Tessék?

— Tudja mi jutott eszembe, Gábor bácsi? Az jutott eszembe, hogy ez a jegyző megint belénk köthet a hatósági engedély miatt. A parasztokba nem köt belé. De belénk?

Legyintett.

— Igaza van, Adám, — mondta a tiszteletes. — Nagyon ért ehhez. Fel sem foghatom, hogyan jött ennyire bele. Azt mondják, tényleg kinevezik szolgabírónak.

— Tölem, Gábor bácsi? Talán még jobb lesz, ha elmegy. Legyen nyugodt, az engedély itt lesz még ma. Hogy belénk ne kössenek. Legyen jó, mutassa meg a sirhelyet az embereimnek. És kérem, szóljon bemenet Péternek. Azonnal jöjjön ide. Nagy szükségem van rá. Az engedély végett.

A tiszteletes különösnek találta, hogy Péter járja majd el az engedély-ügyet, de nem tett észrevételt. Vette a kalapját és a botját. Elment. Gazdám írógépehez ült. Megirt egy levelet. Némi idő telt el. Az előszobában meztlábak topogtak. Két nagyobb és két kisebb. Péterék bejöttek. Sári kíváncsian körülnézett. Gazdám felfigyelt.

— Csak nem jössz meztláb, Péter?

— Látom, hogy a nagyságos ur is lát. Alig jöttünk be, máris meglátta.

— Mi ütött hozzád, Péter? Sohasem jártál meztláb.

Péteren szürke cájg-nadrág volt. Ing a vállán. A katonaruha nem volt rajta.

— Így muszáj járjak, nagyságos ur. Az őrmester meglátta a bakancsomat. A szemét szurta. Mun-

déromat se nézhette jó szemmel. Azt mondta, kell a hadseregnek. Elvette a gunyámat. Engem is levetkeztettek, nagyságos ur.

— Te, Péter!

— Látom, százados ur.

— Mit látsz? Ne beszélj bolondságokat, Péter.

— Azt akartam kérdezni, instálom, hogy azért nem mentek ki az ekékkel, mert meghallották?

— Mit beszélsz megint, Péter?

— Már a reggel néztem, instálom, hogy idejőjek. Hogy megmondjam, hogy nézzenek jól körül az ekékkel. Murza Sándriék kicsőditették a falut. Nagyon nézték az ekéinket a tagszálon. Fejszékkal! Dávid látta, a tiszteletes urhoz menet, hogy a szántás ma elmarad. De ő se látta, hogy miért.

Gazdám átment a fürdőszobába. Valamit keresgelt. Mikor kijött, két csizma volt a kezében. Odaadta őket Péternek.

— Huzd fel ezeket a csizmákat, Péter.

— Csak nem nézi a nagyságos ur, hogy nekem adja őket?

— Ne gondoldj vele. Huzd csak fel. Mindjárt meg-szolgálász érte.

A kanári fütyölni kezdett az ablakban. Sári le nem vette a szemét róla. Péter az egyik csizmát felhuzta. A másik nem ment a lábára. Kinlódott vele. Megszólalt:

— Nem tudom, mi van ezzel a csizmával, százados ur.

— Nem megy a lábadra, Péter?

— Az egyik jó, de a másik nem megy fel.

— Az is fel kell menjen, Péter. Ha az egyik már felment. Csak az én csizmáim vannak ott benn.

A kanári hirtelen elhallgatott. Péter előrehajolva húzta a csizmát. Kipirult. Elmozdult helyéről. Top-pantott és a szekrény sarkába vágta a homlokát.

— Nem megy, százados ur!

— Ejnye, Péter! Ha már az egyik felment.

Sári odanézett. Hangosan felnevetett.

— Hát nem látják, hogy az egyik sárga, a másik meg fekete?

Péter lehuzta lábáról a csizmát. Gazdám utána nyult.

— Add ide.

A csizmát Sári felé tartotta.

— Sári! Milyen színű ez a csizma? Ez, amelyik itt van a kezemben.

— Sárga.

— Sárga? Na nézd meg fiam jól azt a másikat. Amelyik az apád lábán van. Aztán gyere, keresd meg annak a csizmának a társát.

Kézen fogta Sárít. Bevitte a fürdőszobába. Keresgéltek egy darabig. Sári megszólalt:

— Ez az.

Péter felhuzta a csizmát. Jó volt. Gazdám kezébe vette a levelet.

— Te, Péter!

— Parancs!

— Volt már a lányod Rettegen?

— Hogyne lett volna!

— Az a kérdés, Péter, hogy tudja, melyik Retteg? Mert ha rosszul tudja, elvisz egy más faluba.

Péter mosolygott.

— Nem mondom én neki, hogy Rettegre vigyen. Csak annyit kell lásson, instálom, hogy a keresztanyjához megyünk. Mindjárt Rettegen leszünk.

— Jól van, Péter. Nézd csak! Itt van ez a levél. Ezt a levelet átviszed Rettegre. A doktornak. Ha azt válaszolná, hogy estefelé vagy csak holnap jöhet, mondjál annyit neki, hogy én kéretem, tegye félre a verseket. De ezt csak akkor mondd, Péter, ha nem jönne azonnal veled. A többi benn van a levélben. Gyorsan járj, Péter. Ha ebédre itt lesztek, a csizmát már meg is fizetted. Vedd a nyakadba Sárít, ahogy szoktad. Hogy gyorsan menjétek. Indulj, Péter!

Péter kabátja zsebébe akarta tenni a levelet. De nem volt kabátja. Zsebe se. Kalapjába tette. Elmentek.

Gazdám sétált egy keveset. Kinyitotta az ablakot és a zongorához ült. Eljátszotta az összes gyászindu-

lókat. Némelyiket többször is. Akkor is zongorázott, mikor a körorvos megjött. A szekeret nem hallotta. Péter ezt mondta:

— Ott tessék hátul. A hátsó ajtóban.

Az orvos megállt az ajtóban.

Kopott barna ruha volt rajta. Nem ad magára. Inkább vézna. Az arca csuf zsidóarc. Görbe orrán barna csontkeretben két óriásméretű konvex-szemüveg volt. Az üvegek mögött szemek. Szemek? Ritkán láttam még ilyen szemeket! Tele voltak jóssággal, tudással és értelemmel.

A dal elhalt gazdám ujjai alatt. A doktor belépett.

— Szervusz, Adám!

— Már itt vagy?

Kezet fogtak. A doktor leült egy székre.

— Hogy vagy, Adám? Nem látszol betegnek. Nem értettem meg pontosan, miről van szó, de a leveled olyan hangnemben van tartva, hogy azonnal jönnöm kellett. Mondd csak, fiacskám? Miért játszol te carmen lugubre-ke?

— Ép ezért kértelek, Oszkár! Ördögöd van! Mindig a lényegen kezded. Temetek.

A doktornak szigorú lett az arca. Merőn gazdámra nézett. A szemét kereste. A pupillák helyett két üres szemgödör meredt rá. Bizonytalanul kérdezte:

— Kit temetsz, Adám?

— Az őseimet, Oszkár.

A doktor még mindig nem értette. Gazdám megmagyarázta neki a dolgot. Megnyugodott. Kinézett az ablakon.

— Persze, hogy elhozom, — mondta elgondolkozva. — Tudod, hogy az öregem törvényszéki orvos.

Kissé zavart lett.

— És én is letettem az esküt. Mondd, mit tehettem volna mást? Odaát ma agyonvernek, mint egy veszett kutyát. Ezzel az orral! Feleségem és két kis fiam van. Muszáj nekik kenyeret szereznek.

Gazdám kezét nyújtott az orvosnak.

— Oszkár! Nem tudom, érzed te az őszinteségét és az igazságát a mondanivalómnak. Én se tudhatom, mi következik ezután. Annyit azonban vakon is látok, hogy az erdélyi magyarság most egy soha jóvá nem tehető hibát követ el. Az a darab kenyér, amit a szánkából kiütnek, magyar szavakat többé már nem termel. És mi is kiköpjük azt a kenyeret? Segítsünk nekik? Menjünk ki? Erről a földről, mint valami idegenek? Ó Oszkár, ha te tudnád, milyen nehéz itthagyni ezt a földet? És mégis mennek! Nem látom őket, nem hallom őket és mégis érzem, halálisan érzem, hogy mind többen és többen mennek. Atokkal és jajjal tele hosszú vonatok döbörögnek éjjel-nappal. Mind elmennek! Istenem, mi lesz, ha mind elhagyják ezt a földet?!

A doktor szeméből kibuggyant két könnyecsepp. Neki nem volt földje. Eszébe jutott a Vasut-uccai ház, ami az apjáé volt a városban. Amiből reggel könyvekkel, délután hegedűtökkel az iskolába járt. De ez a ház nem kötötte. Mégis könnyezett. Egész életében ő is magyar földből evett kenyeret. Az írógépre nézett. Ezt mondta gazdámnak:

— Ádám! A leveledből azt látom, hogy a gépeddel jól érintkezel a világgal. Ugy, mint bármelyikünk. Diktálnod se kell. Tele vagy gondolatokkal. Az Isten áldjon meg, ülj mellé és írd!

Gazdám legyintett.

— Ugyan kérlek! Szellőztessen a pelenkáimat? Kinőttem én már abból.

A doktor megfogta gazdám kabátja szárnyát. Gomblikára nézett:

— Nem úgy van, fiacskám! Mozgalom indult meg Kolozsvárt az erdélyi írók tömörítésére. Éppen te maradnál ki közülünk? Hiszen szükség van rád! Az erdélyi magyarság vár!

Gazdám újra legyintett.

— Nem bízom magamban, Oszkár. A művészet... Tudod, hogy nem ismerek koncessziókat. Magammal szemben még ugyse. Csináljátok csak ti... Köszönöm a jószágodat, amiért strapáltad magad, hogy felrázzál.

De most bocsáss meg, a nagyapám csontjai... Megérted ugyebár?

— Máris megyek, Adám! Légy nyugodt, este előtt itt lesz az engedélyed.

Elment.

Gazdám írógéphez ült. Három betűt vetett megint egy keskeny kartonlapra. Beletette a gumizacs-kóba. Pénzt tett melléje.

— Wotan! Vidd el a postára.

Mióta a tárgyalásról hazajöttünk, mindennap ír egy ilyen levelet.

A postáskisasszony elvette a levelet. Egyedül volt. Ránézett. Betette az emeletes íróasztal egyik fiókjába, ahol nem voltak postaszerek. A pénzt kezében tartotta egy darabig. Töprengett. A pénzt is betette a fiókba. Visszaadta a zacskót és ezt mondta:

— Elmehetsz.

*

Moisa jelentette, hogy a sir kész. Ferencék izzadtan lehozták a koporsókat. Odatették őket a terrasznak elé az udvarra. A tiszteletes palástja kis táskába volt csomagolva. A doktor szekerén jött.

A doktor a koporsóra nézett.

— Őt. Ejnye, be csúnyán elbántak velők!

Egy nagy feketé fedelet felemelt. Belenézett. Fejét megcsóválta:

— Ebből hiányzik a koponya.

Visszatette a fedelet. Félrehívta gazdámát. Halak tárgyalta vele. Írást adott oda.

— Magam sem hittem, Adám, hogy ennyire éhesek. Ötezer korona.

Gazdám átadta az írást a tiszteletesnek. Bement. Pénzt hozott ki és egy borítékban odanyújtotta a doktornak.

— Köszönöm, Oszkár! Bocsáss meg, hogy nem hivtalak be. El kell temessék ezeket a csontokat. A doktor igen vastagnak találta a borítékot. Meg-

olvasta a pénzt. Két nagyobb kék papírt visszaadott a gazdámnak.

— Adám! Mondtam, hogy ötezer korona. Ennyi volt nettó. A többi vissza!

A doktor elbucsuzott, felült a szekérre, elment. Ferencék két ökörszekérrel eléállottak. Julika fenyőágakat tett a szekérderékba és a lajtorjákra. Körüálltuk a koporsókat. A tiszteletes rövid imát mondott. A nagyobb lélek imáját mindenki utána mondta. Moisa keresztet vetett. A tiszteletes egyszerre fél-emelte a karját. Így szólt:

— Legyetek áldottak ti porrá lett életek! Legyen áldott a ti feldult fekvőhelyetek, ahova egykor örök nyugalomra tértetek. Legyen áldott a ti rövid utatok, ami reátok itt még vár és a megcsufoltatás helyett legyen megszentelt. Legyen áldott ez a föld, melyen egykor éltetek és amelyben most újra elpihentek. Legyetek áldottak ti mindannyian, akik ezen a földön éltek és szenvedtek élet helyett. Legyen áldott és megszentelt a szenvedések. Áldd meg Örök Hatalom a te megcsufolt népedet és adj erőt neki, hogy a keresztet, amelyet most visel, az éig emelve felmutassa a világ népeinek. Örökkön örökké, ámen.

A tiszteletes összecsuklott. Olyan volt, mint egy szárnyaszegett fekete madár. Besötétedett. A koporsókat a szekerek elvitték. Gazdám kalap nélkül ment a koporsók után. Jobbkezét a nagy, fekete koporsó fedelén tartotta.

*

Fölébredtem. A kert még lilás volt. Dánné a ketrec előtt állt. A tyukot kereste. Egyenként szorította őket csontos csipőjéhez. Ujjaival farkuk tövét nézte. Egy kendermagost már térde között tartott. A tyuk olykor verdesett. Egy kontyosat megemelgetett.

— Amilyen nehéz vagy, te is kezdhetsz már.

Undorral földre csusszantotta a tyukot. Kettőt bevitt a házba. Ezek tojósak voltak. A gyerekek még aludtak. Jancsit nagyon kéri ostoros-fiunak. Trézsiékhez. Nincs még tízéves, de nagynénjénél lesz. Fel-

öltöztetik és egy hathetes malacot is adnak érte Erzsinek. Nem busulok utána. Kövel dobál és gyakran fortélyt kell vessek előtte. Már elég jól céloz.

Átvágtam a konyhakerten. Julika elveteményezett. Sárga hagymacikák, mint kövér giliszták görbültek ki egy ágyás-szélen. Az ekékkel már kimentek. Nem tudom, miért siettek ennyire?!

Gazdám fürdött. Mosdókesztyűvel dörzsölte magát vörösre. Egy mosdótál vizet mindennap ellöcsbételt, mert az ősz óta a fürdőkád sem működik. Felöltözött. Teát készített magának. Előhozta a kalapját, meg a botját. Az ajtót bezárta. A fenyők sarkáról élesen az istállókra figyelt. Moisa házában megállt. A kulccsal megkopogtatta a tornácoszlopot.

— Julika!

Julika kinézett az ablakon. Rögtön kijött a tornácra.

— Itt vagyok, instálom.

— Kimentek már az ekékkel?

— Ki, kezét csókolom.

— Milyen idő van, Juliska?

— Szép idő van, instálom.

— A nap felkelt már?

— Nem kelt még fel.

— Ejnye! Jöjjön csak Julika. Itt a szobám kulcsa.

Felé tartotta a kulcsot. Julika letotyogott a lépcsőn. Mintha boton járna.

— Korán kelt, nagyságos urfi.

Gazdám derékszöget csinált a karjával.

— Fogja, Julika.

— Azt hittem, itthon tetszik maradni.

— Dolgom van, Julika. Fáj a lába?

— Köszvény, instálom. A Szamosba fordítottak leánykoromban. Szerettem volna, ha a nagyságos urfi itthon marad ma.

— Miért, Julika?

— Az Erzszi ideigérkezett nagymosásra. Azt mondja, hogy a Sugárt lemossa.

Gazdámnak egy kicsit elváltozott az arca.

— Tőlem mossanak, Julika. A napszámját azonban meg kell kapja. Mondja meg Erzsinek, hogy nyugodtan jöhet. A Sugár le van már mosva.

— Mégis számba kéne adjuk a ruhát, nagyságos urfi!

— Mi van ma magával, Julika? Eddig is maga viselt gondot a ruháimra. Mondtam, hogy dolgom van. Ki kell menjek az ekékhez.

Julika aggódva körülnézett. Szája sirásra görbedt;

— Sze azt akarom mondani, nagyságos urfi, hogy ne menjen ma a tagba.

— Miért, Julika?

— Moisa parancsolta, hogy visszatartsam, ha utánok akarna menni. Ezért mentek ki ilyen lopva.

Gazdám megcsóválta a fejét.

— Ejnye, Julika! Mi ütött magukba? Szőnek a hátam megett? Nem tudják, hogy kezdéskor az ekéimnél kell legyek?

— Kezét csókolom, tudjuk. De ma várják.

— Beszéljen tisztán, Julika.

— Nem tudom, instálom, hogy mondjam tisztában. Murza Sándriék az alsó tagot ítélték oda a miénkeknek. A felsőt ők törik.

— Mit mond, hogy az alsó tagot a magyaroknak?

— Igen. És a Sárpy ur terét. Meg a Padost. Azt mondják, a tárgyaláson a magyarok ezeket kapták.

Gazdám keserűen felkacagott. Intett Julikának:

— Menjen csak a mosáshoz, Julika. Ha ott matat, legyen gondja és tegyen tiszta homokot a madárnak. Vízet is. A kendermag ott van az ablakpárkányon egy pohárban.

Julika elsírta magát.

— Ne menjen nagyságos urfi a tagba.

— Most már elég, Julika! Hallgasson!

— Agyonütik, — nyögte ki Julika.

Gazdám mosolygott és nekem sugta:

— Engem? A magyarok? Wotan! Indulj!

Kimentünk. Gazdám lefelé mutatott botjával.

— Csak a nyomukat, Wotan. A tagba!

Levezettem gazdám az uccán. A falu-kutnál csendőrök mosdottak. Mikor megláttak, mosolyogtak. Nem felelhetik, hogy egyszer megláncoltak. Kettő az udvart septe. Az őrmester az ajtóra valami kimutatást szegezett.

Egy paraszt két tehénkét hajtott vissza a kutról. Veder volt kezében. A tehenek vissza-visszanéztek. Az ember ezt mondta:

— Már itatni se lehet. Beleszpurkálnak a váluba.

Ráhuzott az egyik tehenre és továbbment. Többen megnéztek. Gyéren ez hallszott:

— Jó reggelt.

Kiértünk a tagba.

A sánc mellett szekerek vesztegeltek. A szekeken faekék voltak. Váltók és kerülők vegyesen. Több taligakerékből a küllők kiálltak. Az abroncs nagyon drága. A vas öt évig kellett gránátnak. Az emberek ellenségesen néztek ránk és nem köszöntek. Türelmetlenül a tábla felé nyujtották nyakukat, ahol egy ember Moiséval veszekedett.

Irányba értünk velük. Megálltunk. Málé-föld fekküdt előttünk. Ebbe szánta Moisa a bükkönyt, hogy zöld ugar után búzát vessen majd bele. Odább keresztszántás volt. Valaki tegnap kaparta fel ezt a nyelvet. Muhar-gaz, csutkákkal állt ki belőle vegyesen. Ekéink uttól Szamosnak szántottak. Az ökrök úgy jöttek a felforgatott föld mellett, mint tavasszal a dombokból kiálló fehér hegyek. Nagyon mélyen jártak és mindent maguk alá gyürtek. A keresztszántás se volt többé felismerhető. Az ökrök a sánc-hoz értek. Gazdám megszólalt:

— Ferenc!

— Parancs, instálom.

— Forduljatok meg. Menet mondd meg Moisé-nak, hogy jöjjön ide.

Az ekék a sánc-szélen odábbmentek és a szomszéd barázdában mindjárt eltűntek. Pisti az ekét nézte. Füttyentett. Jókedvű volt. Tetszett neki a dog. Térdig járt benn a barázdában. Ferenc rászólt:

— Bujj ki belőle. Mondtam már, hogy ne tördj vele.

A felperzselt tanya felett több eke törte az oldalt. A barázdák végén megálltak az emberek és idefigyeltek. A szekerek mellett morogtak. Valaki hangosan vitatkozott:

— Ne csavarja félre! Minket ideküldtek.

Benn a kereszt-szántáson fiatalabb ember állt. Lábával gyatra barázdáit taposta. Kalapját ledobta a földre.

— Itt hagyták helybe, — kiáltotta Moisanak. — Kurta az esze, hogy az ősztől már elfeledte. Vigyázzon, mert nekem is van még csizmám.

Kifelé jöttek a málé-földről. Moisa meglátott minket és kedvetlen lett. Megállt. Visszafordult az emberhez, rászólt, hogy az uton is hallják.

— Tőlem csináljátok! Tudhatnátok pedig, hogy egyszer már ész nélkül kiszaladtak. És hogy a Tiszánál a zsidók is eltárgálták őket. Én nem bánom! De ha kifarnak, Félix méltósága mindenikötöket felakasztat.

Az emberek elhallgattak. Csönd volt. Gazdám kiáltott.

— Moisa!

Moisa odajött. Szekereiktől mások is odajöttek. Gazdám szemüvegén babrált.

— Moisa!

— Parancs, instálom.

— Mit beszél itt maga marhaságot? Józan embernek ismertem eddig. Mi baja van annak az embernek, akivel veszekedik?

Moisa le volt forrázva. Nem szerette, hogy idejöttünk. Eligazította volna magában is. A fejét csóválta.

— Azt beszéli, instálom, hogy ez a föld az övék. Tegnap már beleszántott. Azt mondja, hogy a tárgyaláson nekik juttatták.

— Ugy? Ezért fenyegeti maga őket akasztófával? Moisan láttam, hogy gazdám rögtön mindent elront.

— Ugy hallom, Moisa, — mondta gazdám, — vannak itt még többen.

— Itt vannak instálom mind. Ahánynak ekéje van.

— Ejnye, Moisa! És maga ezt nekem csak most mondja?

— Nem volt még idő, instálom, a magyarázkodásra.

— Ne haragudjon, Moisa, — mondta gazdám. — Maga rosszul csinálja ezzel az akasztófával. Azt hiszi, öt év alatt nem pusztult elég ebből a fajtából?

Csontos, sovány arcok hajoltak előre. Egyszerre több ököl olvadt szét, mint napra kitett jégdarab. Jó szót hullattak feléjük. Kinyiltak. A sok barna, meleg szem gazdám üres szemébe nézett. Gazdám csendesen kérdezte.

— Mind itt vagytok?

— Mind.

— Van oláh köztetek?

Az emberek egymásra néztek. Nem feleltek.

— Hol vannak az oláhok, Moisa?

— A csűröst törik, — mondta Moisa és az oldalra nézett. Mások is odanéztek. Egy szántás-végnél valaki hangosan kiáltott.

— Nyá-Jámbor, nyá-Jámbor, nyá, nyá-Jámbor!

— Szánt valaki ott közületek, — folytatta gazdám.

— Senki.

— Hát a Sárpy ur kaszálóin? Az erdők alatt?

— Ott se!

— Azokból a földekből se kaptatok, amit a bérlő kezelt?

— Egy barázdát se.

Ekéink visszatértek és megint elmentek. Gazdám a kabátját porolta. Nagyon kedvetlen volt. Csendesen ezt mondta:

— Ezeket vették el. De, ugylátszik, nem nektek. Maguknak vették el a földjeinket.

Csend volt. Tompán belekoppant, mint egy falba.

— Moisa!

— Parancs, instálom.

— Válogassa ki a tiz legszegényebbet. Ki kell

lépni erre az évre nekik öt holdat. A buza mellett. Félholdat egy-egynek.

Az emberekhez fordult.

— Tudjátok, hogy én életemben még nem hazudtam. A tárgyaláson elvették számotokra a szomszéd birtokot, amit a bérlő használt. Ezt az egészet elvették. Elvették továbbá Sárpy ur legelőit és a kaszálókat, a Csonka-ároktól az erdőkig. Tőlünk a legelőt. Száznegyven holdat. Papiron nektek is úgy vették el, mint maguknak. Ez itt az erdővel egyelőre megmaradt. Ebből adok nektek öt holdat. De ha a nagybátyám idejében nem talál hazajönni, talpunk alól ezek is kiszaladnak. Moisa!

— Tessék, instálom.

— Kiválogatta?

— Még nem, instálom. Egyik se tartja magát a legszegényebbeknek.

— Ne szégyeljétek magatokat, — mondta gazdám. — Félek, hogy a többiből titeket kihagynak.

Senki se jelentkezett. Legtöbben lecsüggesztették a fejüket. Gazdám üres szemgödreivel az élnetetlen, megcsufolt és halálos döfésében vergődő faj utolsó gyökereire tekintett. Várakozott. Az oldalon újra kijárt a barázda. Az idegen szó újra felhangzott.

— Nyá-Jámbor, nyá-Jámbor, nyá-Jámbor! Az Isten döglesszen meg, még ma, Jám-bor!

Ugylátszik, Jámbor a jobbvégén mindig korán fordult ki a barázdából. Többen odanézték. Egy idősebb ember körülnézett. Megszólalt.

— Szántasson csak a nagyságos ur békével. Hiszszük, amit mond. Becsületes ember volt a nagyapja is. Mi nem mászunk rá a tagjára.

Gazdám arca olyan lett, mint régen, mikor elé tettek egy pohár frissen fejt, habos és meleg tejet. Ezt mondta:

— Köszönöm, Andris bá! Nem azt, hogy becsületesnek tart, hanem mert most én is hiszem, hogy mi becsületesek vagyunk. Figyeljen csak ide! Ezek az ekék itt bükköny alá járnak. Lesz vagy tizenöt hold. Annyi takarmány ugyse kell, mert egyéb jószág nem

maradt, csak a jármos. Ha kivirágzik, lekaszállhatják felibe. A vetett takarmányt eddig negyedikebe kaszálták, ugy?

— Negyedibe.

Moisa megcsóválta a fejét. Gazdám hozzátette:

— Ne felejtse el, arra az időre, hogyha onnan kimaradtak, ide más emberfia be ne tegye a lábát. Csak a mi fajtánk. Mit gondol, Andris bá, hátha panaszra mennének?

Az öreg Andris legyintett.

— Hová, nagyságos ur?

— Talán az öreg Pásku Dimitruhoz. En is irnék neki egy levelet. Ha elmenne magukkal az agrárta-nácshoz?

— Azt megtehetjük, instálom. De...

Ujra legyintett. Gazdám Moisát szólította.

— Moisa! Vigyázzon, hogy Andris bácsi bejöjjön hozzám, még ma!

— Értem, instálom.

— Annak az embernek pedig, akivel az elébb civódott, mondja meg, hogy megtéritek az ekenap-számját. Akármikor jön érte, megkapja.

Az emberek köszöntik. Csüggedten az oldalra fordították a fejüket. Az oldalon újra Jámbort nyaggatták. Megtérítették tehénkéiket és szomoruan elmentek.

Bementünk a barázdába. Gazdám megparancsolta Moisának, hogyha nem jönne, még jóval dél előtt jöj-jön utána.

— A gázlónál leszek, Moisa.

Végigmentünk a barázdán. Alig látszottam ki belőle, pedig farkas volt minden nagyapám. Gazdám a kifordított földbe szurta botját. Egyszer megálltunk. Leült a málé földre, az ugarral szembe. Ujjait bele-mártotta a nyirkos és porhanyó földbe. Ugy néztem arcára, mint egy nyitott könyvre. Végtelen szeretet és határtalan aggodalom volt benne. Lehellte.

— Istenem, Istenem.

Lementünk a berekbe. A füzes szélén vastag nyár-fák álltak. Olyan görcsösek voltak, mintha évről-évre visszanyomták volna őket a növésben. Ez a hely

tele volt hangyával. Járatokat tapostak a homokba. Egy hulladék pálcikát százan húztak és taszítottak. Ugy vitték, mint az emberek házépítéshez a gerendákat. Hova vitték? Mit csináltak vele? — Tovább kellett mennünk, mert közülük sokan ránk másztak. Gyorsan a vízhez vezettem gazdám.

Ledobta saruját. Szij helyett kis csat tartja őket lábán. Amíg a hó leesik, ezt viseli, bár érte sokan kacagják. Bement a vízbe. A víz hideg volt. A hólé most ment a havasokról. Lehajolt. Követ vett ki a víz alól. Sokáig játszott tenyerében vele. Elgondolkozva a vizet nézte.

— Ó, ha rögtön visszajönne, — mondta és messzedobta a követ a vízbe.

Utánavettem magam. Gazdám élesen figyelt. Visszakiáltott.

— Nem a kö kell, Wotan! Ide gyere!

Mikor a bundámat ráztam, csöndesen hozzátette.

— Félixnek kell hazajönnie.

Lefeküdtünk a homokba. Bárányfelhők húztak át fölöttünk. A nap ránk sütött és felmelegített. Csak azt nem értettem, hogy a homoknak miért van olyan kellemetlenül dohos, szalmaszaga. És ezek a drótok itt a fejem felett mit akarnak? Gazdám miért mondja »Höhe« és miért mond német számokat egy kagylóba utána? A kagyló feje van akasztva. Felettünk mindjárt két öreg bagoly huhog. Hosszu távcsővel egy résen át azt figyel, hogy hova szállanak. Patkány surran be egy felborult csajka alatt. Ma már többször volt benn. Gyűrűs, kopasz farkából hiányzik egy darab. Erről világosan felismerem. Mindig ugyanaz és eddig még mindig elszalasztottam. Alvást színlelek. Csak így sikerülhet. Leül és engem figyel. Nyelve rózsaszín. A talpát nyalja. Belül reszketek. Még hagyom. Nagyon félek, hogy megint elszalasztom. Beleharap a gazdám lábába. Gazdám azt mondja: »Wotan, Treffer!« Villámként ugrom rá. A nyomorult eltűnik gazdám csizmájában. Körülugrálok gazdám lábát. Hova lett? Világosan láttam, mikor bebújt a csizmába. Gazdám szól: »Mit ugrálsz, Wotan? Te is láttad, hogy

éppen beleesett?« Hogyne láttam volna! Hiszen a csizmájában orrom előtt tűnt el! Hasrafekszem a csizma előtt és tovább figyelem. Elő kell jöjjön mindenáron. Egy eldobott szivarvég a bundámat égette...

Mikor felébredtem, a nap már délfelé járt. Gazdám mellettem állt és a napra nézett. Botjával árnyékot huzott az arcára. Többször megismételte. Közben feszülten figyelt. Kin ült arcára. Egyszerre botját el ejtette.

— Wotan.

Felkaptam botját. Ugy nézett rám, mint régen, ha új dologra tanított. Fejemre tette az ujját.

— Próbáld meg! Napórát játszunk, Wotan!

Árnyékába fordultam. Orromat térdéhez nyomtam. Szétvetette karját a megjelölt irányba. Karjai mindjárt összecsuklottak.

— Ó, Wotan! Nem tudom, merre vannak az égitájak!

Lépések hangzottak. Moisa jött értünk.

— Itt vagyok, instálom, — mondta és köhintett. Visszaindultunk. Gazdám megkérdezte, hány óra lehet. Moisa a napra célzott.

— Tizenegy óra elmúlt, instálom.

Mikor a berekből kiértünk, gazdám újra megszólalt.

— Órából mondta, Moisa?

— Nap után, nagyságos ur.

— Elég baj! Megint elkéstünk, Moisa.

— Hogy késett volna, nagyságos ur? Csak egy futamodás ide a laktanya.

— Nem az a baj, Moisa. Mondtam már magának, hogy vigyázzon, mert az órákat eléigazították. Korábban kél a nap, mint eddig.

Moisa földre sütötte fejét. Töprengett darabig. Egyszer a napra nézett.

— Ne haragudjon, instálom, — mondta bánattal. — Nem tudtam elhinni, hogy a naphoz is hozzányuljanak.

Meggyorsítottuk lépteinket. Az ekék Szamosnak jöttek. Jó darab földet felforgattak már. A barázdák

olyanok voltak, mint sorok a könyvben. Csak olvasni kellett benne. Az ekék elmaradtak. Moisa titokban könnyített magán. Utánunk sietett és ezt mondta.

— Megszabadultunk, instálom, attól a taknyostól.

— A jegyzőt gondolja, Moisa?

— A jegyzőt. Nagyon égett már a talpa, a nyire-siek miatt. Az imént ment be a városba. Drága két puskánkat is magával vitte. És egy kopót láncon. Valahonnan biztos azt is elkötötte. Ugy vélem, nem jön vissza ide.

— Gyalog ment?

— Gyalog, instálom. A Bellának kiverte egy szemét. Tönkretette azt a szép állatot. Eladta egy bethleni tojásos zsidónak.

Kocsi porzott a falunak. Két ló vágta be az utat. Ugy látszik, megbokrosodtak. Egy katona nagy bajjal tartotta őket. Erősen nekifeküdt lábbal a spicbogninak. Moisa ellenzőnek használta kezét.

— Ugy mennek. De mégsem azok, — mormogta bajusza alatt. — Nem lehetnek ennyire soványok.

A kocsi elrobogott.

— Moisa! Mit mondott?

— Azt mondtam, instálom, hogy a Bellára nincs már szüksége, mert kinevezték a gorbói járásba, szolgabírónak. Kap ő ott kocsit és lovat magának.

— Jött valaki a helyébe?

— Még nem, instálom. Rosszabb úgy se jöhet. Az elébb is megfenyegetett. Nagyságos ur! Vajjon olyan messziről is alánk furhat, mint ide Csákigorbó?

Az utra értünk. Gazdám elbocsátotta az öregét. Bementünk a faluba.

— Azt mondta, nem nyugszik, amíg a kertet nem látja bevetve tengerivel. És hogy fogunk mi még szántani két korcs tehénnel.

A laktanya előtt kocsi állt. A lovak ki voltak fogva. Cafatokban lógott róluk a hab. Láruk reszelt. Nagyon soványak voltak. Egy katona zabbal কিনálta őket, de nem ettek. A mi lovaink voltak.

Nyolc csendőr vigyázzban állott a kerítés mellett. Egy káplár intett, hogy ne menjünk be, amíg

el nem megy az ezredes. Valami inspekció lehetett. Nyilván ezért mosdottak hajnalban olyan szemfényvesztően. Félrehúzódtunk a kerítéshez. A csendőrök magukban vihogtak. A nyitott ablakon keresztül láttam, hogy valaki sétál a szobában. Egyszer kitekintett és észrevett. Az ablakhoz hívta az őrmestert. Kérdezte.

— Nem eladó az a kutya?

— Könnyen elvehetem, — mondta az őrmester. Az ezredes ránézett.

— Indulj és kérdezd meg, mennyit kérnek érte,

Az őrmester kijött.

— Ne okoskodjék, — mondta gazdámnak. — Az ezredes urnak tetszik a kutyája. Ha nem adja, holnap ugys elveszem. Most legalább kap érte valamit.

Az őrmester bosszusan bement. Bent ezt hallottam.

— Mondja meg, tizezer korona.

Az őrmester újra kijött. Vigyorgott.

— Nem is értem! Az ezredes ur a kutyáját kétezer koronára taksálja. Sohase kap ennyi pénzt érte.

— Nincs ára, — mondta gazdám. Az őrmester visszament. Kezével mutatta a csendőrnek, hogy gazdámnak nincs esze. Hallottam még, hogy az ezredes azt parancsolta az őrmesternek, hogy hívjon be minket. Gazdám elcsudálkozott.

— Wotan! Mi van veled? Menj szépen előre.

Ha elválasztanak gazdámtól, nyomban öngyilkos leszek!

Bementünk a szobába. A padló fel volt surolva. Az őrmester az ezredes előtt állt. Olyan volt mellette, mint egy csutkó. Valamit jelentett. Az ezredes türelmetlen mozdulatot tett és ránk nézett.

— Miért nem adja tizezer koronáért?

Nem kapott választ. Odafordult az őrmesterhez.

— Ez, ugylátszik, magyar. Kérdezd meg tőle!

Az őrmester magyarul kérdezett.

— Az ezredes ur kíváncsi, hogy miért nem adja a kutyát ötezer koronáért? Figyelmeztetem, nehogy román szóra tátsa a száját, mert...

Gazdám újra azt válaszolta, hogy nincs áram. Az ezredes gazdám arcára nézett.

— Ez az ember nem lát?

— Vak ez, ezredes ur, — mondta az őrmester. Mind a két szemére.

— Hamarabb is mondhattad volna. Ezért nem adja a kutyáját. Itt lakik különben?

— A faluban, ezredes ur.

— Csak nem hadirokkant?

Az őrmester fejével intett. Az ezredes újra végigmért minket.

— Milyen rangja volt?

— Százados volt, ezredes ur.

Az ezredes kíváncsi lett.

— Ugy, — mondta. — És miért maradt ki a kimutatásból?

— Nem maradt ki, ezredes ur.

— Hogyne! Ebben a faluban csak egy tüzérszázados van nyilvántartva. Valami... Csak nem?...

Az őrmester igent intett a fejével. Az ezredesnek lángba borult az arca. Azt hittem, az őrmestert menten kettévágja. Ez tört ki belőle.

— Ó ti, vadállatok!

Egy pillantással tiporta le az őrmestert. Fogai között sziszegte.

— Quelle bassesse!

Nagyon fel volt indulva. Hozzánk jött. Nem talált szavakat.

— Vous... vous... — mondta. — Infamie!... Vous venez maintenant pour vous présenter?

— Oui, Monsieur.

— Permettez-moi...

Meghajolt és bemutatkozott. Az őrmester nagy száját tátott. Rosszra ocsudott. Holtáig se érti meg. Helyben kapta a parancsot, hogy rögtön vonuljon be a szárnyhoz. Nem való önálló hatáskörre. Az ezredes bocsánatot kért. Nem kell jelentkezzünk többet. Karonfogva vitte ki gazdám a tornácra. A lépcső tetején ezt mondta.

— Attention!

Azután olvasta a lépcsőket.

— Un, deux, trois...

Valaki kiáltott az udvaron. A csendőrök állásba vágták magukat. A káplár megdörzsölte a szemét. Biztosan káprázott. A kapuhoz értünk. Gazdám megköszönte az ezredes szivességét. Az ezredes nem engedte még el a karját.

— Attention, Monsieur!

Rögtön parancsot adott a katonának, hogy vigyen haza minket. A katona az istránghoz ugrott. Bajlódott vele, mert a lovak rugtak. A rudnál állt és a lovakkal beszélgetett. Napraforgó maggal etette őket. A lovak nyakukat görbítették és fojtottan röhögtek. Nagyon örültek Péter tenyerének. Sári a sánc szélén kapócsontozott. Péter megszólalt.

— Nagyságos ur! Ugy látom, ez a kettő itt marad.

— Itt vagy, Péter? Mit keresel te itt?

— Láttam, instálom, a lovakat. Ott vágattak el az ablakunk alatt. Én megismertem őket, de más nem ismeri meg.

— Miféle lovak, Péter?

— A lovaink, nagyságos ur. A Vezér ez, a Sárkánnyal. Valakit láttam itt, aki azt mondta, hogy felviszik a nagyságos urat az udvarba. Ha benn lesznek egyszer, onnan ki nem hozza emberfia.

Gazdám zavarban volt. Az ezredes megkérdezte, hogy mit mond ez az ember. Elmagyarázta neki a dolgot. Nem ül fel. Esetleg nem jönnek vissza a lovak. Az ezredes ezt kérdezte.

— Az Ön lovai ezek, kapitány ur?

— Nem tudom.

— Ez az ember azt mondja.

— Ő se lát, — mondta gazdám. Az ezredes Péter szemébe pillantott. Péter egy szót se értett. Az ezredes nagyon elcsodálkozott. Furcsán gazdámra nézett.

— Kapitány ur! Ne vezessen félre! Ennek az embernek teljesen épek a szemei. Hiszem, amit mond. Ezek az ön lovai. Most már azt is értem, miért ro-

hantak olyan veszettül ide. Besorozták a lovaikat, kapitány ur?

— Be.

— Hányat?

— Nyolcat.

— Hány maradt?

— Semmi.

Az ezredes körülnézett. Ötlete támadt. Vidám lett.

— Hajlandó Ön, kapitány ur, visszatéríteni ennek a két lónak az árát? Ugy értem, hogy az államkincstárnak. Ha igen, azonnal visszakapja a lovakat.

Gazdám zavart lett. Az ezredes félreértette. Hozzátette.

— Tudom, hogy többet érnek, mint amennyit értők kaptak.

— Sajnálom, ezredes ur! Nem áll módomban.

— Hogy-hogy? Azt hittem, szívesen visszaveszi lovaikat a sorozási árért.

Gazdám száján kibuggyant.

— Visszavenném, ezredes ur. De a kincstárnak nem tudom, mennyit kell visszatérítsek. Egy fillért se kaptam értők.

— Lehetetlen!

— Ugy van.

Az ezredes tehetetlenül újra körülnézett. Sapkáját kérte. Csak most látta tisztán, milyen orgazda-tanya lett ez a tartomány. Lopott holmival van tele. Elbucszott gazdámától. Megigérte, hogy estére kinyomozza a lovakat és elégtétellel szolgál. Felült a kocsira. Csendőreit nem vette számba. Gazdámnak mégegyszer tisztelgett. A katona indított. Rángatta a gyeplőt, de a lovak nem mozdultak. Itthon érezték magukat. Látam rajtok, hogy erősen fejükbe vették a makrancot. A katona alávágott a rudasnak. Vezér felrugott és a spicbógni kettéhasadt. A lovakat kinozták még egy darabig. A katona azt mondta, azért nem mennek, mert idevalósik. Az ezredes leszállott. Péter gazdámhoz somfordált. Sári utánajött és az apja elé állt. Péter ezt sugta gazdámnak.

— Ne féljen, itéletnapig se viszik ki őket a faluból, nagyságos ur.

— Rosszul látod, Péter! Ha itt van valahol, kiáltsd ide a lányodat.

Péter nagyot kiáltott.

— Sári!

Sári csendesen felelt előtte.

— Itt vagyok.

Az ezredes Péterre nézett. Gazdám ezt mondta Péternek.

— Te, Péter! Ül fel Sárival és szemszurásból tartsd is a gyeplőt néha. Hogy érezzék kezedet a lovak. Vigyétek el Péter az ezredes urat valahogy.

Péter nem mozdult. Az ezredes figyelmesen nézte Pétert. Megdöbbent.

— Kapitány ur! Hiszen ez az ember csakugyan...

— Mondtam, ezredes ur. A Karszton vesztette el a szemét. A szeme ép ugyan, de...

Péterhez fordult.

— Megértetted, amit mondtam, Péter?

— Nézem, instálom.

— Mit beszélsz, Péter?

Péter kinyögte.

— Nagyságos ur! Ez az ur közülük való.

Gazdám szigorú lett.

— Szégyeld magad, Péter, — mondta. Jegyezd meg, hogy közöttük is vannak derék emberek. Ez az ur nagy jót tett velünk. Ha mind ilyenek volnának, Péter! Rögtön ül fel a bakra!

Péter megfogta Sári kezét. Gazdám hallotta, amint kilépett. Az ezredes ezt kérdezte.

— Mit mondott ez az ember, kapitány ur?

— Azt mondta, hogy elviszi az ezredes urat. Most már nyugodtan felülhet a kocsira. Menni fognak a lovak.

Felültek. Péter térdére ültette Sarit. A gyeplőt kézbe vette. Az ezredes megcsóválta a fejét. Péter megszólalt.

— Isten áldja meg, nagyságos ur!

Sárkány és Vezér elindultak. Mi is hazamentünk. Lehet, hogy ezután a csendörök előtt lesz egy kis becsületünk.

Az istálló körül néhány fecske repdesett. Nyugtalanok voltak. Mások füzérben gubbasztottak a tetőgerincen. Biztosan a felperzselt tanyától jöttek ide. Semmit sem tudtak abból, ami velünk történt az ősz óta, mikor egy reggel összegyűltek és elmentek. Jövet hajókon pihentek meg. Kifeszített drótokon komisz szavak bizseregtek. A fedélzeten emberek száján megisméltődtek. A tanyáról, melyben születtek, felnevelkedtek és amelyet felperzseltek. Nem hitték, továbbrepültek, hazaérkeztek, meggyőződtek, itt is üres istállókat találtak, elvesztették a kedvüket. A tavalyi aljból egy fiatal tojó mégis csicseregott. Gazdám a fejét felütötte. Ezt mondta:

— A fecskék is itt vannak már. Vajjon Félix miért nem jön még meg?

Julika az ablakban állott. Mikor meglátott, keresztet vetett. Megkerültük a házat. A mosókonyha ajtaján kis pára szállt ki az udvarra. A küszöbön az anyja szoptatta Filipet. Erzsi felállt, mondani akart valamit, de a szó benrekedt. Gazdám elbocsátott és bement. Erzsi tovább szoptatta Filipet. Filip kövér volt. Csodálom, hogy nem utálta Erzsi mellét. Az emlője alján rücskös, fekete rózsza volt. Miért fogta Filip éppen ezt a csuf rózsát a szájaiba olyan mohón és szenvedélyesen? Uglátszik, Erzsi jól tejelt.

Alkonyodott. Egy kartonlapot újra elvittem a postára. A kisasszony nem nézett rá. Többi mellé tette a fiókba. Zacsókba kaptam némi aprópénzt és egy lapot. Elszáguddottam velök.

Az uccán két sovány tehénke járomba szaporán lépegetett. El voltak csigázva, de a jászolhoz mégis siettek. Gazdájok vállán ostor lógott. Sebtiben elfogtam, amint ezt mondja feleségének:

— Nehezen megy. Már begyepesedett. De jó málé lesz benne, mert tagosítás óta nem volt feltörve.

Gazdám megtapogatta a zacskót és gyorsan kivette a levelet. Tüszurásokkal volt behintve. Ujjahegyével az aláírást kereste. Ezt mondta:

— Bianka!

Ujjahegyével elolvasta a levelet. Szomorú lett. Ezt sugta:

— Nem jöhet, nem jöhet, nem jöhet. Ő is irhatott volna! Hogy legalább utána menjek.

Moisa jött be az öreg Andrissal. Egy levelet hozott. Mikor átadta ezeket a betűket, láttam rajta: A Monsieur le capitaine Adam de...

Gazdám elvette a levelet.

— Ki hozta, Moisa?

— Egy katona hozta és mellé két lovat.

— Milyenek azok a lovak, Moisa?

— Rongy lovak, instálom. Az egyik sánta.

— Nem nézte meg jól őket, Moisa. A mi lovaink kell legyenek.

— Nem a miénkek, nagyságos ur.

Hallgattak. Moisa megszólalt.

— Azt mondja, itt hagyja a lovakat. Elismervényt kér róla. Választ erre a levélre.

Gazdám a levelet tapogatta.

— Nem tudom elolvasni, Moisa.

Névjegyet adott Moisanak.

— Adja oda Moisa ezt a névjegyet annak a katonának. A lovakat pedig kössék be az istállóba. A mi lovaink azok, Moisa. Várjon csak! Az öreg Andris van itt?

— Ő van itt, instálom.

Gazdám levelet vett fel az írógépasztalról.

— Fogja Andris bá! Mindjárt megírtam, amint hazajöttem. Vigye be holnap az öreg Páskuhoz. A Hid-uca sarkán van az irodája. Első ház a méntelep felől. Megkapja. Valamelyik nap én is bemegyek. Én is beszélni fogok vele ebben az ügyben.

Andris megköszönte a levelet és Moiséval kiment. A ház sarkán ezt mondta Moisénak:

— Te, Moisa. Én nem értem! Hogy lehet az, hogy a nagyságos ur ir, de nem olvas. Ilyet még nem hallottam. Hogy lehet ez, Moisa?

Moisa dörögött valamit. Ennyit vettem ki:

— Én ezeket a lovakat nem értem.

Vezért és Sárkányt bekötötték az istállóba.

*

Elindultunk a faluba. Két ember utánunk szaporázott. Andris jött valakivel buzatáblánk felől. Utólértek. Andris megszólalt:

— Adj Isten, nagyságos ur.

Gazdám megfordult. Várakozásteljesen figyelt Andrisra.

— Jó napot, Andris bá. Mit végeztek? Csak hamar mondja.

— Jót, keveset, nagyságos ur.

— Mégis?

— Az ügyvéd ur nem vállalta az ügyünket. Mikor meghallotta, hogy birtok-ügyben jöttünk, kikergetett. Nagyon fel volt háborodva, instálom, irántunk. Ha idejében ki nem farolunk, hozzánk vág egy tintásüveget.

Gazdám meghökkent.

— Ejnye! Ő is? És éppen ennyire?

Andris folytatta:

— Mikor láttuk, instálom, hogy ránk nem ad, beküldtük a nagyságos ur levelét egy urfival. Firkál az első szobában vagy hat.

— Hát aztán, Andris bá? Nyögje ki már az istenáldásban.

— A levél után mi is beméntünk. Béhivatott az urfival. Nagyon megszelidítette a nagyságos ur a levelével.

— Mit mondott maguknak?

— Azt hitte, nekünk is föld kell. Olyan, amit még nem vettek el. A levélből látta, miről esik szó,

de mégse vállalta el az ügyünket. Megmondja miért, a nagyságos urnak. Ha bemegy.

— Nem sokat intéztek, Andris bá, — mondta gazdám. — Nem jó, de rossz sem. Meglátjuk, hátha én szerencsésebb leszek. Holnap én is bemegyek. Egyebütt nem voltak?

— Voltunk, instálom. Mondék az öcsémnek, lásuk az agrártanácsot. Hátha csak Sándriék hatalmaskodnak? De ott se hederitettek ránk. Azt mondták, menjünk a delegátusokhoz. Meglöttek minket, nagyságos ur.

A faluba értünk. Andrisék köszöntek. Meg kellett mondják az alvégnek, hogy mit intéztek. Nagyon várják őket, mert két-három nap alatt mind feltörik a szétosztott földeket és hoppon maradnak. A bevetett földekre nem számíthatnak, mert a nagyapja sem látott még olyat, hogy más arassa le a bevetett földet. Gazdám biztatott. Hangja fahang volt.

— Meglátjuk, Andris bá. A többieknek is mondják meg. Ne veszítsék el végkép a lelküket. Ilyen országos csufot magukból mégsem üzhetnek. Holnap estére itt leszek.

Továbbmentünk. A falu-kutnál vén ember állt meztláb. Ing volt rajta és pókháló-gatya. Korsóval meritett. Egy kártyust rendre töltögetett. Ugylászik félt a kártyustól, hogy berántja, mert öreg, gyenge és beteg. Mióta figyeltem, sokszor hajolt le. De a kártyus még nem volt tele. Lehet, hogy a korsót is csak félig meritette.

Egy ablak csörömpölt a laktanyán. Valaki kilökte, táblástól kiesett. A féken éreztem, hogy gazdám megrezzent. Élesen odafigyelt. Egy lány ugrott ki az udvarra. Vadul az uccára rohant. Megállt és a szemét törölte. Homloka erősen vérzett. A vér szemébe ömlött. Kinosat nyögött.

— Jaj, Istenem.

Nekiszaladt a kutnak. A vénség eléje tartotta a horgot:

— Kisasszonyka! Csak nincs megbolondulva?

A lány összekulcsolta kezét. Az égre nézett. Ekkor láttam, hogy Eta. Kétségbeesetten kiáltozott.

Gyorsan a kut felé huztam gazdám. Késő volt. A horgon keresztül, mint egy idomitó-pálcán, bedobta magát. Odarohantunk. Gazdám a vén embert szinte felborította. Utána kapott. A kiáltozásáról megismerte:

— Patki bácsi, kiáltson segítségért!

Beteg hangjával a vén Patki segítségért kiáltott. Gazdám is segített. Asszonyok szaladtak oda üres kézzel. Néhány gyermek. Törték a kezöket. A csendőrök az ablakba könyököltek, kíváncsiak voltak, ide-néztek és nevettek. Egy ember szaladt a kuthoz. Benézett.

— Semmi baj, — mondta. — Mindjárt itt leszek. Rémitően vigyorgott, megtörölte száját és elügetett. Egy asszony a kutba nézett.

— Istenem, miért tette ezt?

Gazdám rászólt:

— Ne tátsátok a szátokat hiába. Hozzatok hamar egy létrát, vagy egy kötelet.

Két asszony elszaladt. A vén Patki körülnézett. Megszólalt:

— Marci, hozza már. Ha ugyan elég hosszú lesz.

Marci létrát hozott a vállán. Vigyorgott, beengedte a létrát s felhozta Etát csuron vizesen. Jó szavakat mondott Etának, úgy beszélt hozzá, mint ijedt gyermekhez, de folyton miért nevetett? Eta tavaszi rongyai testéhez tapadtak. Vacogott. Behunytt szemmel egy nagy kőre rogyott. Az arca véres volt. Gazdám lehajolt. Csuklóját tapogatta. Ezt mondta:

— Rendben van. Nézzetek utána, hogy felvihesük a tiszteleteshez.

Az asszonyok egymásra néztek. Egyik meglegbentette a kötényét. Többen leoldották és guzsba csavarták kötényeiket. Rátették Etát a rögtönzött hevederekre. Egy lányka a lecsukló fejet tartotta. Elinapultak vele a paróchia irányába.

Mi is felmentünk a tiszteleteshez.

Az asszonyok a tornácon álltak. Lelkendeztek.

Magyarázták a dolgot a süket tiszteletes asszonynak. Mikor beléptünk, ezt hajtotta:

— Mi történhetett, mi történhetett, mi történhetett?

Meglátott minket. Ijedt, ostoba arcával gazdám szájára meredt.

— Százados ur! Mondja, az Istenért! Mi történhetett?

Gazdám hang nélkül mozgatta felé a száját. De a tiszteletes asszony izgalmában nem várt feleletet. Félrelépett és helyette egy parasztasszony bámult gazdámra. Az asszony lehajtotta a fejét és kiment.

A szobába mentünk. Eta a kanapén feküdt. Kockás pokróccal volt letakarva. A tiszteletes kimosta és bekötötte a vágásokat, amit homlokán a szilánkok ütöttek. Egy széken ült Eta mellett. Kérdőn nézett gazdámra. Megszólalt:

— Maga se tudja, Ádám, miért tette?

— Hol van Eta?

— Itt van mellettem. Üljön le, Ádám.

Széket tolt gazdám térdéhez. Gazdám a tiszteletes feje mellett merőn a levegőbe nézett. Ezt mondta:

— Eta!

Eta sóhajtott. Szemét felnyitotta. Gazdám oda-fordította fejét.

— Mi történt magával, Eta?

Eta ennyit nyögött:

— Ó, százados ur.

— Hogy került vissza, Eta?

— Reggel érkeztem, százados ur, hogy tovább tanítsam a gyerekeket. Bándon is ma kezdték el. A kompon két csendőr körülvelt. Igazolásra szolítottak fel. Elvették a vasuti igazolványomat és sokáig fordítva nézték a betüket. Letartóztattak, százados ur. Azt mondták, kémkedek a magyaroknak. Istenem, százados ur. Bevittek. Egy káplár röhögött. Azt mondta, jegyzőkönyvezni kell. Más szobába mentünk.

Eta lángvörös lett. Nyögött. Elhallgatott. Fogai vacogtak. Gazdám ezt mondta:

— De hiszen maga betörte az ablakot.

— Istenem, százados ur! Honnan tudja?

— A kut előtt voltam.

Eta sóhajtott.

— Nem láttam. Csak a kutat láttam.

Arca megint úgy égett, mint a fáklya. Gazdám kérdezte:

— Erőszakoskodtak magával, Eta?

— Nem, százados ur. Mikor átmentünk a másik szobába, többen be akartak jönni, de a káplár visszalökte őket. Azt mondta... Jaj,,

Eta karjába temette arcát. Görcsösen zokogni kezdett. Kifuldokolt még magából pár szót: hogy a káplár után majd a csendőrök következnek. Amíg a káplár a zárral vesződött, ő kitörte az ablakot és kiugrott. Egyébre nem emlékszik.

Gazdámék hallgattak. A tiszteletes asszony bejött, megállt, riadtan ránk nézett, semmit sem értett, újra kiment. Eta fuldokolt.

— Istenem, százados ur! Hát élhetek? Ez a kis kenyér! Mi lesz a testvéreimmel? Most már ez se lesz, százados ur!

Eta újra görcsösen zokogni kezdett. Gazdám felállt. Döngő lépéseket tett. Erősen beleütődött egy szekrénybe. A szekrény ajtaja megrepedt. Mikor Eta zokogni kezdett, elejtette a féket. Másképp ez nem történik meg. Gazdám a szekrényhez támaszkodott. A tiszteletes hozzáment. Vállára tette a kezét. Arcát fürkészte. Ezt kérdezte:

— Ádám! Nagyon megütötte magát?

Gazdám legyintett:

— Legyen szives, vezessen át az irodába.

Megszégyenülten utánok kullogtam. Vonszaléksizijam az ajtónyílásba került. A tiszteletes nem látta meg. Kellemetlenül fogva voltam. Gazdámék leültek.

— Rettenetes dolgok ezek, Gábor bácsi. Nem tudom, maguk, akik látnak, hogyan vélekednek?! Mondja csak! Nem fogják be néha a szemüket?

— Mit ér, Ádám? Ha nem is látok mindent, halom a jajt és a nyögéseket. Ádám, a Jelenések-könyvében sincs ilyen. És minden kin és sikoltás

itt marad benn. Senkit sem fojtogat, csak minket. Senki se látja, senki se hallja. Ó Ádám, milyen szivettépő ez! Egyedül szenvedni a szenvedéseinket. Ádám, maga tudja ezt!

A tiszteletes sóhajtott.

— Ezek a falak! Kinai fallal vettek körül minket, Ádám! Gyűlöletből emelték fel, egész a mennyboltozatig. Nem csak egyet! Minden nemzet huzott egy falat, Ádám! Ezen a világon még sohase építettek ilyen kemény falakat. Elvesztünk, Ádám!... Erdély végkép elveszett.

A tiszteletes az asztalra borult. Keservesen zokogott. Párszor ezt nyögte még:

— Elveszett, elveszett, elveszett.

Gazdám arca csuf fintort vetett. Ő így könnyezett. Hallgattak darabig. Gazdám megszólalt:

— Gábor bácsi!

A tiszteletes nem felelt. Könnyei két öreg barázdán fehér szakállába csurogtak. Gazdám megismételte:

— Gábor bácsi!

— Tessék.

— Én kimegyek, Gábor bácsi.

A tiszteletes felkelt. Rojtos kabátja ujjába törülte szemét. Megfogta gazdám ujjait:

— Jöjjön! Hova vezessem?

Gazdám nem kelt fel székeről. Visszatolta a tiszteletest:

— Üljön csak le, Gábor bácsi. Én Magyarországra megyek.

A tiszteletes meghökölt.

— Hogy jutott eszébe?

— Rég rágódom rajta, Gábor bácsi. Tegnapelőtt kaptam egy levelet. Félix nem jön. Muszáj utána menjek.

A tiszteletes fejét csóválta. Szánalommal nézett gazdámra. Megszólalt:

— Kiengedik-e?

— Engem? Ki kell engedjenek, mert vak vagyok. Semmit se láthattam, semmit se mondhatok el.

En vissza is jöhetek. Reggel bemegyek a városba. Azt hiszem, estére meg lesz a kiutazási engedélyem. Holnapután reggel már megyek. Nem bírom tovább! Valamit tenni kell.

A tiszteletes arcáról ezeket a szavakat olvastam le.

— Nem bírja tovább. Ő is menekül innen.

Gazdám folytatta:

— Amíg vissza nem jövök Pestről, nem hiszem, találkozzunk. Legyen jó, tartsa magánál ezt a szegény lányt. Ha nem vehetné fel a tanítást, megtértek érte mindent. És adja ki a fizetését, azt a párszáz koronát. Küldhessen belőle valamit a testvéreinek.

A tiszteletes hümmögni kezdett. Egy aktába nézett. Az akta az asztalon hevert. Megszólalt:

— Az ellátás meglesz valahogy. Igaz, hogy mi is csak abból élünk, amit a kert termett. Kenyerünk is van, a buzát még elcsépeztük. Egyebet az ekléziáról is elhordtak az ősszel. De a fizetéssel, a fizetéssel baj van.

— Nincs pénzök, Gábor bácsi?

— Semmi, Ádám. Nem tudom, mi lesz a tanítással. En tengetem magam pénz nélkül is. Mondtam magának, hogy az őszi óta mi se kapjuk a kongruánkat. Az állam megbukott. Nincs segély! Jó. De a tanítóinkat mi fizettük, és most már nincs miből. Az egyházkerület sem folyósít. Uglátszik, minden csődbe került.

Gazdám felállt.

— El kell rendeződjék ez valahogy. Semmi pénzök sincs, Gábor bácsi?

— Egy fillér se. Itt van egy akta a kezemben. Már harmadszor kérdelem benne a főhatóságot, hogy mit tegyek. De válasz még nem érkezett. A levelek, uglátszik, elvesztek.

Az aktát visszadobta az asztalra. Kedvetlen volt. Gazdám megszólalt.

— Mennyivel boldogulhatna, Gábor bácsi? Kéthárom hónapra?

A tiszteletes kinyögte:

— Ha legalább kétezer koronám volna.

— Legyen jó, írjon egy nyugtatványt ötezer koronáról. A Hitelbankba. Majd visszaadják. Százhet a betétkönyv száma. Csinálja valahogy, amíg visszajövök.

A tiszteletes az asztalhoz ült. Irt, felkelt, gazdám kezébe nyomta a tollat.

— Kétezret írtam. Sok pénz ez. Elég lesz. Köszönöm.

Gazdám aláírta a nevét.

— Megyek, Gábor bácsi.

A tiszteletes az asztalra nézett. Visszapillantott gazdámra.

— Ádám!

— Tessék.

— Magának ugye ki kell szállani Kolozsvárt?

— Azt hiszem. Kell legyen valami kirendeltség az engedély láttamozására.

— Ne haragudjon, Ádám! Ha egyébként is ki kell szálljon, vigye be ezt az aktát Kolozsvárra. Ha nem is juttatja kézbe, tudom legalább, hogy a küszöbre jutott. Az iskolasegélyeket kérem benne, már harmadszor.

— Adj a csak ide, Gábor bácsi. Az én leveleim is egy szálig elvesztek. Kezébe adom a püspökének. De most már megyek. Még nem ebédeltünk. Wotan! Kuncogtam. Ujra hallottam.

— Wotan! Gábor bácsi nézze meg, mi van az osztályrészesemmel.

A tiszteletes rámnézett.

— Ejnye, — mondta —, befogtam a sziját az ajtóba.

Rést nyitott. Gazdámhoz rohantam. A tiszteletes tele szemmel nézett utánunk. Világosan láttam a szemében, hogy soha többé nem fog látni már minket.

*

Macskafejekén dőcögtünk. Jobbra magasabb ház tűnt fel dupla földélen. Szemben téglafal. Sokhelyt le volt ütve a vakolat. A függönyök mögött lányok

már nem nevettek és a falon túl se nyeritettek már ménnek. Minden irányba széthordták őket. Kockaköves átjárón csusszantunk át. Gazdám ezt mondta:

— Itt kell legyen.

A kocsi megállt. Gazdámát egy rácsos kapuhoz vezettem. A rácsra bádogtábla volt felerősítve.

Advocat

Dr. Pascu Dumitru

A betűk kopottak voltak. A tábla nagyon régi lehetett. Lépcsőn jött le valaki. Két kezét kabátja zsebébe süllyesztette. Szemét földre szegezte. Borotvátlan volt, szemei be voltak esve, nagyon ki volt merülve. Surolta gazdámát, de nem vette észre. Ezt dűnnyögte:

— Most már hova menjek?

Az üveges ajtó kinyílott. Irodába léptünk. Sok asztal volt benne. Valaki hozzánk jött.

— Az ügyvéd urat tetszik keresni?

— Igen.

— Tessék velem fáradni.

Karonfogta gazdámát és bevitt egy másik szobába.

— Az ügyvéd ur telefonál, tessék helyet foglalni.

Gazdám leült. Egyedül maradtunk. Az ügyvéd háttal állt felénk. Egy falra erősített készülékbe szavakat kiabált. Nem bírtam megérteni az értelmüket. Ezt mondta:

— Ilyet még nem is hallottam. Sze Londonban van... Igen... Igen... Biztos ez?... Igen... Szóval kétségtelen. Ne vedd rossz néven, Pompei, de ez is csak itt történhetik meg. Egy miniszterelnököt... Igen... Igen... Ilyen csufosan... Igen... Mindjárt gondoltam, hogy a... Igen... Persze, hogy ezzel van összefüggésben. Részint örvendek neki. Tudod, Pompikám, rut hála a párttal szemben, azok után, amiket Vaidáék tettek. Éppen velők szemben! És mégis örvendek! Liberális dicsőség legyen ez a földlopás, amit a párt kényszerhelyzetben kezdeményezett s ami miatt az elnökségnek ismételtén bejelen-

tettem a pártból való kilépésemet... Igen... Fiam, én nem tehetek róla... Igen... Bizony negyven éve. De... Holnap? Jó!... Igen... Igen... Bemegyek, bár ahogy látom, ezen senki sem segíthet... Igen... Mondd csak, Pompei! Semmit se tudsz még a határmegállapításokról?... Igen... Igen... Elfogadta?... Tardieut csak... Persze, csak ő informálhatta... Nézd csak! Baj van ezekkel a szerencsétlenekkel, akiket az uccára vetettek. Publikálni kéne. Nem gondolod, hogy aki akarja?... Ejnye!... Igen... El kéne háritsátok legalább ti a szándékosságot... Fúj, Pompei!... Akkor már késő. Ha a terminus letelt és csak azután publikáljátok, akkor szándékosan ütöttétek ki szájukból a kenyeret. Ánnyi koldusbot miatt, azoknak a kezében, akikkel együtt dolgoztunk, a lelkiismeretetek hogy vállalja majd a felelősséget... Igen... Betömiték a fületeket. Pompei! Szégyen-gyalázat!... Ne, ne várjátok. Ti is elvesztettétek minden mértéket a mások jogaival és a magatok becsületével szemben.

Dühösen odacsapta a kagylót a szegre. Megfordult. Ki volt pirulva. Az ovális szemüveg mögött szeme lángot vetett. Kopasz homlokát megtörülte.

— Ocsmányság!

Észrevett.

— Ejnye kérem! Kérem, bocsásson meg.

Merőn gazdámra nézett.

— Hogy is nem vettem észre, hogy bejöttek? Kellemetlen híreket kaptam a bátyámtól. Ebben a percben. A kormányt elkergették. Vaidát! Képzelve, ezt a zseniális embert, mint egy rossz cselédet. Ki hallott ilyet?

Gazdám zsebkendővel törülte a szemüvegét. Az ügyvéd szemébe két sötét kut nézett. Semmit ki nem fejeztek. Gazdám ezt mondta:

— Én kérek bocsánatot. Rögtön ki kellett volna mennem. De nekem...

Visszatette a szemüvegét.

— Láthatja, ügyvéd ur. Én egy nagyon fontos ügyben jöttem, ami egészen elfoglal, sőt majdnem korlátozottá tesz. Megkapta ugye a leveletem?

Az ügyvéd bölintott. Későre jutott eszébe, hogy gazdám nem látja. Gyorsan hozzátette:

— Meg, meg. Persze, hogy meg. Sajnos, minden nap kapok egy ilyen levelet. Sokan személyesen jönnek és kétségbeesett helyzetükben fantasztikus árakat kínálnak csak azért, hogy közbelépjek. Az imént ment el innen valaki, mielőtt a százados ur jött. Felajánlotta a birtokát, hogy mentsem meg felibe. Végül egvharomadával is megelégedett. Ugy kínálta, mint egy ellopott pénztárcát, amihez nincs többé reménye. Ha a latrok zsebéből visszaveszem, megosztja velem. Fogalma sincs, százados ur, milyen megaláztatásoknak vagyok kitéve!

Az ügyvéd felhuzta vállát. Két kezét nadrágja zsebébe tette. Egy köpöcsésére nézett. Gazdám megszólalt:

— Ügyvéd ur! Én nem így terhelem. Sokan nem tudják, hogy a kérés is bánt néha. Én csak azt kérttem és újra nagyon, nagyon kérem, tegyen valamit, hogy elvett földjeinket méltányos arányossággal osszák szét a parasztok között. A szegénységnek nincs hazája, ügyvéd ur. A mi parasztjaink éppen olyan szegények, nyomorultak és éhesek, mint az Önökéi. Azt kérem, arra kérem, hogy abból a földből... a mi földjeinkből, ügyvéd ur, hullassanak valami morzsát a magyar parasztnak is. Azt hiszem, ez a szempont...

— Kérem, — szakította félbe gazdám az ügyvéd —, ne vegye rossz néven. Negyven éve vagyok ebben a házban. Ott kezdtem hátul egy kis szobában, az istálló mellett. Sokat kinlódtam, sokat küszködtem, de gazságokban szempontokat sohasem kerestem. Ebben a mostaniban nem is védhetek. Ez olyan idegen tőlem, olyan furcsa, olyan felháborító, olyan... Százados ur! Semmiféle részem nem lehet benne. Sem pro, sem contra. Nem tehetem, nem tehetem! Értsék meg, hogy nem tehetem! Ne kinozzanak! Menjenek Isten hírével. Ha azért nem becsülnek többé, kerüljenek el. Ugvis azon a ponton vagyok, hogy...

Gazdám nem látta a magából kikelt embert. Maga elé mormogta:

— Nem értem, nem értem.

— Nem érti? Százados ur! Nem érti, hogy ilyen gázságot még nem követtek el? Az az ezer fiskális se követett el ilyet annakidején. Franciaország homogén volt, de itt minden csak a magok bőrére megy. Nem érti, hogy nem keveredhetem bele semmiképpen? Nem érti, hogy kell legyen ebben a megyében egy hely, egy pont, egy nyomorult ügyvédi iroda legalább, ami fertőzetlen marad ettől a sok szennytől? Nem érti, hogy az egész arra megy, hogy itt mindenki felhizzon az Önök elvágott erén? Hogy száz éhes poloskacsápot tapasszanak majd oda. Nem, nem, nem! Értsék meg végre! Ha ebbe az irodába csak egy akta kerül ebből az ügyből, Önök végkép elvesztek. Egyetlen tükör sem marad, amire rá nem lehelltek, az sem marad, amibe belenézzenek és felismerjék magukat az enyémekek, ha egyszer felébrednek. Mert...

Valaki kopogtatott. Görnyedt, száraz ember jött be. Aktát tartott a kezében. Az ügyvédhez lépett.

— Nem értettem meg jól. Felperes a Szilágyi-contra-Marton perben azt mondja, hogy a bivaly ellős volt. Tanukkal igazolja. Kevesli a pertárgy értékét, mert a szaporulatot és a tejhozadékot is elvesztette.

Az ügyvéd elvette az aktát. Beletemetkezett. Az a kis bivalyborju, ami még meg se született, nagyon érdekelte. Mindent elfelejtett. Gazdám felállt.

— Ügyvéd ur!

— Tessék.

— Köszönöm, hogy elhárította a kérésemet. Az ügyvéd furcsán nézett gazdámra.

— Ezért?... Ezért nem jár köszönet.

— Jár, ügyvéd ur. Csak most értettem meg, hogy a hamis cáfolhatatlan, ha azon a meggyőződésen alapszik, hogy igaz. Köszönöm, hogy megmutatta nekem azt a tükröt. Én makulátlan becsületesnek nevezem. Isten vele.

Kimentünk. A kocsinál gazdám ezt mondta:

— Valamit elfeledtem.

Hangosabban hozzátette:

— Mindegy! Menjünk Kéryhez. Te Sanyi! Tudod, hol van a Kéry nagyságos ur irodája?

— Tudom, instálom.

— Oda menj.

Hidon mentünk át. Utána kis téren, uccán. Elöl a falak egy kürt fülsértő hangját pofozták. A keresztelésen Sanyi megállt. Ujoncok vonultak előttünk. Nagyon rongyosak voltak. Egész szakaszok mentek bocsorban. Mások mezitláb. Énekeltek. Péter hátraszólt:

— Nagyságos ur is látja őket?

— Látom, Péter.

— Szeretném látni, instálom, hogy ezekkel mire mennek?

— Hallgass, Péter! Nincs már szükség rájuk. Már mindent elintézték.

Alltunk félórát. A töltelék elfogyott. Tovább mehettünk. A nyomdaajtóban állt a kövér nyomdász. Pápaszemével babrált. Utánok nézett, bement az elnémult gépek közé. Fáradtan szétvetette a karját. Ezt mondta:

— Megettetek! A fene egyen meg benneteket is apróra.

Balra kanyarodtunk. Bolt alatt szűk udvarra értünk. A szomszédból szomorufüz ágai lógtak ide csüggeden. Hiába jöttünk. Kéry távol volt. Egy idős őrök megkérdezte, miért keressük. Gazdám megmondta. Az őrök kezét összezsápta.

— Nagyon nagy dolog. Az ügyvéd ur ugyse járhatná ki. Amig szabadlábban volt, a sógornőjének is próbált utlevelet, de az se sikerült.

— Mondja csak kérem, hol van az ügyvéd ur?

— A tornateremben van.

— Mit mond?

— Nem tetszett hallani?

— Most jövök hazulról.

— Elfogták kérem az ügyvéd urat is. Minden uri embert elfogtak, akinek valami köze volt a régi hadsereghez.

Gazdám a kabátját porolta.

— Mit csinálnak velők?

— Elég csufságot, kérem. Előbb be akarták őket vinni Kolozsvárra, a Fellegrárba. De nem fértek. Ugy-látszik, egész Erdélyből összefogták a volt tisztet. Az idevalókat egy darabig hurcolták jobbra-balra. Aztán bezárták őket a tornaterembe. Nagyon szigoruan őrzik őket, egymás előtt kell végezzék a dolgukat is.

Gazdám nem szólt semmit, de arcára ez volt írva:

— Az élő ellenséget lebecsülni és a halottat megcsufolni...

Legyintett. Ujra kiült arcára valami értelmetlen nagy csodálkozás.

— Mondja kérem, mi lesz az utlevéllel? Hogy kaphatom meg?

— Nagy áldozattal talán. Nagyon drága lesz.

— Ki csinálja?

Az őrök kifujta az orrát.

— Van itt egy taknyos, kérem. Allitóltag joghallgató. Lehet, hogy van két szemesztere, de az sem bizonyos. Most az csinál mindent. De nem ajánlom.

— Miért?

— Utolsó cseppig fej.

Gazdám töprengett. Vállat vont. Azt válaszolta, hogy nem törődhetik az összegekkel. Hol lakik az az ember? Hogy hívják? Az őrök köhintett. Hányinger között kihányta:

— Nusta.

Kocsinkhoz kísért. Menet ezt kérdezte:

— Miért nem repátriáltatja magát inkább, százados ur? Ez ingyen megy.

Válasz helyett gazdám megkérte az őröket, magyarázza meg Sanyinak, hova kell menjünk. Vissza kellett térnünk. A szűk uccában az ablakon keresztül láttam a nyomdászt, amint öklével dühösen ver egy nyomdagépet. Ismét a kis térre értünk. Egy kapu előtt tragacs vesztegelt. A soffőr aludt a volán mellett. Sanyi bevitt az udvarra. Sok üres hordót láttam benne. Kicsiket, nagyokat össze-vissza. Rakásra voltak gurítva. Sanyi szólt:

— Nagyságos ur, balra. Itt a lépcső, amit az

az ur mondott a másik irodában. Az első ajtót mondta, balra.

Mindjárt benn voltunk a szobában. Két ablak nyílt uccára. Az ablakra nagy, pókhálóbetétes recemunka borult. A tulajdonosnak jussa volt, hogy őket az uccáról megcsodálhassa. Butorai is benmaradtak a szobában. De ezeket nem láthatta. Szalonszoba volt.

A fék durván megrántotta gazdám csuklóját. Botlott, talán térdre is esett. Ha kiejt, csuf dolog történik. Utólag is törtem rajta a fejem, mi mehetett végbe akkor bennem. Miért rontottam így rá? Ennyire eszeveszetten? Ilyen ösvadsággal? Sohse ismertem. Csak arra emlékszem világosan, hogy abban a pillanatban, amikor felénk lépett, évszázadok türelmes munkája omlott össze bennem. Ekkora vérszomj? Magam se hittem! Skrofulás torkát láttam csak. Fogaimról is tudtam, hogy gégéjét feneketlenül marcangolják. Gazdám teljes erőből huzott vissza. Ezt kiáltotta:

— Wotan! Van eszed?

Felkelt. Többször csuklójára csavarta fékemet. Megszólalt:

— Bocsásson meg. Nem látom Önt, hogy kicsoda. Kérem, nézze el ezt az inzultust. Nem is értem. Rendkívül értelmes, de, ugylátszik, nem bízhatom benne. Ha bejövök, ezután a száján kosár lesz.

Gazdám megmondta nevét. Figyelt, de nem kapott feleletet. Fiatalember állt előttünk. Dus haja hátra volt fésülve. Arca tele volt heggel. Gödör gödröt ért rajta. Szeme mosolygott. Ezt olvastam benne:

— Jól megy. Ha már ezek is hozzám jönnek.

Gazdám megszólalt:

— Nusta joghallgató urat keresem.

— Én vagyok kérem, de ügyvédjelölt vagyok.

Mi tetszik?

— Kérem, jelölt ur, utlevélre van szükségem, ideutasítottak. Ha lenne szives. Még ma kezembe kell legyen.

— Ön vak?

— Nem látok.

— Akkor könnyen... illetve... akkor talán megszerezhetem. Persze... tetszik érteni. Sok utánjárás-sal, munkával és költséggel.

— Mennyit gondol, jelölt ur, a költségekre? Természetesen az Ön honoráriumát is beleértve.

A fiatalember végignézett gazdámon. Ezt kérdezte:

— Nem hallottam jól a nevét.

Gazdám újra megmondta. Nusta ur nevetett:

— Huszezer korona.

Fékem megrándult.

— Kérem, jelölt ur! Anélkül, hogy a költségek és a honorárium arányával törődnék, meg kell valljam Önnek, hogy ezt az összeget túl magasnak tartom. Hisz egy kis házat lehet vele venni. Kénytelen /vag-
gyok tehát... bocsásson meg, magam nézek utána.

Nusta ennyit jegyzett meg:

— Tessék. Ugyis visszajön.

Kimentünk Sanyiékhoz. A soffőr felébredt és ránk bámult. Mosolygott. Kihajolt a kocsiból és az ablakra nézett. Odafigyelt. Nusta az ablakban állott. A recemunka pókhálóján éhes pók nézett ránk. Rücskös volt, fekete volt, éhes volt. Ugy nézett minket... ő pók volt, mi hálóba tévedt legyek.

Sanyi elindította a lovakat. Mikor a sarokról viszszanézttem, a soffőr a gépet kurblizta. Nusta mellette állt, távolságunkat méregette. Ő is utánaugrott a soffőrnek. A gép berregett. Elszelelt a méntelepnek. A piac sarkán Sanyi ezt kérdezte:

— Hova parancsolja, nagyságos ur?

— Fordulj a Naláczy ur üzletéhez.

Vaskereskedés előtt álltunk meg. Gazdám megparancsolta Sanyinak, hogy vigye be a lovakat a Hungária udvarára és bizza Péterre. Rögtön jöjjön értünk. A megyeházán az ügyosztályokat csak a jó Isten ismerheti fel. Én az új embereket nem ismerem és félős, megharapom őket.

Az üzletben a tulajdonos elénk jött. Kellemes szőke ur volt. Karonfogta gazdámat.

— Isten hozta, százados ur. Rég nem járt felénk.

— Legyen jó, — kérte gazdám —, kerestessen elő egy jó szájkosarat.

A kereskedő előbb rám, aztán körülnézett. Vaskályhák közé cipelt.

— Tessék idejönni, mert...

Ágaskodott és újra körülnézett. Halkan ezt mondta:

— Nagyon sokan vettek kérem szájkosarat az utóbbi időben. Alig van már. Ujra kell rendeljek, mihelyt lehet. Mióta elfogyott, némelyek csontenyvbe szöszt kevernek.

— Mit beszél, kérem?

— Kérem, a kutyák sokat megtéptek közülök. Tudja a fene! Ugylátszik, érzik. Akinak kutyája van, ujabban szöszt kever enyvbe. A kutyákat azzal etetik. Ugy mondják, a kutya fél napig is elkinlódik vele.

Kezével mutatta.

— Amig a szöszt a foga közül kikaparja. Nem árt, de nem harap.

Gazdám kifejezéstelenül nevetett. Ezt válaszolta:

— Kedves Naláczy ur. Tréfálni való a kedvük. Nem jöhetek be anélkül, hogy féltucat viccet ne vinnék haza róluk! Mit ér ez nekünk?

— Könnyitünk vele, százados ur. Egyébként kell legyen valami a dologban, hiszen a százados ur se tett eddig kosarat erre a kutyára. Azonnal hozom.

Elsietett. Mindjárt egy köteg szájkosárral tért vissza. A harmadik talált. Ezt megkaptam! Miatta!

Fölmentünk a főispáni hivatalba. Gazdám pénzt adott egy szolgának. Szobákon vezetett át. Az egyikben egy ur telefonált. Világos szőke, szemüveges ur volt. Vörhenyes angol bajuszt viselt. Egyik kezével az asztalon zongorázott, másikkal a készüléket tartotta. Ezeket a szavakat hallottam tőle:

— ...Mikroszkópunkat... Igen... Magyarország felé... Állatorvos volt itt... Nem! Nem lopta, de elvitte, mert az magyar vagyom...

Az ajtó becsukódott mögöttünk. Az ablak előtt íróasztal állt. Valaki rákönyökölt. Háttal volt felénk, eltakart egy horgasorru fiatalembert, akivel beszélt.

Mikor az ajtót a szolga becsukta, felfigyelt. Ő volt. Nem tudom, megint miért reszkettem. Gödrös képével ránknézett, felhuzta vállát és félrelépett. Az asztal mellett a horgosorru fiatalember vonalzóval suhintott egyet. Az iskola jött ide. Főispáni titkár lett. Ezt mondta:

— Nem adunk utlevelet senkinek. Különben is előbb a szigurancafőnök véleményezése szükséges. Elmehet.

Mikor kimentünk, összenevettek.

A folyosót most jobban megfigyeltem. Tele volt köpéssel. Voltak közöttük összesháradt és felpattogzott, kéreggel bevont, pár napos és egészen friss köpések. Olyik sárga volt, mint a genny, mást kis piros csik színesített meg. Talán mert nagy náthajárvány volt. Lány jött ki egy ajtón. Akta volt kezében. Magas, barna lány volt. Nagy, világító szemei voltak. Ennyit kérdezett:

— Utlevelügyben?

— Igen.

— Volt Albu Viktornál?

— Nem.

— Oda tessék előbb menni. Rajtunk csak ő szokott segíteni. Hagyja a szigurancát.

— Köszönöm. Az Isten áldja meg.

Elsietett, mintha tetten érték volna.

A kapuban így szólt gazdám Sanyihoz:

— Te, Sanyi! A nagynénéd azt mondta, hogy tudsz írást.

— Tudok, instálom.

— Ha tudsz, akkor ügyelj. Itt mindjárt a borbély mellett kell legyen egy tábla. Albu Viktor áll rajta. Oda kell menjünk. Az Albu Viktor ur irodájába.

Odaértünk. Gazdám megkérdezte Sanyit, hogy mi van a táblára írva. Sanyi szótagolta:

— Al-bu, — Viktor no-tár publik.

Bementünk az udvarra. Sanyi szétnézett.

— Nagyságos ur! Csak most jutott eszembe, hogy a piacon minden táblát le láttam tépve. Papirra van-

nak a betük rámeszelve. Ennek a borbélynak itt a kapu mellett gatyavászonra van kitékerve a neve.

Sanyi künn maradt. Ives szobába léptünk. Hizásra hajló ember jött elénk. Nagy, nyílt szemei voltak. Rövid, deres haja csak a kezét ismerte. Fotőjbe ültette gazdámát. Jó meleg áradt szét hangjából a szobában. Ezt mondta:

— Örvendek, hogy szolgálatára lehetek. Bár nagyon rossz percben érkezett. Az új prefektus átvette már a hivatalát. Mindent átrendezett. Mi ki vagyunk téve, úgy hiszem jó időre. Az erdélyiek csak addig voltak jók, de hiszen tudja ugye?

Elmélázott. Nagy szemei jósággal néztek a semmibe.

— Várjon csak! Ez mégse ok arra, hogy Önnek ne segítsek. Ismeri Szálvánt? Ő az ő emberük. Kezdetől fogva is az volt. Jól vagyok vele, most, hogy hatalmon vannak, semmibe se kerül neki. Ha akarja, idekéretem. Biztosan megteszi.

Gazdám nem engedte. Kér, tehát ő megy oda. Ha most is a Kossuth-uccában lakik, megkapja. A közjegyző irt egy pár sort. Átadta gazdámnak.

— Azt hiszem, elég lesz. Ha nem volna, kérem fáradjon vissza.

Lementünk az uccán. Csengő csengett. Egy udvaron sovány lányok szaladtak. Némelyek a pubertás korszakán innen, mások már túl voltak rajta. Kiváncsian néztek egy szőke, májfoltos asszony felé, nevettek rajta és összesugtak. Az asszony a kapuban állt. Ráncos, bő ruhát viselt. Mikor eléje értünk, szemét előttünk is lesütötte. Évek óta tanítja a lányokat ebben az iskolában. Nem jutott eszébe, hogy a terhesség neki se lesz mindig pünkösdi királyság. Szégyelte magát. Esküt tett. Sok szemrehányás érte ezért.

A Pósta-hidon öreg ur állt. Odatámaszkodott a karfának. Dombra bámult, egy villát nézegetett. Vadászkabátja felső zsebében megtapogatott valamit. Atmentünk a másik oldalra. Nagyobb házhoz értünk.

— Itt kell legyen, — mondta gazdám.

Bementünk. Hátul az udvaron egy ajtó felett ez

állt: Iroda. A nagyorru, sánta ügyvédnek volt az irodája. A tárgyaláson láttam utoljára, mikor ékes nyelven védte azt a veszett ügyet. Ép lábával a másik helyett is lépett. Leültette gazdámát. Átfutotta a közjegyző levelét és szürke szemével élesen ránk nézett.

— Rendben van, — mondta. — Be kell mennem Kolozsvárra. Egy fellebbviteli tárgyalásra. Ezek az agrárperek egészen kimerítenek. Ezért személyesen nem mehetek fel. De irok egy levelet az új szigurancafőnöknek.

Gazdám aggódott. Szálván megnyugtatta.

— Egészen nyugodt lehet. Teljesen kezemben van az az ember.

Pár sort irt egy névjegyre.

— Egészen nyugodt lehet.

Visszatértünk. A hidon kis csödület volt. Egy ember feküdt a földön. Valaki sörtés vadászkalapot, botot vett fel a földről.

— Csányi Béla! Három hónapja lakik a feleségével a konyhában.

A posta előtt ezt hallottam még.

— Vége.

A vadászkabátos öreg ur volt, akinek az elébb a szive fájt, mikor elrekvirált villáját nézte.

Fölmentünk a szigurancára. A főnök elolvasta Szálván levelét. Elpirult. Még fiatalember volt. Ezt mondta:

— Azonnal.

Kitépett noteszlapra valamit irt. Ideadta.

— Fogja! Azzal is megindokoltam, hogy nem láthatott semmit. Mióta vak?

— Tizenhatban vesztettem el a szememet.

A főnök megnyugodott. Ezt a tanácsot adta:

— Ha a prefektus nem akarná kiadni, mutassa meg neki, hogy vak.

Visszamentünk a főispáni titkárhoz. A titkár durván ránkkiáltott:

— Mondtam, hogy nem kap utlevelet. Mit alkalmatlankodik itt annyit?

Gazdám ezt jegyezte meg:

— Az engedélyhez szükséges vélemény itt van a kezemben. Kérem, jelentsen be a prefektus urnak.

— A méltóságos urnak nincs ideje. A magok számára egyáltalában nincs. Takarodjék el innen.

Az ajtóhoz ment. Kikiáltott a szolgának:

— Vidd ki ezt az embert és többet ne engedd be.

Ujra a kapuban álltunk. Dél elmúlt. Gazdám tehetetlenül körülnézett. Megszólalt:

— Te Sanyi! Hány óra lehet?

— Dél elmúlt, instálom.

— Akkor nézz a lovakhoz. Itassátok meg őket. Ha faltatok valamit, gyere fel a bankhoz. A templom sarkánál. Ha eddig el nem késtem. Wotan, vezess a bankhoz.

A piacra mentünk. Az emlékoszlop előtt rezesbanda játszott. Pattogva ütöttek egy dobót, de a dal lényegéből nem tudták kivenni a suttogó hangot. Román tánc-dal volt. Cselédek táncoltak papokkal. Sok uriaszony, nemzeti viseletben táncolt katonákkal. Többet közülük láttam már. Egy teltkeblű barna hölgyet óriási ülepéről egész világosan felismertem. Valami nemzeti ünnep lehetett. De ez nem volt biztos. Hisz egy idő óta folyton ünnepelnek.

Ódon templom állt fölöttünk. Hátat fordított a zenének és a látványnak, amit nem értett. Kisebb tornyok közt merev gombostű hegyelt az égnek. Kövei között ágyugolyó és sok réteg történet volt. Ugy nézett rájuk, mint a kővé vált végzet.

Egy ajtó mögött olló csattogott. Ezt hallottam:

— Minden tekerő főispán lesz.

A bankhoz értünk. Két üvegesajton mentünk át. Az ajtók maguktól csapódtak be. Fehér márványlap sarkán vén bakfis állt. Boglyas haját és mélyen kivágott bluzt viselt. Álmos szemmel nézett ránk. Ezt kérdezte:

— Kit tetszik keresni?

— A vezérigazgató urat kéresem.

— A tornateremben van.

— Ejnye, — mondta gazdám tünődve. — Sze Sándor nem szolgált.

— Nem szolgált kérem, de szolgálhatott volna. Mindenki veszélyes.

Felvette harmonikázó bőrtáskáját. Minket elfelejtett. A táskában pénz volt. Kenyeres kofák viseltek ilyen a hasukon, régen, ahol a kenyérért sok pénz fordult meg.

Előre vezettem gazdámát. Nem szereti, ha megállok vele. Így nem nyomja annyira tehetetlensége. Egy barna asszony a pult mögül kinyújtott kézzel ezt kérdezte:

— Ujitani tetszik?

— Nem, köszönöm.

Az asszony lejárt váltók közé hajolt. Haja fekete volt. Erősen fénylett. Biztosan festette. Gazdámát tovább vezettem. Ujjaival megérintette a kályhasarkot. A kályha stilusos volt, egy párkány vezette. Térdével mindjárt hozzáért a fásládához. Azt hitte, szék. Ráült. Balra egy lány nagy könyvbe nézett. Törékeny lány volt. Ősz szálakkal volt tele a feje. Ugylátszik, valami csapás érte. Mindhárman tisztességesek és fonnyadtak voltak. Egy bak-majom zsebetett kézzel járt körülöttük. Fekete haja hátra volt fésülve. Nyakán sötétkék máslit viselt fehér habbal, kézelőjében eperszemet. Fekete, düledt örményszemével ránk is nézett. Gazdám várt. Csönd volt. Szemben a falon, két ablak között beteg óra ketyent. Az uccán egy kocsis szürke lovat vert. Eltelt pár perc. A szomszéd szobából kijött valaki. Kurta ősz haját, pápaszemet viselt, nagyon egyenesen járt, gerince fájhatott, vagy nyársat nyelt. Gazdám előrenyújtotta a betétkönyvet. Elvette, feje fölé emelte, megcsóválta fejét.

— Mindenki kivesz. Mennyit parancsol?

— Harmincezret.

A pénztárhoz ment. A boglyas asszony táskája után nyult. Maga elé tette, mint egy kincset. Pénzt olvasott ki belőle. Gyakran köhintett. A pénzt a könyvre tette. Felénk kiáltott:

— Itt a pénze.

Odamentünk. Gazdám aláírt valamit. A pennát nyújtotta.

— Legyen jó, mondja meg, mennyi van még a könyvemben.

Az asszony affektált álmos szemével a könyvecskebe nézett.

— Még van negyvenhétezer. De ha így megy...

— Köszönöm, — szakította félbe gazdám. — Nagyon kérem, legyen figyelemmel. Valamelyik nap bejön tőlünk a tiszteletes. Mondja meg neki, hogyha én késnék és pénzre volna még szüksége, jöjjön csak ide. Itthagynom a betétkönyvet. Adjanak ki az aláírására, amennyi csak kell.

Elmentünk. Csak azt nem értettem, miért járt gazdám itt olyan bizonytalanul. Ingoványon érezte magát. A sarkon Sanyi állt. Kitekert nyakkal a csókákat nézte. Hozzánk jött. Gazdám figyelt.

— Eltakarodtak a piacról?

— Senki sincs rajta, nagyságos ur. Bementek az Unióba. Péter bá azt mondja, bangetteznek. Engem is hittak.

— Mér nem mentél, Sanyi?

— Tőlük mehettem volna. Nem vették észre, mi fajta vagyok. De ide kellett jöjjelek.

A kocsihoz mentünk. Péter egy darab málét evett. Kivette, ami a szájában volt és elém tette. Megszólalt:

— Intézett, nagyságos ur?

— Keveset, Péter. Csak azt tudtam meg, mennyit kell fizessek.

— Ugy látom, instálom, nekik ezután minden bangettet mi fizetünk meg.

Gazdám felült a kocsira. Kivett két tojást az ülés alól és megitta. Én kenyeret kaptam szalonnadarabkával, amit Julika tett az utra. Nem nyulhattam hozzájuk szájkosaram miatt. Tünődtem rajta. Valaki megszólalt:

— Küldjek ki ide egy ebédet?

— Köszönöm, már ebédeltem.

— Azért kérdem, mert be nem vihetem.

Jól csiszolt, szép barna ember volt. Kissé előre hajolt. A tulajdonos volt. Megfontoltan körülnézett,

az istállóba is bement, ugylátszik, ott is sejtett valakit, akinek ki kéne küldje az ebédet. Menet észrevett, hogy a kenyérrel kinlódom. Rám mutatott és ezt mondta Péternek:

— Vedd le azt a drótot a kutyátokról. Nem látod, hogy nem ehet?

A konyha felé ment. Péter bambán szétnézett.

— Wotan! Csak nem fogtak meg a sintérek?

Megtapogatta a fejem. Odaszólt Sanyinak:

— Te, Sanyi! Gyere, nézd meg, mi az isten lova van ezen a kutyán?

Gazdám közbelépett. Megmondta, hogy a fejem bubján kell legyen egy csat. A kosártól megszabadultam és eddegélni kezdtem. Péter a kosarat tapogatta figyelemmel. Az öklére huzta. Állán is megpróbálta. Ezt mondta:

— Nagyságos ur! Nekünk nem találtak ki még ilyen kosarat?

Gazdám elgondolkozott. Messze nézett.

— Még nem, Péter. A mi szánkra később kerülnek kosarak. Majd ha már nem bírjuk visszatartani a mondanivalónkat. Paragrafusnak hívják azt a kosarat Péter, amit majd ránk raknak.

Gazdám fáradt volt, mégis elmentünk. A rece-munka pókhálóján Nusta gödrös képe elénk nevetett. Várt. Gazdám odaadott tíz darab ezrest. A többit, ha dolgát végezte. Ezt kérdezte:

— Hol kapom meg és mikor?

— Nusta vigyorgott. A pénzt nadrágzsebébe gyűrte. Gondolkozott. Szája füléhez futott. Valami ötlete támadt.

— Igen! A kapuban. Várjon csak. Inkább benn az udvaron. A ferencesek ajtajában. Hatkor. Biztosan kész lesz.

Az uccán megparancsolta gazdám, hogy vezessem a tennisszertérhez. Nem tévedhettem, valamikor sokat jártunk ide. Eltöltöttük az időt, amíg egy toronyóra az ötöt kiverte. Visszamentünk a kocsihoz. Gazdám meghagyta Péternek, hogy készüljenek, ha a hatot

verni hallják. Lehet, hogy akkor elindulhatunk. Rám-szólt:

— Wotan, gyere csak velem. Most én vezetek.

Kimentünk a kapun. A gyógyszerár mellett öreg koldus állt, födetlen fejjel. Vastag hályog volt szemén. Kék csuprot tartott a kezében. Meghallott.

— Dicsértessék az Urjézuskrisztus.

Kövezett udvaron árkádhoz értünk. A lépcsőnél gazdám elengedett. Ezt mondta:

— Maradj itt, mindjárt jövök.

Bement a templomba. Nagyon szereti ezeket a régi szerzetes templomokat. Hallottam egyszer beszélni róluk, mikor a németek valami nagy dómot lőttek a háboru alatt. Ezt mondta valakinek: — Mekkora kár! Akiben a vallásos költészet iránt valami érzék van, azt a katolikus templomok misztikus hangulata akaratlanul is el kell, hogy bájolja. Volt idő, mikor sokat foglalkozott templomi dolgokkal. De ez rég volt, én nem éltem akkor, azt hiszem ő is nagyon ifju volt.

Az óra hatot ütött. Gazdám kijött. Felettünk vécsernye-harangok kondultak. Szétgurultak az udvarban, mint ezüst pénzék. A hivek szállingózni kezdtek. A gvárdián nagyböjti misét tartott. Husvét hete volt.

A lépcsők tetején álltunk. Járdaszélen. Szembe velünk a hályogos öreg már elhelyezkedett. Himbált egyik lábáról a másikra. Kék csupra ott volt a kezében. Ha jött valaki, feléje nyujtotta. Közvetlen mellénk bűdös öregasszony ült le a földre. Felsorakoztak még egynehányan. Két gyerek, egyik féllábbal, másik fékélyekkel. Egy öreg béna a földön csuszott elé bőrrel foltozott fenekével. Mind idejöttek, hogy kiteregessék szétrongyolt testüket a könyörületnek. A templomba sűrűn jöttek. Többen ránéztek, megcsóválták a fejüket, elképedtek, a templomajtóból is visszanéztek. Öreg asszony jött sok puderrel. Egy fiatal nő kíserte. Sötétké, galléros felöltő volt a vállán. Papirpénzt vetettek. Egyik jobbra, a másik balra. Ugylátszik, így osztották be. Hozzánkérték, ránéztek, észrevettek, összecapták a kezöket. Az öregasszony szinte a lépcsőre esett. Nyögött.

— Istenem, Istenem.

Az ajtóból ennyit hallottam.

— Biztos, hogy ő volt, keresztanyám? Uristen, vajjon miért jött ide?

A sekrestyés az ajtót betette. A litánia elkezdődött. Senki se jött már. Csak társaink számolták szuszogva filléreiket. Vártunk. Hallottam még, hogy benn egy közös imát zümmögnek. A járdán újból lépések kop-pantak. Nusta jött. Nevetve magyarázott valamit egy lánynak, amit a lány sokáig nem értett meg. A lány egyszer ezt mondta:

— Hogy lehet ennyire kegyetlen?

Urilány volt. A zátonyon vergődő faj szét-tiport virága. Szép bőre volt, szépek voltak a lábai, örült a háborúnak és annak, ami következett, mert ezer okot talált, hogy ne neveztesen prostituáltk. Nusta gazdámhoz lépett. Hang nélkül a lányra nevetett.

— Jó estét. Itt az engedélye. Nyugodtan mehet vele. Én is belátom, hogy drága, de ahogy vesszük.

Gazdám pénzt olvasott. Ezt kérdezte:

— Kérem, Nusta ur! Ki biztosít arról, hogy jó az utlevele? Amint látja...

Nusta közbevágott.

— Afelől nyugodt lehet. Nem számíthattam arra, hogy itt egyedül vár meg. Bennünk is van kérem becsület.

A lány arcán mély száanalom merült fel. Olyan volt ez a száanalom, mint mocsáron a virág. De rövid-életű is volt, mint a tiszavirág. A pillantás szétrepde-sett, előbb a pénzre, aztán a gesztenyefa ütköző leve-leire.

— Nézze, már rügyeznek, — mondta és elment.

Visszatértünk a kocsizhoz. A lovak be voltak fogva. Hazafelé jobban ügettek. Mire megérkeztünk, mégis este lett.

A fenyők között emberek rejtőztek. Inkább érez-tem, mint láttam őket. Nyugtalanul fészkelődni kezd-tem. A lépcsők előtt az öreg Andrist vettem észre. Fekete kalapját kezében tartotta. Ez valamennyire

megnyugtató. Hozzávezettem gazdám. Az öreg megszólalt:

— Isten hozta, nagyságos ur.

Gazdám megrezzent.

— Maga az, Andris bá? Ejnye! Szinte elfeledtem, hogy ezt is elintéztem. Azaz... Baj van, Andris bá.

— Engedelemmel, csak nem kergette ki a nagyságos urat is?

— Nem, Andris bá. Nagyobb a baj annál. Jobb lett volna, ha kikerget, de elvállalja az ügyüket. Egyedül ő segíthetne, de fél a korpától. Félti a becsületét, Andris bácsi.

A fenyők alól emberek jöttek ki. Előrenyújtották csontos fejüket. Kalapjukat kezökben tartották. Gazdám odafigyelt.

— Kik vannak itt, Andris bá?

— Mink vagyunk, instálom. Ahányan vagyunk, mind itt vagyunk.

Láttam, hogy gazdám megdöbbent. Andris folytatta:

— A tanyánál gyülekeztünk, instálom, de a csend-örök szétkergettek. Azt mondták, ne várjuk úgy, mint a fejedelmet. Pedig mi csak el akartunk bucsuzni a nagyságos urtól.

Gazdám mégjobban meghökkent.

— Mit beszél, Andris bácsi?

— Ne titkolja a mi becsületünk elöl, nagyságos ur. Tudjuk, hogy holnap elmegy.

Csend lett. Gazdám arca elfintorodott. Halkan kérdezte:

— Ki mondta magoknak ezt? Ezért jöttek?

— Ezért instálom. Tudtuk mi azt, hogy a nagyságos ur rajtunk nem segíthet. Azt akartuk, hogy a bajban ismerjen meg minket. És ha elmegy...

Gazdám dacos lett. Gögösen ennyit kért:

— Azt hiszitek, hogy én is úgy megyek, mint a többiek?

Az öreg Andris alázatosan felelt:

— Nem tudhatjuk, instálom, hogy mit tervez. Csak

azt tudjuk, amit mink tudunk. Az Isten áldja meg. És vezérelje szerencséivel.

Gazdám eltakarta arcát. Sötét volt. Így is látszott, milyen torz grimaszokat vet. Próbálta összeszedni magát, de nehezen ment. Végre kinyögte:

— Andris bácsi! Igaz, hogy elmegyek. Hátha segíthetek valamit. Ha haza tudnám hozni... Ő nem ismeri ezt. Nem szereti ezt a földet. Ő az egészért dolgozik. És ezalatt elveszítjük ezt. Nem érzi! De én érzem, Andris bácsi. Én nem hagyom. Érti Andris bácsi? Ha beledöglöm, akkor se hagyom ezt a földet. Értsétek meg ti is. Haza kell hozzam őket. Muszáj utánok menjek. Induljatok haza és feküdjetek le. Haza hozom őket. És ki ne merje tátani valamelyik még a száját, hogy itthagynom ezt a földet és itt hagylak titeket. Most pusztuljatok innen.

Gazdám kilépett. Az öreg Andris ennyit mondott még:

— Az Uristen áldja meg, nagyságos ur, hogy nem hágy el minket. Mert ha a nagyságos ur is elhágy, minket a fene megevett.

Ezen az éjjel sokáig nem hunytam le a szememet. A békák szerenádjakkal gyötörtek. Azon törtem a fejem, vajjon mindenütt van-e béka, ahol víz van, vagy csak ott van béka, ahol víz is van. Reggelig se tudtam tisztába jönni ezzel.

IV.

— Jó reggelt, nagyságos ur. A vonatot tetszik várni?

— Igen. Adott már jegyet, Sándor?

— Jelzett, instálom, de még nem adtam. Nem igen kérnek jegyet mostanában.

— Hiszem. Nincs kedve utazni senkinek, Sándor.

— Tévedni tetszik, nagyságos ur. Többen utaznak, mint régen, de jegyet csak a miénkek váltanak.

— Hogy-hogy?

— Azt mondják kérem, az övék a vonat. Az igazgató ur eleget magyarázta nekik, hogy ez nem államvasut. Nem értik. Két kalauzt még az elején a strekkre dobtak. Azóta az igazgató ur is békét hagy a személyzetnek. Pedig az igazgató ur. Tetszik ismerni!...

— Elég baj, Sándor. Adjon csak nekem két jegyet Kolozsvárig.

Az ör szemet meresztett. Körülnézett.

— Ugy látom, egyedül van a nagyságos ur. Kinek parancsolja a másik jegyet?

Gazdám fejemre tette kezét.

— Ennek, Sándor.

Sándor fejet csóvált és bement. Kis ablak mögött valami nyekkent. Két zöld jegyet hozott a kezében.

— Tessék, nagyságos ur. Az ünnepekre tetszik menni?

— Dehogy, Sándor! Kinek van kedve ünnepelni?

Sándor a kemence felé nézett.

— Én is mondtam kérem az asszonynak. Biza nincs ünnepre való idő ma. De nem nyughat. Már éjjélkor felverte a házat, hogy ő dagaszt. Apósomékhöz megyünk, a Szilágyságba. Én is hallom nagyságos ur. Jön a vonat.

Táskánkat felvette az asztalról. A töltés szélére vezetett. Ezt mondta:

— Tessék csak nyugodtan maradni. Majd én...

A levegőt rekedt fütty hasította. A vonat lassított. Így is óriási erővel szivott magához. Félre kellett néztek, mert a kerekek szédítettek. Egy ablakból valaki kinézett. Felénk intett. Eltűnt az ablakban. Sándor ezt mondta:

— Ide tessék.

Ajtó nyílt ki. Intett az elébbi urnak, a táskát utánunk dobta. Lábunk alatt kerekek nyikordultak meg. Már mentünk, észre se vettem, ugylátszik, a vasutnál még nem változtattak a régi személyzeten. Az idegen ur fülkébe vezetett. Térdigérő fekete kabátot viselt. Egyik lába kissé ixelt. Kövérkés nagy teste, jóságos gyermekarca, szürkészöld, mosolygó szeme volt. Ma sem értem, hogy lehetett ilyen nagy embernek olyan gyerekesen nyílt és őszinte tekintete. Leültünk. Hallgatott. Gazdám is csak ennyit mondott:

— Köszönöm.

Megesik. Idegenek kéretlenül is segítenek néha. Vannak, akik ismerik, milyen szép látvány a kéz, ha elfogad. Gyors tempóban oszlopok csapódtak hátra, több domb alól valaki lassan huzta ki a földet. Elhanyatlottak. Az idegen ur gazdámát fürkészte..

— Nem ismer meg?

— Nem. Kihez van szerencsém?

— Azonnal megmondom, de előbb időtöltést szerzek Önnek. Tisztán azért beszélek, hogy hallja a hangomat. Hogy visszaemlékezzék. Gondoljon vissza...

Gazdám a fejét csóválta. Hiába! A hangok csak azóta vésődnek fülébe, mióta így jöttünk haza. Csak azóta emlékszik mindenre vissza. Ami addig történt, abból semmi se jut az eszébe, minden pontatlan, minden hiányos. Az idegen ur gyermekszemével gazdámra mosolygott.

— Hogyne jutna? Várjon, segíték. Beszterce, mozgósítás, jó tanács a Fa uccában egy...

Gazdám közbevágott:

— Egy fiatalembernek, amit az nem fogadott meg. Ön az? Milyen szerencse! Hova megy?

— Mondtam, hogy megismer. Kolozsvárra megyek.

Szórakozottan hozzátette:

— Valami fontos egyházi ügyben.

Gazdám megmondta, mi járatban vagyunk. Utlevelet kell láttamoztassunk, egy levelet is be kell az igazgatótanácshoz. Ezt kérdezte még:

— Kérem, tiszteletes ur! Egyházi életünkre csak-ugyan olyan katasztrófális hatása van ennek a helyzetnek? Vagy egyelőre csak népoktatásunknak vége?

A tiszteletes megtörölte homlokát. Az ajtó felé nézett.

— Bizony kiszámíthatatlan és sötét jövő előtt állunk. Egyházunk eddig olyan mértékben részesült állami támogatásban, amilyen sokoldaluan és áthatóan részt vett az állam építő munkájában. Az erdélyi református egyház ebben a tekintetben valóban feladata magaslatán állt. A legnagyobb baj itt van. Mert ebből a sajátos munkamegosztásból, — amely lényegesen különbözik a külföldi protestáns egyházak államhoz való viszonyától — egyházunkra nézve, pénzügyileg olyan függő viszony fejlődött ki, hogy az állam bárminő krízise, az egyháznak is krízise egyúttal. Az állam esetleges katasztrófája pedig minket temet el elsősorban. A haldoklás megkezdődött az iskolákban. Állami fizetéskiegészítés nélkül lelkészeink se bírhatják sokáig, ha így marad...

Valaki elment az ajtó előtt, benézett, figyelt, továbbment. A tiszteletes ezt mondta:

— Azt hittük, visszatér hozzánk. Olyan nagy kedvvel jött annakidején közénk. De ez a háború... Gazdám legyintett.

— Engem is elintézett, tiszteletes ur.

— Ugy látom — mondta a tiszteletes körül nézve —, most is érdekli még a sorsunk? Szívesen tájékoztatnám, különösképpen mert Pestre megy. Figyelmében kell ajánlanom azonban, hogy a vonat, az ucca, minden nyilvános hely, tele van ázsán-provo-

katörrel. Mindenütt őrzik a magyar ajkak fájdalmas nyögéseit és feltörő reménységeket csalnak ki belőlük. — Sokan kerültek így a Fellegvárba. — Eddig egyedül ültem a szakaszban. De most már törődni fognak velünk. Tulajdonképpen nevetséges, megszégyenítő is, de nem látok jobbat. Rendőrcsizmák taposnak szivünkön. A csizmák nagyon sárosak. Alkalomadtán vegyük fel... igen... az jó lesz! Szükség esetén vegyük fel olykor Niebergall fonalát. A »Praktische Auslegung des Neuen Testaments« nyomán. Emlékszik még rá?

Gazdám emlékezett az elméleti részre. Sokáig hallgattak. Most, hogy fedezéket kaptak, nem beszéltek. Valami nyomta őket. Vashidra értünk. Szürke épület előtt megállt a vonat. Az épület erősen meg volt rongálva. Feltüzött szuronnyal katonák ténferegtek a sínek közt. Nem volt feladatuk. Pusztá létezésükkel undorítottak. Az épületen kinyitottak egy ajtót. Népség tódult ki rajta. Robajjal estek a vonatnak. Elárasztották, nem beszéltek a nyelvünket, elé ennyien vajjon honnan kerültek? Azt hiszem, Szamosujvárra mentek.

Hátrébb csendörök vittek két megbilincseltet. Mutogatták, tussal, térddel taszigálták őket, nevettek. Két hölgy furakodott be. Selyembe voltak öltözve. Ledobták magokat a nyuzott ülésre, teleszájjal lármázva beszéltek, hibásan egy-egy francia közhelyet szurtak közbe. Az egyik ráütött az ülésre.

— Te, Lucia! Neked nincs meleged?

— De! Téged nem szorit? Vessük le.

Egybehangzóan intettek, lehúzták cipőiket. Lucia maga mellé tette őket az ülésre. Észrevett.

— Nézz oda!

Sötétén végigmérte gazdámát és a tiszteletest. Tisztában volt. Orrán facsart egyet.

— Mégis csak disznóság! Ezekből már utazni se lehet. Ha a kalauz jön, kidobatom őket.

Beszélgettek. Luciától megtudtam, hogy a másik Livia. Ő fog kidobatni minket. A vonat elindult. Még jöttek néhányan bilincsben, de ezek lekéstek. Futó-

lag láttam az arcukon a kétséget, nem tudták busuljanak, vagy örüljenek-e a késésnek. A völgy kiszélesedett. Bejött a kalauz és kérte a jegyet. A két hölgy egymásra nézett. Livia ránk mutatott.

— Előbb dobja ki őket.

A kalauz megismételte:

— Kérem a jegyeket.

Gazdám a tiszteletessel átadta a jegyet. A kalauz kezében szerszám csettent.

— Kié a harmadik jegy?

— Vezetőmé, — felelte gazdám. A kalauz tisztelgett. A hölgyekhez fordult:

— Kérem a jegyeket.

Nem voltak jegyek. Livia azt mondta, hogy a jegy felét megfizették volna tringeldnek, de mivel nem dobott ki minket, semmit sem fizetnek. Menjen, fellebbezze meg. A kalauz becsukta az ajtót. Tovább ment. Livia huzott szoknyáján egyet.

— Hallottad, hogy csak magyarul beszélnek? Ennek is kitöretem a nyakát az urammal, csak haza jöjjenek. Már soknak kitörte.

Vidáman beszélgetni kezdtek. Többször hallottam emlegetni Gyerlát. Lucia Szamosujvárt kiszállt. Kezében vitte a cipőket. Ugylátszik, utálta őket. Ezt sugta vissza:

— Pá, drágám! Vigyázz, hogy Kluzsig ezek a farkasok meg ne egyenek.

Ugylátszik, Kolozsvárt Kluzsnak hívják. Gazdám megszólalt:

— Mi hír van, tiszteletes ur, a Bocskai-réven?

A tiszteletes töprengett. Gazdám másként kérdett:

— A vár tornácon kakukol-e még kakuk-madár?

A tiszteletes elkapta a feldobott követ. Így felelt:

— Kamrába zárták a kakuk-madárt. Német kakuk volt, igen jól visszaadta a »kakuk«-hangot.

— Ugy! A virágok mögött zsoldár zeng-e még?

— Nem. A vár urát és a vár urnőjét a konyhába száműzték.

— Poétikus két öreg volt, — mondta gazdám és

elgondolkozott. Livia éberén figyelt. Gazdám tovább kérdett:

— A három hajót mikor látta lenn?

— Mult héten láttam őket. Sok matróz tolong a fedélközben.

— Odaát a vasfüggöny mögött az archon mit csinál?

— A nyári akolba költözött.

— A Pallas uccát mondja még meg.

— Elöntötte az ár.

Livia bosszusan kiment. Gazdámnak elváltozott a hangja.

— És ez mindig így lesz!? Hallom, a szászok már elhelyezkedtek.

— Azt hiszem, törököt fogtak...

Fiatalember jött be. A tiszteletes hozzátette:

— Mint Niebergall a normával a gyakorlati egzegézisben.

— Én se hiszem — mondta gazdám —, hogy ezután ezzel az ő gyakorlati célzattal telített evangéliumi ideáljával néhány évig, egy életen át, boldogulni lehet. Különben is a lényeg azon dogmatizmustól mentes föltételen fordul meg, hogy...

Teológiai csökevényekbe ereszkedtek.

Mikor felébredtem, vak-váltón dübörgött a vonat. Beszédükből még ezt jegyeztem meg:

— Nekem ez az utlevél most mindennél fontosabb. Ne vegye rossz néven. Hangjára nem emlékszem. Ez a mai utazás olyan bizalmatlanná tett. Rég nem törődtem én Niebergallal, tiszteletes ur. Ön azt mondja, hogy egy óra múlva utlevelem a Király uccában lesz. De hátha nem lesz?

— Biztosan ott lesz.

— Hiszem, hiszem, de... tudom, hogy a bizalmatlanság milyen csuf förgeteg, de... megérti ugye? A helyzetem kívánja ezt. Valami... valami... istenem milyen borzalmas kín ez. Valami biztosítékot kérek.

Gazdám feszülten figyelt. A tiszteletes meghökönt. Két ujjával homlokát érintette. Arca mindjárt

ujra mosolygó gyermekarc lett. Gazdám felé nyujtotta kezét. Fölfelé tenyérrel. Ezt mondta:

— Tessék.

Gazdám nem volt tisztában. Várt. A tiszteletes megismételte.

— Tessék. Vegye el. A zálogot.

Gazdám keze bizonytalanul mozdult előre. Tiszta, jószágos és áldást osztó kezet fogott meg. Megnyugodott.

— Köszönöm, tiszteletes ur. A bizalom tényleg a lelkek tavasza.

A vonat megállt. Mikor a kijáró felé sodródtak, az állomás sarkán láttam Liviát. Kézzel mutatott minket egy cigányképű embernek. Habzott a szája.

— Gyanus kutyák. Valami várról és kakukról beszéltek. Tartóztassák le őket.

Az ember nem dült be. Nagyon megszokta ezeket a jeleneteket. És már a foglyok sem értek. Az ajtóban zavarosarcu detektívek figyeltek. Megnyugodtam, mert mindenkit gazembernek tekintettek. Konflisba ültünk. A tiszteletes ezt kiáltotta utánunk:

— Király ucca. Püspöki palota.

Széles, egyenes uton kocogtunk fel. Az ut lankásan emelkedett. Kétoldalt sok viskó volt és néhány jó épület. A viskók ritkábbak lettek. Hid elé értünk. Torlódás volt előtte. Kávészin ruhában rendőr állt a hidközépen. Gazdám megkérdezte, miért megyünk ilyen lassan. A kocsis vállat vont.

— Itt is ellenőrzés van. Azt mondják ugyan, hogy a hid miatt, de ez nem igaz.

Köpött. Hozzátette:

— Inkább a cigányoknak adták volna instálom Kolozsvárt.

Átesusztunk a hidon. Balra tér nyílt, de mi előre mentünk egy uccatorkon. Sok üzletet láttam benne. A régi cégtáblák egytől egyig le voltak tépve. Ennek a régi, kedves városnak a teste tele volt sebekkel. Mindenütt vérzett. Piacra értünk. Középen szép templom állt. A templom mögött bástyát, rajta szobrot

vettem észre. Két ur állt a park mellett, a szobrot nézték, beszélgettek.

— Vajjon ezt miért nem rombolták le?

— Ez más! Ez nagyon értékes. Meghamisítják a történelmet, hogy egészben lophassák el.

Balra tértünk. Tágas uccaközépen duzzadó fehér szoknyákban zöldséget árultak fehérnépek. Hova rejt-hették hajfonatukat? Lehet, hogy levágták, mert a rendőrök nagyon szimatolták a szalagokat. Szalag nélkül inkább nem viselnek haját. Egy kofa-állás felől szifkok zuhantak. Rendőr fiatal lányt ütlegett. A lány sirt. A rendőr kezében bünjelek voltak. Retkek. Piros és fehér hónapos retkek, zöld levéllel. Szűk uccában kanyarodtunk be. A templomban miséztek. A kocsis ezt morogta:

— Franc essen a béletekbe.

Fogalmam sincs, mire érthette. A kocsi cakkot vágott. Macskakövekre tértünk. Döcögtünk rajta egy darabig. Egyszer a ló megállott.

— Itt vagyunk, instálom.

Sárga ház előtt álltunk. Ugylátszik, ez volt a püspöki palota. Gazdám meghagyta a kocsisnak, hogy várjon. Tiszta kapubolton mentünk át. A kertből ör-mény lány jött felénk. Ugy láttam, nagyon hiu volt, többször végignézett a mellén. Így szólt:

— Édesapámat keresi?

— Igen. Kezét csókolom.

— Lenn van az igazgatótanácsban. Jobbra. Második ajtó. Jó napot.

Felment a lakásba. A lépcsőről visszanezett, sajnálta gazdám, amiért nem látja. Kis szobába léptünk. Asztal mellett sovány öreg számokat irt egy aktára. Szemüvege fölött ránknézett, pennával egy ajtóra mutatott. Bementünk. A szoba tágas volt, négy ablak nyílt az uccára. Hosszu asztal mellett rövidlátó ember ült. Az írást gyakran orrához emelte. Észre-vett, a sarokba mutatott, ezt mondta:

— Nagyon el van foglalva. A teológiai taná-rokat is várja.

Az ajtó nyitva volt. Karosszékből kis fekete

ember ült, aranykeretes pápaszemmel. Aktát tanulmányozott. Későre pillantott fel. Nagy, sötét szem villant ránk. Felkelt, megszólalt:

— Csakhogy visszajöttél.

Homlokára tolta a szemüveget, megfogta gazdám kezét, arcába bámult, ennyit kérdezett:

— Fiam! Mi történt veled?

Gazdám szomoruan legyintett. Szék után tapogattott. Leültek. A kis ember nyakába huzta fejét, nyakára cokat vetett, bólintott.

— Bizony, bizony! Azt hittük, visszajössz. Vártunk valamit tőled.

Nyelvével halkan csettintett. Ennyit hallottam:

— Ez is elveszett.

Előrehajolt.

— Mondd! Mihez kezdesz?

— Nem tudom, — mondotta gazdám. — Meg kell mentsem a földjeinket, a nagyapám földjeit. Nem hagyhatom őket.

— Hány holdatok van?

— Kétszázhatvan.

Behunyta egyik szemét. Pontra célzott. Cigaretta sodort. Ujjai feketék voltak a nikotintól. Rágyujtott Magának mondta:

— Még ha latifundiumok volnának. A tisztviselőket gerincen törték. Most ti következtek. Kis egyházi földjeinkkel. Tizenöt-husz holdak. Végül az iparosok tűnnek majd el és a magyar földmivesek.

Kinézett az ablakon.

— A magyar rög meghalt. És ezt a temetést senki se látja.

Sokáig nézett az asztalra. Halkan kérdezte:

— Miért jöttél, Adám?

Gazdám kivette a tiszteletes kérvényét. Átfutott rajta. Az ajtóhoz ment. Valakinek köszönt. Kiszólt.

— Te, Károly!

A vaksi ember odadöcögött. Átadta neki az irást.

— Válaszolatok el. Ugyanazt.

Visszajött.

— Mondd meg szóval is az öreg Gábornak. Az

iskolánkat ne engedje, ne engedje, ne enged-jé. Ha nincs pénzök, induljon kéregetni. Kolduljon! Koldulja össze azokat a filléreket, mert ha az iskoláink is elvesztek, minden elveszett. Értsétek meg, ez az utolsó sánc! Magyar kenyér már nincs. Ha ezt is beveszik, magyar szó se lesz. Akkor ránkcsapták a koporsó-fedelet.

Fel-le járt a szobácskában. Izgatott volt. Bajuszát rágta.

— Te visszamész most?

— Nem, én Pestre megyek.

A kis embernek összecsuklott a válla. Feje félrebillent. Fekete szakállába mormogta.

— Ez is elmegy.

— Rövid időre megyek, — mondta gazdám. — Utlevél van a kezemben.

A kis ember felfigyelt. Érdeklődés sugárzott át a szemüvegen.

— Végre egy, aki vissza is jön.

Az ajtóhoz ment, feltolta a szemüveget, szétnézett.

— Laci, kérlek!

Testben és lélekben kiegyensúlyozott, borotvált képű ur jött be. Szemüveget viselt. Mikor ránéztem, az jutott eszembe, hogy a habitusát mindenki maga szerzi meg. Rendkívüli nyugalom volt ennek az embernek minden lépésében. Meglátta gazdám, megismerte, összeszorított, keskeny szája félre nyílt, kezefogott vele.

A kis ember gazdámra mutatott szemüvegével.

— Ádám kimegy Pestre. Mit szólsz hozzá? Kivihetné a levelünket. Ki kell már juttassuk valahogy azt a levelet a konventhez. Meddig maradsz kinn, Ádám?

— Nyolc-tíz napig.

Gazdám szemére néztek. A kis ember halkan csettintett. Félszemmel célzott. Megcsóválta fejét.

— Csak ő kaphatott utlevelet. Mit szólsz Laci a levélhez?

Az akta előkerült. Vastag szemhéjak megmozdultak. Ős nyugalommal tartotta a papírt maga elé. Az

asztal lapjához támaszkodott. Nyakát kurtán görbítette. A papírt letette. Jellegzetes mozdulatot tett fejével. Hangjában nemesfémek ötvözete csengett.

— Ebben a formában nem tartom helyesnek. Azt hiszem, elég lesz, ha csak a legszükségesebb marad benne. A közalapi segélyek, a nyugdíjintézet és hogy milyen alapból pótoljuk a hiányzó iskolasegélyeket. Egyebet semmit. A határon kellemetlensége lehet.

— Ezt a külföldi akciót nem gondolod?

— Nem! Nekik is kell legyen annyi eszköz. Azt is kell tudják, hogy ebben a nagy elszigeteltségben mi is kezdünk valamihez.

A kis ember átadta a levelet.

— Légy jó, dolgozd át az egészet. A többiek megjöttek?

— Még nincsenek itt valamennyien.

Kiment. Azon törtem a fejem, hogy lehet valakinek a járásában ennyi jellem. A kis ember cigarettát kínált.

— Mindjárt kész lesz. Légy szives, juttasd el valahogy a konventhez. Mondj el mindent. Mondd meg azt is, hogy kiküldöm külföldi embereimet, mihelyt lehet. Hátha a protestáns egyháznak valamit segítenek. Mondd el Adám ezt a nagy szerencsétlenséget.

Gazdám azt válaszolta, hogy mindent elmond, amit csak tud. Persze, ő semmit sem látott. Csak annyit mondhat el abból a tengerből, amit maga körül olykor megérezett. De talán ez is elég lesz. Talán megértik ezt a rettenetes nyomoruságot.

Lépések kongtak. Valaki a lépéseiben is beleürítette magát. Az irat kész volt. A kis ember feltolta szemüvegét. Összehuzott szemmel nézte az iratot. Csettintett.

— Ird alá, Laci.

Ha jól láttam, Laci szokatlanul nagy R-et vetett. Apró betűk következtek. A vastag szemhéjjak újra leereszkedtek. Befelé nézett. Ceruzát vett a kezébe. Csontfelét állához tette. Röviden a papíron játszott vele. Ugy láttam, kacskaringókat irt le. Talán betűk

voltak. De lehet, hogy csak játszott, ez nyilván szokása volt. Gazdám a levelet eltette. Elbucsuzott. A kis ember megjegyezte, hogyha választ nem hoz, tudni fogja. Ebben az esetben egyházáért el kell határozza magát az utolsó lépésre. Kikisért bennünket.

A nagy szobában többen voltak. Csak egy fiatal embert figyelhettem meg. Csikos nadrágban volt és mosolygott. Vörhenyes, angol bajusz, a mosoly arcára fagyott. Mellényzsebéből fekete szalagon aranypénz fityegett. Hüvelykét gomblyukába szurta. A kis emberhez lépett, előrehajolt.

— Méltóságos uram, a montpellier-i...

A kis ember türelmetlen mozdulatot tett. Tüstént visszament szobájába. A fiatalember körülnézett. Ezt mormogta:

— Fait accompli.

Ugylátszik Franciaországban tanult, erre még emlékezett. Vette kabátját, magasra emelte testes orrát, sértődötten elment. Lehet, hogy gyomorbaja volt és senkit sem szeretett. Az ajtóban szinte beleütődött a beszercei tiszteletesbe. A tiszteletes mosolygott, vállat vont, szerte-szét hajlongott, gyermekszemével mindenkit felkeresett, átadta az utlevelet, visszakapta a zálogot.

Kimentünk az állomáshoz.

*

A perrónon ácsorogtunk egy darabig. Gazdám a teremőrt hangjáról megismerte. Jegyet váltatott vele. Két helységnevet emlegettek, de csak a Biharpüspöki névre emlékszem. Mindjárt berontott egy vonat. Valahogy mi is felfértünk. Füttyöt hallottam, egymásra buktunk a kocsiban. Darabig rángattak, ezen a vonalon már az államvasutak jártak. Szemügyre vettem utitársainkat.

Egy hölgy és egy agyonborotvált ur csöndesen viselkedtek. Ugy emlékeztem, mintha valahol láttam volna már őket, vagy legalább fényképeiket. Egy szőke földbirtokos két bőröndben cipelte, amit meg-

mentett. Valahonnan a Maros mellől jöhetett. Két fiatalember diskurált még a fülkében. A hosszú ut szénporos zsiradékától voltak terhesek. Egyébként is hamvas-varjakra hasonlítottak, ötven lépésről károgtak, hadonásztak, valahonnan a Balkán végéről jöhettek, nagyon jókedvűek voltak. Kibeszélhették magokat, mégis meg kellett tudjuk, hogy kicsodák, öt perc alatt. Nagyváradra mentek. Egyik pénzügy-, a másik kereskedelmi iskola-igazgató lesz. Uglátszik, képesítve voltak, mert gyakran ránk néztek és többször hangsúlyozták, hogy jól ismerik a négy alapműveletet. Egyik végignézte magát.

— Csak egy a bökkenő, — mondta. — Az éjjel sem aludtam miatta. Mondd! Milyen ruhát kell viseljek, ha pénzügyigazgató leszek?

A másik kacagott.

— Bolond vagy! Nem leszel, hanem vagy! Bemégy egy ruhásboltba! Na! Az ember feltalálja magát. Egyszerűen kérsz egy pénzügyigazgatói ruhát.

Biharmegye pénzügyeinek vezetője megnyugodott. Hátradőlt, körülnézett, képzelt pénzügyigazgatói ruhájában feszengett.

A vonat rohanva ment, fák, falvak, hegyek omlottak vissza. Nem tudom, miért siettünk annyira. Ugy tűnt fel, mintha a kocsikban olyan terű lett volna, amitől valakinek sürgősen meg kellett szabadulnia. Emelkedőben voltunk. Megebédeltünk. Táskáinkból gazdám két nyers tojást ivott, én sonkaszeletet ettem kenyérrel. Julika rendezte így el.

Bejött a kalauz. A jegyeket kérte. Tőlünk ötöt kapott. Az igazgató urak mellényzsebükbe nyultak. Odaadtak száz-száz koronát a kalauznak. Tovább beszéltek. A kalauz a pénzre nézett. Keveselte.

— Nem elég.

A pénzügyigazgató rászólt:

— Takarodj innen. Galactól idáig titeket már ötször kicseréltek. Azt kívánjátok, hogy folyton fizessenek?

A kalauz zsebre vágta a pénzt. Továbbment. Mindjárt hallottam, hogy vontatva kiáltja:

— Huedin.

A földbirtokos kinézett az ablakon. Megszólalt:

— Ugylátszik, Bánffihunyad.

Rángattak, tovább rohant velünk a vonat. Falvak tártultak elénk. A falvak megváltoztak. A borotvált-képű ur ezt sugta partnerének:

— Kalotaszeg.

Dombok, fák, hidak, új falu következett. Ablakok nyíltak ki. Minden ablakból integettek. Mások is kinyuított karral, egész testtel lendültek utánunk, arról a helyről, ahol munkában értük őket. Asszonyok, férfiak, öregek, nagyok, gyerekek. Integettek, integettek, integettek. Miért integettek? Három gyerek, háromszin ruhában miért szaladt össze? Összefogódzva a színek mit jelentettek? És ezek a falvak miért hasították szét ágylepedőiket? Vásznakon minden kis ház előtt iromba betűk integettek: Isten veled, Isten veled, Isten veled!

A mozdony lihegve rohant előre. Fekete héjják, vastag füstkarikák csaptak a képére. Ugylátszik, erősen fűtöttek. A kocsiiban három ember sirt. A hölgy arcáról sok festéket mostak le a könnyek. Könnyei peregtek, az ablakra ejtette kezét. Integetett.

— Kalotaszeg, Kalotaszeg, Isten veled, Isten veled!

A kékesre borotvált ur szégyelte a könnyeket. Talán mert ezek igazi könnyek voltak. Arcáról ezt olvastam le:

— Egy országot egy — darab kenyérért!

A földbirtokos arcára szorította zsebkendőjét. A zsebkendő megtelt.

Miért sirtak ezek? Ugy sirtak, mintha örökre elvesztettek volna valamit, ami kimondhatatlanul drága volt és amit halálosan szerettek. Gazdámra néztem. Semmit sem látott, de megérezte a hulló könnyeket. Tudta, miért peregnék. Ezek itt új hazát keresnek. Arca grimáaszokat vetett.

Szűk völgybe kerültünk. Alagutakon mentünk át. Egy állomáson két név esett a fülembe. Mielőtt megjegyezhettem, a földbirtokos az ablakon át kezével

az oldalra mutatott. Az oldalon két paraszt csuklott görnyedten a rögökre. A birtokos ezt mondta:

— A tavalyi bontás itt-ott kisarjadt még, ha tüzet raktak is felette. De a két-, hároméves törésben már kipusztultak a gyökerek.

A kocsik erősen megrándultak. Elvágattunk. A nagy aratás két szerencsés szüretelője a takarékpénztár, a szeszgyárak és egy szálloda jövedelmét osztotta fel. Egy üvegputát is nagyon emlegettek. A hegyek elmosódtak. Nagyobb állomásra futott a vonat. Valaki hangosan okáda:

— Orádea.

Váradra érkeztünk. Mozdonyt cseréltek a hátralevő pár kilométernek. A régit tuleröltették, ezzel sietni többé már nem lehetett. Tovább mentünk. Végtelen síkság ölelt a mellére. A vonat megállt. Szuronyerdőtől voltunk körülvéve. Hodályba lökdöstek. Megkezdődött a vámvizsgálat.

Alacsony pultra teregettük holminkat. Marcona vámörök özönlöttek el. Olyanok voltak, mint vérebek, ha velök vért szimatoltattak. Szavak hullottak.

— Ennyi ruha!

— Nincs egyebem. Csak ez a kis fehérruha.

— Két rend. Férjes asszony maga?

— Színésznő vagyok.

— Ugy? Két rendet vihet. A többiért vámot kell fizessen. Odabent van egy diványunk...

A fal mellett más asszonyt nyaggattak.

— Mit visz ezen kívül?

— Nincs egyebem.

— Ne tagadja. Kell legyen még valamije. Ennyivel senki sem indul el.

— Nincs kérem egyebem.

— A testén kell legyen!

— Nincs.

— Emelje fel a szoknyáját.

— De kérem... Istenem... Emberek maguk?

— Kuss! Emelje fel!

— Tessék.

— Még feljebb.

Az asszony összeesett. Mindenki reszketett. Egyik véreb kidobálta táskánkból a sonkaszeleteket. Tenyerén latolta a tojásokat.

— Ezekért vámot fizet.

Kezébe vett egy pár cipőt. A talpakat nézte.

— Ez nem volt viselve.

Gazdám megkérdezte, hogy milyen tárgyra érti ezt.

— Maga vak? Ezt a cipőt csak szemszurásból huzta fel.

— Lehet, hogy nincs széttaposva — mondta gazdám —, de nem járhatok folyton egy cipőben.

— Ne hazudozzon. Mondja meg, hogy ki akarta sinkofálni ezeket a cipőket. Tudjuk, hogy a nyomorultaknak odaát cipőjük sincsen.

Kivett a táskából egy necesszert. Gazdámra nézett. A pult alá dobta. Egyik cipőt talpához illesztette.

— Talál, — mondta és a cipők is a pult alá kerültek.

— Ezekért a tojásokért pedig vámot fizet. Tizenhárom tojás, husz koronájával, ötszáz korona.

Valaki ezt kiáltotta:

— Négy lépést hátra. Levetni a cipőket. Testmotozás lesz. Ha valakinek dollárjai vannak, adja ide őket. Most még kap félárfolyamot érte...

A cipők lekerültek. Mindenki tántorgott, az emberek támogatták egymást, senki sem akart leülni a földre. Harisnyákban ácsorogtak a cipők előtt egy darabig. Egy vámőr szabályos dikicset tartott kezében. Több cipőt felfeszített, talp alá dugta ujját, kíváncsian belenézett. Pénztárcák kerültek elő, papírok, fényképek, némi pénz hullott a földre. A jegygyűrűk vám alá kerültek. Aki nem akart megválni tőle, ezer koronával kellett megváltsa darabját. A nők kezökbe temették arcukat, vonaglottak az idegen, szennyes ujjak alatt, görcsösen felzokogtak, néhányan elájultak.

Ezen is átestünk. Széles képpel hivatalnok ment el mellettünk. Lapos, kék sapkájára aranyzsinór volt kötve. A vámfőnök lehetett. Ránk nézett:

— Vegye le azt a szemüveget.

Gazdám levette. A főnök valami drágakövet sejtett mellette. Csalódottan tovább lépett. Visszafordult, észrevett.

— Magáé ez a kutya?

— Az enyém.

Visszatért. Darabig fürkészve méregetett. Szétnézett. Intett a többi pribéknek.

— Gyertek csak ide.

Többen odajöttek.

— Meg kell emelgetni ezt a kutyát. Már halottam ilvet. Hátha aranyat nyeltek vele.

Kerülgettek, próbáltak megfogni, szemembe néztek, nem mertek. Gazdám vállat vont.

— Lehet, hogy megfizethetetlen ő nekem. Aranyból van így, ahogy látják. De arany nincs benne egy uncia sem.

Többen csóválták fejüket. A főnök legyintett.

— Lári-fári! Mindenki hazudhatja ezt. Nekem első a kötelességem. Az írásaiból úgy látom, visszajön, bár... Hagyja itt a kutyáját.

Vak félelem rázott. Gazdám megsimogatott.

— A kutya elpusztul, mihelyt én távol leszek. De ettől eltekintve, tehetetlen vagyok. Tapodtat sem mehetek nélküle. Ha gondolják, itt maradok vele pár napig. Ellenőrzésre.

A főnök arcából azt láttam, hogy gazdámat nagy számárnak tartja. Segédeivel szó nélkül továbbment. Mindenki felhuzta cipőjét. A szétdobált cók-mókot úgy ahogy összegyűjtötték. Sok künn marad, gyűrött állapotban nem ment a helyére. Egy vámőr fejével integetett a színésznőnek. Valaki gazdámhoz lépett. Ezt sugta fülébe:

— Ötezer korona.

— Mit mond?

— Azt, hogy ötezer korona, ha a kutyát vinni akarja.

Kis szobába mentünk. Tényleg volt benne divány. A jegypénztár előtt menet, a tolongásból ez csapódott még hozzám:

— Persze, hogy magyar szerelvény. De van még két kilométer a határig. Sohasem leszünk túl rajta, amíg egy fillér...

Kinyílt az ajtó. Gazdám fizetett értem ötezer koronát. Nagyon resteltem, hogy ennyi bajt szerzek neki, felöltött, vajjon nem volna jobb nekünk meghalni?!

Szuronyerdő közt taszitottak egy szerelvényig. A kocsik kopottak, de tiszták voltak. Észrevétlenül surrantunk tovább, a hanyatló nap nyomán. A vonat búgott, valamit tétovázott, a síkság előtt állt, mint nagy tü szívébe szurta magát.

A kimerültség álomba nyomott. Egy nagy állomáson gazdám magához kéretett egy hivatalnokot. Kihajolt az ablakon, odaadott egy kartonlapot.

— Kérem, legyen jó, adja fel ezt a táviratot.

A hivatalnok elvette a lapot, belenézett, tisztelgett:

— Azonnal továbbítom.

Sarkonfordult. Hordár sietett arra, egyszerre lépett a hivatalnokkal, gazdám nem vette észre, hogy a hivatalnok is eltűnt az állomás irányában. Tárcájából pénzt vett ki. Kinyújtotta az ablakon.

— Ebből kifutja?

Kislány érintett kezéhez poharat.

— Artézi, de csak két korona.

Gazdám visszaült a padra. A szomszédban lépések döngtek. Az ajtót valaki berugta. Sastollas főveg volt rajta, felelőtlen különítmény volt, szét-nézett, sziszegett:

— Itt sincsenek.

Meglátott minket, gazdám megszólította.

— Nem láttak itt kérem zsidókat?

Gazdám azt felelte, hogy rég volt, mikor az emberek között ő különbséget tett. A főveges dühös lett, jobban gazdámra nézett, bosszusan továbbment. A szomszédban hallottam, hogy ismételte:

— Nem láttak itt kérem zsidókat?

A vonat továbbment. Esteledett. Gazdám kihajolt, a napot kereste. Érezte, hogy a nap már lement. Eltelt vagy két óra. Messziről valami derengett.

Megérkeztünk!

Mindenütt lámpák égtek. Boltozatos üvegtető alatt álltunk. Mindenki egy kormos üvegfal felé sietett. A falban villanyóra világított. Többen ránéztek. Az óra alatt volt a kijárat. Nagy zaj volt, többen meglöktek. Gazdám feszülten figyelt. Várt valakit, de senki sem érkezett.

— Uglátszik, nem adta fel.

Hordár után kiáltott. Valahonnan előkerült egy.

— Hányas maga?

— Nyolcvankettős.

— Van még vonatja?

— A ceglédi jön be egy negyedóra múlva,

— Eléri. Vigyen el minket a negyvenhatos megállóhoz.

Elvette a táskát.

— Tessék csak utánam jönni.

A falban lámpa volt. Megnézte alatta a táskát. Láttam a sapkáján, hogy a számot fordítva mondta. Gazdámra nézett, a kijárat felé tekerte nyakát.

— Erre tessék, — mondta hangosan és zaj nélkül eltűnt a vágányokon. Megálltam. Gazdám belém ütődött. Figyelt.

— Hol van?

Kiáltott:

— Nyolcvankettős hol van?

Várt. Bosszusan mondta:

— Wotan! Hozd vissza azt a táskát. De a gazembert ne bánts!

Fékestől vetettem magam utána. A nyomorult a vagonok közt bujkált. Felborítottam, visszavitettem a táskát.

— Jól van, Wotan. Menj csak a többi után. Vigyázz, ez is beteg ország, nem gyógyultak ki még mindannyian.

Lépcsőhöz értünk. A zaj rendkívüli volt. Nagyon sokan tolongtak. A járda hullámzott.

— Balra tarts, — mondta gazdám. — Nem tudnád, hol van a negyvenhatos végállomás? Jártál te itt már.

A tömeg ritkulni kezdett. Mindenki abba az irányba tartott, hol legsűrűbbek voltak a lökdösések. Vaskerítés mellett mentünk el. Egy nyitott ablakon át hallottam, hogy több asztalon levelet bélyegeznek. Az épület mögött állt egy negyvenhatos. A kalauz, mint egy csónakba, besegítette gazdám, körülnézett, megsimogatta fejemet:

— Mindegy.

Gazdám két vonalat kért. A kocsi kétszer csengetett és himbálni kezdett. Gyorsan mentünk egy csuf, sötét uccán. Balra, fal mögött vonat jött szembe. Biztosan a ceglédi vonat jött be. Többször megálltunk. Kanyarodtunk, még szűkebb uccákon jártunk. Kiszélesedett helyen élettelen figurákat láttam. Ugy rémlett, mintha emberek volnának, de mégsem azok voltak. Emberek nem lehettek ennyire merevek és holtak. Tovább vágattunk. Ujra szűk uccán zakatolt velünk a villamos. Az ablakra kis térkép volt ragasztva. Csak most vettem észre, a csonka ország térképe volt odaterítve. Négy sarka ki volt gyulladva. Ezeket a szavakat olvastam róla: »Voulez-vous quatre Alsace-Lorraines?« A kalauz kiáltotta:

— Lövölde tér.

Leszálltunk. A régi szép fasor kinyílt előttünk. Az este enyhe volt. A fák leveleztek. Az ablakok ki voltak tárva. Nyugodtan vittem gazdám Félix villájába. Otthon éreztem magam. Jobbra, a tulsó oldalon valami cukrászda volt. Robajjal téptek fel rajta egy ajtót. Többen kiszaladtak a járdára. Ennyit hallottam:

— Legyen eszök. Hátha nem?... Tévednek! Ismerem őket.

Többen ezt kiáltották:

— Hallgasson! Az orrára nézzen!

Felgyürt gallérral fiatalemberek két boldogtalant ütlegettek. Az egyik elesett. A másik kitépte magát kezükből. Ingujjban rohant a lutheránusok templomának. A Damjanich uccából vágatva jött le egy villamos. Nekirohant, rávetette magát a pótkocsira. Az ugrás rossz volt, de azért ott ragadt. Szívesen

kapaszkodott a lépcsőbe, mint egy pióca. A villamos elrohant. Lecsüngő lábait a kövezet teljesen össze kellett, hogy ronsolja.

Gazdám feszülten figyelt. Nem látta egész tisztán a képet, annyit mégis kivett, hogy a földre tiport, szerencsétlen ország tehetetlen és vak dühében a saját mellét tépte.

Sokáig csengetett a villa kapuján. Senki sem hallotta. Lehet, hogy aludtak, de az is lehet, hogy a tulajdonosok távol voltak és még nem jöttek haza.

*

Gazdám még aludt, mikor Márton a teát behozta.

— Maga úgy kényeztet, Márton, mint régen. Pedig sok mindenhez vagyok hozzászokva. Milyen idő van ma?

— Szép időnk van, nagyságos ur. Boldog vagyok, hogy kiszolgálhatok tőlünk valakit, a méltóságos ur soha sincs idehaza.

— Mondja csak, Márton! Biztosra várja?

— Sürgönyözött, instálom. Be kell fűtsek a szobájába.

— Márton! Magán még mindig érzik az erdélyi szag. Miért nem bontotta fel az én táviratomat?

— Nem vagyok, instálom, felhatalmazva. Csak a...

— Ejnye! Rég van itt maga. De honnan tudhatta, hogy a kettő közül melyik a nagybátyám távirata?

— Az ember megérzi ezt, nagyságos ur, mikor a gazdája... Mindig tudom, instálom. Csak a méltóságos ur parancsait szabad felbontsam.

Márton tett-vett, gazdám kitakarított ruháit megsimogatta. Deres fejét felém fordította.

— Ugy látom, nem sok hust eszel. Az este nem gondoskodhattam rólad, de ezután minden nap hust kapsz. Itthon ebédel a nagyságos ur?

— Itthon, Márton. Nem fontos, amit nekem ad, de Wotanra vigyázzon. Lássa jól el.

— Ismer ő engem, instálom. Ha felkél a nagyságos ur, a fürdőszobában minden a helyén van.

Gazdám megfürdött. Lementünk a lépcsőn. Alapos sétát tettünk a ház körül. Minden helyén volt, csak a börszékek voltak nyuzottak, néhány értékes képet, butort is hiába kerestünk: hiányzottak. Egy üres vitrin felett kép lógott. Gazdám a vastag festéket tapogatta.

— Ezt a kis Rembrandtot vagy itt feledték, vagy lebecsülték.

Legyintett. Mormogta:

— Félix megusztta. De a nagyapa földjeit a világ összes Rembrandtja sem pótolhatja.

Márton ajánlkozott, hogy elkísér. Gazdám elháritotta. Azt mondta, tudja az utat és én jól hallgatom a kommandóra. Végimentünk a fasoron, bejárat kaptunk a Ligetbe, jobbra tartottunk kanyargó utakon. Munkások csemetefákat öntöztek. Ugy bántak velök, mintha sebekre tennének új kötéseket.

Sinekhez értünk. Villamos jött, megállt az uccakeresztezésen. A kalauz bekiáltott a kocsiba:

— Hermina ut.

Senki sem szállott le. A csengő csengett, a koci öklendezett és továbbment. Mikor az uton átvágtunk, gazdám rádobbantott a járdára.

— Itt, itt gyilkolták meg.

Hársfával szegett uccába léptünk. Sok üres telek tátongott, az elmúlt öt év alatt nem építettek. A sarkon nagy, szürke ház, vakolatlan falaival hiába várta a tetőt.

Öreg ember csoszogott előttünk. Pecsétes kabátja térdén alól ért, előregörnyedten elvesztett tárgy után kutatott, kopott táskát lógatott, középen esernyőt fogott. Félsguszó hálnak látszott. Lehet, hogy elvek embere volt. Valakiből ez buggyant ki:

— Né, éppen olyan, mint Bobi!

Lány volt, halkan nevetett. Gazdám megemelte kalapját.

— Bocsásson meg, szeretném tudni, hogy hol a huszonegy.

— Éppen oda megyek. Tessék velem jönni.
Rám nézett, nagyon kis keze volt, megsimogatta a fejemet.

— Milyen szép kutya ez.

Gazdámra pillantott, összerázkódott.

— Háboruban volt?

— Ott.

— Hol sebesült meg?

— Flandriában.

Sóhajtott:

— Istenem, mennyi felé hurcolták el a mi katonáinkat?!

Elgondolkozott. Halkan hozzátette:

— Minden ország ismeri a sirokat, ahol a fiai vannak és tudja, mért vannak. Csak mi nem ismerjük és tudjuk a sirjainkat. Nekünk egy nagy, közös sirunk van: Európa.

Sarokházhoz értünk. Gazdám a hangot felitta. Bemutatkozott:

— Ki maga?

Szürke kis veréb koppant a járdára. Nem! Az embernek neve sem több, mint egy rongy ruha. Bementünk a házba.

Kifogástalan ur jött elénk. Gazdámra nézett, semmi sem kerülte el a figyelmét, pillanat alatt mindent felfogott és tökéletesen megértett. Átfutotta a kolozsvári levelet. Szeme az aláírást és a kacskaringókat fogta. Ezeket mondta:

— Az a körülmény, hogy Ön hozta ezt a levelet, teljes őszinteségre kötelez. Jobb, ha az ember tisztán látja a szerencsétlenséget, ha az már ugyanis bekövetkezett. Ennek a borzasztó katasztrófának van egy jellemvonása. Senki sem tudja Európában, hogy mit jelent. Nincsenek tisztában vele. Nem állnak velünk szóba. Senki se hallja segélykiáltásainkat. Nem értik, hogy nem az ezer éven át vagdalt és marcangolt nyomorult testünk fáj, hanem a lelkünk megmentéséért küldjük szét segélykiáltásainkat a világba. A magyarországi református egyház megteszi azt, ami módjában van, amit emberileg ennek a gyűrűnek szét-

feszítésére tehet. Embereink egy szálíg künn vannak a protestáns országokban. Éjt is nappá tesznek, de... az egy Hollandián kívül...

Odakünn csengettek. Legyintett. Megtörölte fejébubját. A földre nézett. Csendesen hozzátette:

— Nagyon félek. Hiszen ha ez a hétmillió magyar mind vándorbotot venne a kezébe és Európa minden ajtaján csak ennyit sugna be: mentsétek meg lelkeinket, — ebbe is évek telnének bele. És idő nincs, egy országhatár öt perc a trianoni békekonferencián. Elvették a Délvidéket, Nyugatmagyarországot, a Felvidéket. Testünk-lelkünk egyaránt szét van tépve.

Gazdám megrezzent.

A zömök, hideg ember kiegyenesedett. A szavai izzottak.

— De ez a megcsonkitott ország mégis rendbe fog jönni. Béna testével itt fog vergődni Európa lelkiismerete előtt, hogy ha egyszer felébred, jóvátehesse azt a hibát, hogy vak dühében egy ártatlan népet keresztre feszített. De addig... addig tudniok kell, kérem, mondja meg Erdélynek, hogy rajta csak a mindenható Isten és a saját lelke segíthet.

Gazdám felállt:

— Köszönöm az üzenetet Erdély számára. Erdély csak annyit mond, hogy két-három év alatt, az irtásban a gyökerek is kivesztek. Isten vele.

A zömök, értelmes ember meghökkent, sohase látott még irtást, csodálkozott, a képet vagy megértette, vagy nem értette meg. Kikisért a folyosóra, beszólt egy szobába:

— Kérem, Jolánka! Legyen jó, kísérje el a százados urat a villamos megállóig.

Mikor a sarkon jobbra fordultunk, nyugodt, mély hang szólalt meg. Az égzengés jutott eszembe. Magas, barna ember jött, volt valami a hegyek méltóságából benne, ami sehonnan se volt kölcsönkérve. Ezt dörögte:

— Jó reggelt!

— Jó reggelt, méltóságos ur, — mondta a lány.

Továbbmentünk. Gazdám mormogott valamit. A lány csodálkozott.

— Jé, megismerte! Egyébként nem csodálkozom. Lehetetlen őt összetéveszteni. Képzelse, csuf kampanyt indítottak ellene, amiért különvéleményt jelentett be a zsidókérdésben. Ha ő se volna...

Legyintett.

— Senki se érti meg, hogy a megcsapolt magyar kalvinizmus kapuit miért nyitotta meg a zsidóknak. Nem elég, hogy reántapostak, mi is szabdaljuk egymást. Maguk ezt nem tudják. Maguknál mindig más levegő volt. A zsidók még hagyján! De a klerikálisok ránk is csuful kárognak már. Rebesgetik, hogy ezt a szerencsétlenséget arra használjuk fel, hogy előretörjünk, mint a mohácsi vész után. Tessék erre jönni. Itt folyton jönnek.

A tulsó oldalra vitt. Az elhagyott járdára odaköszönt egy alacsony, fehérszakállas embernek. Napbarnított, szeplős bőre, fekete pápaszeme volt, öreg feje reszketett.

— Jó reggelt, kegyelmes úr.

— Mi van itt magoknál, — kérdezte gazdám. — Ezek mind idejönnek?

— Igen. Rendkívüli ülés van. Próbáljuk felvenni a presbiteri világszövetséggel a szálakat. Háttha ők segítenek? Ez ma Magyarország külpolitikája. A külügyminisztérium nulla. De ránk se figyelnek, csak a hollandok. Egyedül ők támogatnak minket. Ó, ha tudná, milyen derék emberek ezek a hollandok. Tessék vigyázni, vége a járdának!

Uttesten mentünk át. A megálló mellett volt egy vak trafikos, egy illatszertár és egy központi tejcsarnok.

— Hova tetszik menni?

— A Ferenciek-terére.

Megsimogatott, jött egy harminchatos villanyos, ez jó volt, felültünk, a villanyos velünk együtt elvágatott.

A Ferenciek-terén, a sarkon, vak koldus ácsorgott. Katonaruha volt rajta, gazdám surolta:

— A Szénássy üzletét keresem, kérem, ha ideje van, vezessen oda.

— Nem tudom hol van — mondta a katona —, én vak vagyok.

Egy cserkészgyerek odafigyelt, megfogta gazdám botját:

— Tessék velem jönni.

Boltba vezetett. Gazdám pénzzel kínálta a gyereket, de az nem fogadta el. Nagy kartonlap-rendelést csináltunk, kaptunk egy segédet, a segéd a megállóhoz vezetett. Mikor a kocsiban ültünk, gazdám fejemhez hajolt. Ezt sugta fülembe.

— Wotan! Nem nekünk való ez.

A körutsarkán a kocsinkban egy katona összeesett. Szeme kifordult, szája tajtékot vert, kezei ökölbeverődtek. Vergődött, csikorgó foggal bugyborékol, habosan szűrte:

— Hurrá, hurrá, hurrá.

Félrehúzódtak tőle. Valaki ezt mondta.

— Epilepszia...

— A háboruban szerezte...

A villamos továbbment, zsibvásáros uton mentünk fel. Alig volt kinyitva üzlet. Több kapu alatt láttam, hogy cipőfűzőt, sétapálcát, nyakkendőt és fogpasztát kínáltak vételre. Tér sarkán ismerős uccába fordultunk. Fák voltak benne, elmentünk a magkereskedés mellett, hol gazdám régebben a magvakat szerezte be. A kocsi jobbra kanyarodott. A következő állomáson leszálltunk. Pár perc alatt otthon voltunk.

Ezen a napon gazdám újra régi ezüstkészlettel étkezett. Ugy láttam, a mi készleteink voltak, amit az inas és a kövér szakácsnő elvittek. Vajjon, hogy kerültek ide? Én tisztán hust ebédeltem. Márton cigarettát hozott. Gazdám megkérdezte:

— Márton! Említette az este, hogy az öcsém ki ment Irországba. Nem hallott arról, hogy mikor jön haza?

— Nem, nagyságos ur. Csak annyit tudok, hogy valami mozgalmak kezdődnek most ott el. Azokat ment tanulmányozni. Mikor elbucsuzott, a méltóságos

urnak azt mondta, hogy a jelentésekben az utolsó puskalövés is benn lesz. A méltóságos ur a lelkére kötötte Géza nagyságos urnak, hogy mindent erdélyi szemmel nézzen és mindent az erdélyi viszonyokhoz mérjen. Ugyilátszik, instálom, fel akarják használni az ir puskalövések hangját Erdély megmentésére.

Gazdám hirtelen felkapta fejét. Mártonra nézett. Feje visszahanyatlott:

— Márton! Magának az anyja is székely kellett, hogy legyen.

— Meglehet, instálom. A méltóságos urtól halottam egyszer, hogy egész Magyardécse székely-eredet. Az anyám décsei lány volt.

Kimentünk az erkélyre. Gazdám körüljárt. Faág hajolt le, megérintette. Sokáig babrált a levelekkel:

— Olyan, olyan, de mégse az. Az erdélyi falevelek egészen mások.

Ablakból, lila ruhában rászégezték egy távcsövet. Gazdám megrezzent. Kezdem hinni, hogy ő is lát. Valahogy tompán, lefokozottan, éjsötéten, de — lát! Így kell, hogy legyen! Leheveredtünk. Rögtön otthon voltam.

Fehér kutya jár a ház előtt. A kutya nagyon öreg. Szüköl, kapar, valamit keres. A terrazon fekszem az ajtó előtt, éberem rá figyelek. Minden fát megnéz, majd itt, majd ott tűnik fel, mint egy kísértet. Valamit nyugtalanító módon mindenütt keres. Vajjon mit keres? Miért teszi tüvé az egész ősi telket? Vak félelem ráz meg. Mintha kitépték volna szívemet. Most ébredek fel, Istenem, az este megcsókolta a fejemet, hiszem gazdám elveszett. Forró könnyek csurognak ki a szememből. A könnyek égetnek. Veszett láz ráz meg, fuldoklom. Istenem...

Szirána mély hangja bugott a kapuban. Felébresztett. Itt van! Hát mégis itt van! Itt van mellettem. Megváltva vetettem magam gazdámra. Könnyeim záporként még most is ömlöttek. Korholó szavai ó be jól estek.

— Ejnye, ejnye! Mi van már megint veled?

A sziréna búgott még néhányat. Sohase felejttem el, amiért felébresztett. Félix érkezett. Márton a kapuhoz szaladt, segített, hallottam, hogy jelentésében rólunk is megemlékezett. Félix ezt mondta:

— Végre! Csakhogy megjött az esze! Hol van? Megállt, felnézett, tüstént bejött a villába.

Félix már öreg ember volt. Ősz szakállához huzta, sokáig simogatta gazdáját. Könnyei potyogtak:

— Csakhogy megjöttél. Csakhogy itt vagy. Csakhogy újra itt vagy.

Márton az ajtóban állt. Könnyezni látta gazdáját, ő is pityergett. Megvárta, amíg Félix elengedte gazdáját:

— György kegyelmes ur van itt. Bevezettem a könyvtárszobába.

Félix parancsot adott Mártonnak, hogy telefonáljon a menekültügyi hivatalba. Annyit, hogy megjött. Mégegyszer megsimogatta gazdám arcát:

— Nagyon sok dolgom van, Ádám. Genfből jövök mostan. Csak pár napig leszek itthon. Fárasztó ez már egy ilyen vén embernek, dehát muszáj. Nagyon tönkre akarnak tenni bennünket, Ádám. Aztán egy nyomoruságos teve még mindig sok számár terhét bírja. Na! Érezd jól magad s ami fő, legalább te ne gondoldj semmivel. Mártont odaadom neked, boldogulj vele, amig jobban gondoskodom rólad. Tudom, sokat szenvedtél. Sok mindent kellett lenyelj tőlük. Ádám, bocsáss meg! Nem láttam más módot, csak azt, hogy nem törődöm veled. Éreztem, hogy így kaphatlak fel leghamarabb.

Gazdám meglepő módon azt válaszolta, hogy egyáltalán nem volt mit nyeljen. Szenvédéről szó sincs, nem olyanok a viszonyok, amilyenek festik. Nem tudja, mások hogy vannak, de neki semmi oka sem lehet a panaszra. Azt hiszi, mindent felfujnak. Talán szánszalmat akarnak kelteni, hogy hamarabb kenyérhez jussanak. Ami ellentét van, az nem jöhet szóba. Ami jövetelének célját és okát illeti, arról majd beszélnek. Megkérte Félixet, menjen le, miatta ne várakoztassa azt az öreg embert.

Félix fejet csóvált, zsebét tapogatta, hitetlenül nézett gazdámra. Lement. Hallottam, hogy a lépcső alján Mártonnal rövid beszélgetésbe elegyedett.

— Kivel beszéltél?

— Farkas titkár urral.

— Mit mond?

— Hogy azonnal jelenti önagyméltóságának.

— Jó, Márton. Ha jön, azonnal! Érted? Egyéb-ként állj egészen Ádám rendelkezésére.

Bement a könyvtárszobába. Márton feljött hozzánk, asztalkát tölt az erkélyajtóba, a kapu felé nézgetett, cigarettatöltéshez fogott:

— Ne tessék rossz néven venni. Jobban senki se tudhatja a nagyságos urnál. Itt azt beszélük, hogy az oláhok sok magyar családot felkoncoltak a forradalomkor.

— Nem igaz, Márton. Ki mondott magának ilyen marhaságot?

— Különbeket is mondtak, instálom. Plakátokon is olvastam. Hogy sok gyereket dobtak oltott mészbe, soknak levágták a nemiszervét és egymás szájába tették. Azt is beszélték, hogy a mi leányainkat tiz éven felül...

— Hallgasson, Márton! Hogy tudtak kitalálni ennyi örültséget? Ha ilyet hall, mondja, hogy hazugság.

A kapuból csengettek, Márton elvágtatott. Gazdám felkelt, feje fölé emelte karját, nyújtózott:

— Ó, milyen ostobák! Azt hiszik, hogy az erdélyi ősfához így nyulnak hozzá?! Még nem láttak körülárkolást.

A kapun szikár, barna ember jött be. Egyenes tartás, rött bajuszából szipka pipált. Kopasz, boltozatos koponyájával valakinek visszaköszönt az uccára.

Mindjárt hallottam, hogy a könyvtár ajtaját becsukják. Eltelt egy óra. Gazdám megfürdött, átöltözött, csak a cipővel volt baj, alig talált Márton Géza cipői közül egyet, ami talált.

Esteledett, mikor a könyvtár ajtaja kinyílt. Torzonborz öreg csoszogott elő, óriási katonabakancsban.

Szemét nem láthattam. Azt hiszem, szemét még senki se láthatta. Márton rásegített egy szürke tavaszi kabátot. A kabát gallérja úgy maradt, félig feltürve. Világosan láttam, hogy az öreg ur a kabátot első naptól kezdve így viselte. Márton görcsös botot is adott a kezébe. Padlóra koppintott vele.

— Köszönöm, Félix. Utbaigazításaid értékesek. Egy napot Zürichben töltök, kettőt Genfben. Azt hiszem, ez elég lesz. Ez az egyházi akció is kell hozzon valamit. Ugy gondolom, hogy már a jövő hét folyamán Angliában leszek. Még szerencse, hogy Lansing Tardieuvel szemben, ha lanyhán is, legalább föl-
említette sérelmeinket. Az emlékiratot, a statisztikai adatokat és a térképeket minden ismerőssémmel megbeszélem. Ez időbe telik...

A szikár urhoz fordult.

— István! Csak itt volna legalább egy kis csend!

István szétvetett lábbal állt, kezét zsebbe süllyesztette. Szípkájáról hamu hullt le. Utána pillantott, tekintete rám esett. Két okos, meleg szem. Csak Erdélyben vannak ilyen szemek. Így van, ő is közülünk való kell, hogy legyen. A szemek mélyéből ezt olvastam ki:

— A tegnap és ma elveszték. De a holnapot nem engedem!

Visszajövet Félix telefonszámot mondott Mártonnak. Kisvártatva ezeket mondta kagylóba.

— Te vagy, Píse? Szervusz... Igen, délután... Talán egy hétig. Nézd csak! Eleget tettem megbízásodnak. Amilyent gondoltál, olyant találtam... Nem mondhatnám. Már lemondtam róla, mikor eszembe jutott, hogy a Saint-Gervais-ben van egy órásiskola. Valami pályamű volt, alig tudtam kívánni, de itt van. Igen... Igen... Persze még nem tudod? Itt van! Igen... Igen, itthon van. Halló! Halló! Halló! Még beszélünk, kérem!... Na nézz oda!

Valami nyekkent a készüléken. Az emeleten egy csengő bizsergett. Félix ennyit mondott.

— Ádám! Azt hiszem, látogatót kapsz. Ha a távolságot jól itélem, félóra múlva itt lesz... Fiam, nem tehetek róla. De hiszen nem is tudod, hogy ki.

Egy kis örömet, meglepetést, ilyesmit akar szerezni szegényke neked. Igen... Csodálom, hogy nem találsz ki. Bianka. Vacsorakor a viszontlátásra!...

Tíz perc se telt s Bianka megérkezett. Ilyen ellenállhatatlanul, ilyen tele lélekkel csak ő érkezhetsz. A kapuban lebzseltem, nyakába ugrottam, úgy üdvözöltük egymást, mint régen. Csak most ötlött fel, miért hívja Félix Piszének. És ilyen nagy orral olyan édes arca hogy lehet valakinek? Arany haját megrázta.

Bolond ugrásokkal szaladtunk a hallba. Gazdám hátul a lépcsőn állt, Mártonnak adott utasításokat. Mikor beléptünk, ennyit hallottam.

— Rögtön megmagyarázom, Márton. Nem végeztem még.

Mártonon láttam, nem tudja, menjen, ne menjen. Köszönt Biankának, valami sürgős látni valót talált a kandallóban, derékig eltűnt benne. Bianka ugrásai lépésbe futtak. A lépések vontatottak voltak. Megfogta gazdám kezét, kezefejéhez dörzsölte arcát, mint régen:

— Istenem, Ádám! Mennyit szenvedtél!

Gazdám megrezzent.

— Honnan gondolod, Bianka?

— Mióta Laci nélküled jött meg, folyton éreztem. Igaz, hogy az ingóságok után elvették a földjeinket?

Még nem. Ha visszajöhetnétek, nem vennék el. Mondd! Hol van Laci? Legalább ő nem jöhetne vissza?

Bianka a földre nézett.

— Laci, katona. Azt mondja, nem a mi földjeinkről van most szó. Erdélyt kell menteni. És ezt... ezt már csak fegyverrel lehet. Én mennék. De én mit tehetek? Anyámnak mondani sem merem. Lukács György az orákuluma. Tőle kap megnyugtatókat. Azt mondja, hogy távollét címén birtokfosztás nem lesz, mert a román törvényhozás nem kerülheti meg a nemzetközi jogszabályokat. Ádám! Mondd! Nem mindegy, hogy ott, vagy itt vagyunk? Ugy halljuk, tüzzel-vassal veszik a magyar földeket és mindent kipusztítanak, ami még ránk emlékeztet.

Kinyílt egy ajtó. Félix szólt ki.

— Gyertek be, gyerekek.

Gazdámék bementek. A küszöbre telepedtem. Félix küszöbét sohasem volt szabad átlépnem. Márton előbújt rejtékhelyéből. Ugyilátszik megtalálta, amit a kandallóban keresett. Felcsavarta a villanyt, vacsorához terített. Félix szobájából szavak verődtek ki. Annyit kivettem, hogy Bianka gazdámát valamire oktatja. Ennyit hallottam.

— Római számok. Nyugodtan reájuk tapinthatasz, ha ezt a gombot már lenyomtad. A mutatók kerek sinen járnak és a gomb után oldalt sem mozdulhatnak. Most lecsukom. Hallod? Zárom, megint jár. Nyitom, ismétli az órát és a negyedeket. Ádám! Ezt is szét-szeded?

Nevettek, gazdám ennyit jegyzett meg.

— Finom mivü óra lehet. De miért nem vettetek egyszerűbbet? Azért mondom... igen... azért, mert ezt szétszedni nem merem.

Csak én vettem észre, hogy szavaival félrevezetett, egyébtől tartott, mint amit kifejezett. Mikor a kapuban Bianka nyakába borultam, fejemhez szorította édes, szép arcát. Ezt sugta fülembé:

— Vajjon te meddig szeretsz?

*

Hid alatt csusszantunk át. A kölyök-gözös alig vitt rajtunk kívül mást. Gyomrában valami duruzsolt, fel nem foghatom, minden miért remegett. Miért bizsergett talpam alatt a deszka. Nem találtam a helyemet. A partokat mérsékelt sebességgel húzták vissza. Balról fekete lovas léptetett. Elevennek tűnt fel, jobban megnéztem, túl nagy volt, tulságosan halott is ahhoz, hogy élő legyen. A ló előre lépett, mégis hanyattesett. Alkotója dimenzióban pótolta a hiányzó tehetséget. Amerre Biankával az utóbbi napokon jártunk, mindenütt láttam, milyen válság ez a művészet. Vagy csak itt torlódtak össze a tehetségtelenek? Tulzsufolt palotát nézegettem. Vizbe süllyedt a lépcső,

szegény országnak gazdag házán még ebből a távol-ságból sem látszott fától az erdő. Hogy a szigeten a hajóra vártunk, gazdám Biankával a gyermekvédelemről beszélgetett.

— Mióta tart ez az akció, Bianka?

— Pár hónapja. Sokezer gyermeket megmentet-tünk már. Különös élményed lesz mindjárt. Vigyázz, köt. Még két megállónk van, Adám.

A hajó könnyen parhoz ütődött. Két matróz tri-kóban kötéllel bibelődött. Rendkívül izmosak voltak, pallót dobtak a partra, megszapordtunk néhányal. Két tultáplált kölyköt hozott egy nőrsz, egy asszony hizlalt bulldogját cibálta fel a hajóra. A gyerekek szeplősek voltak, ajkuk vastag volt, itt sétáltak a gesztenyefák alatt, nagyon kimerülteknek látszottak. Hájt izzadtak, padra dobták magukat. A nőrsz rá-juk szólt:

— Aber schön, Kindi!

Tülkölést hallottam, hajónk rézsut kezdte szelni a vizet az Akadémia irányában. A bulldog nyelvéről nagy gyöngyök pottyantak le a pallóra. Csapott pofá-ját unottan félrefordította, rózsaszín hasát lihegés rázta. Gazdám a pallót piszkálta.

— Milyen arányban viszi őket a két állam, Bianka?

— Svájc is visz, Adám. De a holland vonatok minden héten itt vannak. Zsufoltan mennek és csak-nem üresen jönnek vissza. A holland szülők a gyere-kek nagy részét a letelt időn túl is visszatartják. Sok érdekes dolgot mondott róluk Etel. Tőle tudom, hogy a holland városokban szegényebb szülők reggel leviszik kicsinyeiket a nyilvános parkba és csak dél-ben, vagy este mennek értők. A gyerekekre min-denki vigyáz Hollandiában, mint egy kincsre. Rendőri szolgálat van szervezve, direkte a gyermekek védel-mére. Jól vannak a mi gyermekeink ott, velők csak egy a baj. Adám, el se hiszed! Időbe telik, amíg Hollandiában a hust és a tejet megszokják.

Gazdám feszülten figyelt, nem értette, amit

Bianka mond, valamit még várt. Bianka halkan beszélt, a meleg szavak gazdáját elárasztották.

— Könnyfakasztó dolog ez, Ádám. A holland szülők folyton azt panaszolják, hogy legalább ismeressük meg kicsinyeinkkel a húst és a tejet. Majd ők folytatják aztán. Velők szemben a gyerekek eleinte bizalmatlanok, a fehér kenyeret is alig fogadják. A gyerekeink, még a hét-nyolc évesek se ismerik ezeket az eledeleket, Ádám! És itt erre se vagyunk képesek. Hogy szülőiknél legalább egyszer egyenek húst, tejet és fehér kenyeret.

Nem tudom miért, Bianka?

— Nem. Lehet, hogy a mi társadalmunk főbe van kólintva. Fásultan nézi, mit művel ez a távoli ország, hogy menti a mi jövőnk nemzedékünket. Nem tudom, Ádám! Az is lehet, műveletlenek vagyunk, hogy minden máz rajtunk, hogy nem értjük, nem fogjuk fel teljes mértékben, milyen nagy, szép és egyetemesen emberi dolgot végez a holland nemzet, mikor megmenti a mi gyermekeinket. És ne hidd, hogy csak a vagyonos osztály csinálja ezt. Dehogy! Egy vargáról tudok, aki a saját nyolc gyereke mellé kilencediknek örökbefogadott egy ötéves magyar fiucska. A gyereknek ideje rég lejárt, többször vissza akarták hozni már, de holland apja megszerette, kilencedik gyerekének tartja, nem adja vissza. Etel azt mondja, a vargának két szobácskája van, a papucsokat a konyhában foltozza. Nálunk?

Utitársainkra pillantott.

— Kikötünk, Ádám.

A gépet leállították, odaütdtünk, pizsmogtak, hiddat dobtak. A buldogos asszony végignézett, királynői tartással kutyáját rángatta, belibegett a Lipót-városba. A két szeplős fiút is nógatni kellett. Nagyon ki voltak merülve, a pad lécezése belevágott a fenekükbe. Kétségbeesetten néztek az Arany János uccába. Egyik ráütött mancsával a német lány karjára.

— Dort wär's besser zu landen.

Ugyalászik fájt, hogy a hajó nem kötött ki házuk ablakába. Tovább csusszantunk a vizen. Hid követke-

zett. Két fiatalembert láttam sietni rajta. Valakit utólértek, térdéhez buktak, rögtön egy embert láttam kalimpálni a hidról a Dunába. Ennyit hallottam.

— Hollán!

A gépet visszaállították, csónakot dobtak vizre, két matróz immel-ámmal utánavevete magát. Nem nagyon látszottak meglepődve. Az ember hátára esett, puffant, nagyon megüthette magát. A hid alatt bukkant fel. Mindnyájunkat a folyó árja vitt. A matrózok ránéztek, tanakodtak, valamit hozzánk kiáltottak. Nem tudták, kihúzzák, otthagyják. A kormányos rájuk parancsolt, undorral csónakba húzták, partraindultak vele. Bianka megkönnyebbülten sóhajtott. Gazdám rátette kezét a karjára.

— Mi történt, Bianka?

— Borzasztó. Bedobták. Itt a főkapitányság tözsomszédságában.

— Valamit kiáltottak is, Bianka?

— Igen. Azt kiáltották: Hollán! Tudod, a terror alatt a budai láb körül a kommunisták a Dunába dobták a két Hollánt. Most azt hiszik, olyan kölcsön ez, ami visszajár.

Gazdám botjára támasztotta homlokát. Későre nyögött pár szót:

— Ó, milyen szerencsétlen ország!

A matrózok partralökték a terhet, visszajöttek, a gép újra dolgozni kezdett, nekiiramodtunk a várkertnek. Gazdám sóhajtott.

— Mit gondolsz, Bianka? Nem volna okosabb, ha mind visszajönnének? Ha senki se jött volna ki ide? Hisz az teljesen céltalan, amit Félix és a többiek művelnek. Mit tehetnek ők ilyen állapotok közt? Képzeld a helyükbe két angol vagy amerikai állampolgárt. Ők nem tudják, hogy itt sohasem volt ez! Hogy csak most veszítettük el az eszünket! Mit használ minden erőfeszítés egy ilyen kép mellett? Nem, Bianka? Ez az ország menthetetlenül elveszett. Külön kell védeni minden talpalatnyi földet, mindenütt, ahol csak lehet.

Bianka a királyi palotára nézett. Kezét rátette gazdám kezére:

— Ádám! Én rég érzem ezt. Ezért jöttem minden nap hozzád, mert... mert tudtam, hogy itthagysz minket. Senki sem sejti rajtam kívül ezt. Velel akarom tölteni ezeket a napokat, Ádám. Azt akartam, hogy megérezd... Én... ne haragudj...

Két szeme könnyben uszott. Olyan volt, mint két harmatos virág, ami sodró árba esett. Kinyögte:

— Ádám, én veled megyek.

Gazdám felrettent.

— Bianka!

Saját hangja megnyugtatta. Mosolygott, szemüvegéhez nyult, a tejfehér üvegeket levette. Biankára nézett.

— Látod, kis Bianka! Látod, nem lehet.

A nap hegytetőn állt. A parton árnyékba merültek a fák, a folyó roppant kebel volt, lágyan emelkedett. Bianka gazdám üres szemgödreibe vájta magát. Suttogta:

— Sokszor érzem, Ádám. Istenem, milyen furcsa ez! Azt érzem, hogy az anyád vagyok. A lányod is vagyok. Magadnak neveltél, a te teremtményed vagyok és mégis eldobsz.

Gazdám térdére ütött.

— Bianka, térj magadhoz. Ugy érzem, part jön. Mondok még azután valamit neked.

Árnyékba értünk, itt hűvös volt. Bianka remegett. Szőke ur szállt be, angol pipából pöfékelt, tartott valamit kezében, plakett volt, belemerült, az árkádok alól valamelyik szobrász lehetett. Tovább surrantunk. Gazdám Biankához hajolt.

— Bianka! Ha értékek azok, amiket gyerekkorod óta felszínre hoztam benned, el úgy se vesznek. Sok gyötrelmet okozott ez nekem. Időbe telt, amíg vele rendbejöttem. Te is kell ezt tudni! A számalom és a szerelem nagyon ellentétes érzelmek. Ne vágj közbe, Bianka! Nem erről van most szó. Ha otthonmaradtatok volna! Értsd meg, ha mindnyájan otthonmaradtatok volna. Ha ebben az orkánban mind otthonmaradtunk volna. Ha számitanánk még valamit. Ha nem morzsolhatnának fel. Ha nem dobhatnának félre. Ha nem

fojthatnának meg, Bianka! Akkor, akkor, akkor! De így? Megritkultunk, könnyen elintéznek minket, könnyen eltemetnek. Nem hazudhatok neked is, Bianka, mint Félixnek, hogy hazajöjjenek. Az irtás minden képzeletet felülmul. Föld alatt és föld felett. Gyökereink elvágva, sorsunk megpecsételve, Bianka, nincs menekvés számunkra, nincs más, mint a halál. Ezért nem vihetlek el! Legalább neked élned kell! A te gyermekeid egykor magyarul beszéljenek! Ha az értelmük nyilni kezd, fordítsd Kelet felé majd buksi fejüket és véd a szivökbe Bianka, hogy ott messze, Keleten egy nép van eltemetve, az a nép, amelyből születtek, s amelyet azért fojtottak meg, hogy magyar gyerekek ott többé már ne szülessenek. Add ide Bianka a kezedet. Ugye megigéred?

Kezet fogtak. Gazdám megsimogatta Bianka arany haját. Bianka feje meghajolt, olyan volt, mint érett kalász. Örvénylő vizek sodrát érezte maga mellett, most tudta meg, hogy eddigi élete elveszett. A jövő életből csak az a nagy temető derengett felé, amit az imént pillantott meg, ami ezután az ő és az övéinek szivettépő ígretföldje lesz.

Parthoz ütödtünk. Merész hid ivelt a széles víz felett. A hid nagyvonala volt és minden porcikájában nemes. Sárga kutyák kergették egymást, néha vonítottak és sűrűn csengettek. Lépcsőkön mentünk fel. A tulsó partról sokan jöttek, páran a megálló előtt állottak, a kocsik száma felé nyujtották fejüket. Balra ódon templomot láttam egy gödörben. Fuldoklott. Minden fejére nőtt, nem is értem, hogy az Árpádok korából ez az öreg bárka hogy maradt itt az úttest alatt.

Nem kellett várjunk sokat, csaknem minden kocsi jó volt az utunknak. Pótkocsiba szálltunk. Ugy vettem észre, a kalauz kedvetlen volt, az se vigasztalta meg, hogy jegyet értem is váltottak. Lehet, rendelet van, hogy kutyák nem utazhatnak. Csak akkor hajolt meg tisztességtudón, mikor Bianka gazdámra mutatott és a fülébe sugta:

— Hadirokkant.

Öreg ház előtt jártunk. A ház sarkán kápolna volt, egy kis harang lélekszakadtan csengett. Gazdám valamit mondott, azt hiszem, ezt az értelmetlenséget:

— Hirtenknabe. Hirtenknabe!

Megdöbentem, szétnéztem, nem értettem, ebben a forgatagban hol sejt pásztorgyereket. Átvergődünk egy széles uccakeresztezésen, vigabban mentünk, szerencsém volt, mert halálosan untam ezt a zsidvásár-utat és kazár-népséget. Mikor a pályaudvar előtt le szálltunk, gazdám ezt mondta Biankának:

— Egész közel szeretném érezni azokat a gyerekeket, Bianka! Nem gondolod? Vehetnénk valamit szegénykének.

Helyben volt egy cukorkaüzlet, bementünk, én is is kaptam Biankától egy szemet. Szappanizt éreztem, a cukrot észrevétlenül kiköptem. Az üzletben nem volt jobb. A pár kilós csomag után nyujtottam fejem. A boltos nevetett, óvatosan Bianka karjaiba tette a csomagot, mint egy gyereket:

— Így tessék. A spárga is papiros.

Átmentünk a pályaudvarra. Az üvegcárnokban a fal mellett sorban álltak szülőikkel a gyerekek. Mindnyájan sápadtak voltak, nagyon soványok, nagyon kiéhezettek. Sokan szárazan köhögtek. Csodálkozó kis szemükben lappangott valami, nagyon fáradtak voltak a szemek, valamit nem értettek, töprengtek, nem voltak gyermekszemek. Anyjok kiszikadt mellétől elterelt haldokló bárányok voltak, nem tudták, hogy maradt a világon széttaposatlan legelő, hogy odaterelik őket. Semminek se örvendtek.

Törékeny lány jött hozzánk. Domboru, erezett homloka, szürke szemei voltak. Köszönt Biankának. Bianka ezt mondta:

— Nézd, Etel. Itt van Ádám. Megvárjuk a vonatot, addig szétoszthatnók ezt a kis csomagot.

Etel karonfogta gazdám. Halkan beszélt, ezt mondta gazdámnak:

— Jöjjön, Ádám. Nem hallotta még a hangomat, de én jól ismerem, Bianka jól leírta magát. De hogyan csináljuk csak?

Szétnézett, kis kosarat vett észre egy asszony-nál, elkérte, beleöntötte a cukrokat.

— Kezddhetjük, — mondta Etel és a kosárkát a gyerekek elé tartotta. Keveset vegyetek, sokan vagytok, alig jut két-három szem egynek-egynek.

A gyerekek szó nélkül vettek, tolakodni se tudtak, voltak, akik a cukrokat kezökben himbálták, a cukrot se ismerték, azt hitték, színes kavicsot kaptak. Igazán nem voltak gyerekek, növésben visszamaradt haldokló öregek voltak. Gazdám megsimogatott néhányat. Arca elfintorodott, ujjait égették a kis koponyák, amelyek koporsó felé konyultak. Kinyujtott gyerekkart fogott meg. Olyan volt, mint a piszkafa. Megdőbbsent.

— Istenem, Etel, hova jutottak. Mondja! Az Alföld! A Dunántul! A tizezer holdak! Nem szólalnak meg?

— Nem, Ádám!

Körülnézett. Az a kellemetlen benyomása volt, hogy itt is körül kell nézni, ha beszélnek.

— Ne vessen meg érte. Maga pár nappal ezelőtt jött fel Erdélyből. Hozzájuk tartozik. De maga erdélyi, maga szakított időt, hogy ujjával tapintsa meg a mi sebeinket. Az Alföld? A tizezer holdak? Ádám, azok nem jönnek ide! Azok zsebetett kézzel nézik, hogy a hollandok a harmadik országba hurcolják, azért, hogy az éhhaláltól megmentsék a mi gyermekeinket. Pedig ezek itt magyar gyerekek. Ha tudná, Ádám, hogy ég az arcom, mikor odakünn Hollandiában azt kell hazudjam, hogy itt nincs társadalmi osztály, amelyiknek ne volna koldusbot a markában. Szerencse, hogy a hollandok ezzel nem törődnek. Nekik csak gyerek kell! Mind több és több gyerek.

Alacsony, fehérszakállas ur jött utánunk. Simán járt, gépiesen ismételte:

— A holland szülők kétszázhatvanat visszatar-tottak. A harmadik szériából százhusz jön vissza, a névsort közöljük, ha bejön a vonat.

Elment mellettünk. Mintha urvacsorát osztana, újra ezt mondta:

— A holland szülők kétszázhatvanat visszatartottak...

Valaki sóhajtott.

— Istenem, bár csak Tamáskát is ott tartották volna.

A sor elfogyott, sok cukor megmaradt. Jövet Etel osztogatta szét a sovány, kérő kis tenyerekbe a cukrokat. Közben érkeztek még a vonat fogadására néhányan. Lehet, hogy a főváros, az egyházak és a fontosabb társadalmi egyesületek képviselői voltak. Etel elköszönt. Ezt mondta bucsuzónak:

— Isten vele, Ádám! Csak magának mondtam, amit mondtam. Hollandiában is tudják, hogy Erdély szívesen megosztaná vele ezeket a vonatokat. A Bod Péter harangjai Erdélyben elnémulhatnak, de az erdélyi szívek Erdély lelkéért utolsó dobbanásukkal is kongatni fognak.

Messze járt, mikor Ádám ezt sugta Biankának:

— Nem tudod, miért emlegette Bod Pétert?

— Istenem, Ádám! Hisz ő is erdélyi. Dédunokája a nagy transilvanicusnak.

A vonat bejött. Özönvíz előtti levegőt hozott magával. Az ablakból száz rózsás gyermekarc mosolygott ki a világnak. Összeszorított öklöcskéjükkel hadonásztak. Csak később tudtam meg, az öklökben holland forintok voltak. Velők étkeztek, velők imádkoztak, velők aludtak, a hosszú uton tőlük meg nem váltak, amit a holland szülőktől utravalónak kaptak, árva szülőiknek hozták a holland forintokat.

Az ajtók le voltak zárva. Idős ur szállt ki, fehér köpönyeg volt rajta, azt hiszem, orvos lehetett. Iratcsomót tartott a kezében. Többen hozzásiettek. Igénytelen kis ember lépett szurós kifejezéssel eléje. Hosszu, fekete kabátot viselt és szemüveget. Igazitott valamit a szemüvegén, megszólalt:

— Mynheer!

Az idegen ur felemelte a kezét. A fal mellé mutatott, a dércsipte, fonnyadt gyermekarcokra. Ennyit mondott:

— Mynheer! sziveskedjék átadni róluk az irá-

sokat. Ezenkívül mozdonyt és pályát kérek egy vonatnak.

Átadta a kezében tartott papirokat, intett, az ajtók felnyitlak. Ott hagyta az urakat, feljött a per-rónra. Valaki megszólalt:

— Milyen goromba?!

Tényleg neveletlen öreg volt. Csodálom, nem mondták azt is, hogy paraszt. Mikor a félholt gyer-mekek fejét simogatta, szeméből olvasatlan könnyek patakzottak.

A villamos megállónál gazdám megszólalt:

— Nem tévedtél, Bianka?

— Nem. Világosan láttam, a könnyei omlottak. Mit gondolsz, Ádám, róla?

— Azt, hogy toronymagasan állanak. Szeretném megtanulni a nyelvöket, itt nincsenek elegenden, hogy megköszönjék nekik a könnyeiket. Egyelőre magammal viszem őket Erdélybe. Amig ilyen emberek vannak Európában... Bianka, könnyebb szívvel megyek majd haza.

Bianka el akart kísérni a Vilma-királynő utra, de gazdám akaratoskodott:

— Bianka, mondj bucsut Wotannak. Vonalat válassz, az átszállók veszélyesek.

Különös hangon mondta ezeket a közönséges szavakat. Bianka megrezzent. Világosan láttam, mi megy végbe benne. Egész életében csak gazdám szerette. Kesztyűjén babrált, valamivel megnyugtatta magát, felsegitett, köszönt és elment. Gazdám ezt sugta fülembe:

— Nézd meg jól, lehet, hogy nem látod többet.

Keresztsineken döccentünk át, a villamos szűk uccába futott. A lámpák égtek már. Fehér rongyokban lányok rótták a járdát, mások a homályból hirtelen zsákmányra rontottak. Mindenkit megszólítottak, úgy láttam, itt a pusztá kenyeréért ment a dolog.

Kórház mellett vágattunk el. Egy orvos ablakban állt, cigaretta volt a szájában, szondákkal babrált.

Perc alatt otthon voltunk. Márton jelentette, hogy

Félix a klubban vacsorál. Gazdám észrevétlenül elém tette vacsoráját. Kenyeret evett, némi sajtot, néhány hónaposretket, sóhajtott, átment a szalónba, kinyitotta a zongorát. Eszébe jutott, hogy a zongora le van hangolva. A hangoló nem jött, bár Márton már kétszer telefonált utána. Visszajött, sétált, mikor megérkezett, ezt mondta Félixnek:

— Nem mondtad nekem, mekkora itt a nyomoruság?

— Nem mondtam, fiam! A nyomoruság nő, ha hangoztatják. De te...

— Ugy van! En nem látom, de mégis találkozom vele. Hozzámesapódik. Csodálom, hogy ti... Félix, rettenetes lett az élet ebben az országban.

Bementek Félix szobájába. Szomszúság gyötört. Mártonnak valaki telefonált, mikor a kagylót letette, vizet kértem tőle. Kimosta tálamat, megcsapolta a falat, ezt mondta:

— Nélküle is tudtam, hogy szökni készülnek. Megsimogatott, hozzám intézte:

— Legyetek nyugodtan, én is ott halok meg.

Visszatértem Félix küszöbére. Csöndes beszélgetésükből összefüggés nélküli szavakat fogtam el:

— Arról lemondtak. Ő is elismerte, hogy a debreceni kerületnek magyar etnikai karaktere van.

Félix Tardieut említette és egy vasuti fővonalat, aminek a kedvéért az Érmelléken százezer magyart odadobtak a románoknak. Sonninot, Balfourt, Lansingot újólal hallottam említeni, de őt se tulságos pozitívással. Ezt hallottam még:

— Ugy kértek, hogy a béketárgyaláson legyen mit engedni. Álmukban sem hitték, hogy mindent megkapnak. Csak azért, mert a főbizottságnak nem állt módjában, hogy a Tardieu-ék által előterjesztett anyagot részletesen megvizsgálja. Értsd meg a gyalázatos-ságot, *it was not possible for the Council to carefully go over the whole work of the Committee*, tehát elfogadták Magyarország és Románia között az új határvonalat.

Hallgattak darabig. Márton padlót vikszolt a szom-

széd szobában. Nem érdekelt ez a téma, a hallgatódzást se szeretem, Mártonhoz mentem és kikéredzttem. Nem dobta le rögtön a papucsot.

— Mennyi bajod van, — mondta. Az ablakon szó nélkül kiugrottam. Pár perc múlva Félix ablaka alatt ezt hallottam:

— A belső törvényhozás tartozik deferálni a nemzetközi jog szabályainak. E miatt ne aggódj! Ha már érthetetlenül elmulasztottad is az átruházást, a birtok ugyse lesz préda. A trianoni szerződés 250. cikke imperative kimondja, hogy magyar állampolgárnak az elszakított területeken fekvő javai, jogai és érdekei nem esnek lefoglalás, felszámolás, kényszerkezelés, avagy záralásvétel alá. Ezt az elvet világosan érvényesítik a főhatalmak és az utódállamok között létrejött kisebbségi szerződések, valamint a trianoni békeszerződésnek az optánsokra vonatkozó rendelkezései is. Mindezekben ki van mondva, hogy a Magyarországtól elszakított területeken birtokos egyének, ha megtartják magyar állampolgárságukat, optálnak, jogosultak birtokukat is megtartani s ki van mondva, hogy ezt a szabályt az utódállamok alaptörvény gyanánt kötelesek elismerni s hogy ezzel a szabállyal az utódállamok törvényei, rendeletei, vagy bármely hivatalos cselekményei nem ellenkezhetnek. Ádám, mindez azt jelenti, hogy a belső törvényhozás tartozik a nemzetközi jog szabályainak deferálni.

Gazdám köhintett.

— Mi lesz akkor, ha a román törvényhozás nem engedi intencióit ilyen apodiktikusan megállapíttatni?

— Mi lesz? Ejnye, Ádám! Azt hiszed? Azt mondtad, nem olyan fekete az ördög. Ha mégis megtörténne és a román agrár-reform a nemzetközi jogba durván beleütköző intézkedése az ugynevezett távollevőket minden kártalanítás nélkül fosztaná meg birtokaiktól és ha ez az intézkedés Erdélyben csak a magyarokat sujtaná, akkor a magyar állampolgárok vegyes döntőbírótság előtt pöröket indítanak. Ezeknek a pöröknek ügye pedig már nem lesz egyszerű magyar-román kérdés, hanem a világ érdeklődésének

központjába kerül s a nemzetközi biráskodás elvi kérdésévé és a nemzetek szövetségének próbakövévé válik. Csuf pörök indulnának meg ebben az esetben, Ádám. És a jog és az igazság ereje győzni fog. Ha másként nem, — fizetni fognak.

Macska ugrott át a szomszéd telekről. Éjszaka volt, szeme mégis ragyogott, az irigy zöldes fény kinzott, mielőtt nyakoncsiphettem, észrevett, eltűnt, utána csak a vadszőlő levele repdesett. Kevéssel utóbb felmentünk szobánkba. Gazdám kilincsre tette a kezét. Várt, nehezen lélegzett, fel volt indulva, ezt sóhajtotta:

— Azt hiszi, hogy a nagyapa birtokának van ára.

Fáradtan járkált a szobában, az erkélyen sokáig állt, megkereste a faágot, megérintett egy levelet, babrált vele.

— Mennyivel más, — mondta és bement. Keresgélni kezdett, de semmit sem talált. Kinyitotta a fürdőszobát, bosszusan parancsolta:

— Wotan! Nézz utána, hova az ördögbe tette Márton a ruhát?

Hozzávittem a táskát. Kedvetlenül ennyit jegyzett meg:

— Ugy látszik, már te is elvesztetted az eszed.

A táska után nyult, a táska súlyos volt, megemelgette, minden ruhája benne volt.

— Ejnye, — mondta és a táskát kinyitotta. A fehér ruhát megtapogatta, az ingek, nadrágok ki voltak mosva. Egy kis skatulyában tojást, konzervet, kétszersültet talált.

— Ejnye, — mondta újra és a táskát lecsukta.

Eltelt pár óra. Lenn a fák alatt ritka lépések kongtak. Valaki szakmányban járt, megállt, valahol halkan kaput nyitottak-csuktak, a járdán lépések visszhangzottak, más lépések voltak. A szoba sötét vizébe tej cseppent. Kezdtém megkülönböztetni a tárgyakat. Gazdám órája hármát ütött.

— Nagyon halkan járj, — sugta gazdám, mikor a szobából kiléptünk. Ugy vettem észre, ebből az édes, meleg otthonból tolvajok módjára szökünk.

Oldalszobába léptünk, keletre két ablak nyílt, gazdám egyiket kinyitotta. Figyelt, a táskát ledobta. Nem ugorhattam utána. Visszatartott.

— Te utánam következel. Nincs szükség rá, hogy véletlenül reád ugorjak.

Leugrott a táska irányába. Kissé balra azonnal utánaugrottam. Rózsató állott közöttünk, szerencsénk volt, a karó felnyársal, ha egy arasszal összebb kerülünk. Gazdám fekre vett. Körülmentünk. Félix ablaka alatt megállt egy pillanatra.

— Nem tehetek róla. Hibás vagy, legalább a nagyapa tagját nem kéne áruba bocsássad.

A kapu előtt váratlan akadály ejtett kétségbe. Nem tudtam hirtelen, mit tegyek. Milyen bonyolult is velök az élet! Ugy kellett kijussunk, hogy senki se sejtse, de a kaput nem nyithattuk ki tőle. Ott feküdt előtte keresztbe. Gazdám nem látta, halkan biztatott:

— Mi van veled? Menj szépen előre.

Lehet, hogy örökre számárnak tart, félrevezettem volna, de a kerítés lándzsáin átmászni lehetetlen, nem is értette volna miért, hiszen Géza kulcsa ott volt a kezében. Botjával tapiskált előre. Beleszurt a szuszogó göngyölegbe.

— Mi van itt, — kérdezte. Nem mondhattam meg. A pokróc felébredt, megmozdult, megmondta ő, hogy kicsoda.

— Kezét csókolom, nagyságos ur.

— Ejnye, Márton! Mi az ördögöt keres maga itt? Csak nem rugott be az éjszaka.

— Nem szokásom, nagyságos ur. Csak nem akartam, hogy úgy menjen tőlünk haza...

— Mit beszél maga, Márton? Ki mondta magának ezt?

— Senki, nagyságos ur. Azaz a kisasszony is szólt ma este, hogy vigyázzak, mert a nagyságos ur váratlanul megy haza. De én már napok óta itt alszom a kapuban.

— Maga készítette elő a táskámat?

— Én, szolgálatára. Négyszer cseréltem ki benne a felvágottakat.

Gazdám vállá összecusklott:

— Honnan tudhatta?

— Háromszor szöktem én is haza, siheder kóromban. Tudom én, mi ez! Pedig akkor jó világ volt. Nem mint most. Engedelemmel, aki olyan fából van faragva, mint a nagyságos ur, nem nézheti meszszirol a bajt. A szemét is...

— Jól van, Márton. A bátyám tudja?

— Nem tudom, instálom. A méltóságos ur csak annyit parancsolt, hogy úgy viseljem gondját, mint a szemem világának.

Gazdám megkönnyebbült.

— Azt hittem, Márton, fel akar tartani.

— Csak egy pillanatra, nagyságos ur. Ha jó volna! Ha adna valami csekélységet. Tetszik tudni... rendes ember voltam, az igazolásomra.

Gazdám a zsebét tapogatta. Márton megszólalt:

— Ne tessék félreérteni. Örök a kufferomban egy tincset, még kis gyerek korából. Mikor a borbély egyszer nálunk járt, akkor tettem el. Adjon nekem a nagyságos ur Isten nevében még egy tincset.

— Bolond ember maga, Márton, — mondta gazdám. Levette kalapját, odatartotta fejét.

— Itt van, Márton. Vágjon, amennyi csak kell.

Márton nyisszantott gazdám hajából.

— Kezét csókolom, a kisasszonynak kell elszámoljak vele.

*

A nap magasan járt, nagy állomáson voltunk, valaki jött, kényelmetlenül éreztem magam, erősen megnézett. Kiment, a lépcsőről fojtottan ezt kiáltotta:

— Ebben a kocsiban van.

Lépések jöttek, egyenruhás ur állt előttünk, valami államrendőrségi tiszt lehetett. Ugylátszik, ismerős volt, száján egyszerre gazdám neve csengett. Gazdám megkérdezte, hogy mit keresnek. A tiszt megmondta nevét, papirba nézett.

— Az országos főkapitány urtól egy távirat érkezett.

Gazdám meghökkent.

— Mi az ördög? Csak nincs parancsa, hogy le-tartóztasson bennünket?

— Szó sincs róla, százados ur! A főkapitány ur úgy intézkedett, hogy felhivjam figyelmét: az államtitkár ur autója itt van az állomás előtt. Negyed-órája vár a vonatra, ha igénybe óhajtja venni, kényelmesen visszafordulhat.

Láttam gazdámon, hogy kényelmetlenül érzi magát. Azt gondolhatta, hogy így jönni mégsem kellett volna. Ezt mondta:

— Ugy érzem, valami hibát követtem el, amit jóvá kéne valahogy tenni. De mégsem fordulhatok vissza. Ha egy gombot a mellényen... Mondja kérem! Nem jelenthetné azt, hogy nem beszélt velem? Nagy szolgálati kihágás volna ez? Nagyon lekötelezne vele!

— Nem tehetem, százados ur, — mondta a rendőrtiszt. — Körtávirat, szétment az összes Erdély felé eső vonalakra. Abból pedig, hogy az autó a szolnoki utat választotta, azt következtetem, hogy százados ur utirányát már a nyugati pályaudvaron megállapították.

Gazdám azt válaszolta, hogy ebben az esetben nincs mit tenni, jelentse azt, hogy az intézkedést köszönettel tudomásul vette. Az utirányon azonban nem változtat. Az államrendőrség embere azt mondta még, hogy beszélt a soffőrrel. Arra az esetre, ha nem térnénk innen vissza, azt az utasítást kapta, hogy kísérje el a vonatot a határállomásig. Hátha meg-gondoljuk addig. Ha onnan se térnénk vissza, Félix nagyobb pénzüsszeget adott át számunkra, legalább ezt ne hagyjuk nála.

Gazdám küszködött magával. Ezt válaszolta:

— Arra kérem, jelentésében említse meg a há-lamat. Ennyi jószágból azonban csak egyet fogadnék szívesen. Nem szeretném, ha minden állomáson meg-

ismétlődnek ez. Legyen jó, értesitse a hátralevő ki-
rendeltségeket, hogy a kérdés itt elintézését nyert.

Tovább robogtunk, nagy falvak, akácfák, kis állomások következtek. Minden állomáson Félix nagy szürke kocsija várt, a sofför az ismerős szirénát bűgatta, ezzel integetett. Hivott, intett, várt. Mi nem mentünk. Zöld mezőn fehér köveket, járőröket láttam. A kocsi az uton állt. Kendő lobogott az ablakból, a sziréna egyre bűgött, bűgött, bűgött, Félix kocsija nem jöhetett tovább, a kis Magyarország elfogyott.

Szuronyerdőbe léptünk, hodályba tereltek, megkezdődött a vámvizsgálat. Kevesen voltunk, néhány külföldi, egy olasz misszió, egy angol ur, aki folyton jegyezgetett. Azt hittem, velők kivételt tesznek, de nem volt kivétel. Az olaszok lármáztak, köpködtek, mutogatták diplomáciai igazolványukat. Az írárok nem számitottak. Egyik megadta magát, ugylátszik, észak-itáliaiak voltak. Ezt mondta:

— *E strano. Si ved Eche siamo sotto l'egemonia francese!*

Ez az ur a francia politikának nagy barátja lehetett! Az egyik ör meglátott, jó ismerősök voltunk, vigyorgott. Észrevételére gazdám figyelmeztette, hogy én is belföldi honos vagyok. Választ nem kapott. Az órába nézett, füléhez tartotta, üttette, fejét csóválta.

— Genève, — mondta csodálkozva. — Hallottam már ezt a nevet. Igen, de az egy vásári füzet. Micsoda turpisság lehet ez? Jöjjön be kutyástól a jegyzőkönyvezéshez.

Bianka órája áldozatul esett. A tétel ez volt: vagy én, vagy az óra. Gazdám szájkosarat tett rám és az órát elejtette. Azt hiszem, ezeknek a rablóknak utolsó fogásuk volt ez. Az olaszokon láttam, hogy nem hagyják annyiban a dolgot. Ha a minisztériumban is megtudják, hogy kapzsiságukkal milyen rémitő kárt csinálnak a román nemzetnek, éppen mert románok és ők is szeretik a nemzetöket, ezek a pribékek a sóbányák fenekén kell végezzék életöket. Az angol mindent hagyott. Szó nélkül mindent feljegyzett. Végre továbbengedtek.

Mikor felébredtem, esteledett. Holt vágányon vas-
uti kocsik heverték. »Máv«-kocsik voltak, sarkukon
a három nagy betű be volt meszelve. Mindjárt ismer-
ős nyárfák következtek. A Szamos mellett álltak,
varjak lepték el őket. A varjak szürkék és feketék
voltak, olyanok voltak, mint régen. A meszelést, ugy-
látszik, eddig még elkerülték, nem is értem, ilyen sza-
badon, régi öltözetükben hogy repülhetnek még?!

Atszálltunk. A következő állomáson beszélgetésre
lettem figyelmes.

— Itt megy tönkre száz meg száz vagon. Mo-
torok, dinamók, egész gyárfelszerelések. A tövisi ál-
lomáson is láttam egy nagy tömeget. Az alkatrészek
össze-vissza cserélődtek.

— Mi a fenének hozták el Magyarországból, ha
ugysem használják őket?

— Csak! Veri őket az eső, mióta onnan kijöttek.
A rozsdá megette, tönkrementek. Száz meg száz millió
korona, azt hiszem Magyarországnak pótolhatatlan
veszteség ez.

A levegőben motor berregett. Repülőgép körözött
a hangárok felett. Nagy, színes szitakötőként leszállt
a földre. A siklót rosszul vette, orra földbe furódott,
a szitakötő bukfencet vetett. Valaki unottan legyintett.

— Minden nap összetörnek két-három ilyen.

Az állomásfőnöktől kereskedő jött ki. A szomszéd
vágányon csukott vagon állt, ránézett, zsebét tapo-
gatta, homlokát dörzsölte.

— Éppen azt ette meg, amit belőle reméltem.
Most már vihetem.

Vasutas ballagott arra. Kalapács volt a kezében.
Olykor lehajlott, a kerekek felcsengtek. A csukott
vagonnál többször megütötte a kereket. Valakit hívott,
vagy valamire figyelmeztetett. Jegyzéket vett ki
zsebéből, a mész alól a kocsi számát betűzte.

— Ez a kocsi vissza!

A kereskedő hozzálépett. Verejtékezett.

— Mit beszél? Én már itt fizettem!

— Nem tehetek róla.

Rövid alku következett. Ennyit hallottam:

— Négyezer korona.

A kocsit bekapcsolták a vonatba. Tovább kanyarogtunk. A völgy kiszélesedett. Balra kastélyt, jobbra tág teret hagytunk el. Ez a tér egykor parforce-vadászatok színtere volt. Ügyet rá most senki sem vetett, hiszen egy idő óta egész Erdélyben parforce-vadászatokat rendeztek. Halali, zsiger, kapzsiraeresztés tombolt a kidőlt ország teteme felett.

A vonat végre megállt. Helyben voltunk. Ismerős hegyek tus-vonalai öveztek, újra ezt a levegőt szívtuk, melynél nincs édesebb. Megkettőztettük lépteinket.

Mikor hazaérkeztünk, még innen volt éjfélén. A falu aludt, a pajták kitárt ajtaján barmok langyos melege párált ki, csendesen kérődztek, egy tehén a jászlán szarvát fente. Csak a paróchia ablakán láttam kipislákolni némi világot.

Moisa ébren volt, azonnal beengedett. Nem talált szavakat:

— Vártuk tegnap is, mióta elment, minden áldott este.

Mindjárt künn termett Julika. Nagyon sietett, megbotlott, a kanári kezéből szinte kiesett:

— Ó, a lábaim! Miért is nem vihetem, mint régen, az ölemben.

Elvették táskánkat, lesütött fejjel, szorongva követtek. Gazdám megmondta Moisanak, hogy ok nélkül jártunk, nem hozhattuk el magunkkal Félixet. Moisa köhintett. A fenyők sarkán gazdám megállt.

— Mi történt magokkal, Moisa, azóta?

— Rendes dolog, instálom. Két komissió volt künn a mult héten, a földek végett. Három nyiresít a mienkek újból agyonverték. Sok áldozatja lesz még instálom, a legelőnknek.

A ház sarkán Julika szólalt meg:

— Nem tetszett hallani jövet semmit se?

— Nem, Julika. Mit akar mondani ezzel?

— Azt hittem, instálom, volt valami hangja, mit tettek Kolozsvárt a mi drága jó tiszteletesünkkel.

— Mit beszél, Julika, — kérdezte gazdám tor-

panva. Éreztem, mint ver gyökeret a lába. Julika sirni kezdett. Könnyet, szót keverve pergetett:

— Urasztalától hurcolták el, ünnep első nap. A volt jegyző hazajött, ünnepelt, eljött a mi prédikációnkra. Második ur-imádságnál elment. Csendőröket küldött a templomba. Azt mondták, lázitott. Az uri szent vacsorát osztotta, megláncolták, a palástot... ó, nagyságos urfi!

Gazdám Julika után nyult. Magához huzta:

— Maga ott volt, Julika?

— Ott voltam, instálom. A kenyeret magamhoz vettem, de a bort még nem.

— Nem azért kérdem, Julika. Emlékszik még, hogy a tiszteletes mit mondott? Miről beszélt a tiszteletes ur a prédikációban? Julika! Erre emlékezzék vissza!

— Emlékszem, instálom. Nem hallottam a szájából aznap egyebet, mint szeretetet. Egész idő alatt a szeretetről beszélt. Cseppentett méz volt a beszéde. Azt mondta, arra intett minket, hogy szeressük ezt a földet. Ezerszer jobban, mint eddig szeretttük. Ugy szeressük, ahogy a mi édes megváltónk szeretett minket. Azt mondta, ha nem szeretjük úgy ezt a földet, ez a föld elveszett, sohase támad fel többet. Csak a szeretetről beszélt, instálom. És mégis... Istenem, Istenem...

Gazdám halkan ennyit kérdett:

— Mit tettek vele, Julika?

— Senki sem tudja. Szekérrel hozták Csata Dénesék a Fellegrvárból haza.

— Itthon van?

— Itthon. De nem evett három napja.

Gazdám elengedte Julikát. Rámszólt:

— Wotan! Gyorsan a paróchiába.

Utnak a cintermet választottam. Ez rövidebb. Kis szél hajtott a hegyek felől egy felleget. A felhő nőtt, esetlen volt, valami szárnyaszegett, rossz égi tréfa lehetett. Fenyőről alvó madarak rebbentek fel. Itt telepedtek meg, sokáig vertek szárnyukkal, az álom

kiment a szemükből. Nem találták többé a helyüket. Nekik rossz tréfa lehetett ez.

A ház elé kerültünk. Fifi a küszöbön feküdt. Nyöszörgött. Rögtön láttam, hogy nagyobb baj lehet, ha már valamit ez az oktondi is érzett. A szobában gyér világosság volt. Eta a fal mellett ült, feje mellette csüggedt. Mikor beléptünk, felrezzent. Hozzánk lépett.

— Milyen szerencse, hogy megérkezett, — mondta suttogva.

— Alszik?

— Nem. Tegnap óta magánkívül van.

— Volt orvos nála?

— A körorvos volt. Össze van törve. Morfium injekciót adott, porokat küldött, de tegnapelőtt óta semmit sem vett be. Amig magánál volt, folyton százados urat emlegette.

— Vigyen hozzá, Eta.

A tiszteletes a sarokban feküdt. Volt valami jó benne, hogy gazdám hiába nézte. Megdöbbszentő volt elkinzott, fehér feje. Jobb szemét nagy, kék folt vette körül. Ha jól láttam, a járomcsont be volt törve. Két keze a takarón hevert, valami a kezével is törtenhetett. Gazdám élesen figyelt, annyit kivett, hogy a tiszteletes él. Megszólította:

— Gábor bácsi!

A tiszteletes megrezzent, halott arca kissé felengetett. Ernyedt kezével a takarót simogatta. Nagyon halkán beszélt, álmodott, ezt mondta:

— Hányszor kell ismételnem ezt magának? A halhatatlanság gondolata a mi vallásunknak is sarkalatos tanítása. Halhatatlannak lenni azonban annyit tesz, mint a végesség kellős közepén egynek lenni a végtelennel és örökkévalónak minden pillanatban. Ne felejtse el többet!

A tiszteletes újra összeesett. Gazdám a takarón heverő kéz után nyult, a csuklót tapintotta meg. Végigsimitotta a kézfejet. Megborzadt.

— Istenem, Eta! Hisz el van törve az ujjja.

— Mondtam, százados ur. A belső sérülések... Az orvos lemondott róla.

A tiszteletes lassan felnyitotta szemét. Szólt, a szavak kétkedéssel voltak teleítatva.

— Ádám! Biztosan itt van maga?

— Itt vagyok. Az én hangomat hallja!

— Hallom. De ez nem jelent semmit. Eddig is többször tisztán hallottam a hangját. Mikor jött haza?

— Most érkeztem meg.

— Ugy! Milyen nagy áldás, hogy az ember néha tévedhet! Olyan jó utána, Ádám, egy érett bizonyosságra lehajtani a fejet.

Fejét gazdám felé fordította, ismeretlen forrásból erőt merített, kinosan köhintett.

— Legalább láthattam mégegyszer. Ettől féltem. Mit lehet itt tenni? Ádám, az ördög perli a bőrömet.

— Vannak fájdalmai, Gábor bácsi?

— Nem érzem már őket. De az nagyon fájtna, ha nem jön haza. Nem tudtam meghalni miatta. Hagyakozni valóm van, Ádám.

Eta lehajtotta a fejét és kiment. Az ágy lábánál Fifi reszketett. A tiszteletes fejével erőlködött:

— Törje fejem alá a párnát, Ádám.

— ...

— Ugy, köszönöm. Milyen jó látni mégegyszer magát! Tudni, hogy maga itt marad. Az én időm lejárt, menni kell. Vigyázzon Ádám, magára marad a feladat. Ne hagyja el ezt a megcsufolt, pusztuló népet, a mi kiömlesztett, szétfolyó és sárbataposott drága vérünket.

Kis szünet következett, a tiszteletes gazdám arcára fűrkészett.

— Eddig is pusztultak, Ádám. A jó Isten tudja. Napról-napra fogytak, vesztek, pedig a magyar állam... Hát még most, mikor az új állam le-lesújtó, ádáz balkeze csüng a fejük felett. Ide már utánam senki sem jön. Nem élhet meg. Kenyere sem lesz. Az egyház fenntartó erejének vége, a két kegyuri birtok után az eklézsia földecskéire vetették szemöket. Pásztor, iskola nélkül marad ez a nép, elfelejti zsoltárain-

kat, imáinkat, a nyelvünket. Ádám, a mi hűséges, drága népünk elveszett. Ők még nem tudják! Senki sem tudja, milyen nagy kin ez nekem. Ötven évig gondoztam, ápoltam, őriztem ezt a népet, mint egy minden oldalról irigyelt, perbefogott, drága örökséget. És most így kell, hogy elmenjek. Ők az egyetlen örökségem. Istennek ígéje porba esett, Ádám, a mindenhatóra kérem, ne hagyja el őket!

A tiszteletes nagyon kimerült, összeroskadt. A lélek most is kész volt, de a test? — Ugy láttam, agyondögönyözőtt kis erejéből erre tartogatta, most hullatta el az utolsó cseppeket. Gazdám lecsuklott fejjel állt az ágy mellett. A haldokló tiszteletes fehér fejét simogatta szeretettel. A tiszteletesben gyötrő kételkedés merült fel újra.

— Ádám! Itt van még maga?

— Itt vagyok, Gábor bácsi.

— Köszönöm, Ádám. Az eget nem falazhatják el. A mindenható Isten lát mindent, ő semmit sem felejt el.

Mély csend volt. Az a pillanat volt, amikor a nagyobb lélek felettünk lebeg. A tiszteletes új erőt merített. Megtörte a csendet:

— Ádám! Mennem kell. Talán van annyi idő még. Ádám, meg kell mentse a lelkemet.

— Mit tegyek? — kérdezte gazdám és feszülten figyelt. A tiszteletes kinlódott, felemelte a fejét. Az ágy fejénél szék állt, reá nézett.

— Itt vannak, — mondta. — Elé készítettem. Hogy kéznél legyenek. Itt vannak a széken mellettem. Ádám, segítsen, hogy az urvacsorát felvehessem.

Gazdám arca torz grimászt vetett. Azt hiszem, zokogva könnyezett. Tapogatott, kezével a széken terítőt érintett. Pókhálóróka lenkendő volt. Kibontotta. A kendőn betűk voltak. »Mindnyájan, kik szomjuhoztok, jöjjetek ez vizekre, kiknek nincsen pincétek, jöjjetek...« Gazdám a kendőt a tiszteletesre terítette. Tovább keresett, vékony, ezüst tányérkát kapott, fekete kenyérdarab volt benne. A tányért a terítőre tette. A székről vén kupát vett fel. Vészt

betüket láttam rajta. »Ez poharat... ecclésiánk tsináltatta, adta Bethlen Ferenc 1560.« Gazdám a poharat a tányér mellé állította. Sugta:

— Itt vannak. Aldja meg őket.

A tiszteletes ajkai imára mozdultak, de a szavak már elfagytak. Kezét hiába emelte, az áldás elmaradt, kezei visszacsuklottak. Gazdám várt, a tiszteletes csuklóját tapogatta. Gyorsan a kenyérhez nyult. Letört egy darabkát, sietve a tiszteletes szájába tette. Ezt mondta:

— Az Urnak és Erdélynek teste ez, mely megtörtetett.

Hasonlatosképpen a pohárt is vette, a haldokló ajkához vitte, mondván:

— Erdély kiömlesztett vére ez.

A tiszteletes tisztán és érthetően felelt:

— Valamennyiszer eszitek e kenyeret és isszátok e pohárt, az ő halálát és feltámadását hirdessétek, miglen eljövend.

— Ámen, — mondta még, tátintott, szeme elrévült, idegen tájakat pillantott meg. Ennyi volt, ebben a pillanatban kiszenvedett. Gazdám eltakarította a kegyszereket, a tiszteletes csuklóját tapogatta, feje mellére esett.

— Elvégeztetett.

Megsimogatta még egyszer az ősz fejet, keze a homlokon sokáig pihent.

Mikor a cinterem fejfáit elhagytuk, vihar volt kitörőben. Egy villám kék tintát köpött a vidékre. A lobbanásnál árnyat vettem észre. Az árny hegyek felé szaladt, lélek nélkül ment, elvesztett valamit, nyöszörgött, az is lehet, hogy bordái között valami összetört. Ujra villámlott. Alig ismertem fel, nagyon megváltozott, mégis ő volt, gazdája után Fifi is kész volt.

V.

Sári újabb pitypang-szemet hurkolt be, rámnézett, Malvinkától ezt kérdezte:

— Mit gondolsz? Vajjon neki tegyünk-e?

— Kutya, csak kutya, — mondta Malvinka. — Nem hal meg. A kutyákat agyonverik, ha megvénülnek. Ők csak megdöglenek.

— Ne hazudj, Malvin! Apádat is agyonverték, még se döglött meg. Mindenki azt mondta akkor, hogy meghalt. Azért is teszek a nagyságos ur kutyájának szemet.

Füben ültek, pitypang-szálakat hurkoltak láncba, akinek szeme szakad, hamarább az hal meg. Ebben a munkában egészen elmerültek. A másik két Jozsi-gyerek lósóskát legelt. Sokáig mesterkedtek, rázták magukat a törzseken, a pirosuló meggyaszemek nem jöttek le, fel ők se mehettek. Egyik rámutatott a két lányra:

— Raboljuk el. Nyakába teszi, ő kisasszony, a lánc arany, én fellököm, te elveszed.

Sári mindjárt a füben hevert. A kerti ház felé mentem, gazdám ott sejtettem, Sári méltatlankodásából még ennyit kivettem.

— Kötél essen a nyakatokba. Éppen a nagyságos uré szakadt el.

Gazdám a bejáró oszlopán futó loncon matatott:

— Nem tudom, Péter, mi ütött hozzátok. Nem nyulhatnak hozzá, előbb jogerős ítéletet kell produkálnak.

Péter kört irt fejével. Türelmetlen volt, botjával kétszer toppintott:

— Ne tesszen haragudni. A nagyságos ur nem láthatja, mi fő itt. Mind csak a bükkönyét nézik.

— Jó, jó, Péter, — mondta gazdám. — Ok nélkül nézik, ha még nem vágni való. Hol hallottál te bükkönyt kaszálni, mielőtt virágzott?

— Hallani nem hallottam, de látom, instálom, amit látok. Nagyságos ur a törvényben hisz, pedig még Sári is tudja, hogy törvény már nincs. Murza Sándri nyakából szántás óta nem esett ki a tarisznya. Láttam, mikor azt mondta, megmutatja ő, mi jusson adta oda azt a bükkönyt a nagyságos ur a mi fajtánknak. Csak olyan törvény van, amit ők gyártanak. Minden nap benn van a városban, vigyorogva jön vissza, tele van már, instálom, ellenünk paragrafusokkal az a tarisznya.

Gazdám régi szeget talált az oszlopon, hajlítgatta. A faluban autó berregett, vágóban vette az utat hegynek. Két ember jött szemben, a kocsiból színes galambok, nyomtatványok repültek. Ugylátszik, képviselőválasztásra készültek. Gazdám kezében a szeg letört. Zsebre rakta.

— Péter, valamit mondasz. De amit láttál, mégse mind igaz. Nem szalaszthatják el fékről a népöket, mert akkor ők se boldogulnak.

— Meglátja, nagyságos ur, a bükkönytáblák az idén másnak virágoznak.

Moisa jött fel a kapu felől. Urforma figura követte, jelt adtam, eléjük szaladtam. Az idegen nem beszélte a nyelvünket. A fenyők sarkán Moisa megállította.

— Várjon csak, idehivom a gazdám.

Moisa fejét vakarta.

— Egy ember keresi a nagyságos urat. Azt állítja, hogy ebben a járásban ő ellenőrzi a birtokokat. Egyedül akar beszélni a nagyságos urral.

— Nem ismeri, Moisa?

— Nem láttam, instálom, soha.

— Uri ember?

— Ugy mutatja. De én azt hiszem, cigány, örmény, vagy görög fajta.

— Mindjárt megyek, Moisa.

Péterhez fordult, zsebét tapogatta.

— Köszönöm, Péter, amit hoztál. Jöjj csak bármikor, de ne fessd mindig az ördögöt falra.

Az idegen nem mutatkozott be. Gazdám jól beszéli a nyelvöket, a ház előtt megkérdezte, hogy kicsoda. Ezt a nevet hallottam: Leleu Casiu. A név fele, azt sejtem, klasszikus. De mit számít ez? Hellasz is fokhagymaszagu lett, ott is fehér holló, aki Plato harminchét művéből ismer még egyet. Az idegen kellemetlenül körülfürkészett. Kalapját hátratul, kezét felemelte, mutatott:

— Miféle cifraság az ott?

A homlokzat esett a szemébe, gazdám nem értette, nem válaszolt.

— Valami állat — mondta az idegen —, de miért tartják ott fenn?

— A cimert gondolja, Leleu ur?

— Igen, igen. Ez a címer? Még nem láttam ilyen. Most jut eszembe kérem, a parlamentbe törvényjavaslatot nyújtottak be, a cimerviselés ügyében. Á, csak most értem! Lenn a regátban nincsenek címerek. Hogy? Még nem hallott róla? Csodálom! Pedig ezek a törvénytervezetek hamar életbelépnek. Aki napfényen akarja tartani címerét, az külön címeradót kell ezután fizessen.

Gazdám könnyen a kabátját porolta:

— Meglehet, hogy ez az intézkedés is törvényerő lesz. Én is belátom, a cimerviselés idejét multa, ma már elavult módja ez a kölcsönös összetartozás felismerésének. Levétetem majd onnan. Azt hiszem azonban, egyéb vezette önt ide. Mivel szolgálhatok?

Az idegen gazdám szemeire nézett, könnyű dolga volt, feszélyezetlenül mosolygott:

— Tegnapelőtt vettem át hivatalomat. Hamarabb nem jöhettem, csak ma kaptam meg az információkat. Ezekkel a téri földekkel baj van. A parasztok igénylik, önnek nem volt joga, hogy őket felszántsa.

Gazdám megkérdezte, ismeri-e a megyei tanács vonatkozó határozatát. Számot is mondott. Casiu ur mosolygott:

— A megyei tanács határozata semmis, mihelyt

a delegátusok el nem ismerik. Ennek a határozatnak aláírását pedig a delegátusok már a tárgyaláson megtagadták.

— Mit akar ön ezzel mondani?

— Azt, ami igazság. Ha megpiszkálom a dolgot, a megyei tanács is megüti bokáját.

— Különös, — mondta gazdám. — Én azt hittem... Ön részrehajlónak itéli a megyei tanács munkáját?

— Nem részrehajlás ez, kérem. A tanács egyszerűen törvénytelenül járt el. A parasztoknak joguk van az ön téri földjeihez.

Gazdám felkelt, a terraszs lépcsői felé lépett:

— A téri földeket illetőleg egyelőre birtokban vagyok. Ha ön ebben a községben olyan sugallásokat kockáztat meg, melyek a megyei tanács határozatát hatálytalanítják, úgy sajnálatomra, felettes hatóságainál kell védelmet keressek.

Casiu ur gyalázatosan mosolygott. Morogni kezdtem. Gazdám sietve rámszólt:

A lépcsőre ültem. A völgyet, a cintermet, a toronyt néztem, Casiu ur lelkiismeretlen beszédét így valahogy elviselhettem. Gazdámnak most is igaza volt. Az iszap nem érdemli meg a fáradságot. Wotan, bolond vagy, időd se maradna arra, hogy valakit utálj, ha mindenkit tanulmányoznál. Számokat hallottam.

— Ne felejtse el, választás lesz. Ön is tudhatná már, hogy ez mit jelent. De ettől eltekintve, biztosítom, hogy az összeg nemcsak engem illet. Én kevesebbrel is...

— Várjon kérem itt egy pillanatig, — vágott közbe gazdám. Mikor a fiókból a pénzt kiolvasta, mormogta:

— Förtелеm! De a boldogtalanoknak azt a bükönyt meg kell hogy mentsem.

Leleu Casiu álkulcsot huzott ki az ajtóból, elének jött a terraszon, mosolygott, a pénzt megolvasta, zsebrevágta:

— Elsimitom a dolgot. Azt hiszem, máskor is

sikerülni fog. Mindenekelőtt azonban kérek a városig egy fogatot.

Gazdám zsebkendője után nyult. Zsebkendői arra is jók, hogy velők támassza alá olykor a parancsokat. Habozott, a kendőt visszatette a zsebébe. Pedig Casiu ur keze sokkal tisztább volt, mint a Ferenc keze.

— Wotan! Hivd ide Moiséát, — mondta végre.

Moisa a veteményesben Julikának segített, babot karózott, valakivel a kerítésen át beszélgetett. Az uccáról szavak estek be.

— Összejátszanak. A nyakunkra nadályokat raknak, minket a fene megevett.

Gazdámhoz menet, szembejött velünk az idegen.

— Ne féljenek, — mondta Moiséának. Biztatón nézett rá, a fogatot az irodához rendelte. Továbbment. Gazdám megparancsolta, hogy fogjanak be, az agronomot vigyék be a városba. Moisa térdét ütögette.

— Nagyságos ur, nekem nem tetszik ez az ember.

— Nekem se tetszik, Moisa. De honnan gondolja, hogy ez rosszabb a többinél?

— Ebben a percben hallottam, hogy mielőtt idejött, összepaktált a delegátusokkal. Idei termésünket nekik ígérte. Azt is mondta, hogy a miniszter kegyeres pajtása, ha a választáson jól szavaznak, a bükkönyt is kisajátítja.

— Na-na, Moisa, — mondta gazdám. — Ebben az ügyben jött. Nyugodjon meg, a bükköny el van igazítva. Vigyék csak nyugodtan be a városba. Egyébként nézzen utána Moisa annak a bükkönynek. Azonnal kaszálják le, mihelyt a bimbók kiütkeznek. Napot se késsenek, mert már agyonszurja a szemöket.

Felkapaszkodtam a kocsira. Sanyiék hazamentek, most Ferenc hajtott, a lovak magokhoz jöttek, jól-rosszul mindenki hajthatta most már őket. A községházánál az agronom azonnal kijött, ugylátszik sietett. A jegyző kísérte. Az új jegyzőnket nem láttam még. Barna ember volt, tekintete nagyon sötét. Azt hallottam róla, nem olyan, mint a másik, aki elment Gorbóra szolgabírónak. Diplomás ember, érti

a mesterségét. Mondják, több okiratja van. Többrend-beli okirathamisítás terheli lelkét, de ez már rég volt és végül is mi az idő végtelenségéhez képest az az Enyeden eltöltött rongyos két év. Valahol ő is kell kezdje. Az agronom irattáskával csapott felém. Leugrottam, kezetszorítottak.

— Ha ellenállnak?

— Furcsa! Miféle jegyző vagy? Pártérdekről van szó, tehát nincs kímélet. Itt a csendőrség.

— Jó, jó, de a csendőrség éppen...

— Buta vagy. Azt csináld, amire utasítottalak, különben kitöretem a nyakad.

Sárkány és Vezér elrobogtak. Hazafelé mentem, a falu-kutnál kis csődületre lettem figyelmes. Murza Sándri oktatott néhány embert. Halkan beszélt, nem szokása, most hegyeznem kellett a fületem. Ezt hallottam meg:

— Hagyni kell, hogy kaszálják le.

Többen megcsóválták a fejüket. Murza Sándri mellbelökött egyet.

— Ne legyetek marhák! Ti nem tudjátok, hogy uraink a városban róluk hogy beszélnek. Ha hallanátok, hagynátok, hogy össze is gyűjtsék, aztán mikor száraz, járomba fognátok őket, hogy az egészet hazavigyék.

Továbbmentem. Jozsliék felől a volt jegyző jött az új örmesterrel. Cigarettaztak. Lépésük könnyű és biztos volt, rangosan hordták fejüket. A szolgabíró messziről nézett rám hibás szemével. Én is messziről láttam, hogy a szeme tele van piszokkal, szeméttel és gyűlölettel. Felémbökött:

— Az övé!

Ügylátszik, éppen gazdámról beszéltek. Szavai szikráztak.

— Ahol éritek, ott üssétek. Nem kell kimélni, magas államérdek, a föld színéről ki kell irtani őket. Nincs hova menjenek panaszra. Ezt jegyezzétek meg!

— A gorbói járásban a szolgabíró ur jól elláthatta őket!

— Na! Kellett volna még pár hónap. De fel akar-

tak léptetni képviselőjelöltnek. Alig tudtam megsza-
badulni tőle. Ilyen ostobaság! Hogy én adjam oda
a verebet kezemből azért, ami még a kerítésen ül?!
Választás után azonnal kineveznek tanfelügyelőnek.
Akkor mutatom én meg, hogy itt majd milyen nyel-
ven beszélnek.

Deák Marci jött szembe. Hajtotta fel, szántásra
kölszönzött tehenünket. Levette kalapját, köszönt, ré-
mitő módon nevetett. Az őrmester azt hitte, rajtuk
nevet. Ráordított:

— Mit nevetsz?

Marci levett kalappal állt előttük.

— Én nem nevetek.

De tovább nevetett. A szolgabíró csiklandozta
valami, ő is nevetett, nagyon élvezte, hogy az ör-
mester hatalmas pofot mért a Marci nevető képére.

— Nevetsz még, bitang? — köpte szembe a sze-
rencséflent és újra csattant a Marci képe.

— Ok nélkül bánt az ur. Ha agyonvág, én akkor
is nevetek...

A szolgabíró valamit sugott az őrmester fülébe.
Az őrmester rákiáltott Marcira:

— Menj a fenébe.

Továbbmentek, hangosan nevettek, hallottam még,
hogy a szolgabíró ezt jegyezte meg:

— Régóta ismerem. Így jött haza Szerbiából. Lö-
vést kapott a képébe. Jól tetted különben, közülük
való, tehát megérdemelte.

Marci a tehén után sietett. Mellette mentem, el-
keseredetten dörmögte:

— Mi a fenének jöttem haza? Ott kellett volna
megdögljek a Drina mellett.

A tehén magától tért be, Moisa azonnal számba-
vette.

— Azért késtem ennyit — mondta Marci —, mert
tudtam, nem sok takarmányuk van. Volt egy kis
lucernám a kertben, lekaszáltam, a téhenen jól fogott,
felettem vele fonnyadt állapotban. Adjon Isten ál-
dást és szerencsét érte.

Marci be akart menni gazdámhoz is, de Moisa nem engedte.

— Köszönni akarod?

— Igen.

— Nem kell. Megmondom én Marci, hogy itt voltál. A nagyságos ur ezt nem szereti. Nem azért tesz jót veletek, nem vár tőletek köszönetet. Az Isten áldjon meg, Marci.

Gazdám az írógép mellett találtam. A kanári vállán ült, ugylátszik, az írást figyelte. Mi más értelme lehet ennek az írásnak, mint az órákkal való hiábavaló játéknak. Mikor észrevett, megsimogatta fejemet.

— Milyen kár — mondta sóhajtva —, hogy ezt nem oszthatom meg veled.

Felkelt, összegyűjtötte a lapokat, volt egy marokra való, a kályhához vitte őket. Három szál gyufát rontott el, a lapok nehezen fogtak tüzet. Az egyik lap sarka végre égni kezdett. Gazdám figyelt, az ajtót becsukta, karját kitárta, a két kar összeesett.

— Ó, milyen hiábavaló élet!

*

Dél felé járt. A nap hevesen tűzött. A levegőben fonnyadó takarmány szaga gerjedt. Itt-ott kaszáltak még. Nekidültek a táblának, iparkodtak, nyilaikkal már sokan végeztek, a barázdán kimerülten ültek, immel-ámmal ettek, minden falatra nagy kortyokban itták a vizet. Két barázda mélyén vezettem gazdám. Előtünk pár suhintás bükköny állt még. Valaki kaszált, a bükköny hasig ért, rajokban repültek ki a sáskák belőle. A közelben lábon nem állt több vetés, minden le volt terítve. A sáskák zavarbajöttek, ide-oda repdesetek, kétségbeesetten dobták le magukat a földre. Számukra célja többé nem volt az életnek. Azt hitték, minden elveszett. Valaki ezt mondta.

— Mári! Gyere, huzd végig mégegyszer ezt a kaszát.

Gábor volt, felemelkedett, észrevett.

— Isten hozta, nagyságos ur.

Gazdám megtorpant. Csodálkozott.

— Hogy kaszálsz, Gábor, a kezeddzel?

Odamentünk. Barázdán ült egy asszony, gyereket szoptatott, a Gábor felesége volt. A gyerek száján tej buggyant ki, nyakába csurgott, ugylátszik, jóllakott. Gábor mosolygott:

— Fonákjára kaszálok, nagyságos ur.

Gazdám hozzálépett. A kaszához nyult, megemelte a szerszámot.

— Hiszen te jobbra vágod a rendet, Gábor.

— Jobbra, nagyságos ur. Másként nem lehet. Fonák dolog, de még szerencse, hogy kitaláltam ezt.

Gazdám elkeseredett. Tehetetlenül szétnézett.

— Ereszd el ezt a kaszát, Gábor, hagy' próbáljam meg.

Gábor mosolygott.

— Nem lehet, nagyságos ur. Rá van kötve a kezemre.

Gazdám végigtapogatott a kaszanyelen, a nyél Gábor karjával erősen össze volt kötve. A madzag husába vágott, keze csuklóból lefittyent, üres kesztyűként lógott minden lendületre. Gazdám elgondolkozott.

— Így kaszálsz, Gábor?

— Megszoktam, instálom, háboru óta kaszálok így már. Csak a fenéssel van baj, meg a kiveréssel.

— Hogy fened?

Gábor feleségére nézett.

— Gyer ide, Mári. Mutassuk meg a nagyságos urnak ezt is.

Gábor hanyattfeküdt. Az asszony a gyereket letette, bükkönyt huzott a fejére, a nap ellen védte, mosolygott. Megkoccantotta a kaszát, fenni kezdte:

— Én vagyok, kezét csókolom, Mári, ha emlékszik még a nagyságos ur rám. Négy évig szolgáltam a báróné méltóságát. A nagyságos ur akkor nagy fiu volt már, csak nyáron jött haza az iskolából.

Gazdám könnyen elpirult:

— Te vagy, Mári? Hol voltál eddig, hogy sohase láttalak?

— Tul a vizen laktunk, tavaly jöttünk haza, mikor a bátyámról bebizonyosodott, hogy Galiciában veszett.

— És most te fened?

— Én, nagyságos ur. Gábor itt fekszik mellettem.

A kasza kész volt, Gábor felkelt, suhintott vele. Gazdám figyelt.

— Sok vágnivalód van még, Gábor?

— Mindjárt kész vagyok, instálom.

Gazdám gondolkozott, töprengett, fájdalmat látam rajta:

— Van még valaki köztetek, akinek a kaszához is segítség kell?

— Csak Péter, nagyságos ur. Ott kaszál lenn a végben, a lánya dirigálja előre. A többiek nem nyomorékok éppen ennyire.

— Köszönöm, Gábor, — mondta gazdám. — Mondd meg Péternek is, hogy amit kaszáltok, ne osszátok fel. Szólok Moisésnak, ti ketten hazavihetitek az egészet.

Az utfelé mentünk. Gazdám mondott valamit, ennyit értettem meg.

— Évek óta kaszál így! És én csak most tudtam meg. Ez a nagy nyomoruság kellett jöjjön, hogy észrevegyem őket.

A sáncon valaki ült a gyerekeivel. Felálltak, megemelték kalapjukat.

— Nagyságos ur, az isten áldja meg.

— Maga az, Dani? Pihennek?

— Elvégeztük, instálom, fogunk a szóráshoz ebben a percben.

— Ugy érzem, jó időt kaptak, Dani.

— Azt hiszem, felgyűjthetjük. Éppen most mondtam a gyerekeimnek, milyen nagy jót tett velünk a nagyságos ur ezzel a bükkönnyel.

— Miért, Dani?

— Nagy bajban vagyunk mi, nagyságos ur. Amig a legelőjét el nem vették, mi is befértünk harmincannygyvenen. De most legelő sincs, istállón kell tarttuk a teheneinket. A jegyző urék azt tanácsolják, adjuk

el őket. Azért mondom, hogy szerencsénk volt ezzel a kis bükkönnyel.

Gazdám fejét csóválta. Mielőtt továbbmentünk, ezt mondta:

— Csinálják Dani valahogy. Ha tehénkéiket eladják, az se lesz, mivel egy barázdát megműveljenek. Ide s tova megnyílnak a tarlók, künn is lesz mit a marhák egyenek. Amig felugaroljuk, ezt a táblát se tiltom el.

Az uton jártunk, megállt, rávágott.

— Ha a takarmányt most kell feletessék, nem lesz mivel telettesenek. Miért ajánlják nekik azt, hogy állataikat elkótyavetyéljék.

Sáncszélre vezettem. Autó jött szembe, más hátunk megett. A kocsikban zászlók közt emberek ültek. Észrevették a kaszásokat, nem tudták kikkel állnak szembe, megállottak, cédulát dobáltak, beszéltek, nekik is földet ígértek. Valaki kérdett, észretértek, bosszusak lettek, összekapkodták céduláikat, továbbmentek. Egyik kocsiból kifogtam.

— Ezek magyarok. Fene ette volna meg őket, ok nélkül prédáltunk rájuk egy csomó program-beszédet.

Jöttek néhányan, megnézni, mi van a bükkönnyel. Kalapot lengettek, bocskorban voltak, az övéik voltak. Ujra cédulák repültek. Egy cédula lábunkhoz esett. Betüket láttam rajta: »Munca, legalitate, cinste.« Igen, saját malomra hajtott munka, törvényesség és becsület. Ezek avereszkánusok lehettek.

A faluba értünk. Egy autó orrunk előtt szaladt el, az emberek széledni kezdtek. Pár lépést tettünk. Hátunk mögött valami újra berregett. Rekedten túlkölt, szónoklásra hívta az embereket. Öreg paraszt könyökölt kapura, valaki előtte sietett, ránézett.

— Nem jön?

— Nem.

— Jöjjön, hallgassa meg.

Az öreg legyintett.

— Egyék meg. Eddig is hazudtak eleget. Ti

hiszitek, de én tudom, hogy az egész világon nincs annyi föld, amennyit holnaputánig odaigérnek.

Délután Eta jött fel. Postánkat hozta, néhány sóvány lapot, ami hébe-hóba gazdám címére jön, egy levelet a harangöntőtől, mást Kéry Ferencről. Az első levélben méretek, számok voltak a harangról, amit gazdám öntetni akart, az ágyuba tört harangok helyett. A másikban Kéry értesített, hogy az agrár-törvényt szentesítették, a tornaterem sötét emlékeivel ugyan még mindig fenyeget, de azért gondolkodni fog, valamit hátha mégis lehet. A levél hangjából lemondást éreztem. Eta a lapokat forgatta. Vezércikket olvasott fel, gazdám oda se figyelt. Nem érdekli ez a guzsbakötött sajtó. Csak szemszurásból olvastat Etával. Másként nem pótolhatná kis tanítói fizetését, amit már régóta szintén ő fizet. A hosszú cikkből kiéreztem az író boldogságát, egy burkolt és leplezett mondatban valami fájdalmat tényleg kifejezett. A közömbös szavak salakja alól úgy kellett felhozni, mint tenger fenekén heverő kagylót. A szem után pedig még azután is sokáig bányászni kellett. Mindenki befogta szemét, fülébe és szájába pedig ólmot öntetett. Az írók, ugylátszik, féltek, féltették testi épségüket és az életüket. Eta elbeszélésbe fogott, gazdám legyintett.

— Hagyja el, Eta! Valamennyien jobban tennék, ha nem fognának tollat a kezökbe.

— Cenzura van, százados ur.

— Eppen ezért. Sejtí maga azt, Eta, milyen lealázó és megszégyenítő dolog az, ha valaki nem mondja ki azt, amit hisz és azt kiabálja, amit nem hisz?! Itt ma mindenki ír. De senki sem tudja, hogy az írás lelki kényszer. Száraz dajkák, az elszakított gyerekek az anyatejet nem pótolhatják. Meglátja Eta, tömörülni fognak, kinevezik egymást nagy íróknak, matinékat tartanak, könyveket adnak ki, kis piszkos nyárs-polgár-játékaikkal dobokat vernek, kürtölni fognak. Azt a látszatot keltik majd, hogy itt még élet, kultúra, nyelv van ennek az elesett népnek teteme alatt. Senki sem tudja azt, Eta, mekkora kárt csinálnak. Mondja!

Mit rágnak, mit emésztenek, mit furnak-faragnak, mit pizsmognak itt ezek a kiherélt temető-bogarak?

Felkelt, a padló dobogott, rég láttam ennyire felindultnak. Semmivel sem voltam tisztában, valami kellett, hogy legyen a lelkivilágában, amit vagy elrejtett, vagy amit fel nem foghattam. A szobában csend volt, csak Eta szemei beszéltek, világítottak. Mint a Bianka szemei, olyan különösen világítottak. Idő telt el. A faluban autók kergették egymást. Gazdám sóhajtott:

— Eta, hagyjuk ezt. Valami nyelvrendeletet is említett.

— Igen. Csak most látom jobban. Hiszen a házon kívül nem használhatjuk többé a nyelvünket. Van itt ezenkívül még egy kis hír, százados ur. Ezt is csak most vettem észre. A közoktatás reformjáról szól. A közoktatásügyi miniszter törvényjavaslatot nyújt be, mely a felekezeti iskolákat nyilvánossági joguktól megfosztja.

Gazdám homlokát simította:

— Látja, Eta. Mindjárt ezen kellett volna, hogy kezdje. Elég ez mára. Irni szabad rendőri felügyelet alatt, de a valóságban kitépik szájunkból a nyelvet. Volt autonóm népoktatásuk, voltak középiskoláik, tanítóképezdéik, teológia, egyetem állott rendelkezésükre, senki sem állott eléjük, kiépíthették középosztályukat. De nekünk? Bezárják az iskoláinkat. Csak azt mondja még meg, mi a neve annak a miniszternek.

— Angehelescunak hívják.

— Köszönöm, Eta.

Moisa kopogott be, köhintett, kalapját forgatta. Kinyögött annyit, hogy Péter van itt újra.

— Különös dolgokat beszél ez a Péter, azt hiszem, instálom, meg van hibbanva.

Péter bejött, tiszta szemét körülhordozta:

— Ugy látom, instálom, a nagyságos uron kívül van itt még valaki.

— Van, Péter. A kisasszony van itt, aki Sáriéknak a betűt tanítja.

— Csak azért nézelődöm, instálom, mert már

szemrevettek, úgy látják, én vagyok a nagyságos ur hirharangja. Nézik, instálom, hogy eldöngessenek.

— Mit láttál megint, Péter?

— Nagyon készítik a szekereiket.

— Tisztábban beszélj, Péter. Ki érti ezt meg?

— Tisztábban már nem láthatom. Holnap reggel behordják a bükkönyünket.

Gazdám felkelt, megfogta Péter vállát, csendesen megrázta:

— Elment az eszed, Péter? Moisa!

— Tessék.

— Mit gondol maga róla?

— Én is azt mondom, instálom, hogy meg van háborodva.

— Nem Pétert, hanem a bükkönyt kérdeztem, Moisa.

— A bükkönnyel nem lehet baj, nagyságos ur. Aki vetette és aki lekaszált, az haza is hozza. Ha hozzá mernek nyulni... Nem lehet az, instálom! Nem rabolhatják el a takarmányunkat a csendőrség szeme-láttára.

Pétert valami belső láz kinozta. Lábával topogott, vállát rángatta, hangja reszketett:

— Nagyságos ur! Azok is látják, akik felibe kaszáltak, hogy ingyen adta nekünk azt a takarmányt. Hát még én! Aki a Sári szemével is néztem. Sári vezetett a barázdába. Délben elnyomta az álom, álmában is azt látta, hogy a tehenünknek ettől a bükköntől megjött a teje. Elrugott az istenadta, nincs hova hajt-sam legelőre. Ha ezt a kis bükkönyt is elveszitem. Engedje meg, nagyságos ur, hogy az éjjel hazahozzam a részemet.

Moisa közbe akart vágni, de gazdám megelőzte.

— Ne bomolj, Péter. Csak nem fogod éjjel lopni el azt, ami a tied. Ezenkívül a nyomodon más is vihetne. Ha nem mered tisztességesen megszárítani künn a mezőn, várd meg a reggelt. Hiszen ha a bükkönnyel is megcsufolnak... Mondja csak, Moisa! Hogy áll takarmány dolgában?

— Nyolc-tíz nap, instálom, béosztással.

— Na látod, Péter! Nekem is kell a takarmány. Ha nincs ez a bükköny, az ökröket azonnal el kell, hogy prédáljam.

Péter megadta magát. Lekonyult fővel állt. Két kézzel támaszkodott botjára. Csendesen himbálta magát jobbra-balra. Arcán azt láttam, hogy Moisés nagyban hibáztatja. Elvégre Moisés jobban kell gazdám nál lássa, hogy mi fondorkodik a faluban. De ha Moisés vak is, neki hiába beszélnek, mert ő látja, látja, látja, úgy uszik el az a drága takarmány, készen, lekaszálván. Vállat vont.

— Engem ne hibáztasson majd a nagyságos ur. Én azt akartam, hogy az egész megmentse. Magammal nem sokat törődöm. Amit mondtam, csak Sári miatt mondtam. Ő se tehet róla, ilyen a szeme, a Szökétől többnek lát egy pohár tejet, mint amennyit a nagyságos urnak ér mind a tizenhat ökre.

Moisés és Péter elmentek. Esteledett. Éta is menni készült. Gazdám visszatartotta egy pillanatra.

— Bocsásson meg, — mondta —, amiért az elébb sodorból kiléptem. De a brutális szónak is van néha igazsága. Ez a Péter nem szokott beszélni hiába, én is félek, hogy ezzel az árva bükkönnyel valami galiba lesz. Künn voltam délelőtt, vakon, bénán kaszáltak a miénknek. Ha elveszik tőlük?! Mikor a felső tagból ugyanis kisemmizték őket. Senki se látja azt, mi történik ezzel a néppel. Mikor ezeket a firkákat olvassa, Éta, olyan házbán érzem magam, ahol könnyfakasztóan nagy a baj és a rossz, falusi cigányok mégis muzsikálnak.

Az ajtóban még ezt mondta Etának.

— Kérem, figyelje meg, ha a templomban a padok ritkulni kezdenek. Ez a fiatal pap, aki háromhetenként idejön, engem nem nyugtat meg. Az az érzésem, hogy a hivatásával csak kenyeret keres. Mit gondol, Éta? Vajjon nem attól fél, hogy ötet is elviszik a Fellegvárba? Azonnal szóljon nekem, ha valamit észrevesz.

Szürkült. Valahol bögött egy marha. A sáncok hidján szekerek dobbantak tompán az utra. A szekerek minden oldalról dübörögtek, nagyon siettek a tag irányába. A házból előcsoszogott Julika. Kibocsátotta a tyukokat. Az ólból nagy fehér kakas dobbant szétvetett szárnnyal a földre. Julika felfigyelt, fejét megcsóválta, a tyukokat elfeledte, bement a házba. A lépcső tetején megállt, figyelt, ezt mondta:

— Ilyet csak akkor hallottam, mikor a németek vonultak Bukovinába.

A tyukok tolongva repültek, vidámak voltak, ma elkerülték a kutató kezét. A kakas gilisztát talált a sövény tövében. Nyakát görbitette, a gilisztát nézte, tyukjait hívni kezdte. Kis kontyos szaladt elsőnek oda. A prédát felnyakalta, a kakas a reggeli lakomát mindjárt megpecsételte. A tyuk tollait rázta, a kakas más zsákmány után nézett, más tyuk következett.

Moisa a házból kisietett. A tornác végén füléhez tette kezét, fejet csóválta, összehuzta szemét, bement az istállóba. Mindjárt hallottam, hogy ezt mondja Ferencnek.

— Szaladj át a dombra és nézd meg, mi fenét kereskednek ott lenn.

Ferenc elment, én is bementem Moisa után az istállóba. Az ökrök rázottat ettek. Ugy látszik, spórolni kellett a takarmánnyal. Meg voltak huzódva, az ételt válogatták, a szénát kiszedték, a szalmát otthagyták. Hizlalni kellett volna őket, de az idei hizlalásnak már befellegzett. A sarokból Szilaj nézett ránk szép, fekete szemével. Marci jót akart, rosszat tett, fonnyadt lucernája után Szilajnak a rázott nem kellett. Dávid az ökröket kefélt.

— Moisa bá, mit sejt?

Az öreg sóhajtott, az ökrökből busan a földre nézett. Feje bubját vakarta.

— Ha ez is megtörténik, elherdálhatjuk őket. Megette a fene ezt az egész életet.

Mikor kifordult az istállóból, gazdámval találta magát szembe. Köszönt, de gazdám nem figyelte.

— Nem hallja maga, mi folyik ott lenn?

— Hallom, instálom. Már jön Ferenc a jelentéssel.

Ferenc azzal jött vissza, hogy bükkönyös táblánkat ellepték a szekerek és folyton ujak érkeznek. Gazdám ennyi észrevételt tett.

— Nem tudom, mit kezdenek el annyi nyers bükkönnyel. Moisa! Vegye a kalapját és jöjjön velem a csendőrségre. A lovak rendben legyenek, ha nem segítenének, azonnal bemegyünk. Ferenc, vigyázzon a zsebkendőmre.

Az uton odavetette Moiséának.

— Éreztem, hogy Péternek igaza van, de azt hittem, követelni csak a mi részünkből fognak.

A laktanyán zárt ajtót találtunk. Hallottam, hogy a szobában vannak, gazdám is észlelt valamit, megparancsolta Moiséának, hogy vezessen minket az ablakhoz. Az ablak nyitva volt. Színes ingben feküdt az ágyban valaki, egy hajfonat a takaró alól kilógott. Ugy tudtam, hogy az őrmester nőtlen, csak most láttam, hogy felesége van. Nem kelt fel. Szemét dörzsölte.

— Na tessék! Megint felfervernek! Az ember már nem is... Este az a vak, aki mindent lát; éjfélkor meg a községi bíró. Hagyjanak békét már vele a fenébe. Leküldtem a szakaszvezetőt, a legénység is ott van, mindnyájan tudják kötelességüket. Menjenek haza és feküdjenek le.

Ugylátszik, az őrsön az este Péter járt és ez a bíró is tisztességes ember kell legyen. Hátunk megett a szobában beszéltek. A kapuban ezt fogtam el:

— Hogy a fenébe ne? Majd én agyonveretem magam érte.

Egy asszony tálból két kis malacot etetett. Lánya udvart sepert. Az asszony rászólt a lánynak.

— Siess azzal az udvarral, mert apád agyonver. A bükkönynek száradni kell.

Észrevett, elszégyelte magát, be akart menni a házba. Mást gondolt, vállat vont, elé cibálta fején a kendőt, visszaguggolt, a malacokat továbbbetette.

Kiértünk a faluból. Messziről láttam, Ferencnek igaza volt. A tábla el volt lepve szekerekkel. Asszo-

nyok, gyerekek villáztak, hányták a bükkönyt, gereblyéztek. Ugy ment a dolog, mintha oltani segitenének. Az uton torlódás volt. Sokan álltak sáncszélen székkel. Szigorú ellenőrzés volt, a táblára nem lehetett bemenni, csak a községi bíró és a csendőrség engedelmével. Az esküdtek a dülő utakat állták el egy-egy csendőrrel. Valaki gazdámhoz lépett. Az öreg Andris volt.

— Nagyságos ur! Bennünket kiszorítottak, ne menjen közéjük. Mi már lemondtunk róla.

Gazdám megállt, értelmetlenül bámult. Élesen előre figyelt.

— Mit beszél, Andris bá? Hiszen itt van a falusi bíró a csendőrökkel.

— Itt vannak, instálom. Ők nyomnak vissza minket. Azért vannak itt, hogy mi ne férjünk közel.

Valaki csuful veszekedett a községi bíróval és a csendőrrel. A káplár volt, aki Etával csinálta a hecset. Azóta előléptették szakaszvezetőnek. Jól kivehettem a csuf szavakból ezt:

— Hogy hívnak?

— Mi közülük hozzá? Mit firtatják mindig a nevemet? Magok is úgy csinálnak, mint... Amíg meg nem esküdtem, hogy csak románul beszélek, a nevem miatt ötször annyi örökösödésiilletéket követeltek. Fene ette volna meg a nevemet, engedjenek már bé.

Gazdám kabátját porolta. Kivette kendőjét, ideadta.

— Szaladj gyorsan Ferenchez.

Ferenc kész volt. Azonnal elindította a lovakat. Jövet Sárít vettem észre. Szembe szaladt velünk, a földet nézte, könnyeit öklével dörzsölte, csuklásaiból ezt értettem meg:

— Szőke elrugott, nem lesz már többet tejezske.

A bíró szeme gyűlölettel perzselt le minket. Valamit kérdeztek tőle, hangosan felelt:

— Odamehet!

Csendesebben szólt a csendőrnek:

— Talán mégis jobb volna. Akadályozd meg. Ferenc a lovakra vágott, a két ló dühösen ki-

vágott. Valami villant. Vezér a rudra esett. A szakaszvezető elnyisszantotta istrángunkat. Meg kellett álljunk. A mienkek közül négyen kötelet nyújtottak, segítettek. Tovább mehettünk. A szakaszvezető félretolta a bírót, észébejutott az ezredes. Egy ember ezt sugta:

— Isten segítse.

Nem hallották meg, különben helybenhagyták volna érte.

A prefektus szobája előtt álltunk. Tanítók, jegyzők, papok, katonák egymásnak adták a kilincset. Többen egy elnyütt gobelint néztek az ablakon. Egy tanító megtapogatta, mint a barchettet. Arasszal mérte, azt hiszem, azt számította ki, hány pár kapca telne ki belőle. Gazdám a szolgának többször is pénzt adott, de mindig azt a választ kaptuk, hogy a prefektusnak nincs ideje. Minden telefon csengett, jelentések, jöttek, a járásokba utasításokat adtak le, hol a divízió, hol a csendőrség, hol a helyőrség jelentkezett. A gorbói járásból kurir futott be, nagyon sáros, nagyon kimerült volt, az utat lóháton tette meg. Azonnal bevezették. Mindjárt hallottam:

— Halló, divízió. A gorbói járásba vezényeltek még egy félezredet... Nincs? Muszáj! Fő nemzetipárti fészek, itt csak így törhetők le.

Kövérkés, mosolygó pap jött be, sötét felöltőt, aranykeretes szemüveget viselt. Meglátott minket, megfogta gazdám kezét.

— Szomszéd ur! A prefektushoz? Jöjjön! Az unokatestvérem, bevezetem.

Benn voltunk. A prefektus magas, száraz ember volt. Eddig vidéken ügyvédeskedett, de a felesége megunta a falusi életet. Ha a sarkantyú mélyebbre vág, az ügyvéd államtitkár, vagy miniszter lesz. Nehezen értette meg a dolgot. Összecsapta kezét:

— Valér! Az isten szerelmére! Meg vagy bolondulva? Holnap választás lesz és ti most jösztek ezzel a bükkönnyel?

Asztalán a készülék türelmetlenül jelzett. Felvette, figyelt, ezt kiáltotta bele:

— Halló! Azzal a századdal elégedjete meg. Ha valami hiány mutatkoznék, az urnákkal, vagy az összegezéssel elintézték. A bíró felől nyugodt lehetsz! Igen, igen! Hány szavazó lehet? Négyszáz? Ejnye, nem is hittem. Nem bánom, tereljétek be őket. A kapjukon holnap viselhetik. De egész kis szalagok legyenek. Zászlók, dalok... ezekre ügyelj! Légy részen, hogy huzzák meg magukat. Holnapután nyoma sem maradhat a dolognak. Legjobb volna, ha a szalagokat is nyomban elkoboznátok, tudod, amint a szavazóhelyiségből egyenként kijönnek. Reád bízom ezt!

A kagylót letette, ránknézett.

— Igen! Ha már szétvitték, úgy se segíthetünk rajta. Egy mód van, éljen kártérítési igényel. Most azonban nem avatkozhatom bele a dologba.

Katona jött be, vastag vállrojtot viselt, valami segédtsízt lehetett. Mielőtt az ajtó becsukódott mögöttünk, egy hang kibökte:

— Gyors tempóban megy, reményen felül hamar kész lesznek.

A kapu előtt az öreg Sárpy a lovakat nézte. Ferencel beszélgetett. Fejet csóvált, mikor gazdám megmondta, hogy a vélt hatósági intézkedés helyett azt a tanácsot kapta, hogy perelje be az embereket. Felült hozzánk a kocsiba.

— Magát is arra kényszerítenék, hogy vonja vissza a keresetet, mint engemet. A tárgyaláson meg kellett bocsássak, ki kellett béküljek, kezet kellett fogjak azzal a legénnyel, aki szegény Gyurka fiamat lelőtte. Azt is felmentették. Hát még ezeket? De miért is jött vissza maga, kedves öcsém?

Gazdám magába süllyedt. Nem felelt. A gimnázium előtt jártunk, az ut lejtett. Ferenc a lovakra ügyelt, nehogy valamelyik megcsusszon és a csipőjét letörje. A kapun diákok jöttek ki. Érettségi előtt álltak, nem drukoltak, egy dalt énekeltek, látszott rajtuk, hogy mindnyájan jó állást reméltek. Gazdám megkérdezte az öreg Sárpytól, hogy a mi diákjainkkal mi lett.

— Az elemiben tanulnak, — mondta az öreg.

Régi tanáraik tanítják őket, de ez az év is elveszett, mert a bizonyítványok érvénytelenek. Ide nem iratkozhatnak be, nem bírják a nyelvet és amugy is!

Legyintett.

— Ádám, nem taníttathatjuk többet a gyermekeinket.

A kocsi jobbratért az átkeresztelt árvaház mellett. A gazdasági egyleten is friss tábla lógott. Két orosz-lán koronát tartott, alatta körben betűk következtek. Kivettem, hogy az agrár-reform megyei tanácsosa itt székel. Piros pozsgás, tömzsi ur állt az ablakban. Többször vállhoz emelt egy fegyvert, vörhenyes bajuszkát viselt, haját gondosan kétfelé fésülte. A fegyvert nézegette, meglátott, célbavett, szenvedélyes vadász lehetett.

Mikor a Sárpyék házától visszatértünk, a kórház sarkában parasztszekér állt. Két öreg hozott egy beteget, a párnák közt a halálfej hevert. A vaskapu csattant, azt hittem, láncos eb. Jobban odanézttem. Valaki, talán a gondnok, a rács mögül tényleg így ugatott:

— Ha az előljáróság nem igazolja, hova tartoztok, mehetnek Isten hírével. Nem vehetjük fel.

A város elmaradt. Ugy vettem észre, minden itt sem fenéig tejfel. Gazdám botra támasztotta állát. Halkan mormogta:

— A képek ismétlődnek, mind visszataszítóbbak, mind lehetetlenebbek, senki sincs, hogy őket felvázolja. Wotan, mindenki alszik! Vigyázz, legalább te tartsd nyitva a szemed!

Mit mondhatott? Ó, hányszor nem értem meg?! Mire intett? Mit kell megfigyelnem? Azt kívánja tán, hogy én üvöltsem el az ő fájdalmait? De ki ért meg engem? És mi az én életem az övéhez képest? Engem az idő elseper, ő tovább szenved, helyettm kap jobbat, esetleg rosszabbat, de soha igazabbat. Kavics vagyok az ő megkorbácsolt népe életének partján, szél és hullámok üzik velem játékaikat.

A parton halkan dorombolt a malom. Odább bolgárok gyomláltak. Egy vak ló vizet huzott. Körbejárt,

a kupákból a víz csurrant, a lovat senki se nógatta, magában volt és a vizet mégis huzta, huzta, huzta.

Falu maradt el. Hidon dobogtunk. Buzánk mint sötétkéék tó messziről felénk hullámozott. Gazdám le szállt. Merőn figyelte a zizzenő játékok. Szive örömmel telt meg, sok kalászt kézbevett, megsimogatott. Valaki jött a faluból. Félvállát előretolta. Sántán jött, mégse sántított. Nem nevetett, mégis vigyorgott. Murza Sándri volt. A lovak előtt ráütött tarisznyájára. Gazdám megfordult, ezekbe a szavakba botlott:

— Ennek a buzának is hozok orvosságot.

Bükköny-táblánkon sok marha legelt. A takarmányt felgyűjtötték, ki mennyit tudott, elvitt belőle. A maradékot a falu legeltette. Két suhanc bottal üzött egy tehenet. A tehén horpasza össze volt esve, aszott tőgye a csánkot verte, nagyon éhes volt, az ütések dacára is falt egyet-egyet. Nyalábra fogott valami gyökeret, fölszaladt az utra, a gyökeret majszolta, értelmetlenül szétnézett. A száműzött tehenet kislány követte. Tenyerébe temette arcát, a farlón meztláb sántikált, az egyik suhanc öklével őtet is hátbaverte. A kislány elesett. Mikor feltápáskodott, láttam, hogy Sári volt. Kihajtotta Szökét, ahol a többi legelt. Azt hitte, megjön a teje. De kisült, hogy ennek a földnek Szőke is mostoha tehene, Szőke is pusztulásra volt ítélve.

A falu-kut előtt autó állt. Az ülésből valaki kiemelkedett, tele tüdővel, két kézzel szórta ezt:

— Munka, tisztesség, becsület,

Moisa a ház előtt állt. Teljesen meg volt törve. Összeesetten forgatta kalapját, valahogy kinyögte:

— Itt vagyok, nagyságos ur. A fene ette volna meg az eszemet.

Gazdám szárazon felelt:

— Legyen gondja rá, Moisa, a legközelebbi vásárra elé kell készíteni az ökröket. Négy itt marad. Ha a tehenünk leellik, a felesleges tejet minden nap le kell küldeni a Péter gyerekeinek. Péter nem tévedett. Most elmehet.

Mikor a szobába lépett, kalapját csüggedten az asztalra dobta.

— El fogják adni teheneiket. Az se lesz, mivel egy barázdát megműveljenek.

*

Két idegen jött fel az uccán. A községi bíró kísérte őket. Egyik katonatiszt volt, a másik valami őrnök lehetett. Beszédükből kivettem, hogy a választásra jöttek, de a járásbíró még nem érkezett meg. A faluban addig szétnéznek. A tiszt az őrnökre nézett.

— Megfigyelte, mennyi gyümölcsfa van itt a kertekben?

— Tényleg! Ritka helyt van ennyi gyümölcsfa.

A tiszt a bíróhoz fordult.

— Igaz, hogy magyarok is laknak ebben a községben?

— Laknak, — mondta a bíró —, de kifelé áll a szekerek rudja.

— Nem azt kérdelem! Azt mondja meg, ki töltötte meg gyümölcsfával ezt a községet?

A bíró megvakarta fejét:

— Ők matattak kérem mindig a cseméteken. Volt egy papjok. Már meghalt. Az apámtól hallottam, hogy minket is kínált csemétékkel, ingyen adta, de az apáméknak az oltvány nem kellett.

A tiszt megállt. Lenszöke hajáról a sapkát levette. A bíró felé lendített.

— Mit beszél sületlenséget? Itt minden kertben van gyümölcsfa, csak a szász községekben lehet látni még ilyet. Hol laknak magok, ha az oltvány csak a magyarok kertjében fogant meg?

— Nem úgy van, kérem. Ott mindenütt mi lakunk, ahol az udvaron és a kerítésen bükkönyt szárítanak. A gyümölcsfák a mi kertünkben is megteremnek, de addig senkinek se kellett, amíg a magyar pap nem állított be faiskolát a cinterembe. Onnan mi is hoztunk dugva, amennyi kellett.

Nevetni kezdett:

— A mi népünk ilyen! A pap tudta, hogy lopjuk a csemetéket, mindig ujakat hozatott, csak akkor hagyta abba, mikor észrevette, hogy az oltvány nem kell már senkinek. Szép pénzt csinálunk mostan belőle.

A tiszt kardjával kavicsot dobott félre. Azt mondta, az a pap nagyon derék ember lehetett. A bíró megütközött az egyenruhára bámult. Nem tudta, hogy az egyenruha arra is jó, hogy az ember néha elbujjon benne. A kék germán szemek szétnéztek, valamit visszatükröztek. Azt hiszem ezt:

— Mindenütt bányaromokra lépek.

Az is meglehet azonban, hogy a szemek csak egy öreg ember munkájára figyeltek. Továbbmentek. A tiszt rosszul beszélt nyelvüket, szájáról azt jegyeztem még meg:

— Man wird nie betrogen, man betrügt sich selbst.

Gazdámhoz siettem.

— Jó, hogy jössz, — mondta. — Már régóta keresem.

A lépcső mellett állt, lábával aprókat topogott.

— A botom! Itt kell, hogy legyen. El nem repülhetett.

A bot a nyírott fagyalban állt, beékelődött, mint egy cövek. Sokáig kinlódtam vele. Figyelt, végigtapogatott, a botot megfogta:

— Várj! Hiába huzzuk, ezt taszítani kell.

A botot áttolta a sövényen, utána hajolt, arcát megsértette. Vért. Ó, milyen szívesen adnám oda mind a két szememet!

Ferenc jött elé, ár volt kezében, elvágott istárgyükat tatarozhatta. A cinterem felé nézett:

— Ha meg nem sérteném, a nagyságos ur megy ma valahova?

— Nem megyek, Ferenc. Mért kérded?

— Ugy gondoltam, instálom, holnap én is behajtanám két tinócskám a vásárra. Soványak, legalább tiszták legyenek. Megmosnám őket.

— Nekem nem kellesz, Ferenc, — mondta gaz-

dám. — De mi lesz veletek, ha a jármot kézből ki-ejtitek?

— Nem tudom, instálom. Amig a nagyságos urnál lehetünk, nem verem a fejem. A többi azt hitte, kiveheti árendába az ekléziát. De az idén arra is rátették a kezüket. Nem marad más, a járomért nap-számot csinálnak majd. Kettőt hozatalért, négyet az ekenapszáomért. Nagy treffer nekik, instálom, ez a bükköny. Nem kinozhatjuk tovább az állatokat. Sze', a tarló se mienk.

Gazdám botjával tapiskált, valami kiutat keresett.

— Tölem elmehetsz, Ferenc. Gondoljátok meg, mit csináltok. Ha egyszer a marhával leültetek...

Legyintett, fejét felkapta.

— Küldd ide Moisés, Ferenc!

Moisa az istállóajtóban állt. Járomszijakat zsi-rozott. A cinterem felé nézett. Mikor Ferenc gazdám-hoz küldte, magában ezt dörmögte:

— Mi fenét gyülekeznek ott. És miért vannak vasvillával felfegyverkezve. Figyeld meg Ferenc, amig a nagyságos urral beszélek.

Gazdám Moisés közelebb intette.

— Mit gondol, Moisa? Nem vásárolhatnánk vissza abból a bükkönyből valamit? Ki kéne vājunk legalább pénzért néhány szekeret.

— Nem hiszem, nagyságos ur. Télig senki se ad el. Pénz dolgában bőviben vannak és adót se kell, hogy fizessenek. Attól félek, nagyságos ur, hogy az adójukat is mi fizetjük meg.

Gazdám kabátját porolta.

— Az nem lehet, Moisa!

— Instálom, eddig én se hittem. De most már mindent hiszek.

— Mondja csak, Moisa. Vajjon el tudjuk mi adni holnap az ökröket?

— Azt hiszem. Meg vannak ugyan egy kicsit huzódva, de csak a gróf uréknál vannak még ilyenek. Hét-nyolc mázsa, instálom, egyre-másra.

— Nézze, Moisa, — mondta gazdám elgondolkozva.

— Lehet, hogy mások is jártak úgy, mint mi. Ha

nagy felhajtás lesz, a jármos ökörnek nem lesz semmi ára. Maga nem meri majd eladni őket. Pedig muszáj! Ugy intézkedjen, hogy Ferenc reggel engem is bevigyen a vásárra.

Moisa szivéről nagy kő esett le. Arcáról olvas-tam le, nem volt gyerekjáték eladni most az ökröket. Térdét tapogatta.

— Megint közelünkbe fért — az a taknyos, nagy-ságos ur.

— A volt jegyzőt gondolja, Moisa?

— Azt. Tanfelügyelőnek nevezték ki ebbe a megyébe. Nagyon köpi, instálom, a markát, hogy meg-mutatja.

Gazdám botjával nagyot suhintott. A bot recs-cesent, nem volt többé bot. Moisa aggodalommal nézett gazdám kigyult homlokára.

— Nagyságos ur! Ebben a hivatalban nekünk csak nem árthat? Sose hallottam még, hogy a tan-felügyelők földdel babráljanak.

Gazdám visszaindult a házba. Szomorú volt:

— Menjen csak, Moisa. Készítsék elé az ökröket a holnapi vásárra.

Átvágtam a kerten. Dánék irányában az oldalról két ember jött le. Nagyon óvatosan jöttek, minden fát, bokrot, mélyedést felhasználtak fedezéknek. Vas-villa volt a kezökben. Járőrök lehettek, csak hábo-rus felderítéseknél láttam még ilyen nagy óvatosságot és félénkséget.

Erzsi a kiskertben salátát szedett. Most folyton ecetes salátát ettek. A két kisebb Dán-gyerek fattyu-rigóval játszott. A rigó éhes volt, nagy száját tá-tott, egyik gyerek a madarat tartotta, másik a zabo-lás szájba apró kavicsot vetett. Ugylátszik jobban egyeztek, mióta Jancsi elszegődött Tréziékhöz os-toros gyereknek. Aki a madarat tartotta, megunta a játékot, a rigó nyakát nyomban kitekerte. Fricskát adott testvéreinek.

— Gyere, most etessük Filipet.

Filip a tornácon feküdt. Elkerülte az etetést, mert a két ember a ház sarkához érkezett.

— Hol van anyátok?

A gyerekek összerezzentek. Atugrották Filipet, elészaladtak, a kiskertbe vetették magukat.

— Itt vannak a nyiresiek.

Erzsi felállt, megrázta a salátagyökeret. Kötényébe dobta a fejeket, körülnézett.

— Elment az eszetek?

A két gyerek a domb felé mutatott. Erzsi a ház sarkához ment. Megint körülnézett, meglátta a málában kuporgó nyiresieket, kötényéből kiejtette az ebédet.

— Mit keresnek itt maguk?

Egyik nyiresi előre lépett. A vasvillát szorongatta.

— Megismerhetnél. Én tartom a Jóska unokatestvérét. Bujj errébb.

Erzsi odament. Ezt hallottam még.

— Mondd meg a járásbírónak, hogyha a kormánynak szavazat kell, cserébe a legelőért, jöjjenek érte a cinterembe, mert mi le nem megyünk. Ugy beszélj, hogy ne hallja senki se.

A nyiresiek visszahúzódtak. Erzsi maradékot tett a két gyereknek, figyelmeztette őket, hogy a szájuk ne járjon. Filip miatt töprengett, hogy vigye, ne vigye. Végül Filipet felvette és lement a községbe. Fenn a cinteremben a nyiresiek táborát ütöttek. Kiállították őrszemeiket, leheveredtek, egy részük elaludt, a másik ebédelt.

Valaki jött a kerek-domb felől. Toronyiránt vette a kertet. Minden gyümölcsfát megnézett. Csizmát, szürke nadrágot, fekete kabátot, posztókalapot viselt. Füttyentett, ujjával barátságosan csettintett, csak magyardécsei lehetett. Julika az istállóba utasította. Moisa valamit kérdett, ezt válaszolta:

— Fityfranc kíváncsi a mi szavazatunkra. A sutu végett jöttem. Hallottuk, hogy azt is felapritsák és hogy felhagytak a szőlőmiveléssel. Összetört állapotjában is jó árt adnánk érte. Az imént voltam a prészázban. Csunyan meggyámbászták azt a jó gépet, de ha adják, mondják meg, mennyit kérnek érte.

Az ember tényleg décei volt. Csak a mienkek kínáltak valamiért pénzt, csak ők voltak most is boldok. Moisa azt felelte, hogy megbeszéli gazdánkkal a dolgot. Megizeni majd, a présre tényleg nincs szükség, mert a töveket a kecskék tönkretették. Vállára ütött.

— Hogy vagytok még ott fenn, a hegyen? Az idén volt cseresznye?

Az ember legyintett.

— Látott már tormában férget? A cseresznyét a disznók ették meg. Nem engedtek vásárra vele.

Megemelte kalapját, magyarázkodás nélkül továbbment. Moisa négy fiatal ökröt mustrált az istállóban. Ezt hallottam:

— Csak ötévesek. Ezek jók lesznek. Kössétek őket félre. Ez a tizenkettő...

Szeretettel nézte az ökröket. Az ökrök szénát ettek, kifésült farkukkal legyintettek. Hallották, hogy osztják őket, valamit sejtettek, de azt, hogy ettől a jászoltól örökre mi szakítja el őket, nem értették meg. Moisa Ferencre nézett, megvakarta fejét:

— Megéritek, csak a panorámában láttok majd ilyen ökröket.

Dávid egy ökör körmét faggyuzta. Az ökör öreg volt, járt már vásárban, tudta mit jelent ez, rugott, lábát rázza. Dávid odasugta:

— Hó, Pajkos! Ne bomolj! Ha a vásárban jó hirt kapunk, senki se ad el.

Az ökör megnyugodott. Legalább Dávid az ő körmét is bezsirozhatta. Moisa a kitakarított járomszijakat vizsgálta. Odaszólt Dávidnak:

— Reggel voltál lenn. Még most se hallik semmi Gyuriról?

— Nem. Uglátszik végkép elbujdosott.

— Ki van a kompnál?

— Kati.

Ferenc jött be. Nyelt, uglátszik nyál gyült a nyelve tövébe, köpött.

— Kár, hogy nem látta. A birónk szinte ott hagyta fogát a cinterembe.

— Vastagon megy, — mondta Moisa. — Nem is tudom, hogy jutott eszébe.

— A járásbíró küldte. Szavazásra invitálta őket. Nem láttam ennyire szaladni még, kalapját ott is felejtette.

Mindjárt az irnok tárgyalta a nyiresiekkal. Községünk központi fekvésű volt, több falu szavazott le benne. Csak a nyiresiek voltak még hátra, de a bizottság nem csálhatta le őket. Az irnok dolga végezetlen ment le. Kis idő telt. Közelebb huzódtam.

A község tele volt emberrel. Ettek, nevettek, beszéltek, de a zűr-zavarban nem értettem meg beszédüket. Vicceltek, hogy a kerítések tele vannak bükkönnyel. Egy szakasz katona oszlopban kanyarodott fel a cinterembe. A tiszt vezette őket. Katonáit hátrahagyta, előreutott, kendővel intett. A nyiresiek bevonták örszemeiket, nézték, hogy elszeleljenek. A tiszt közejük ment.

— Legyen eszetek! Azért jöttünk, hogy megvédjünk. Jöjjetek és szavazzatok le.

Lárma lett. Többen beszéltek, pár szót csak elvétele értettem. Mielőtt észrevehette volna, a tiszt körül volt véve. Katonái felé nézett, kiáltott, szabadulni akart, kettőt félrelökött, villák emelkedtek a levegőbe. Kirántotta kardját, elvették tőle. A katonák bámultak, nem mozdulhattak, nem voltak kiképezve, vagy tudták, hogy a tiszt nem beszéli az ő nyelvöket. A nyiresiek a tisztet nem bántották. Csak fogoly lett. Rövid alku következett. Odahívtak egy katonát, a tiszt ezt parancsolta:

— Menj le, mondd meg a bíró urnak, hogy az urnával jöjjenek ide.

A katona elment. A nyiresiek megnyugodtak. Dohánnyal kínálták a tisztet, de ő hiába csak a kardját kérte. Valaki a karddal folyton tisztelgett. Öreg ember volt, Boszniát hallottam említeni. Lehet, hogy Bosznia okkupációjában résztvett. Lenn a faluban lövés dördült el. Vivát hangzott. Az emberek nevettek.

A templom felől két katona tojásos ládát hozott.

Liba alól vették el, cédulák lógtak ki belőle. A bizottság jött a cinterembe. Két nyiresi a bíró elé ment.

— Ha ezt a legelőt nekünk juttatja.

— Tudhatnátok, hogy a legelő tietek.

Szavazni kezdtek. Itt lenn valamit megneszeltek. Ucca hosszában szaladt egy ember.

— Fene essen a bélőkbe. Árulják legelőnket a nyiresieknek.

Többen a bükkönyt rázták a szűk udvaron. Piszmogtak vele. Megértették, miről van szó, annyiban hagyták a dolgot. Asszonyok, gyerekek, kapákkal, botokkal követték embereiket a cinterembe. Nagy zaj lett, a levegőben csuf káromkodások röpködtek. Valaki ezt kiáltotta:

Ezért szavaztunk a keresztre?

A nyiresiek visszaadták a kardot a tisztnek. Vezényszó hangzott, a katonák felfejlődtek. Szuronyal védték a bírót, magukat és a szavazó nyiresieket. Lassan hátráltak. Egy fegyvert kézből kiütöttek, belenéztek. A fegyver üres volt. Ismerős hangot hallottam. Sándrié volt:

— Mondtam, hogy csak tul a vizen lőhetnek élessel. Üssétek őket.

A visszavonulás gyors tempót vett. Sándriék vérszemet kaptak, a bíró, a nyiresiek, a tiszt, a katonák elvesztették bátorságukat és a kedvüket. Murza Sándrinak ugylátszik igaza volt, a katonák csak a magyar falvakban használhatták a fegyveröket. Roham, rohamot ért, nagyon szorongatták őket. Dombhajlás mögött tűntek el. Toronyiránt vették a hegyet, Nyiresre menekültek. A nyiresieknek jól jött ez. Nagy port vert fel, most már biztosra vehették, hogy a legelő-csatát ezzel a meneküléssel megnyerték.

Alkonyodott. Valaki lassan kaszát fent. Lehet, hogy egy téhennek a vásárra fü kellett. Két falu osztozott legelőnk felett. A dombról a sereghajtók visszasajóttek, de a nyiresi erdő felől még késő este is hallatszott ez:

— Rajta, előre, hurrá, vorwärts!

Hid elé értünk. A régi örmény város közeledett. A lovak a zablát rágták. Ferenc sokszor hőköltetett, lépésben jöttünk legtöbbit, kétszer így is belénk kötöttek. Nagyon irigyelték szerszámunkon az ezüst veretet. Az utolsó faluban Ferenc valami észrevételt tett, egy ostorral reánk cserditettek. Ferencet célozták, de csak Ferencnek fájt, hogy az ütés gazdáját is érte.

A Szamos áradóban volt, kórét, csutkot, szemetet hozott vegyesen. Sok marhát hajtottak, valaki a vizre nézett.

— Ismét nyakonönti a völgyet.

A hidon torlódás volt. Két autó túlkölt, szembe jöttek, a menet megállította őket. Vesztegeltek. Egy bivaly sárhányón fente oldalát. Gazdája bottal csépelte, a sofför túlkölt, időbe telt, míg a bivaly a dolgot megelégelte.

Előttünk törpe ló állt, alacsony stráfszekérrel. A lovacska pihent, a vásárra virágcserepeket vittek. Eből élhettek. A bakon nagyobb lány ült, egy kisebb a szekér mellett a plántákra ügyelt. Két cserepet kezében tartott. Ezek már nem fértek fel. A szekérke tenyérnyi kis virágos kert volt. Valaki csuful káromkodott a hátunk megett.

— Délig se érünk be, üssed!

A szekérről gyerek korbácsolta az ökröket. Elérággatták az állatokat, megelőztek. A derékban kövér disznó ült, lihegett. Asszony vakargatta hátát, csöves tengerit tartott kezében, de a disznónak nem kellett. Ár tódult utánok, az emberek örvendtek a résznek. Az első autón idegen zászló lengett, tiszték ültek benne, valami katonai misszió lehetett. Az ember az autót kerülte. A löcs beleakadt a virágos kertbe. Rántás, a cserepek lehullottak a földre. Sokan hangosan nevettek. A kislány a lovacska alá bukott, ár tiport rá a cserepekre. Volt, aki ép cserepet pillantott meg, ráhajolt, a virágot kilökte, az edényt elrejtette és magával vitte.

A hullám nagyobb része a hidon átcsapott, de a palánták semmivé lettek. Jaj hallatszott. A nagyobb

lányka sirt, kezét tördelte. A kicsi kibujt a lovacska alól, nénjére nézett, nem sirt, nem jajveszékelt, de az arcán láttam, hogy a szive össze van törve. Eny-nyit mondott a nénjének:

— Tudtam, hogy nem lesz nekem cipőm sohasem.

Átbujt egy tehén alatt, a mozduló autót számba se vette. Felkapaszkodott a korlátra, két virágcserepét szorongatta, visszanézett. Ki hitte, bedobta magát a vízbe.

Különös! Mit árulnak el egy idő óta ezek a gyermekszemek? Ahogy ez a leányka is visszanézett! Hányszor döbbenek rájuk? Idegen gyermek áll az utszélen, szót sem szól és a szeméből halálos bizonyossággal látom, hogy csak a mienk lehet. Mi történhetett?

Gazdám élesen figyelt. Az autót leállították, a tisztek kiugráltak, kiabáltak, pénztárcáikkal integettek a bámészkodóknak. Franciául tárgyalták az esetet, gazdám mindent megértett. Egy suhanc röhögött, mert a kislányt a víz forgatta, mint a malomkereket. Ferenc szólalt meg.

— Nagyságos ur, tartsa ezt a gyepölőt, mert mindjárt belefut az a gyerek.

— Siess, Ferenc, — mondta gazdám. — Hagyj a fenébe engemet.

Merő figyelem volt, minden hangot lesett, a hangokból látta a képet. Rám szólt:

— Wotan, indulj te is, segíts Ferencnek.

Lerohantam Ferenc után a töltésen. Mindjárt szel-tük a vizet. A víz bűdös volt és nagyon szennyes, nagy felhőszakadás lehetett Kolozsvár felett. Azt hittem, elhagyom Ferencet, de nála gyorsabban uszni már nem lehetett. Nem segíthettem. Hajától tartotta viz felé az alélt gyermeket. Kiuszott vele. Az ár lecsapott. A tisztek a hidról távcsóvel figyeltek. Ferenc lihegett, de a parton csak a lánykára nézett. A felpuffadt kis test csuklott. Olyan különös volt ez a vézna gyerektest, alig volt tízéves és már teherbe esett. Ferenc a csóré-lábaktól felemelte, hasát

nyomkodta, a szennyes víz kiömlött belőle. Kétszer a hátát is megütötte.

— Nem lesz semmi bajod, — mondta és ölébe vette.

Mikor a hidra értünk, francia beszédet hallottam. A beszéd hibás volt, valaki ezt mondta:

— Uraim, vásárkor az emberek idegesek és türelmetlenek.

A tiszték pénzt adtak Ferencnek. Idegen papirokat is láttam közte. Ferenc összegyűrte, belenyomta őket a lányka izapos kezébe. Azt hiszem, sok cipő kitelt belőle. Ferenc gazdámra nézett.

— Mehetünk, instálom. A gyerekek nincs baja és a cserepek is megtérültek.

A tiszték összenéztek, egyik fejemet simogatta kesztyűs kezével. Valaki ezt mondta:

— Csak azt nem értem, ennek a két embernek miért olyan csontos a képe. És miféle beszéd ez? Hiszen ezek Timur-Lenkre emlékeztetnek.

— Mi is keveredtünk, — mondta a hibás kiejtés. — Biztosítom önöket, hogy ezen a vidéken magyarok nyomokban sem élnek.

Annak a tisztnek, ki a fejemet simogatta, ajkai szavakra nyíltak. Hang nem hallatszott, de szájáról ezt olvastam le:

— Il n'y a pas un mot de vrai!

Ferenc mellé kapaszkodtam. Lucskosak, izaposak, bűdösek voltunk. Vékony árkokban sárlé csorgott le rólunk az ülésre. Gazdám magában töprengett:

— Késő! Mit is ért volna? Félrevezették őket és ők irgalom nélkül tönkretettek.

A vámnál nadrágos emberek álltak. Vásárvámost szedtek. Észrevettem, hogy előlük mindenki az út jobb-oldalára igyekezett. A vámosok folyton beszéltek, a vásárosok beszédjére figyeltek, élesen fürkésztek az embereket. Egyet kilökdöstek a menetből. Sovány tehenei hajtott, egy hang kiáltott:

— Bitang! Te is át akartál csuszni a többivel.

Péter volt feleségével és a Szökével. Péteréket a járda mellett hosszadalmasan fejték.

— Keress még — mondta valaki —, ez nem elég.

Azt hiszem, elvették az utolsó filléroket. Előttünk legényt szemeltek ki. Ezt hallottam.

— Ne vigyenek oda. Nem vagyok az.

— Zsidó vagy!

— Nem igaz.

— Pofádon látszik. Mutasd a...

A legény nadrágját gombolta. Ferenc szólalt meg:

— Nem eladó itt semmi.

— Kuss! Két ló, kocsi, szerszám, hatszáz korona.

Gazdám fizetett. Az állami gimnázium elé értünk. Az ablakok ki voltak nyitva. Lépésben mentünk, a tanteremből ezt hallottam meg:

— Miután Corvin Mátyás Vlád és Radul vajdák engedelmével a magyarokat leigázta...

Ugylátszik, történelemóra lehetett. Az ablakok alatt borostyán állt, a leveleket por lepte be. Több vásáros legyezőt tört. Mellettünk valaki kiáltott:

— Ne sajnáljátok, mintha pénzért vennétek. Az én borjaimat is csipik a legyek.

Sánta ur bicegett arra. Vörhenyes bajuszát tépte.

— Volt miért öntözzem őket kis korukban.

Az intézet egykori igazgatója volt, ideális ember lehetett. Sánta lábbal vitt vizet a borostyánokra, hogy a munka szeretetét növendékeibe beoltsa. Balra kanyarodtunk. A bejárónál Moisa várt ránk. Levette kalapját, aggodalmaskodott.

— Félek, instálom, hogy hiába jöttünk. Csufságba ígérnek.

— Jó, hogy ígérnek, Moisa!

Ferenc a lovakat istállóba vitte. A bejárón bénák ültek. Rigmust énekeltek, megcsókoltak minden fillért, amit odavetettek. Oszlop mellett ember állt. Két karja többől hiányzott. Melle tele volt kitüntetéssel. Ez nem kiabálta ki zsebből a könyörületet, kalapjában két-három vaspiculánál több alig lehetett.

Az ökrök sarokban álltak, a vasuti töltésnél. Mellettük sovány tehénkéiket simogatták a mienkek. Megemelték kalapjukat, beesett, csontos arcukkal szomo-

ruan néztek. Ide jöttek, azt számították, hogy ők is tuladnak teheneiken, ha az ökrök elkeltek. Vevők azonban nem jelentkeztek.

Két marhakereskedő jött felénk. Elmerültek a beszélgetésben. Csak akkor ócsudtak fel, mikor mellettünk voltak. Egyik órájára, másik a napra nézett.

— Még van idő, — mondta az idősebb és továbbmentek. Ez csapódott még fülembe.

— Ez a sarok is ilyen.

A töltésre huzódtam, szétnéztem. A téren párezer marha lehetett. A középen csereberéltek. A széleken itt-ott volt még csoport, ami hasonlított a mienkhez. Az ökrök ott is kiemelkedtek, azok se kellett senkinek. Az öreg Andris gazdámhoz ballagott.

— Nagyságos ur! Azt hiszem, megszimatoltak minket. A nagyapámtól is azt hallottam, hogy az ingyenmarha nem kell senkinek.

— Mind itt vannak? — kérdezte gazdám.

— Kevés híján. Mondtam, nem okos dolog, de nem leltek más helyet.

Gazdám megtörülte homlokát, figyelt. Valaki alkudott.

— Adja ide a tehenet, ahogy mondtam. Maga is tudja, hogy a ház híján nem terem széna.

Gazdám megrántotta vállát.

— Andris bá! Ugy hallom, odabenn adnak és vesznek. Széledjenek el nyomban, mert rólunk már mindenki tudja. Hagyják el ezt a vesztőhelyet.

Andrisék szétmentek. Odébb Murza Sándrit vettem észre. Zsidógyerekkel beszélgetett. A fiu hozzánk jött, megszámlálta az ökröket, megtudakolta, melyik faluból jöttek. Noteszbe jegyzett, nevetett, elment. Moisa köpött.

— Fene egye meg.

Idő telt, senki se kereste az ökröket. Moisa visszajött valahonnan. Egy pár ökröt megtérített.

— Rég tudom, instálom, milyen takarékos ember a fiatal gróf ur. De hogy ennyire gyűjtő legyen, azt senki se hitte.

— Mit észlelt, Moisa?

— Bőröket vásárol. Minden rongy bőrt megvesz és a miénkeknek jobban fizet, mint az örmények.

Gazdám elgondolkozott. Botjával piszkálta a földet.

— Mit gondol, miért teszi ezt?

— Nem tudom, instálom. Mára hire ment, a mienkek az örményekkel szóba se ereszkednek. Csak ő tudja, miért csinálja.

— Messze van ide, Moisa?

— Itt van az uton, a sinek mellett.

Az állomás felé végre ökröket hajtottak. A nap felettünk járt. Ferenc jött hozzánk. Ruhája megszáradt, de képe sirt. Járlat volt kezében. Moisa tisztában volt vele.

— Mennyit kaptál értök?

Ferenc szinte széttépte a járlatlevelet. Csapkodott vele.

— Mire rájok találtam, Zsuzsa elherdálta. Meg se szidhattam, mert igaza van. Más vásárig egészen lerongyolódtak volna.

Az ökrökre pillantott.

— Nem volt még itt egy cigányképű?

Moisa a fejét rázta:

— Egyedül ő vesz, — mondta Ferenc. — A regátba szállítja, de árat nem fizet. A Sós-testvérek se vesznek, csak ez a cigányképű vesz.

Ferenc a lovakhoz ment. Dávid mindenkivel szóba elegyedett. Hireket tudakolt. Páran a mienkek közül állat nélkül visszatértek. Kettő beszélgetett.

— Még szerencse, hogy a nagyságos ur elküldött innen. Különben itt savanyodunk meg. Tul is firtatták, azzal kezdték vásárt, hogy a marha hova valósi. Fene látott még ilyet! Másutt is jártak úgy mint mi és kidobolták ezeket a községeket. Azt hiszem, ezután csak úgy adhatunk el valamit, ha mi is bocskort kötünk fel.

Gazdám elfordult. Elé kerültem, arcára néztem, megdöbbsentem. Ez volt ráirva:

— Már csak a szivők van hátra. Vajjon ezt tépik ki utoljára?

Kis fekete ember jött a bejáró felől. Ferencnek

igaza volt, csak cigány lehetett. Büszkén jött, egy sereg zsidó kullogott nyomában. Hátul Murza Sándri állt, valakivel beszélgetett és nevetett.

— Kiék az ökrök? — kérdezte a cigány röviden. Moisa felelt:

— Mit kérnek?

Moisa árat mondott, hangjából félelem érzett. A cigány négy ökör árát köpte ki mind a tizenkettőre. Kis csönd következett. Moisa botját markolászta, láttam, mennyire küszködik, nyelvén volt, hogy küldje őket a pokol fenekébe. Gazdám rászólt:

— Moisa! Kérjen előleget.

Moisa nyögött, habozott, topogott, elfordult, észrevettem, hogy szeme könnyekkel telt meg. Ennyit mondott:

— Nagyságos ur, én nem tudok. Ha megölnek, akkor sem tudok.

A cigány várt, szokva volt, gazdám újra szólt:

— Dávid!

— Tessék?

— Kérj te előleget.

Dávid az ökrökre nézett.

— Baj van, instálom, felöklelnék egy tehenet. Oda kell menjek.

Szólt és az ökrök közé ment. Zsidó lépett gazdámhoz. Ugylátszik, ismerte.

— Nagyságos ur! Adja az ökröket?

— Igen. Adjanak előleget.

Gazdám az előleget átvette. Valaki betűt nyírt az ökrökre. Mikor magunkra maradtunk, Moisa sirva fakadt. Gazdám ennyit felelt:

— Moisa, nem ezeken az ökrökön fordul meg. Vigyen minket a sínekhez.

Dávid a fülét hegyezte. Biztosra vette, hogy gazdám valahonnan jó hírt vett.

A bejáró mellett két örmény báránybőröket mustált. Egyik ledobta a kötést a földre.

— Barátom, ha már a grófok is bőrökkel kereskednek, akkor minket a nyavalya megevett. Ha nem így van, vakuljak meg.

Magas, szélesvállu ur állt az utszéken. Nagy halom juhbőrre mutatott.

— Mára elég volt. Olvasd meg.

Észrevett minket. Egyszerű szőke bajusza, keresetlen, nyugodt és komoly arca volt. Kesztyűjét huzta, kék szemébe öröm csillant:

— Szervusz, Ádám. Itthon vagy? Azt mondták rólad, hogy kimentél Magyarországra.

— Visszajöttem, Béla. Félixért mentem, hiába. Ő se értette meg. Senki se érti meg.

— A te ökreid voltak itt lenn a sarokban?

— Igen. El kellett prédáljam őket. Az emberem azt mondta, hogy... Bocsáss meg, miért kereskedel te bőrökkel?

Az érett arcon mosoly enyhített. Mindjárt újra komoly lett. Körülnézett, valahol messze pontot fogott, a pontról többet nem mozdult el.

— Nézd, Ádám! A szavak ma nem sokat érnek. Nem is kereshetek fel mindenkit ebben a megyében. Ezt az ősrégi hradót, a vásárt választottam. A hivatalból mindenkit kilöktek. Földjeink nekik teremnek. Miből éljenek? Az utolsó falat kenyeret honnan kerítik elő a gyermekeiknek, ha nem kereskednek? Eddig itt csak az örmények és a zsidók kereskedtek. Szégyellik. Pedig más út nincs! Vagy kimennek, vagy elesnek és így mindkét esetben bünt követnek el. Ádám, ezért kereskedem bőrökkel.

Gazdám tenyérrel fölfelé nyujtott kezét. Így nyujt kezét azoknak, akiket szeret. Ennyit jegyzett meg:

— Igazad van, Béla. Sejtettem, hogy csak ez lehet. Az Isten áldjon meg érte.

Felkapaszkodtunk kocsinkra. Moisa is velünk jött, elfoglalta a bakon helyemet. Sárkány és Vezér semmit sem tudtak a viharról, ami szakadatlanul vert. Párszor kivágtak, vidáman tovább ügettek.

A hidon újra kellemetlen iszapszag csapott meg.

— Nagyocska, — mondta Ferenc. Egész uton ennyi szó esett, nem beszéltek róla, pedig az ár előntötte a vetéseket.

Megszokott utunkra tértünk. A lovak belejöttek,

falu maradt el. A holtág is tele volt vízzel, az ár itt is csuf dolgot művelt. A bolgárok sáncon tan-nyáztak, a vak ló poros fűvet legelt. Mindent viz izsapolt, hagymát, salátát, burgonyát, káposztafejeket. Az ellepett viskó mellett két szekér derékig állott a vízben. Egyiken üvegfedél, szerszám, másikon párna, edény, szék volt, felfordított asztalon macska nyávo-gott. Erre a két szekérre menekítették mindenöket, de az ár gyors volt, a holmi megrekedt. A bol-gárok sáncon ültek. Nézték, nézték, nézték a vizet. Arcukon láttam a kétséget és hogy minden elveszett. Hazamennének, de hazájokat is felnégyelték, nem tud-ták hova, merre menjenek.

Buzatáblánk előtt gazdám megállította Ferencet.

— A komphoz megyek. Mégis nagy dolog, hogy annak a Gyurinak ugy nyoma veszett.

Keresztbevevettük a bükkönyös táblát. A tábla vö-rös volt, ki volt perzselve. A marhák után most a konda legelte. Igaz ugyan, hogy az idén ezt már csak a disznók ugarolják fel. A malacok turták a gyökereket, több koca gödröt fetrengett. Alig látszott ki belőle. A kanász ránk köszönt. Gazdám megállt.

— Pali! Halálig őrzöd a kondát?

— Mit csináljak, nagyságos ur? Senki se kor-mányozhatja ezeket, bár ugy se tart sokáig. Murza Sándriék azt mondják, hogy a közlegelő felett is ők rendelkeznek. Azt hangoztatják, hogy tőlünk fia-malacot se bocsájtanak be. A juhokkal is ezt tervezik. Ha béváltják, itthagynom, instálom, őket, mint Szent Pál az oláhokat. Most is agyonveréssel fenyegettek, hogy a kondával a nagyságos ur földjére jöjjenek.

Gazdám nagyon felindult Pali káromására. Hangja rekedt volt.

— Pali! Tudod, mit jelent, ha titeket a köz-legelőből is kisemmiznek?

— Tudom, instálom. Tej már nincs, ezután nem lesz a háznál zsir, szalonna, turó. A gypjut is venni fogjuk, hogy egy rongy kabátot akasszunk a há-tunkra. Nagyságos ur, minket jövő ilyenkor már meg-öltek.

— Pali! Van itt rajtunk kívül valaki?

— Csak az állataim vannak itt, nagyságos ur. Ők értik ugyan a beszédet, de amit hallanak, nem beszélnek ki senkinek.

Gazdám magához tért. Egy idő óta kapkodó, ideges. Megsimitotta homlokát.

— Nyugodjatok meg! Lehet, hogy lesznek, akik akarják, de benn ezt nem engedik meg.

— Én is azt hiszem, nagyságos ur! Az Isten áldja meg.

Dülőutra tértünk. Cakkot vettünk. Gazdám botjával verte a földet, vállá tehetetlenül összeesett. Sutogott.

— Mit lehet tenni, mit lehet tenni, mit lehet tenni?

A révészház ajtaja nyitva volt, de a házban nem volt senki. Gyuri felesége a komppal éheletlenkedett. Egyedül volt, észrevett, sietett, még ügyetlenebb lett. Gazdám figyelt. A part felől könnyű szagot érzett, mozgást hallott. Odaszólt:

— Te vagy ott, Kati?

— Én vagyok, kezét csókolom. Jöhet a nagyságos ur. Már kikötöttem.

Parthoz vezettem gazdám.

— Te kinlódsz vele, Kati?

— Muszáj, nagyságos ur. Megfenyegettek, hogy a kompot elveszik. Az az ur ment át most is rajta, aki a földeket kormányozza. Lehet az, nagyságos ur, hogy annyit fuvarozzam a vizen és ő sohase fizessen?

— Nem lehet, Kati.

— Űz, instálom, hogy gyorsabban hajtsam. Szid, de nem fizet.

— Kérted már, Kati, hogy fizessen?

— Egyszer kértem, de megfenyegetett. Azóta nem merem.

— Ha megint erre jön, mondd meg szép szóval neki, hogy ez nem közkomp, hanem a tiétek. Ugy a tiétek, mint a hátadon az ing. Ti tartjátok fenn, ti

dolgoztok vele, ebből éltek. Ha okoskodik, azt is mondd meg, hogy elmegy a főszolgabíró urhoz.

— Ő sem fizet, nagyságos ur. Csak a miénkek fizetnek. Átvigye, nagyságos ur?

— Nem, Kati. Csak Gyuri miatt jöttem. Mit mondtok neked mikor elment?

— Nem sokat, nagyságos ur. Szófukar volt egész életében. Annyit mondott, hogy elmegy, de a kompot nem hagyja el.

Gazdám figyelt, tünődött. Rátámaszkodott a korlátra.

— Te, Kati! Nem érzel itt valami szagot?

— Nem érzek, instálom, semmit.

— Vigyél át mégis. Ha már itt vagyok, átmegyek az őrházhoz.

Bementünk. Kati elindította a kompot. A csiga kis szögeket irt le a kötélén. A víz közepes volt, erre nem esett. A komp csak pár araszt lendült időnként előre. Gazdám karfának dült. Hallgatott, szimatolt, orrlikaival játszott. A vízbe néztem. A kompot hal-rajok követték. Egy nagy harcsát merőn figyeltem. A kis halak után vetette magát s a bolondok mindig visszatértek. Kati nevetett.

— Te is a halakat nézed?

— Kivel beszélsz, Kati?

— A kutyával, nagyságos ur. Okos kutya ez, még a halakra is figyelmeztet.

— Járnak halak itt, Kati?

— Sok jár itt mostanában.

Gazdám rákoppintott a padlóra.

— Ejnye!

Körüljártuk a kompot. Gazdám orrlika folyton változott, hol kisebb volt, hol nagyobb. Én is világosan éreztem a szagot, amit ő szagolt és ami a komppal egyik parttól a másikig vándorolt. Gazdám lábával dobantott.

— Itt kell legyen.

Parthoz ütödtünk. Kati láncot vetett.

— Megvárjam, nagyságos ur?

— Nem, Kati. Meggondoltam a dolgot. Visszamegyünk a másik parthoz.

Kati szemet vetett. Átkapcsolta a láncot. Vissza fordultunk. A víz sodra erre az oldalra jobban feködt. Nyomta a kompot. A csiga sürűbben csergett. A halak követtek. Gazdám felvetette fejét.

— Kati! Semmit sem sejtess, mi lett az uraddal?

— Nem, nagyságos ur. Hacsak el nem bujdosott, mint fiatal korában. Akkor is...

— Tudom, Kati. Hat hónapig kóborolt a Cible-sen. De most...

— Most nem tudom, instálom. Mióta a puskáját elvették, nem volt ember. Sokszor mondta, hogy puska nélkül nem élhet. Nem evett, bele kellett erőszakoljak egy kis ételt. Mindenki azt mondja, hogy a mi kezünkbe nem adnak több fegyvert.

Csend lett. Hal csapódott a víz színére. Biztosan harcsa üzte. A víz sima volt, a parton vén fűzek tükröztek. Mindent láttak, mindent tudtak, de némák voltak. Az égen pergő récék nyujtották nyakukat. Kati kikötötte a szerszámot, pénzt kapott. Nagyobb papir volt. Kati a pénzt nézte, gazdám rászólt:

— Vedd el, Kati. Szükséged lesz erre a pénzre.

Kati nem nyult a pénz után. Szemét meresztette, gazdám a pénzt a padlóra ejtette. A partról visszafordult.

— Hivjál embereket, Kati és horgokkal keresétek meg. Az urad ott van a komp alatt.

Kati összeesett. Nyögött, ennyit hallottam tőle:

— Megölték, két hete már és folyton rálépnek.

Táblák közt mentünk. A ház messziről figyelt, simogatott, hívott, intett, várt, mint régen. Még várt minket. Ölelte még a gyermekeket, aki elveszett.

Ezen a napon gazdám ajkáról több szót nem hallottam, mint ezt:

— Vajjon hány hull el közülünk még, amig kitombolják győzelmüket?!

VI.

Künn hideg és sötét volt. A kertsarkon ketten beszéltek. Zaj nélkül járok, észre nem vettek, ezt figyeltem meg:

— Fő ideje.

— Azt mondják, ezredes.

— Azért öreg. Holnap ki kell menjünk horgokkal, hogy megkeressük a repülőgépet.

— Azt hiszed?

— Látták, mikor a Szamosba lökte.

— Fene eset. De miért jött ép ide?

— Te is buta vagy. Nem tudod, hogy az ur tüzérszázados? Ő irányította volna itt az ágyukat.

— Vakon?

— Mit számít az? Ha egyszer nekifognak! Halálám, neki is lőttek, hogy tovább őrizze itt a fajtájukat.

Elrohantam. Ez lett a vége! Ezt a boldogtalan Mártont nyaggatják. Minek is jött ide? Nekünk is bajt csinált.

A kapuban Péter ácsorgott. Feje hátra volt vetve. Ezt sugta Moisának:

— Nézzen utána. Rögtön! Nem látják, hogy be van már kerítve?

— Honnan tudod? És mit vétett? Félix méltósága küldte, hogy gazdánkat felvigye.

Péter botjával topogott, nagyon dühös volt, a tornác-oszlopot rázta:

— Látom. Mind félrebeszélnek. De én hiába látom, ha maguk vakok. Márton tüzérezredes! Érti? Ágyu-állásokat ásni jött ide! Menjen és indítsa, mert a reggelt épségben már nem érheti meg. Elfogják ma éjjel.

Moisa utánam sietett. A fenyők sarkán ezt mormogta:

— Ezredes! Sze mindenki tudja, hogy negyven év óta... Még egy kivénült inastól sem férhetnek. Gazdám Mártonnal beszélgetett.

— Ha a nagyságos ur nem jön, én sem megyek. Márton a kályha mellett ült. Gombot varrt fel egy nadrágra. Mióta megjött, a házat el nem hagyta. Mániája volt, hogy a ruhákat kefélje, varrja és vasalja. Mindent rendbe tett, mindent megtatarozott, egyedül a csizmák kitétek egy napot.

Moisa megmondta, amit Pétertől hallott.

— Tudom, Moisa, — mondta gazdám. — Volt itt, Péter. De mondja meg maga! Márton nem akar menni. Maga kidobná, így éjszakára, ebben a hidegben? Azt hiszem, be kellett volna jelentsük, mikor megérkezett. De ki hitte volna? És nem is lehetett. Maga is tudja, hogy a határtól gyalog jött. Reggel elintézem, nagy baj úgy sem lehet. Sokan ismerik, mások is igazolni fogják, hogy Márton negyven éve van a nagybátyám mellett.

Moisa nem adta meg magát. Sokat látott, sokat megért, a nyár óta sok minden történt, amit senki sem hitt és ami mégis bekövetkezett. Állt, kalapját forgatta.

— Nagyságos ur! Egyikünk sem lát úgy, mint Péter. Az a taknyos ma megint itt volt a faluban. Eddig mindig hozott valami bajt. Tessék visszaemlékezni a bükkönyre. A buzára. A máléra. Az iskolára. Ki hitte volna, hogy mindenünkből kisemmiznek és pénzért fogjuk venni a lisztet? És hogy tanfelügyelő léteére kikorbácsoltatja régi iskolánkból a kisasszonyt és a gyermekeket. Péter azt mondja, hogy Mártonra még az éjjel ráteszik kezöket. Ugy gondolom, nagyságos ur, nem tanácsos, hogy megvárjuk ezt.

— Mit mond, Moisa?

— Azt mondom, instálom, éjjel jött, éjjel menjen el.

Gazdám töprengett. Csend volt. Hallottam, hogy

a házhoz minden oldalról közelednek. Gazdámhoz mentem. Megsimogatott, észrevette, hogy valami van velem. Mielőtt szólt volna, Márton megelőzte.

— Ok nélkül beszélsz, Moisa! Te sem mennél. Nekem a gazdám azt parancsolta, hogy a nagyságos ur nélkül ne menjek haza. Hogy állítsak egyedül színe elébe?

Moisa nem válaszolhatott, az előszobában lépések döngtek. Valaki az ajtóhoz ütdött. Felborítottak egy széket. Az ablakon szuronyhegy koccant, Márton és Moisa egymásra néztek.

— Itt vannak, — mondták egyszerre. Két csendő jött szuronysegezve, az őrmesterrel. Gazdám a sarokba kergetett. A kanári felébredt, rémülten verdeste a kalitka oldalát, kirepült, a szobában keringett, rászállt gazdám fejére. Az őrmester szólalt meg:

— Ha moccannak, tüzet!

— Mit kívánnak, — kérdezte gazdám nyugodtan. Az őrmester intett.

— Kötzétek meg őket.

Márton pillanat alatt guzsban volt. Csodálkozva nézett gazdámra. Nem látott ilyet, semmit sem értett, csak azt látta, hogy gazdám szó nélkül nyújtja csuklóját előre. Moisa elfordult. Ősz fejét lesütötte. Keservesen sirni kezdett. A lánc csörgött, gazdám várt, de az őrmester mást gondolt. Legyintett.

— Hagyjátok a fenébe, ez ugysem futhat el.

Majd ráripakodott:

— Mióta rejtegeti ezt a kémét?

— A nagybátyám inasát nézik kémnek?

— Ne hazudjon! Az ország tele van ilyen fajta kémekkel. Ez is azért jött ide, tudjuk, hogy tűzérzedes.

Márton nevetett. Arcán láttam, hogy semmit sem vesz komolyan, de mindent élesen figyel, megjegyez, hogy Félixnek mindent hűséggel mondhasson el. De mit tudott Márton arról, ami gazdámmal történt eddig? És mit tudott Félix? Az őrmester körüljárt. Írások után kutatott. Beléjük nézett, nem elégedett meg. Gazdám írásai között csak olyanok voltak, amik-

kel játszott. A grimászokban irt lapokat mindig elégette. Az őrmester a gépre dobta a lapokat. Kutya-nyelv csusszant, hármát libbent, élémbe esett. Egy lapot újra felvett, a lámpához ment vele, sokáig betűzte.

A kutya-nyelven ez állt:

NÉPSZÁMLALAS

*Miniszteri nyilatkozat:
»A magukat magyaroknak
bejegyzett zsidók ellen
pedig majd a járásbíró-
ságok ítélkeznek.«*

*Napi harcok sohasem érdekeltek,
politika nem kell: nem kenyerem
s százszor elhatároztam már, a sorsnak
galacsinjait némán lenyelem,
de nem lehet, a vérem sirva lázad
s kitör a belső, törvényes meleg:
ha száz parancs százszor másképp rendelné,
én ellenük holtomig perelek!*

*Csattan a szó, mert védi most a lelkem,
de csak mint szó. Mint fogalom: szelid,
nem is lehet más: zsidónak, magyarnak
javakból sorsa kis karéjt szel itt.
Csattan a szó, mert véd és izgatott tán,
hisz nem kardját veszik el tőle most
(ha fegyver volna csak, odaadhatnám!),
de igazát, a sok évszázadost!*

*Hogy bizonyítsam be, hogy nem makacsság
s kit se támad ez az én dult dalom?
Hát nem tudjátok, mennyire személyes
kincsem minden szép, szent forradalom?
Higgyétek el, nem könnyű éppen nékem
beskatulyázni magunk bárhova,
de az igazság kibuvókat nem tűr
s az adottságtól hogy fussak tova?*

Mért vállalom? Odaát simogatnak?
 ütnek s taszítanak: »Menj el, torz zsidó!«
 De mit számít ez? Mint érettetek nem,
 értök sem leszek valón torzító.
 Vagyok, mi vagyok, hagyják, vagy nem hagyják,
 szívemnek csak én vagyok felelős
 és vallomásomért ne bántson senki:
 nem vagyok érte sem gonosz, se hős.

Zsidó voltom? Kétezer éve vesztett
 pert ki ujit? Nemzet vagyunk? Mese!
 Már nagyapám sem Juda Halévynek,
 de Petőfinek volt szerelmese!
 Vallás, melyhez míg nem köt más, csak gögöm
 — ha poj jár érte, nosza, vállalom! —
 kulturám méze itt foly az eremben
 s kinja örökre itt lesz vállamon.

A gyermekem ne értse majd meg szómat?
 Lelkén két külön szikrát ver kova?
 Az államra nem én vagyok veszélyes,
 de az, aki nem tartoz sehova!
 Dőre népszámlálók! Ha kulturámhoz
 nem tapadnék, mit nyertetek velem?
 Ki öt perc alatt átalakul mássá,
 Lehet egyéb, mint rendbontó elem?

Ki mindenek felett a becsületre
 büszke s kenyerét itt fogadta el
 gyalázat, hogyha uszit s hálaképpen
 felszínalatti harcot énekel.
 De, higgyétek, gyalázat az is, hogyha
 nem üt öklével az asztalra le,
 mikor egy holt törvény az élő multat
 megtagadni igyekszik vele!

Ki írta? Honnan került ez ide? Gazdám nem ír
 ilyent. Kiírt kézírás, mintha láttam volna már ezt
 a kézjegyet. Valahol, talán egy recepten, igen, a tisz-

teletes ágya mellett. Igen! Csak a verses körorvos lehetett. Nem tépelődhettem rajta, az őrmester intett.

— Marhaságok! Vigyétek ezt a gazembert.

Márton váratlan lökést kapott. Keze hátra volt kötve, nem egyensúlyozhatott, öreg ember volt, elbukott. Gazdám élesen figyelt. Hallotta, hogy Mártont csendőr-csizma rugja. Előrelépett, nem segíthetett, Mártont vigasztalta:

— Márton, nem hagyom el! De most tegyen mindent a kedvökre.

Mártont kilökték az éjbe. Gazdám a kanári után nyult. Levette fejéről, arcához vitte:

— Menj be szépen a helyedre.

Gombostüszemek figyelték gazdámra. A csendet ez törte meg.

— Lóduljon maga is előre. Jegyzőkönyvelés lesz.

Gazdám a madarat tenyeréből felreпитette.

— Wotan! Hozz botot, kalapot. Magok, meg Moisa legyenek készen.

Mikor a holmit átvette, figyelmeztette az őrmestert:

— Vigyázzon, mert az az ember nem vétett! Önök is tudják. Ha bántják, nem marad annyiba. Ne csináljon magának kellemetlenséget.

Az őrmester vigyorgott. Lementünk. Az ucca kihalt volt. Azt hittem, alusznak, de egy kapufélfa mellől valaki sóhajtott:

— Istenem, istenem!

Márton nem volt a szobában. Gazdám megmondta kicsoda, honnan, mikor jött, mi volt a célja. Igazolásul Félix levelét is odaadta. Az őrmester körmöt piszkált. Többször nevetett. Nem figyelt oda, nem volt kíváncsi a vallomásra.

— Ir Ön, — kérdezte gazdám.

— Hogyne! Kész van. Nem fontos a vallomása, de azért aláírhatja.

Gazdám az asztalhoz lépett. Ujjait az íráson járatatta:

— Ez az írás nem friss. Kérem... olvassa fel kérem, hogy mit írt.

Az őrmester meghökkent. Semmit sem irt. Egész idő alatt a körmét rágta. Az előre elkészített jegyzőkönyvet nem olvashatta fel. Kicsit töprengett:

— Mindegy, — mondta megkönnyebbülten. — Megtagadja az aláírást, mert vak.

Az alacsonyosság észrevétel nélkül maradt. Valamit firkált a jegyzőkönyv alá. A toll nehezen állt a kezében. Az ajtóhoz ment.

— Hozzátok fel a másikat.

Cigarettára gyujtott. Sétált. A falon többször megbámulta a csendőr-diplomáját. Csak azt nem értettem, folyton mit nevet. Künn lépések kongtak. A gádor felett is nevettek. Ajtót csaptak hátra, úgy látszik, Márton benn volt a pincében. Gazdám élesen figyelt.

— Miért zárták abba a jeges vízbe?

— Puhítani kell. De ehhez semmi köze!

Ujra csendőr-diplomáját nézte. Gazdámnak kigyult az arca. Tehetetlenül körülnézett. Botjával koppintott.

— Ha nincs szüksége rám, én elmegyek.

— Mehet. Szobájában két csendőrt talál. Figyelmeztetem, meg ne próbálja a cselédeivel. Hadi zóna van. Elfelejtik, hogy csak kegyelemből élnek. A csehek és a szerbek már rég... S kezével a nyakára hurkot vetett.

Mártont két csendőr kísérte. Szortyogtak cipői, foga vacogott, amint a tornácra lépett. A pincében térden felül ért a víz. Gazdám ennyit mondhatott Mártonnak:

— Mindent ismerjen be! Nem hagyom el!

Zsebkendőjével Ferenchez vágattam. Kevésbe telt, gazdám szembe jött, szerencse, hogy nem a csendőrök előtt vettük fel. Megint elvágták volna istrángjainkat. Mikor előttük robogtunk, kirohantak, hadonásztak, mód nélkül káromkodtak. Régi tanyánk előtt Ferenc megállította a lovakat. Kabátját gombolta.

— Megyünk, instálom, minutumban. Nem engedték a gazemberek, hogy Moisa bá a bundáját kihozza.

Ne vesse meg ezt, itt nagyobb huzat van, mint a faluban.

Gazdám Ferenc hátát tapogatta.

— Jól van, de mi marad neked?

Ferenc nevetett.

— Van itt pokróc, nagyságos ur. Ne féltsen engem.

Ugy mentünk, ahogy csak lehet. Falvak, hidak, dombok maradtak el. Jobbra valami fény derengett. A városban égtek a lámpák. Sárga fény esett az utra. A lámpák úgy néztek ránk, mint szomorú, megtört, hályogos szemek. Lélek se járt. A kórháznál Ferenc megkérdezte, hol álljon meg.

— A csendőrségre menj, — mondta gazdám.

Az árvaház, a hid, a gimnázium elmaradt. Szűk uccában csattogtak a lovak. Kapu előtt állottak meg. A fal mellett köpeny volt, nagy szalmapapucsban katonát rejtett. A katona kijött, vigyázzba helyezkedett. A lovakból felhő szállt, nagyon ki voltak izzadva, lábuk reszketett. Ferenc lepokrócozta őket. Nem vette észre, hogy az őr már a fegyvert kapkodja és mi gond nélkül megyünk feléje. Megálltam. Gazdám belém botlott. Az őr nem szólt, ujong lehetett, félt, célbavett. Gazdámát félrerántottam. Hallottam, hogy Ferenc a nyelvükön ordít egyet. Az őr leeresztette a fegyvert:

— Mért nem vártátok meg, hogy elsüssem? Nem adott száját nektek az Isten?

Gazdám kérte, hogy hívja ki az ügyeletes altisztet.

A káplár kinyitotta az ajtót. Szemét dörzsölte.

— Mi van veletek?

Gazdám az ezredes nevét említette. A káplár fejét rázta, nem ismert ilyen nevet. Hang nem jött, gazdám ezt jó jelnek vette. Megmondta, hogy azonnal beszélni akar vele, nagyon sürgős ügyben. A káplár durván kiköpte:

— Mondtam már, hogy itt nincs ilyen ezredes. Menjetek a fenébe.

Felültünk. Azt hiszem, azért intéztünk ilyen simán,

mert egyik se vette észre, hogy csak szükségből beszéljük nyelvüket. Hát még ha tudták volna?! Ez a Márton tényleg peches. Gazdám is érezte, hogy így éjjel, álmukból verni fel az embereket, visszás.

Amig beszélt, gazdám tompafényű, hideg acél tekintetére figyeltem. Mire gondolt? Világosan csak azt éreztem, hogy Ferenc jóságos szavai újból félreestek. Más életem nem volt, csak az, amit vele élek. Ismerem minden zugát a szívének. Tudom, mi hol van benne, mi mit jelent, mit érez, mit akar, mit gondol, mi fáj, miért dobog, mi esik jól olykor a szívének. De ezek mind csak részek! Nem ezt akarom tulajdonképpen! Mást, egészen mást akarok. Nagyobb lélek! Ó, ha kő, fű, fa, vagy legalább állat volna! De így? Ok nélkül élek, anélkül halok meg, hogy megtudnám, honnan jön, mi volt az élete, hova megy. Ó, ha kő lehetne! Ha csak egy pillanatra látnám, úgy, mint a lehulló követ, ami mindig egy törvényt követ. De ő...

— Térj vissza a vámhoz, Ferenc.

Már rég a piacon jártunk. Hályogos lámpák égtek. Az oszlop közepén állt, csonkán, halványan, fehéren. Hova szállt róla a turulmadár? Miért csonkították meg a rémitő ujjbegyet? Ha egy kis ködöt lopnak rá, pindurkát, mint egy köpenyeg... Attól féltek tán, hogy a köd egyszer felszáll? Milyen ostobaság! Senki se nézett eddig rá, most pedig látják. A piacon csuf szél dudált. Sikátoron szökött be ide, a szemétdombok felől. Dermesztett.

A lovak tempóban jöttek. Nem szeretik, ha lépésben mennek. Okvihoz megyünk, gondoltam és gazdám már szólt is Ferencnek:

— Balra tarts. Jobbra a második kapunál állj meg.

Okvi, kapitány volt. Gazdám tett neki egykor némi szivességet.

Rég volt, semmiség volt, de Okvi, Okvi volt, nem felejtette el, hozzánk most is jó volt. A kaput zárva találtuk. Gazdám a csengőt tapogatta, de a csengő is aludt.

Visszament a lovakhoz. Ezt mondta Ferencnek:

— Dobd át Wotant a kerítésen. Fölcsengeti majd őket.

Tiszta udvarra estem. A lépcsőre szaladtam. A kaszárnyától fény esett ide. Az ajtó előszobába nyílt. Nem jó, gondoltam és hátra futottam a tisztiszolgálóhoz. Nagy lármát vertem. Ferenc künn nevetett. Mindenki meg lehetett elégedve velem. Ajtó nyílt ki, egy hasáb fát mindjárt az első rohamra kiérdemeltem. A tisztiszolga volt.

— Hol ugorhatott be? Biztosan veszett!

Fát dobált, pisszegett, ugylátszik benn volt a szeretője. Tovább üvöltöttem. Eszeágába se jutott, hogy én Okvit kell felköltsem. Gazdámék rajtam kívül mást nem hallottak. A láрма nőtt, kivettem, hogy a kaszárnya előtt az öröket is felébresztettem. Ablak nyílt ki. Ezt hallottam:

— Mihály, bujj be, nehogy téged is érjen.

Ugrottam. Gesztenyetörzs fedezett. Csend lett. Okvi ennyit mondott még.

— Dobj valamit, mert meglapult. Ez a dög ismeri a puskaszagot.

Gazdám kiáltott.

— Okvi, meg ne lödd, az a dög én vagyok.

Jó, meleg szobába kerültünk. Okvin hálóing volt. Sokáig tartotta gazdám vállán a kezét. Fejét is meg-simogatta. Kék szeméből láttam, hogy jobban szeret minket, mint azelőtt. Hamar megértett, karosszékebe ültette gazdámát:

— Vedd le ezt a kabátot. Mindjárt meglátjuk, mit tehetünk. Mindjárt itt leszek.

Kiszólt:

— Mihály! Főzz teát. A lovakat kössétek be és a kocsist lásd el.

Körülnéztem. Az volt az érzésem, futólag Okvi mondta is, hogy itt vendégek voltak. Csak az elébb mentek el. Idegen szagokat éreztem, tivornya-nyomok azonban sehol sem látszottak. A falon festményt pillantottam meg. A rossz képről Okvi kicsi asszonyának jósága ragyogott. Régebb azt hittem... Egyáltalá-

ban nem látszott, csak később tudtam meg, Okvi felesége közülük való volt.

Ajtó nyílt. Mihály jött, tüzet szitott. Gazdám megszólalt:

— Okvi, ezt a kabátot ki kéne küldeni.

Mihály gazdámra nézett. Elvette a kabátot:

— Kiviszem, instálom, én a tisztiszolga vagyok.

Mihály a kabátot kivitte. Mindjárt Okvi jött be. Fel volt öltözve. Konyakot hozott, ittak, füstöltek. A kályhában lángok dübörögtek. Leheveredtem. Gazdámék beszéltek.

— Személyes szolgálatra csak ők valók. Csak ők hűségeselek.

— Miért sorozzátok őket, Okvi?

— Szükség van rájuk Besszarábiában és Dobrudsában.

— ?

— Ugy van! Negyven százalék népkisebbség. Simán itt sem megy.

Gazdám a csendőrezredes nevét említette. Okvi mélyet szippantott.

— Sok szó volt róla a kaszinóban. Miután a lovaidat visszaadta, csermálta darabig a csendőrséget. Sokat szélnek eresztett, de az egészet? Ti is beláthatjátok, hogy nem lehetett. Belefáradt, vagy megcsömörlött, felülről se nézték szívesen, egy szép nap összepakkolta a családját és hazament. Nyugdíj se kellett. Gazdag ember.

— Mit gondolsz, Okvi?

— Nyugodt lehetsz! De hajnalig nem verhetem fel. Egyedül meg semmit sem tehetek. Szigorúan tudtul adták már egyszer, hogy a csendőrség munkájába ne elegyedjem. Egyébként ne félj! Nem ehetik meg reggelig és akkor is felelősek érte, ha tetten érik.

Okvi órájára nézett, gazdám az időt tudakolta. Majd Okvi kérdezte váratlanul:

— Mért nem mész fel, Ádám, tulajdonképpen?

Gazdám csak annyit felelt:

— Nem hagyhatom el őket.

— Értelek. Mit gondolsz, mennyit mentesz meg?

— Okvi, én meg szeretném menteni az egészet. De ha csak husz, vagy tiz marad a községben, akkor is megérte.

Okvi fejet csóvált. Kék szemei csodálkozással néztek gazdámra.

— Ha a tárgyalás ki van már tűzve, hamar meglátod. Csak azt szeretném tudni, mit kezdesz el tiz hold földdel?

— A holdakra gondoltál, Okvi?

— Azt mondtad, hogy megleégszel, ha megmen-tesz tiz, vagy husz holdat.

— Nem a holdakra gondoltam, Okvi, — mondta gazdám szomoruan. A föld föld marad, de a nép, amelyik rajta élt, kipusztul. A népre gondoltam, Okvi! Te nem látod ezt. A te néped irgalom nélkül pusztítja az enyémet.

Sokáig beszéltek erről. Azt még világosan hal-lottam Okvi szájából, hogy ez a mohóság idővel enyhülni fog. De a szavak mind könnyebbek, áttet-szöbbek, üvegszerűbbek lettek. Kopogtak, de nem csengtek. Félszemmel láttam, hogy az asztal tele van pohárral és a szobában üres poharak repülnek. Hogy kerültem ebbe az üvegkereskedésbe? A padlóra néztem. Megláttam magam benne, mint tükörben. De miért tört be minden lépésre. Csillagok repültek szét a talpam alatt. Félelem fogott el. A padló jég volt, engedett, töredezni kezdett. Valami recscent. Elmerültem. Mártonnal sokáig usztam a jeges vízben. Polcon vázák álltak. Egyiken Okvi feleségét pillantottam meg. Valahányszor az óra ingája elhaladt előtte, kezét nyujtotta. Mielőtt megfogott volna, kezét az inga elütötte. Sirva fakadt.

— Nem segíthetek rajtatok, nem segíthetek.

Egyszer Mihályra esett a tekintetem. Bundát terített gazdámra. Okvi köpenyben állt az asztal mellett. Ciga-rettatárcáját tömte. Az ablakra nézett. Künn derengett.

A lovak kirántottak az udvarról. Nekirohantak a reggelnek. Nem szerették, hogy Ferenc mindjárt le-fogta őket. Kapu előtt állottunk. Okvi leszállt, bement, vártunk, idő telt. Sokára hallottam a lépcső aljáról:

— Mindig ilyen dolgokba keveredsz!

Okvi tömzsi barna embert mutatott be. A tiszt gazdámra nézett, fejet csóvált, szemrehányás volt a tekintet, amit ránk vetett.

— Egy örssel sincs annyi bajom, mint ezzel.

Gazdám udvarias bocsánatkéréssel honorálta a csendőrkapitány készségét, ami kelletlen formájában is meghaladott minden mértéket.

S a jó koponyájú Okvival a csendőr kellett, hogy jöjjön, ha akart, ha nem.

A jégverem előtt utólértünk egy kalauzt. Pucolt lámpát emelt arcához, babrált vele, belefújt, a lámpa kialudt. Márton jutott az eszembe. Vajjon visszalöktek megint a pince vizébe? Ha nem törte a jeget egész éjszaka, ezóta oda is fagyhatott.

Kövérről volt. A lovak jól vették az utat, senki se járt még, a falvak elmaradtak. Szó alig esett. Mindenki kedvetlen volt. Hárman ültünk a bakon, kis hid előtt Ferenc szólalt meg:

— Nagyságos ur, egy csendőr jön szembe.

Gazdám meghökkent.

— A nap felkelt már, Ferenc?

— A nap nem siet úgy, instálom, mint ez.

— Ha élénk ér, vedd lépésbe.

Ferenc lassított, gazdám figyelt, a tiszt megállította a csendőrt és Ferencet.

— Hova még? — kérdezte.

— Isten éltesse, kapitány ur, a századhoz megyek.

— Valami történt?

— Jegyzőkönyvet viszek.

Százados elvette a jegyzőkönyvet. Belenézett.

— Mindent beismert! — Okvinak adta a papírt. A csendőrré nézett.

— A jegyzőkönyvben az áll, hogy egyidejűleg bekísértek. Hol van az az ember?

— Az őrmester ur azt parancsolta, hogy ezt szóval jelentsem. Itt van a hidon túl, a tövisekben.

A kapitány a tövis felé bámult.

— Nem látom, — mondta. Hol van az őrmester?

— Az őrmester ur otthon van. Nem jött el.

Gazdám arca krétafehér lett. Összeszorított fogakkal figyelt. A tiszt szigorúan nézett legényére.

— Értelmesen beszélj! Mit parancsolt az őrmester neked?

— Isten éltesse, kapitány ur, azt parancsolta, szóval mondjam meg, hogy szökni akart és én lelőttem. Azt mondta, ez nem lehet benn a jegyzőkönyvben.

Okvi és a csendőrtiszt leszálltak. A legény hatalmas pofont kapott a képére.

— Isten éltesse, kapitány ur, — mondta a katonanyelvjárást. Ugy láttam, észre volt téritve. A tiszt merőn nézett rá:

— Nem azt parancsolta neked az őrmester, hogy ha szökni akar, akkor lödd le? És ha a szökést megkísérelte, ezt jelentsd?

— Isten éltesse, kapitány ur. Azt parancsolta, amit a kapitány ur parancsol.

A tövis tömöttnek és járhatatlannak látszott. A csendőrnek sajgott az arca, csengett a füle.

— Ott van, — kiáltotta hangosan és rámutatott a tövisre.

Márton mesgyeközépen feküdt. Hogy is szaladhatott neki ennek a tövisnek. Láthatta volna, hogy nem járhatja meg. Arccal borult a földre. Két karja fenn akadt a kökényen, nyilván törte át magát mikor a lövés érte. A kapitány rászólt a csendőrré:

— Fordítsd meg.

Márton csodálkozó szeme az égre nézett. Mellén lyuk volt. Kalapja seb alatt feküdt gyűrötten. Vérrel volt tele. Nadrágja térdig lábára fagyott, arca össze volt törve. Csuklójáról a láncot csak az imént vehették le. Hirtelen a csendőrtiszt szólalt meg:

— Hol álltál, mikor lelőtted?

— Sáncon innen.

— Kiáltottál?

— Igen.

— Miért nem fogtad meg?

— Szaladt. Nem érhettem be.

— Akkor löttél, mikor a tövisekben volt?

— Akkor.

— Nem láttad, hogy fenn akad ezekben a bokrokban?

— Kő van. Nem láttam.

— Mielőtt a tövisbe futott, az arca véres volt?

— Nem.

Okvi Mártonra, azután gazdámra nézett. Elfordult. Cigaretára gyújtott.

— Elkéstünk, — mormogta. Imbolygott, lement az utra, a mezőt merőn figyelte. Semmit sem talált. Márton vére ott volt a kalapban. Gazdám a testet végigtapogatta. Még meleg volt, csak a lábak voltak összefagyva. Összetette a két hűlő kezét, talán hogy a borzasztó sebet velők eltakarja. Felállt. Fogai között szűrte:

— Ennek is vége!

A kapitány Okvival az uton járt. Halkan beszéltek.

— Te is láthatod, hogy itt semmi sincs rendben.

— Látom. Sequela judicialis. De ahogy gondold. Fel nem támaszthatjuk, hogy megmondja az igazságot. A jegyzőkönyv azonban itt van! A barátod is... Ha az állapotára való tekintettel el akarjátok kerülni a hadbírószéket...

Okvi hozzánk jött. Zavarban volt. A földet nézte.

— Ádám, mi a kívánságod?

Gazdám kezét nyújtott. Sokáig hallgatott. Arcán látszott, hogy Márton miatta halott. Későre mondta:

— Okvi, térjete vissza. A kocsival küldd ki az engedélyt. Eszközöld ki valahogy. Mondd, mit ér ha boncoljátok? Okvi! Szeretném eltemetni Mártont.

Okvi visszatért a csendőrkapitányhoz. Beszért, ezzel jött vissza:

— Rendben van. Az engedélyt azonnal megkapod.

Kezet szorítottak. Ferenc megfordult. A kapitány parancsot adott legényének, hogy menjen vissza az őrsre. Az őrmesterrel azonnal jelentkezni fognak.

— Nem uszátok meg simán a dolgot, — mondta. Több körületekintéssel kellett volna, hogy dolgozzatok.

— Isten éltesse, kapitány ur, — mondta a legény

és suttyomban nevetett. »Rászedtem őket« — gondolta. Kőd nyelte el. Gazdám ezt parancsolta Ferencnek:

— A százados urékat beviszed a városba. Írást kapsz. Menj el Sárpy urhoz vele. Kérd meg, vegyen koporsót és ami a temetéshez még kell. Tölgyfakoporsót válasszatok. Ferenc! Amilyen gyorsan tudsz! Engem itt találsz, mert a ragadozó visszatér olykor áldozatához.

Okvi intett, Ferenc suhintott, a lovak dühödten kivágtak. Egyedül maradtunk. Ahol gazdám állt, por volt összekaparva. Eperfa kérgét is figyeltem. Valaki ráprüszkölt, orra vére folyt, csak így szórhatta tele vérrel ilyen aprólékosan. Gazdám sokáig állt az útn. Térdét érintettem. Vigyázva huztam. Hiába. Egyszer vállai összecsuclottak, borzongott, öklét felnyitotta.

— Wotan, megadtuk magunkat. Ezen a csata-
téren csak ők gyilkolhatnak. Béke van, ezt jegyezd meg magádnak.

Mikor hazaérkeztünk, gazdám levelet írt Félixnek. Csak ennyi állt benne:

Márton meghalt, ne küldj többet értem. Nem megyek.

*

Az ajtó hirtelen kinyílt. Nusta jött, széleskarimájú kalapot, aktatáskát viselt. Mindenki ránézett. Böven használt pudert, kráter-képét a puder alatt is felismerem. Hát ezt a szagot? Hozzánk jött, ujjával érintette a kalapot.

— Mindjárt kezdjük.

Cigaretára gyujtott. telekjegyzőkönyvet vett át, körültekintett. Murza Sándri szeméből láttam, hogy veszedelmet sejt. Gyűlölettel mérte végig, a koncot féltette, ő is tudta, hogy csak Nusta tépheti ki szájukból az elrablott földet. A szenny is csillog, ha rá süt a nap. Felbukkant, feladat várt rá, megértette az idők jelszavát, az agrárpörökre vetette magát. Sok

birtokos földjéből visszamentett már. Mindenki hozzáfutott, gazdámnak se jutott eszébe, hogy az járt jól, aki veszni hagyta a magáét, mert legalább nem fizetett.

Ajtót nyitottak. Nusta a tárgyalóterembe ment. Kövér ur jött ki, ezt kiáltotta:

— Református egyház.

Ugylátszik, egyházunkat tüzték ki elsőnek. Murza Sándri fal mellé dobta sapkáját. Borodival az ajtóhoz rohant, ők képviselték a református egyházat. Az öreg Sárpy elcsodálkozott.

— Először hallom, hogy perlik az egyházunkat. Gazdám kabátját porolta.

— Utólag ezt is kérték. De hivatalos formában én is csak most tudok róla. Kérem, beszéljen az ügyvéd urral, hogy bemehessünk a tárgyalásra.

Nusta utánunk jött. Benn voltunk. Három asztal egymásba volt tolva. Négy elhízott ur ült mellette. A szemüveges bírót az agrártanácsossal rögtön felismertem. Ő vett célba az ablakból, mikor kocsin az öreg Sárpyt vittük haza. Egy dülleddszemű térképkeket tanulmányozott, a negyedik aktákat rendezett. A mérnök és a titkár lehetett. Vészharang kondult.

— Jelen van alperes?

Gazdám az öreg Sárpyval jelentkezett. Tájékoztatták a bíróságot, hogy az egyházhoz értesítés nem érkezett. Kérték, fogadják el, ha már itt vannak, az egyház képviseletében is őket. Rövid tanácskozás következett. A titkár papirok között kutatott, cédulát talált. Felmutatta.

— Nem kézbesíthető, címzett ismeretlen.

A bíró hunyorgatott s megkérdezte a delegátusoktól:

— Van református pap nálatok?

— Nincs.

— Hány lélek van?

Murza ránk mutatott.

— Tavalyelőtt még voltak néhányan. Most csak ők vannak.

— Magyar földmivesek nincsenek?

— Azok is voltak, de senki se vallja magát már annak.

A bíró az öreg Sárpyhoz fordult.

— Hallotta, mit mondanak a delegátusok? Mondja kérem, mire való Önöknek ott eklézsia? Vissza akar költözni?

— Nem, bíró ur. Én nem megyek többé oda. A delegátusok állításai azonban nem felelnek meg a valóságnak. Két évvel ezelőtt kétszáz lelkünk volt, ezek nem pusztulhattak ki ilyen rövid idő alatt.

— Jó, — mondta a bíró. — Elválík. A bíróság pártatlan, elfogadja önöket az egyház képviselőinek.

Utasította a titkárt, a titkár feljegyezte nevünket. Megint a bíró beszélt, a delegátusokhoz:

— Mit kívántok az eklézsiából?

— Az egészséget.

— Kinek a számára kéritek?

— A görög katolikus egyháznak.

— A ti egyházatoknak nincs földje?

— Van, de nem elég.

— Indok?

— Béna kéz.

— Mit beszélsz?

— Azt, hogy az eklézsia földje béna kézen van.

A bíróság összenézett. A titkár szigorú pillantást vetett Murza Sándrira. A mérnök felpillantott a térképekből. Nevetett. A bíró aktába nézett.

— Eltévesztetted. Azt akarod mondani, hogy az eklézsia földje holt kézen van?

— Mindegy.

— Szóval az eklézsiának nincsen gazdája?

— Nincs.

— Tanukkal igazoljátok?

Murza kiküldte Borodit. Két tanu jött be. Egyikre emlékeztem.

Ez veszekedett a bükkönynél a szakaszvezetővel.

— Hogy hívják, — kérdezte a bíró.

— Szarvadi Miklósnak.

- Tudsz magyarul?
- Nem tudok.
- Az apád se beszélt magyarul?
- A nagyapám tudott.
- A delegátusok azt állítják, hogy nálatok nincsenek reformátusok. Igaz ez?
- Szarvadi tagadásra tanították, szája nemre járt.
- Nem igaz.
- Szóval vannak, — kérdezte a bíró. Murzáékra pillantott, de a várt válasz hirtelen megérkezett.
- Nincsenek.
- Hát akkor mit fecsegsz itt össze-vissza? Vallo-másotokra meg kell esküdjétek. Figyelmeztetlek, hogy az igazat valljátok, Isten és törvény bünteti a hamis tanúságot.

A két tanu karikacsapásként vallott. Többet nem tévedtek. Vallomásukkal alátámasztották a holt-kézi állapotot. A bíróság rögtön bevette tőlük az esküt. Szarvadiék rátették kezöket a feszületre és megesküdtek az egy élő igaz istenre, hogy nálunk nincsenek reformátusok. Az eklézsia sorsa meg volt pecsételve.

A bíróság füstölt. A mérnök térképek pókhálói-ba szédült. A tanácsos vonalzóval szemembe célzott. Gyuri jelentése merült fel bennem az öz-állományról. Ez az ur nagy vadász volt, folyton célzott, a földek is kezében voltak, csak ő lehetett, az ő lelkén kellett száradjon a sok öz, amit a megyében megnyomoritott. De miért célozta folyton a szememet. Vakon is láttam volna, hogy mindenki terítékre került, akit egyszer ide betereltek.

Előkerültek a kényszerbérleti határozatok. A bíróság tájékozódott. Az öreg Sárpy tagjából többször hallottam a Csonka-árkot és a Padost. A bíró félre nézett, hunyorított, az orrát huzta.

- Mindjárt meglátjuk.
- Murza Sándriék előállottak. A kérdés felhangzott.
- A Padost is kívánjátok?
- Pados, Pados! Arra ügyeljenek, hogy a tér ki ne maradjon.

- Szóval mindent kívántok?
- Azért vannak itt a tanuk.
- Mik az indokaitok?
- Felibe dolgoztatott.
- Mindent?
- Öt-hat holdat kivéve. A többi felibe ment.
- Jöjjenek be a tanuk.

A tanuk megesküdtek, hogy az öreg Sárpy évtizedeken át felibe dolgoztatott. Ez bérletnek számított. Szólásra Sárpyék képviselőjében Nusta emelkedett fel. A földek műveléséről elmondta, amit az öreg a kényszerbérleti tárgyaláskor mondott. Bejelentette a tanukat. Figyelmeztette a bíróságot, hogy két telekkönyvi tulajdonos van, a Sárpyné ötven holdja kis terjedelménél fogva sem esik bele a kvótába. Sárpy két nevelés alatt álló fia részére kért megállapítani ötven-ötven holdat, tehát az egész birtokon exumból százötven holdat. Nusta mindent paragrafussal támasztott alá. Lélekből beszélt, nagyon kihívta maga ellen Murza Sándriék gyűlöletét. Ők ezt nem értették. Gazdám és Moisa tanuskodtak. Murza gazdámra mutatott.

— Látják, hogy vak. Ez a vén gazember pedig le van fizetve. Román létére nem szégyelli, hogy elárulja a fajtáját.

A bíróság nem ügyelt a Sándri fecsegésére. Felperesek tanúi esküt tettek, a dolog lényegében el volt már intézve. Kimentünk.

Itélelhezatalra vonultak vissza. Sándriékat többször behívták, ugylátszik, a szövegezésben ők is segédkeztek. Kis idő telt. Az öreg Sárpy sóhajtott.

— Mindenükből kivetkeztetnek.

Gazdám homloka kigyult. Kabátját porolta.

— Nincs más hátra! Hamis tanuzásért az ügyészre kell vinni a dolgot.

— Ez se segít. A bizonyítás csődöt mond, a magánvádlót elitélik rágalmazásért hat hónapra. Már ki van próbálva.

— Hiszen így...

Behívtak. Mindjárt megtudtuk, hogy a Sárpyné

ötven holdjából harminc maradt, a Padosan harminc az öreg Sárpynak. Nusta meglepődött. Fellebbezést jelentett be.

A szomszéd birtok nem került tárgyalásra.

— Optáns, — mondta a titkár vigyorogva.

A kész ítéletet az elintézett akták csomójára dobta.

*

Ajtó nyílt. Pocakos öreg jött be. Feje előregernyedt, széles arcát szemölcs tarkította. A meghatalmazott miniszter volt. Kalapját lengette a bíróság felé.

— Üljetek le.

Három széket toltak eléje. Szuszogott.

— Kit tárgyaltok?

Négy szájról egyszerre hullott szőrös fülébe gazdám neve. Megnyugodott.

— Jókor érkeztem, — mondta. Hátra dült, mintha színházban lenne. — Tudjátok, mi történt ott a tavalyi választáskor. A nyiresiek hozzám jöttek. Le-gyetek méltányosak, ezeknek ugy is elég jut.

Intett a bírónak.

— Hívd be őket. Az árnyékszéken bujtatd el.

Mindnyájan nevettek. A bíró kiment. A nyiresiek szuronyok között jöttek be. Hárman voltak, kérték, hogy a katonák maradjanak benn, de a bíróság ezt nem vette figyelembe. Félénken körülnéztek. Odahúzódtak a meghatalmazott miniszterhez. Sugdostak fülébe, egyik a miniszter vállát veregette. Az öreg nevetett.

— Ne féljete.

A tárgyalás kezdetét vette. Murzáék mindent kértek, a belsőséget is házhelyeknek.

— A kert bokorral van tele. És fenyőkkel. Eleget néztük, nekünk málé kell.

— Mivel indokoltok?

A két delegátus összenézett. A kipróbált ösvény kínálkozott. Csalta őket, reá léptek.

— Felibe dolgoztatott.

— Nem absentista? A kényszerbérleti tárgyaláson ezt mondottátok.

— Nem tudjuk, mi sül ki abból. Nem vehetjük tréfára a dolgot. Azt, hogy távol van, vagy nincs, igazítsák el magok. Ami biztos, az biztos. Mi igazoljuk, hogy a birtok mindig felibe volt.

Tanuk következtek. Rendben megesküdtek vagy négyen. A bíró intett, hogy elég.

Nusta hosszasan érvelt. Kifejtette, hogy nem optánsbirtokról van szó. Paragrafusok röpködtek, a bíró észrevételt tett, kezébe vette az átruházási okiratot. Sokáig nézte. Gondolkozott. Nusta tetemre hívta az igazságügyminisztert. Hanyagul odavetette.

— Lesz gondom, hogy az igazságügyminiszter ismerje. De ha nem ismerné is el, amint megbeszéltük, állami tartalék létesítésével a kérdés megoldást nyer. Különben is felperesek bizonyító eljárásában ez nem szerepelt.

Áttért a feles művelés kérdésére. Tagadta, hogy ezen a birtokon feles művelés lett volna. Ha felibe ment a gazdálkodás, mi szükség volt fölös instrukcióra? Kidomborította forradalomkor szenvedett óriási kárunkat és azt, hogy az igazságtalan kényszerbérlet miatt el kellett kótyavetyélnük ökreinket. A kisajátítás alól teljes felmentést kért.

Nusta derék munkát végzett. Csak egyszer szöla el magát. Mindenki gyönyörködött benne. A meghatalmazott miniszter öregesen tapsolt a jövő remény-ségének. Csak Sándriék néztek rá fogcsikorgatva és ellenségesen. Borodi halkan sziszegte.

— Ezt ugyan jól lefizette.

Hamar megnyugodtak. Ők is látták, hogy a bíróság az öreg Sárpy és a Moisa vallomását semmi-be vette. Egy tanut Moisa hozott be. Ez csuful cserben hagyott. Többször láttam az udvarban, bejáratos ember volt, a kazlakat fedte, az öreg sok kedvezményben részesítette. A bíró ránk mutatott:

— Hány holdat műveltek?

— Lehetett nyolc hold.

Moisa elképedt. Azért hozta be ezt az embert,

mert úgy hirlett, hogy a miénknek vallomását nem veszik figyelembe. A bíró mosolygott.

— Őszi, vagy tavaszi vetés volt ez?

— Őszi buza volt.

— A többi felibe volt?

— Felibe.

A bíró Nustára nézett. Hunyorgott.

— Ez a ti tanutok!

Nusta kivágta magát.

— Hány ökör volt az udvarban?

— Tizenhat.

— Mit dolgozott ennyi ökör?

— Sétáltatták kérem az ökröket. Olykor fuvaroztak is.

— Mit fuvaroztak?

— Gabonát.

— Ugy? Hát volt eladó gabonájok?

A tanu megakadt. Lesütötte a fejét. A bíró mentette meg a helyzetet:

— Nem engedhetem meg az ügyvéd urnak, hogy a tanu csekély intelligenciájával visszaéljen és ezt a körülményt a maga érdekeinek szolgálatába állítsa. A bíróságnak nincs szüksége többre, a tényálladék ki van merítve.

Rögtön ezt a tanut is megeskette. Kimentünk. Murza Sándriék várták a nyiresieket, hogy kézbe vegyék. De a nyiresieknek volt eszök. Benn maradtak az ítélethozatalra. Mikor újra behívtak, éppen a meghatalmazott miniszterrel paroláztak. Ezt hallottam:

— Megvendégljük!

A miniszter nem várta ezt meg. Kalapját lengette, rajtunk kívül mindenkinek kezet adott, mosolygott, elment. A bíró kihirdette az ítéletet. Kisajátításra kerültek erdőink és harminc hold kivételével a többi ingatlanok. A legelő a nyiresieké, száz hold állami tartalék lett. Ebből husz holdat kiosztanak majd házhelyeknek, ha a jövőben politikai szempontból megbizhatók lesznek.

Nusta tehát a hurokból harminc holdat mégis megmentett. Igaz ugyan, hogy az átruházási okirat tisztá-

zásáig ez is telekkönyvi zár alatt marad, de ezt háborítatlanul használhatjuk. Legalább az ítélet így szólt. A mérnök a térképen ki is jelölte ezt. Murzáék elképedtek. Sokáig tartott. Mikor magukhoz jöttek, éktelen káromkodás szennyezte be a termet. A Sándri szája tajtékot vert.

Keserű vád volt az egész ember. Ezt ordította a bírónak:

— Azt hiszi? Innen Bukarestbe megyek! Azért kapartuk ki, hogy kisemmizzenek? Mi maradt nekünk ebből a tagból? Azt hiszi, hogy a tartalékkal tolvajkodni fognak? Francot!

Sándri szemei vérben forogtak. A bíróság a dühögő emberre meredt. Sok delegátussal dolgoztak együtt, de ilyenre még nem volt eset. Nusta asztal mögé bujt. A bírón láttam, hogy mennyire sajnálja a katonákat. Sándri társára ordított.

— Gyere innen. A bőrünkön élnek. Majd megmutatom én...

A szó elakadt benne, észrevette a nyiresieket. A nyiresiek a fal mellett vigyorogtak. Sándri tarisznyájába nyult. Valamit kikapott.

— Ezt ti csináltátok, a beletek istenit! Nesztek! Nesztek! Legelő!

Két nyiresít pillanat alatt kihasított. A harmadik felugrott a bíróság asztalára. A térképek és az akták szétrepültek. Mindenki segítség után ordított. Az ajtót belökték, de csak a tanuk jöttek be. Sándri a kacrot nadrágjához törölte. Két nyiresi a padlón fetrengett. Odamutatott:

— Most legelhetnek!

Összegyűjtötte embereit. Odább álltak. A zürzavarban gazdám hangjára neszeltem.

— Wotan, vigyél innen.

A nyiresiek feltápáskodtak. Mindenki fellélegzett. A kacor hasít, de nem jár mélyen. Ugylátszik, inkább megijedtek.

A lépcsőfőnél őrség állott. Azért volt ideállitva, hogy ne csináljunk a törvényszéken skandalumot. A bíró hangját hallottam:

— Miért nem jöttél, mikor hívtalak?

A káplár, katona nyelvjárással válaszolta.

— Isten éltesse, uram. A lépcső tetejét őrizzük. Nehogy leugorjanak, mint a multkor.

*

Négyen ácsorogtak a ház előtt. Mi történt velök? Eddig verték a mellöket, most türelmesek voltak. Csöndesen viselték magokat. Valamire vártak. Moisa a házat kerülte. Gazdámtól jött, homlokát ráncolta, köhintett. Odavetette.

— Nem érdemlitek. Csak éppen az, hogy még senki sem tette a lábát hiába ide.

Tovább ballagott. A házba siettem. Gazdám észrevett.

— Hogy-hogy nem hallottalak?

Nem mondhattam meg, hogy csak azokat bántom, akik rossz szándékuak. Megkülönböztettem őket, de világosan éreztem, most csak emberek voltak. Levették kalapjukat, gazdám nyelvükön kérdezte, hogy mit kívánnak. Egymásra néztek. Egyik előrelepett, zavart volt, bajuszát tépte.

— Isten éltesse, nagyságos ur.

— Maga az, Pámfil, — kérdezte gazdám. — Na! Mi bántja magukat?

— A tag miatt jöttünk, nagyságos ur.

Gazdám figyelt. Várt. Pámfil kihámozta. Ők a hatósággal már jól laktak. Nem biznak benne. A föld pedig nem arra való, hogy vándoroltassák, hogy kézről-kézre adják.

— Meglátja, nagyságos ur. Mit gondol? Azt hiszi, nekünk vették el a tagját? Tudjuk mi azt az állami rezervát. Ne hagyja, nagyságos ur, hogy a földjét így bitorolják.

Gazdám kabátját porolta:

— Rossz helyre jöttek, Pámfil. Ezt magok is kell, hogy tudják.

— Tudjuk, nagyságos ur. Éppen ezért jöttünk. Egy mód van. Adja el nekünk szabad kézből a tagját.

Gazdám megtorpant. Látszott rajta, hogy nem érti ezeket az embereket.

— Ennyire jutottak? Megfizetnék azt, amit kézből már kiszakítottak?

Mi fenyegeti a zsákmányt? Mi történt? Pámfil köhintett:

— Ne vesse meg, nagyságos ur ezt. Vagyunk vagy ötvenen. Tudjuk, mit ér a tagja, kiizzadjuk az árát valahogy. Mindnyájan jól járunk, ha ideadja.

Gazdám azt válaszolta, hogy semmit sem tehet. A birtokot zár alá vették, amíg a kisajátítási eljárás nincs befejezve, magyar birtokos egy holdat se adhat el. Ez a törvény. Négy kalap egyszerre csapott levegőbe. Legyintettek. Pámfil megjegyezte:

— Ne törődjön, nagyságos ur ezzel. A mi dolgunk ez. Azt a legelőt se hagyjuk. Akármilyen lenn van, megkapjuk Bukarestet. Egy füst alatt... Higye el, tisztességes árat fizetünk érte a nagyságos urnak.

Gazdám töprengett. Jó jel. A parasztok egymást biztatták.

— Csak beleegyezne, — mondta Pámfil. — Addig nem kezdetünk. Kijárjuk. Ugyis ideigérkeztek. A nagyságos urnak nem lesz gondja vele. Ne vesse meg nagyságos ur az ajánlatunkat.

A fenyők közt Erzsi két fia bujkált. Csalta őket a szó, amit jól értettek és mégse értettek. Gazdám megsimította homlokát:

— Nézze, Pámfil. Ugy érzem, mondanak valamit és mégse mehetek bele a dologba. Törvénytelenység volna, ezen kívül... Pámfil, hagyják abba! Magok nem értik ezt. Amit elvesznek?... De amit egyszer eladnak, Pámfil? Maga is tudja!

Pámfil társaira nézett. Fülét vakarta:

— Törvény után jár a nagyságos ur!? Ha mindenáron azt akarja, hogy a tagja tekergők kezére...

— Arról se tehetek, Pámfil. Ha csak ezért jöttek, isten áldja.

Elfordult. A tölgyfához ment. Kérgét tapogatta. Az emberek tanácskoztak. Pámfil eltuszkolta őket. Gazdám figyelt:

— Na, mi az Pámfil? Nem értették meg?

— Megértették, — mondta Pámfil csendesen. — Tudjuk, hogy a nagyságos ur szereti a földet. Éppen úgy szereti, mint mi akármelyikünk. Amit meg akar belőle tartani... Nagyságos ur! Nem kívánjuk az egészet. Amit megtart, arról gondoskodnánk, hogy békén használhassa.

Gazdám arca fintort vetett. Körülnézett:

— Pámfil! Van itt rajtunk kívül valaki?

— Nincs, nagyságos ur. Csak a jóisten és ez a kutya.

— Nézze, Pámfil. Régóta vártam, hogy megszólaljanak. Jobban ismerem magokat, mint magok engem. Tudom, hogy derék és becsületes emberek.

Senki se bántotta itt magokat, magok se bántottak, csak akkor, ha... Most már késő. Minket már elpusztítottak, de Pámfil, magok is nyögni fognak. Én látom, hogy ezekkel a földekkel jót akar. Az okosság mondja is nekem, de mégsem lehet. Ez a föld, Pámfil, értse meg, ez a föld nem eladó! Sokszor elvették, de egyszer se adták el még ezt a földet.

Gazdám kezét nyújtott.

— Érje be Pámfil ennyivel. Hagyják annyiba a dolgot.

Még nem ért Pámfil a fenyők sarkához, gazdám utána kiáltott.

— Jöjjön csak vissza egy kicsit. Most jut az eszembe. Maga mindig képviselőtestületi tag volt és én azt hallottam, hogy ezt a tisztséget most is viseli. Mondja meg nekem, ha szabad, hogy a közlegelők ügyében a minap mit határoztak.

Pámfil a fülét vakarta. Értelmes szemét gazdámra függesztette:

— Nem tehetek róla, nagyságos ur. Szót tettem, hogy ne bántsuk a régi beosztást, de leszavaztak. Nekünk se esett volna jól.

— Megszavazták az új beosztást?

— Meg. Az ágronom akarta nagyon. Azt állította, hogy ez az utasítása. Hárman voltunk ellene, azt hittem, a többiek is belátják, hogy ennek a jött-

mentnek ebbe nincs beleszólása. De ezek a Sándriék, nagyságos ur, ezek tisztára meg vannak bolondulva. Megfélemlítették a képviselőtestületet.

— Köszönöm, Pámfil, — mondta gazdám. — Nem marad annyiba. Csak nem adnak minden magyar családnak itt koldusbotot a markába. Kik szavaztak még a beosztás ellen, Pámfil? A határozatot meg kell fellebbeznem.

Pámfil neveket mondott. Gazdám figyelmeztette még, hogy ha be hívnák a prefekturára, ne hátráljanak meg. A közlegelőkre jussa van minden községi lakosnak.

— Hiszen így egy juhocskájok sem marad. Egy malac... Beviszem Pámfil magokat. Ez így csak nem maradhat.

Magunkra maradtunk. Gazdám tehetetlenül hordozta körül vak tekintetét.

*

Valaki utánam nézett. Urforma volt, cigarettázott, nevetett, sohase láttam még a községben. Lógott a cipőfűzője. Lehajolt, pizmogott vele, a sáros fűzöt bedugta cipőjébe. Két embert figyelt félszemmél. Ekét hoztak vállukon, ugylátszik, kovácshoz siettek vele. Az idegen sántán kelt fel. Köszönt, hangja bizonytalan volt.

— Szerencsés jónapot.

— Adj isten.

— Kovácshoz mennek?

— Belőlünk nem él meg.

— Pedig szántásra fordul.

— Fordulhat.

— Mi van magukkal? Maguk nem földmivesek?

— Mi is azok voltunk.

— Megérem, eladni viszik az ekéket.

— Eltalálta az ur.

Az ekék földre kerültek. Az idegen jól beszélte a nyelvünket. Csak az én fületem nem tapasztotta be. Cigarettát, tüzet adott, megnyerte az embereket. Egyik ezt kérdezte.

— Mi járatban van az ur?

Az idegen körülnézett. Suttogva beszéltek:

— Látom, hogy magok a mienkek. Odaátról jöttem. Ha elárulnak, az oláhok menten felkötnék. Ugyis nagyon pályáznak rám. Már kétszer kellett, hogy megszökjek. Nézzék, hogy összetörtek. Sántitok bele.

Felhuzta nadrágját, lábát mutatta. A két ember összenézett. Az ut tiszta volt.

Az egyik újra kérdezte:

— Mi járatban van az ur?

— Félek, nem mondhatom meg maguknak.

— Nyögje ki már. Nem látja, hogy mi is...

— Hányan vannak itt, akiknek el kell adni az ekét?

— Ekékkel kereskedik?

— Fenét ekével. Mondtam már magoknak, hogy odaátról jövök. Magyarországon is tudják, hogy magokkal mit tettek. De a magyar kormány nem hagyja veszni magokat. Sok földet vásárolt a magok részére. Semmit sem kell fizessenek. Azért küldtek Budapestről ide, hogy összeirjam, akiknek föld kell. De ha kiderül, engem a fene megevett.

A két ember ráült az ekére. Szemökkel beszéltek. Az idegen kilépett sánta lábával. Felszisszent:

— Elárulnak? Látom, abba törik a fejöket.

Négy kar nyult feléje.

— Ne beszéljen az ur bolondságot. Sohase tagadtuk meg a vérünket. Hát még most! Mondja csak, hogy is áll a dolog azokkal a földekkel?

Az idegen körülnézett. Megrezzent, hallgatott. Az egyik megszólalt:

— Igaza van! Életibe kerülhet. Ha nem veti meg, mondja, nem éhes? Te Bálint! Dobd be ide ezeket az ekéket. Hozz egy kis bort fel a vendégnek.

A két eke átrepült hozzánk a sövényen. Bálint borért ment, a másik vigyázva támogatta a vendéget. A vendég szisszent. Lába nagyon fájt, ugylátszik, a csendőrök tényleg összetörték. Vagy golyó érte szökésben? A kertsarokról ez verődött még a fülembe:

— Járt már tul a vizen?

— Huszonhét községben. Sárdon mondták, hogy idejőjtek.

— Ejnye! A végén kimaradunk.

— Ne féljenek. Minden völgybe van kiküldve egy. Sok föld van, igaz, hogy hajókázni kell, de jó földek.

— Isten vezérelte az urat ide. Megbeszéljük a nagyságos urral is ezt.

— Miféle nagyságos urral?

— A mi nagyságos urunkkal. Gondot ránk már csak ő visel.

— Megbolondultak? Nem az a világ van! Ha egy szót szólnak... Titoktartás! Az itteni urak semmit sem szabad, hogy tudjanak. Nekik sok föld kell. Magoknak nem jut, ha ők is jönnek. Ha ez jár az eszközben, inkább...

A fordulón eltűntek. Átvágtam a kerten. Ferenc a kocsit mosta a vályuknál. Dávid szénát villázott fel a padlásra. Ezt mondta Moisésnek:

— Ott szakad, ahol vékony. A vett szénának nincs szaporája.

A fenyők sarkán két mókusz tornázott. Számukra itt volt vége a világnak. Hasra feküdtem. Sokáig lestem őket. Tátott szájjal lestem. Egyszer már éppen úgy volt, hogy a szájamba essenek. Hallottam, hogy kapunk előtt egy autó öklendez. Valaki jön, villant fel, de maradnom kellett. Ha nyakon nem csipem, ezek a zsványok kirabolják a fészkeinket. Bosszantott már a dolog. Arra lettem figyelmes, hogy a kavics lépések alatt ropog. Kővé meredtem. Ő volt. Jött, hogy gazdámmal apróra mindent megbeszéljen. Világosan felmerült bennem, hogy mi szabad, mi nem. Széleskarimájú kalapot, derékban szűk felöltőt, nyakán selyemsált viselt. A sál vége vállára volt vetve. Könnyen jött, mosolygott, erős szag lengett felőle. Gyökérbe haraptam. Összeszorítottam a szemem. Csak így mehetett el ép bőrrel mellettem. A kavics, amire lépett, fogam közt ropogott. Hallottam, hogy befordult, elhagyta már a fenyősarkot. Hirtelen megállt. Négy lépésre volt tőlem. Menj már, menj már,

menj már! De állt. Nézett. Ragadozó szemmel mit nézhetett? Fogam mélyen a gyökérbe süllyedt. Mit áll? Mért nem megy? Mit les? Ezt hallottam meg:

— Ez beszéd! A kastély, száz holddal kikerekítve. Barátom, Romulusz, ezért érdemes volt diplomát hamisitanod. Advocat dr. Nusta Romulusz. Való ez ennek a vaknak? Ezt a vakot...

Csak ezt ne mondta volna! Csak ötet ne bántotta volna! Rajta voltam. Észre se vette. Most nem volt se fék, se kosár. Megtántorodott, gypeszélbe botlott, felbukott. Torkának estem. Ó, ha nincs rácsavarva annyiszor az a sál! Veszettül ordított. Mig a sállal vesződtem, Dávid villával rontott rám. Messziről kiabált.

— Wotan, Wotan, Wotan!

A villát eldobta, Nyakamnak esett. Huzott a sál-tól. Nusta is jött velem. Öklét szájamba dugta, nem haraphattam bele Dávid ujjába. Valahogy kihámozott.

— Mért nem szólt az ur?

Nusta toporzékolt. A villára mutatott:

— Beledöfhetted volna ebbe a dögbé.

Hátsó zsebébe kapott. Nem vártam be. Ha el nem ugrom, agyonlő a Dávid kezében. Gyorsan négy golyó repült utánam. Nusta toporzékolt. Éktelenül szidta Ferencet. Revolverrel piszkált orra alatt. Ferenc előtte állt. Üres vedret tartott a kezében.

Gazdám messziről kiáltott:

— Mi történt, Ferenc?

— Instálom, kocsimosásból szaladtam ide. Egy ur van itt, éppen Wotant lödözte.

— Nézd meg hamar, nem találta el?

Ferenc megvizsgált.

— Nincs, instálom, rajta karcolás.

— Ki van itt, Ferenc?

— Nem ismerem.

— A hangja nem rekedt? Megérem, az ügyvéd ur... Vezesd ide a terrasra.

Nusta feljött. Gazdám rögtön megismerte.

— Ejnye kérem! Mennyire restellem! Hogy is történhetett? Nincs Ön megsértve?

— Nem vagyok.

— Ugy értem, nem harapta meg valahol? Mert ezért a csuf sérelemért, ami Önt itt érte...

— Az igaz, hogy szinte megfojtott.

Német szók zuhantak rám. Mióta Flandriából hazajöttünk, nem nyult hozzám, csak akkor, ha szeretett. Másként addig is ritkán. Mindent a mi nyelvünkön beszéltünk meg. És most ez a német! Nagyon mérges lehetett. Alig értettem.

— Luder! Schämst du dich nicht? Wie konntest du dich so gemein benehmen? Mit einem Gast? Woan! In die Ecke! Kriechen! Marsch!

Már a lépcsőn kuszni kezdtem. Nem gyerekjáték. Hasam folyton a földet kell érje. A gyeptágas, az ut négyesfogatra való. Kövezett. Nusta nevetett, gazdám megkérdezte:

— Nem szólt Ön valamit, mielőtt a támadás érte?

— Időm sem volt. Pillanat alatt felborított. Nem is láttam még ilyen vadállatot.

— Hallatlan! Nagyon kérem, bocsásson meg. Különben ideülünk, hogy a büntetést Ön is ellenőrizze.

A kavics zörgött. Vonalat húztam benne. Régen sósvízzel öntözték ezt az utat, a gyepek irtagja is kiveszett. Ha legalább Ferenc nem gereblyélt volna fel. De így? A kő sértett. Milyen szívesen kúsztam volna a gyepeken. Csábitott. Arasznyira volt tőlem. De hogy csaljam én is meg? Magam elé kellett, hogy meredjek. A köves utat tovább csak így tehettem. Az alsó fordulón láttam Dávidot, hogy az istálló előtt seper. Sercintett.

— Valami kullancs lesz. Mit sejt? Mire felszabadítanak, rostává tették a bőrünket.

Moisa válaszolt valamit, de ezt nem értettem meg. Ezen az oldalon könnyebben ment! Félidőbe telt, csak most vettem észre, hogy távozni tőle sokkal nehezebb. A lépcsők előtt kivettem, hogy gazdámék valami haditervet szőnek.

— Jelenleg nincs betöltve. Előbb utóbb azonban kerül valaki. Legelőbb ezt a huszonnyolc holdat kell mentesíteni. Beszéltem ebben az ügyben az önök lel-

készével. Odanyilatkozott, hogy nekik más föld kell, de ez nem. A tárgyaláson, nemde, a görögkatolikus egyház nem is volt képviselve.

— Nem! Tessék csak beszerezni az esperesi hivataltól az adatokat, hogy hány református lélek van itt. Az ügyészséget hagyjuk ki a dologból. Ez a két fiatal regáti ügyész... Inkább kihozok majd egy bizottságot. Igaz, hogy a költséget a védelem előlegezi, de...

— Jó! Ne sajnáljon, kérem, se költséget, se fáradságot.

Tovább kúsztam. A középén sivalkodásra lettem figyelmes. A két mokus üzekedett. Gyepen fetrengtek. Egyik megszaladt, a másik vakon követte. Elöttem ugrottak át. Nyál gyült a számba. Sohasem kerülnek többé ilyen biztosan kezembe. Az istálló felől ez csapott fülembe:

— Más nem segít. Azt hiszi, Vilmos hagyja magát? Mindenki tudja, hogy csak szusszanni ment. Ha újra ideküldi azt a Nákencet. Pedig ideküldi! Mit gondol, Moisa bá?

Idő telt. Ujra a lépcsők előtt voltam. Szavak csapódtak le. Salaktól voltak terhesek.

— Dohány nélkül ott sem megy.

— De kérem! Egy táblai tanácsos...

— Kérem, a kuria sem különb. Tessék beletörödni. Ha nem hagyják annyiba, az osztályfőnök, az államtitkár, a miniszter is. Ők is lecsipik a magokét belőle.

Csönd lett. Lihegtem. Abból a zajból, amit okoztam, még kivehettem ezt:

— Mit gondol, ügyvéd ur! Mennyit bir ez a birtok meg?

Az istálló felől Dávid jött. Fürkészett.

— Hova a fenébe dobhattam?

Villáját kutatta. Gyepen hevert. Rámnézett, felvett az ölébe.

Megsimogatott.

— Még azt kívánta, hogy belédszurjak.

Mikor letett, fülembe sugdosott:

— Mindjárt elmegy. Gondoskodunk majd róla.

— Rendesen kuszik? — kérdezte mindjárt gazdám.

— Rendesen. Ugylátszik, ezek a zsványok sajnálják. Ép most tette le öléből az egyik.

— Melyik?

— Még a szemök se áll jól. Hogy tart, százados ur ilyen gazembereket?

— Rég vannak itt. Idetartoznak és amig akar-nak...

Tovább vonszoltam magam. Hiába! Ez sem megy már úgy, mint régen. Kapu felől Eta sietett. Lapokat hozott. Az istállók előtt Ferenc és Dávid beszélgettek. Köszöntek Etának, Eta észrevett, szaladni kezdett.

Már messziről kérdezte:

— Wotan, mi van veled?

Mellém szegődött. Lehajolt, megsimogatta fejemet, bronzhaja arcába esett.

— Ki miatt büntetnek?

Haját hátravetette. Körülnézett, tisztába jött min-dennel. Egy darabon nyakamtól segített. A forduló előtt ezt sugta:

— Állj meg. Vagy legalább ne siess. Elkérem a büntetésedet.

Előresietett, köszönt, gazdám bemutatta az ügy-védet. Eta halkán kért.

— Nem lehet, Eta. Az ügyvéd urral szemben nagyon csuful viselkedett. Maga sohasem bünteti meg a gyerekeket?

Kérdés esett közbe.

— Kisasszony, maga még mindig tanít?

— Tanítok.

— Azt hallottam...

— Igen. Mióta iskolánkat át kellett adjuk, a paróchiába jönnek a gyerekek. A miniszterium ezt megengedte.

— Van tanfelszerelése? Ugy tudom, a tanfelü-gyelő ezt nehézményelte.

— Most is a mi felszerelésünkkel tanítanak. Csak a térképek cserélődtek meg. A százados ur jóvoltából

mi is beszereztük. Mindenünk van kicsiben. A százados urnak köszönhetem azt is, hogy nem vesztettem el a kenyeremet.

Nusta mosolygott. Ebből a távolságból is kivettem, arcára volt írva, hogy Eta gazdám szeretője. Csettintett, nem hallottam többet. Tovább gyötörtem magam. Nagyon ki voltam merülve. Meddig tart ez? Világosan éreztem, hogy két kört ezen kívül már nem tehetek meg. Szerencsém volt. Most Ferenc jött, valami jelenteni valója lehetett.

— Figyeld csak! Mindjárt megy, — és máris jelentette:

— Nagyságos ur, a soffőr izeni, hogy a miniszterek megérkeztek. Ha az ur nem megy, itt hagyja, mert ő kell visszavigye a minisztereket.

Nusta felállt. Nevetett.

— Szamárság. Egyébként...

— Igen, — mondta gazdám. — Minden rendben van. Lehet, hogy betétemből már nem futja, de a bank folyósítani fogja a hiányzó összeget. Kérem, legyen pár napig türelemmel.

Eta intett, de én nem álltam meg.

— Százados ur, már nagyon liheg.

Gazdám szólt:

— Ujra kérem, bocsásson nekünk meg. Ő is bocsánatot fog kérni különben.

Kiáltott, megszégyenülten hozzám mentem. Tagjaim kiálltak. Reszkettem.

— Wotan, — mondta. — Nagyon megbántottad az ügyvéd urat. Jöjj szépen és kérj tőle engedelmet. Nem produkció, őszintének kell lenned.

Miért aláz meg ennyire? Nem tudja, hogy érette tettem. Inkább a szégyentől, mint a fáradtságtól rogytam Nusta elébe. Keresztberaktam lábamat. Ráhajtottam fejem erre a keresztre. Egyedül Nusta nevetett. Lakkcipők tükröztek szememben. Nem kutattam, nem kerestem, mégis észrevettem, hogy a harisnya lyukas és szennyes. Ők kifelé öltöznek.

Magunkra maradtunk. Gazdám lehajolt, ölébe vett, felvitt a terrasza.

— Sajnálom, de mit tehetek? Házunkhoz jött, nem volt szabad, hogy megtámadja.

Sohasem duzzogtam. Boldogan kerültem el az öblös karosszékekben, ahova letett. Eta levelet olvasott fel. A harangöntő összegeket ismert el benne. Az öntés jól sikerült, ha a véséseket befejezik, jönnek vele. Hírek következtek. Mindjárt megtudtam, hogy valakit megválasztottak Budapestre kálvintéri lelkésznek. Ravasz neve volt, nem érdekelt, de gazdám törődött vele.

— Ő is elmegy! Senki sem pótolhatatlan, Eta. Ő sem! De nem volna szabad, hogy itt hagyjon minket.

A másik lapból kisült, hogy a kálvintéri lelkész egyuttal a Duna-melléken püspök lesz. Elfogadta a jelöltséget. Gazdám felkelt. Figyeltem, sétált, nyugtalan lett. Magának mondta:

— Ahelyett, hogy rajtunk segitenének, felcsalják legjobb embereinket.

Hangosan tette hozzá:

— Eta! Tudja, hogy a püspökünk halálos beteg?

— Nem.

— Mondja! Ki lesz ennek az agyonfojtogatott egyházkerületnek a vezére, ha a püspök meghal és ő is elmegy?

— Nem tudom, százados ur. Csak azt tudom, hogy ketten járták ki a miniszternél, hogy legalább a papilakban taníthassuk tovább a gyerekeket. Különben már onnan is rég...

Kezével mutatta, csak ép a korbács nem volt benne. Gazdám sétált, vállat vont. Vállai egyszerre összeestek.

— Ő is itt hagy. Hogy foszlik szét, Eta, itt minden!

Eta szeme kitágult. Megdöbbszentően Biankára emlékeztetett. Csak Bianka nézett gazdámra így... Ugy-látszik, Eta is! Félálom volt, gazdám nem ügyelt rá, világosan megkülönböztettem rajta a tübarózsa-szagot. Ez végkép elálmosított.

Mikor felébredtem, még mindig beszélgettek.

— Nem, Eta! A művészet mindig hárommal babrál. Tárggyal és két alannyal. Nem lehet hus-vér-valóság. Emlékszik, hogyan korbácsolták ki magát a gyerekekkel régi iskolánkból? Mikor zokogva ideszaladt. Látja, Eta! Hol marad attól egy írásmű? Azt senki sem mondhatja el. Azt fognák rá, hogy hazugság. Hogy meg van fertőzve a szeme és a fertőzött szemmel látottak nem szépek.

Homlokát simította. Elgondolkozott.

— Azt olvastam valahol, Eta, hogy az írás feminin betegség. Csak az ír, kinek az élete félrebecsült, aki szeretne, de képtelen a nagy vonalra. De ezen mégsem akadhat meg. Azt hiszem, valaki elmondja egyszer, talán jegyzi is már, hogy mi történt itt. Rossz szolgálatot tesz vele, de lehetetlen, hogy ne mondja el. Ha más nem, jön majd egy kutya. Meglátja, Eta, egy kutya üvölti el, hogy mi történt itt, hogy mit tettek ezzel a néppel.

— Elkisérem, — mondta váratlanul. — Julikát kell meglátogassam, Julika nagyon beteg.

Alkonyodott. Gazdám Julikához ment. En a kertben köröztem. A sövény mellett rábukkantam a tótágot álló ekékre. Ugylátszik, megfélekeztek rólu. Eddig nem jött utánok senki sem.

VII.

Könnyebb belátni, mint beláttatni. Gazdám beleizzadt, homlokát törölte, nem tudta, kivel áll szembe. Harmadszor magyarázta el. Aprólékosabban már nem lehetett. Kétségbeesetten tört ki belőle:

— Ok nélkül került Ön ennek az ügyosztálynak az élére?

Akta csattant. A referens vágta az asztalra.

— Semmi szükségem a figyelmeztetésre. Eleget uraskodtak itt. Tudhatnák, hogy ennek vége. Mondtam már, hogy áttanulmányozom az ügyet. Mit akar még? Nem csak maguknál kerültek revízió alá a közbirtokossági intézmények.

— Kérem, — mondta gazdám. — Nem volt szándékom bántani. Csak arra kérem, ne huzza az ügyet, mert a közbirtokosság egy része nálunk az utszélen hever. Mit ér, ha akkor semmisítik meg a határozatot, mikor...

— Az még kérdés. A képviselőtestület autonóm, csak a legindokoltabb esetekben avatkozhatunk be. A miniszterhez ugyanis megfelelőbbek. Elvégre, az a három ember, akit a községi tanácsból idevezett, nem állítom, de le is lehet fizetve.

Gazdám meghajolt. Belátta. Nem szólt többet. A folyosó kongott, észrevettem, hogy át volt meszelve. Festőinas bádogban festéket kevert. Szerke minták, dobozok, vedrek heverték. Futólag kékkövet, tojás-sárgát, marhavért különböztettem meg. Már álmomban sem látok más színeket. Mindent átfestettek, jól érezték itt magukat, végkép berendezkedtek. Gazdám a kapuban megparancsolta Ferencnek, hogy Pámfilékkal menjen haza. Mi gyalog megyünk. Ne várjanak, talán el is utazunk valahova. Botjával kopogott, körülnézett:

— Ferenc, boronáld el a lovakkal, amit tegnap szántottak.

Vezér és Sárkány kiestek az uri sorból. Szügyök feltört, mindenütt felismerhető volt rajtok az iga. Elkocogtak. A bankba mentünk. Mikor a váltót leszámították, az igazgató vállára tette kezét a gazdának:

— Adám, vigyázz, a mi számunkra olcsóbb pénz nincs. A kamat harmincnyolc százalék. S a mentésben az is eluszik, ami megmaradt. Azt hiszem, jobb volna békét hagyni a dolognak.

— Sándor, te hagyod az almási birtokot?

— Nem. Sze ép ez a baj! Hogy senki se hagyja. És a vége mégis csak az lesz, a kamatok miatt.

— Talán enyhülni fognak velünk szemben.

— Ne hidd. Kisebbségi bank nem kap visszelszámítolást. Bankjaik harminc százalék betéti kamatot fizetnek. Birják. Korlátlan hitel áll rendelkezésükre. Tökénk nagy része erre a trükkre már bedült. A kezökben van. Tul kell licitáljuk a betéti kamatot, különben azonnal megállnánk.

Gazdám azt válaszolta, hogy vigyáz, a váltót nem forgatja. Első adódó alkalommal kifizeti majd. Egyéb vetés nem számíthatunk ugyan, de az ősszel lesz egy vagón tengerink. Abból tán kifutja. Nem vennők fel a kölcsönt, ha nem Nustának tartoznánk vele. De honorárium, részben már igénybe vett szolgáltatokra. Sándor megjegyezte:

— Nem csodálom, hogy palotát épít.

— Mit mondasz, Sándor?

— Hogy palotát épít. Megvette azt a szemétdombot a várostól. Ott lesz a Nusta-palota. Hatalmas palota lesz, mi hordjuk össze. Azon a laza talajon nem is lehetett volna építeni másként, csak így, közös erővel. Különben nemcsak ő épít. Mi fizetünk és ők építenek.

Bucsuzás közben még hozzátette:

— Ha összeköttetésed volna valamelyik bankjukkal, tíz százalékot se kéne fizess.

Lépcsőn mentünk le. A piac ásitott. Szombat

feküdte. Csak azt nem értettem meg, miért volt nyitva minden üzlet. Eddig a zsidók szombaton nem nyitottak. Rőfösüzletből hölgy jött ki. Sok pudert, ajkán szétkent ruzst, kínai kreppet, selyemharisnyát viselt. Napernyője fáraósírokra emlékeztetett. Csomaggal kócos lány kullogott utána. A bolt küszöbén kereskedő ünnepelt. A hölgyek szétnéztek. Nem látta őket senki. Egyik odavetette:

— Merci!

Zsargónban ennyit hallottam.

— Ha ma se érkezik meg, a jövő szombaton mehetek.

A harmadik ajtóban két talmudista héberül beszélgetett. Nyugodtak voltak, hogy senki se érti meg. Gazdám tájékozódott, előrehajolt, feszülten figyelt, az elejtett szavakból ennyit jegyeztem meg.

— Igaz, hogy Scotus Viator csak az álneve?

— Watsonnak hívják eredetileg. Hires ember, sok könyvet irt, nekik sokat segített. Egész Európát megtöltötte azzal, hogy itt rajtuk kívül más népek nem élnek. Most azért jön minden városba szombaton, mert akarja látni, hogy mit tévedett.

Fakó hang felelt:

— Nem az a baj. Már harmadik szombat ez. El van tiltva, de a boltba mégis bejönnek, szétnéznek, vesznek. Ki meri megmondani a detektívönöknek és a többinek, hogy tartózkodjanak! Mikor ők tudják legjobban, hogy az egész szombati nyitás csak szemfényvesztésbe megy. Bárcsak megérkezne ma. Az apám már egészen kétségbeesett.

Valaki jött, fejét magasan hordta, szó nélkül be ment a boltba. Hegyeznem kellett a fülemet.

— Amig itt lesznek, mindig így lesz. Vigyék ki a temetőbe, mutassatok meg neki minden sirkövet. Azokról leolvashatja...

— Vége! A gazdátlan köveket átírták. A többiről a betűket tüntették el. Kalapáccsal! Azt hiszed, hogy akik itt éltek, azok a temetőben pihenhetnek?

Egy harang tüzet kongatott. A hajduk uccájában nagy lármá volt. Azt hittem, itt a tűz, de csak a

rendőrök tölték a szivattyút. Éktelenül káromkodtak. Kivettem, hogy saját tűz volt, a polgármesterné pedig újra flangérozni vitte a lovakat. Munkás áll a járdaszélen, karbatett kézzel. Köpött egyet:

— Bezzeg, mikor a műhelyem égett, nem siettek.

Átvágtunk. Könyvesbolt, gyógyszerár maradt el. Új üzletek voltak, egyikben sem hallottam mást, mint az ő nyelvüket. A régi kereskedők innen is kirepültek. Egy ablakban írógép kattogott. Valaki diktált, kihajolt, monokli volt hibás szemében. Felismertem régi jegyzőnket. Nem vett észre. Nagyon figyelt. Idős asszonnyal lány állt a fal mellett. Aktát szorongatott, piros volt, könnyek csillogtak szemében. Nyögött:

— Jöjjön, édesanyám. A tanfelügyelő ur csak akkor nevez ki, ha... Igaza volt Erzsikének. Inkább varrodába megyek.

Gazdám a tulsó járdára vezényelt. Szállodabejáró volt itt. Tömzsi ember állt előtte, sapkát viselt, hunyorgott:

— Itt vagyok, instálom. Szobát tetszik?

Gazdám vonatok után tudakozódott. Állomásnevet említett. A portás felfigyelt.

— Csak nem a szenátor urhoz tetszik menni?

— Igen.

— Itt aludt az éjjel. Biztosan tudom, hogy itt van még. Megnézem, kérem.

A portás azzal jött vissza, hogy a szenátor benn van az étteremben. Pénzt kapott, sapkát emelt, tágas helyre vezetett. A fehér asztalok között komoly ur járt. A tulajdonos volt. Ő akarta kocsira küldeni nekünk az ebédet, mikor Péter szerint, ők a mi zsebünkre banketteztek. Észrevett, elénk sietett, zsinóron járt, karonfogta gazdámát:

— Isten hozta. Rég láttam. Hova parancsolja, hogy vezessem?

Gazdám megmondta, hogy a szenátorral akar beszélni.

— Persze, itt van, — hangzott és leültetett. —

Este utazik Bukarestbe. Szives ember, hát még ha ismeri! Azonnal itt lesz.

A tulajdonos most hosszú asztalhoz ment. Többen söröztek. Felszegték fejüket, ráknéztek, egy pockos ur felemelkedett. Nagyon hangosan beszélt:

— Hogyne! Hol van a kalapom? Ugyis mennem kell. Szervusztok. Ezeket a tolvajokat pedig holnap meglátogatjátok.

Bajuszához kapott, mutatóujjával orrát törölte. Odahajolt a társasághoz:

— Mind gazemberek. Cigányok, örmények, görögök, törökök. És még hogy minket képviseljenek? Kamcsatkában sincs ez! Olyan nincs! Nézzétek meg holnap őket. Megmutatom én! Az a parlament még nem látott ilyet!

Aprón köpködött. Mindnyájan nevettek. Hátra szegte fejét, értelmes szeme villogott.

— Szervusztok.

Hozzánk jött. Gazdám felkelt, nyelvükön üdvözölte. Megmondta, hogy ki akart utazni hozzá, elnézést kért. Az öreg nyelvünkre fordította a beszédet.

— Hogyne emlékezném! Nagyon jól emlékszem. Bármikor szívesen látom, de ma este Bukarestbe megyek. Milyen ügyben szolgálhatnék?

Gazdám ismertette a közlegelő-ügyet. A prefekturától nincs mit várjunk. Mivel parlamenti képviselőnk nincs kiépítve, hozzá fordul. Nagyon megkérte, hogy interpelláció keretében, vagy személyes közbenjárással függesztesse fel ezt a lehetetlen határozatot. Kiemelte, hogy köztudomásulag hiába senki sem fordult hozzá még és bár ellenzékben van, már sok sérelmen segített.

Az öreg karonfogta gazdámát. Körülnézett. Hangja betöltötte a hatalmas termet.

— Ez szük nekem!

Ügylátszik, nagyobb publikum kellett. Az uccán sokan jártak, a prefektura ablakai ki voltak tárva. Szétnézett, figyeltek ránk, köpködött, rögtön ezt kiáltotta:

— Megmutatom, hogy nem fordult hozzám hiába. Mindenki torkig van már a tolvajságukkal. Amig ezek a brigantik kormányon vannak... Mit gondol? Öreg ember vagyok, de oláh pap létemre csak ezek a gazemberek hurcoltak csendőrpátrulokkal.

A szitok nőtt, áradt, elöntötte az uccát. Csoport képződött. Mindenki megállt, valaki nyelvünkön kiejtette:

— Ha mi beszélénk így, a holnapot sem érnők meg.

A prefektus kinézett az ablakon. Nevetett. Az öreg észrevette. Düh rázta, rögtön megcserélte a nyelvet.

— Mit röhögsz? Meg vannak számlálva az órák. Amiért idecsaltad Constaninescu Porcut? Ő sem szánt többet Erdélyben és te is visszarepülsz málét rágni a községedbe.

Kezével mutatta, hogy dobja ki majd, ha kormányra kerülnek.

Gazdám tükön állt. Halkan ezt mondta:

— Nagyon, nagyon kérem, ne felejtse el.

— Biztos lehet! Ne vegye rossz néven, de ezzel a bandával... Csodálkozom magamon. Ezen a mérsekleten. Gyalog hurcoltak, csendőrökkel.

Mellére ütött:

— Most tegyék meg. Csak azt sajnálom, hogy annak a disznónak a szakállát... Holnap Önöknél lesz. De ne féljen, találkozom vele a parlamentben. Két, három hétig se vihetik! Aztán...

Lábával rugott egyet.

— Na, most Isten vele!

Sarkonfordult. Valakit kiszemelt, tárt karral repült a tulsó járdára. Rácsapott. Sokáig hallottam még a tolvajbandára szórt szidalmakat.

*

— Az imént volt itt a primár két csendőrrel. Azt mondták, hogy a négy ökör holnap kell a miniszternek.

— Hallottam róla a városban. Tényleg idejönnek, Moisa. De miért vitték el éppen a mi ökreinkeket. És miért kellett már ma?

— Azt a parancsot kapták, hogy ökröket fogjanak be. Ezen a környéken pedig csak ez a négy maradt. A többi?...

Legyintett.

— Egy ekét elvittek. Fel kell cicomázzák, instálom, őket.

Gazdám azt válaszolta, hogy mindegy. Elvégre nem eszik meg az ökröket. Bár furcsa, hogy földjeink elherdálásának szimbolikus aktusára is a mi igánkat rendelik ke. De a többi után... Szétnézett.

— Hagyja csak, Moisa. Hány holdat mért ki itt nekünk az az ember?

— Szemre mérte, nagyságos ur. Azt állította, hogy több van harmincnál, de nem futja ki husz se. A többi árendába ment. Két mázsa buza félholdjáért. A pénzt fel is vette.

— Közülünk vett valaki?

— Nem jutott, instálom. A földek nagy erőben vannak, elkapkodták káposztának. De két-három év múlva nem fog kellene senkinek. Pocsékká tettek, nagyságos ur, minket.

— Vigyázzon, Moisa, az ősszel mérnökök jönnek. A kihasításra. Harminc hold itt meg kell legyen. Nem látja Ferencet?

— Nem jön, instálom, még.

— Mikor lejött a boronához, Julikáról nem hozott valami hírt?

— Hozott, instálom.

— Hogy van?

— Papot kíván.

— És maga itt boronáltat Ferencel? Miért nem küldött azonnal pap után?

— Elküldtem volna, instálom, de ezt a szántást se hagyhattuk hétfőig. A nagyságos ur is így kívánta. Egyébiránt...

— Ejnye, Moisa! Maga kezd... Rögtön fogjanak ki. Ferenc menjen... menjen át az espereshez. Ő van legközelebb. Az orvost is hozza ki. Arra a hegyre tényleg nem mehet fel. Ejnye, ejnye! Hány-

szor mondtam magának, Moisa, hogyha kihuzom a lábam... Azonnal intézkedjék!

Az uton Péter ténfergett. Előreszegte fejét, feszülten figyelt. Sátintott, nem volt biztos, fékem csatjáról mégis felismert.

— Kezét csókolom, nagyságos ur.

— Itt vagy, Péter? Hol jártál?

— Megnéztem, instálom, a kaput. Diszkaput csináltak, instálom, a miniszternek.

— Az előljáróság csinálta, Péter?

— Én csak a miénkeket láttam, instálom, ott. A kisasszony is diszit a gyerekekkel. Ugy nézem, ők is ki vannak vezényelve.

— Az előljáróság is kellett, hogy segítsen. Nem láthattad jól, Péter.

— Igazsága van, nagyságos ur. A kisbirót is láttam. Három koszorugerendát lopott a nagyságos ur erdejéből a kapunak.

— Hallgass, Péter. Nem a mi erdők már. A végén ok nélkül megfenékelteted magad.

Lány jött szembe. Egy suhanc kísérte. Az állami iskolában tanítottak. Megnéztem, félrehúzták orrukat. Hátunk mögött ezt hallottam meg:

— Milyen műveletlenek?! Nem is köszönnek. Vagy még mindig dacból teszik ezt? Jobban össze kell törni őket.

Gazdám Péterhez fordult.

— Mit tudsz arról, Péter, hogy Sütő Bandiék eladták házukat és a kertet?

Péter kalapba beszélt. Könnyű pálinkaszagot éreztem rajta. Egy idő óta gyakran teszi a kalapot szájára. Belesugta:

— Már néztem, hogy jelenteni jöjjenek a nagyságos urhoz. De nem látok még mindent tisztán. Valami megint fondorkodik, instálom, a faluban, de hiába mereszttem a szemem. Most a mienkek is titkoskodnak. Csak annyit látok, instálom, hogy sokan vásárban vannak.

— Miféle vásárban, Péter?

— Titokban megy, nagyságos ur. Mióta az az

ur megszökött, sokan nézik, hogy földjüket eladják. Tetszik tudni. akit a csendörök elszalasztottak. Pincefalon bujt át, de ha azon a jukon kifért? Megnéztem. Instálom, csak a cirkuszban láttam ilyet.

— Azt hiszed, kiengedték?

— Csak így lehet. Szemszurás volt, hogy utána-lődöztek.

— Nézd, Péter, — mondta gazdám. — Most nincs időm. Gyere fel hozzám valamelyik nap.

Ferenc utólért a lovakkal. Gazdám siettetten. Megint Péter beszélt:

— Pap után küld a nagyságos ur?

— Igen. Honnan tudod, Péter?

— Ugy nézem, instálom, hogy Julika már vacsorált.

Gazdám megtorpant.

— Mit beszélsz?

— Sokan láttuk, hogy Moré János a falukutból bort meritett.

Gazdám rámlépett, Péter lemaradt. Siettünk. A vályuknál visítózásra lettem figyelmes. Több asszony állt a kutnál kis gyerekével. Egy kislány veszettül sirt. Anyja sárral dörzsölte a karját. Azt hittem, csufot üz vele, de szikrázó szavak is repültek.

— Franc ette volna a borbélyát. Megmérgezi a gyerekeinket.

Joszliék előtt Erzsi jött, Filipet köténytől vezette. Köszönt, gazdám kérdésére így felelt:

— Nem hagytam, instálom, egyedül. Eszti vigyáz rá, amíg az oltástól Filippel visszajövök.

— Itt a doktor ur?

— Itt van, nagyságos ur.

— Mondd meg Erzsi, hogy siessen. Nagyon kérem, hogy jöjjön, mihelyt csak lehet. Járt ma fenn az a lunátikus?

— Eljött, instálom, a szőlőből még délelőtt.

— Csak nem adott neki urvacsorát?

— Akart, de nem fogadta el.

— Elment?

— Nem. Ott van, instálom, a tornácon. Imádkozik.

— Nem kellett volna beengedd.

— Papot kívánt, nagyságos ur. És csak János bá jött el. Olyan szépen prédikál. Szebben prédikál, instálom, mint...

— Erzsi! Mondd meg a doktor urnak, hogy várom. Érted? Várom! Filipről pedig le ne kapard azt az oltást.

Erzsi nevetett.

— Tudjuk, instálom. Mi nem kaparjuk le.

Annyit láttam még, hogy Erzsi felkapja Filipet és szaladni kezd. A tornáról mindjárt szavakat fogtam el.

— Ha a halál angyalát küldöd, vedd el félelmét tőle és láttass vele megnyílt egeket. Mutasd fel néki idvezítőnk drága arcát. Oltsd bele Krisztusunkba, aki által van a mi beteg, bűnös lelkünknek bocsánat, üdvösség, megváltás.

A tornácon valaki ünneplőben állt. Merev és mozdulatlan volt. Szemét lecsukta. Min csüngött annyira egyszerü, paraszt arca? És a szavak honnan bugyogtak? Szája olyan volt, mint egy meleg tejet fakadó forrás. A szavak mindenkit elárasztottak. Csak gazdám volt hozzá kegyetlen.

— Móré János, mit keres maga itt?

A kérdésben hideg acél pengett. Móré János mámoros szemmel nézett gazdámra:

— Békességnek és nem háboruságnak gondolatai vezéreltek, hogy néki adjak kíváncsi véget.

— Hivta valaki?

— Mikor még az én nyelvem alatt nem volt beszéd, engem is hívtak. De már nem ragad nyelvem az inyemhez. Az ur elvégzi, amit énbennem kezdett. Mi módon énekelnök az urnak énekét ez idegen földön, ha nem az ur parancsa volna ez?

Gazdám bosszus lett. Botjával földre vágott:

— Nézze, Móré János! Megmondtam magának egyszer, hogy ne széditse a népünket. Maga is szégyelhetné magát, amiért elhagyta az apáink hitét.

amit eddig követett. De ha magának ez nem elég... Mondja! Mennyit kap maga az adventistáktól, amiért terjeszti ezt a hitet?

Moisa a tornác mellett állt, figyelt. Móré János nem rezzen. Levegőben járt, közel az éghez, dőfés nem érte. Szeliden mosolygott:

— Miért dobál a nagyságos ur követ a kutba, melynek vizét mindenki szomjuhozza? Az ur az én erősségem, az én bátyám és oltalmam a mi nyomorúságunkban. Óhozzá jönnek a népek a földnek határaiból és ezt mondják: bizony hazugságot birtak a mi atyáink, hiábavalóságot és semmi haszon nem volt benne.

Gazdám hátat fordított.

— Moisa! Dobja ki ezt az embert.

Moisa tornácra lökte a zsákot. Pár kupa tengeri volt benne. Megcsörrent.

— Menj dolgozdra, János. Mi fenét vetélkedsz te a nagyságos ur eszével? Ha a nagyságos ur azt mondja, hogy maszlag a beszéded, akkor maszlagot eszel és azt etetsz. Menj a fenébe innen.

Móré János a küszöbről varratos kendőt vett fel. Kegyszerek voltak benne. Agyagtál kenyérrel, csupor viz, amit a falukutból bornak meritett. Nyugodtan ment el gazdám mellett. A kapuban megállt. Nem volt felindulva. Gazdámra nézett, szánta, minden szót kimért:

— Imé, engem ezuttal úgy, mint parittyából hajtának el. Mert oktalan állatokhoz hasonlókká lettek a pásztorok és az urat meg nem kérdezték, azért nem lésznek szerencsések és minden legeltető helyek elpusztítottak. És benne biznak. Irjátok fel, hogy ez a férfiu árva léssen, a férfiunak semmi jó előmenetele nem léssen az ő idejében. Tántorogni fog, mint vak az uton, kezét vér mocskolja, nem teheti rá kezét az ő ruhájára. Mert senkinek, ki az ő nemzetiségéből való, jó állapota nem léssen és többé e földön nem uralkodik.

Móré János elment. Gazdám a tornácnak dült. Háta fájt. Ezt mondta Moisanak:

— Ne engedjék ide többet. Menjen be Julikához. Egy kislány van nála. Küldje le a doktor ur után a községházára. Maga pedig maradjon Julika mellett. Itt leszek addig.

Eszti eltalpalt. Az uton mindjárt Dávid jött valakivel. Hangja recsegett.

— Bilétát kapott. Megláti, lefarizeuskodja az adóját.

Belépett, ostor volt vállán, köszönt, gazdám megkérdezte, kiről beszélt. Dávid is mogorva lett.

— Nagy kegyben van, nagyságos ur, ez a János a hatóságoknál. Parancs jött, még a csendőrök sem bántalmazhatják. Azt is megígérték, instálom, hogy ha mindnyájan szombatot tartunk, elengedik az adóját.

— Sokan járnak ki hozzá, Dávid?

— Jócskán, nagyságos ur. Allitja, hogy az idvességhez csak az ő szöllejen keresztül jutunk.

Gazdám csüggedten ingatta fejét. Szomorúság ült rajta.

— Mondd meg azoknak, Dávid, akik nem járnak már a templomba, hogy az üdvösséghez az út a Móre János szöllejen keresztül sem vezet. De akik elhagyják ma ezt a templomot... Mondd csak! Jönnek még közülük a mi templomunkba?

— Kevesen, nagyságos ur. És azok is immelámmal. De akit egyszer János bemerített, annak többet a mi templomunk nem kell. Becsületből sem. Megkeresztelt, instálom, közülünk már vagy harmincat. Ezek már szombatot tartanak.

— A görög templomból akadt valaki?

— Senki, nagyságos ur. De nem is töri magát utánok. És benn is tudják, instálom. Sóbányát ígértek neki, ha a főtisztelendő ur turmájából egy juhot elterel. Csak minket bolhászat kedvére.

Gazdám foga roppant. Valamit mormogott. Alig vettem ki, nem is értem, hogy került ide, valami trójai lovat említett. Sójajtott, legyintett.

— Látják és... Mondd, Dávid, mért mennek a miénkek hozzá mégis?

— Nagyságos ur! Én csak egyszerű béres vagyok. Nem törődhetem egyébbel. De most úgy itélem, a mi népünk váltja a szőrit. Néhányan vagyunk csak még a régiiben. Ki hiszi még, hogy a mi magyar testvéreink odaátról nem hagynak bennünket el? Instálom, ez a Móré János mindig forgatta a szemét. De sohasem jutott hozzá, hogy feresszen. Folyton fereszt! Azt hiszem, instálom, hogy ezeket a fene már megette.

Az istállók felé nézett.

— Van rám a nagyságos urnak szüksége?

— Nincs, Dávid. De amiket most mondtál nekem, ne felejtsd el. Mondd el mindenkinek. Hátha felnyitod ezzel a szemöket?! Azt is elmondhatod, hogy a közlegelők ügye elrendeződik és reménység van, hogy papunk is lesz. A püspök ur most járja az egyházmegyéket. Minket is felkeres. Ne féljetek, ismerem, ő nem hagy pap nélkül minket. Elmehetsz.

Feje lecsuklott. A tagló zuhant. Szerte-széjjel tetemek vonaglottak. Szétnézett, borzongott.

— Csak csontok maradnak.

Az utra szavak pottyantak. A bába jött, pólyát ringatott karja közt. A sok összecsavart rongy süvöltött. Valaki ráhajolt, csitította a porontyot.

— Ne óbégass! Ugysem tudhatod ezt!

— Ez még hagyján! De hogy állok elé vele az anyjának? Lenkének akarta mindenáron, de a jegyző ur azt mondta, fogjam be a számat. Ő ezt jobban tudja. Beirta Elenának, pedig Lenke és Elena nem egy!

— Mire való ez?

— Természetük. Nem maradt egyebünk, csak a nevünk. Most azt lopják el.

Nem tűnődhettem. A kiskapu fordult. A doktor lökte be. Szelesen lépett.

— Szervusz, Ádám! Csakhogy tulestem rajta. Hidd el, nem gyerekjáték heteken keresztül oltani ezeknél! Barátom, az egyik nőstény leköpött. Érted? Egyszerűen leköpött, mert a gyereket himlő ellen beoltottam...

Félig szitt cigarettát dobott el.

— Ádám, mi történt veled? Hiszen te egészen le vagy romolva!

— Semmi baj, Oszkár! Nem én vagyok beteg. De ha fel vagy készülve, gyere be ide. Az az öreg asszony a Julika.

A doktor fürkészett. Fejét csóválta.

— Magadra is gondolhatnál egy kicsit.

Bementünk. Moisa az ágynál állt, Julika kezét rakosgatta. Ránknézett.

— Nagyságos ur, a fődoktor járt itt. Nincs baja már Julinak.

Gazdám feszülten figyelt. Gerendaszögben kopó-bogár hívta párját egyhangu óraketyegéssel. Csönd volt. Az orvos alvadt pulzust tapintott. Moisa odapillantott. Fejét vakarta.

— Már próbáltam, instálom, de nem hagyja. Mink is tanultunk annyit, hogy odaát az öklit nem mutathatja.

Az orvos visszalépett. A két óriás-szemüveg Julika hipokratikus arcát fogta. A fakó bőrt veriték lepte, az áll leernyedt, szemét tört golyó pótolta. Julika nagyon csuf volt. A doktor borzongott. Gazdám botjára görnyedt. Moisa ösnyugalommal állt az ágy mellett. Halványan láttam rajta, hogy mégis töpreng. Julika keze után nyult.

— Az ur színe elé így nem mehet.

Az összeszorított ökölből gyűrött rongy került ki. A doktor utánakapott. Ablakhoz vitte, megrázódott. Nagy csodálkozás ömlött el rajta. Könyökét eltolta, merőn oldalt figyelt. A csuf arc felenyhült. Ennyi buggyant ki belőle:

— Ejnye!

Gazdámát valami gyötörte. Feszülten figyelt. Elfintorodott.

— Oszkár, találtál valamit?

— Igen. Különös! Mondd csak! Járt ez az öreg-asszony valaha iskolába?

— Nem tudok róla. Itt született. Apja, nagyapja ebben az udvarban haltak meg. Miért kérded?

Az orvos a rongyra nézett. Tünődött. Gyűrődést simított ki rajta. Valamit gondolt, gazdám kezébe nyomta, mint egy tárgyat, ami kimondhatatlanul értékes és drága.

— Nesze! Téged illet. Ti neveltétek ilyennek. Ritkán láttam jellemzőbb dolgot. Ez a ti Julikátok... Vigyázz, el ne ejtsd, kezeden egy darab nemzeti színű szalagot tartasz.

Künn kocsi dübörgött. A ház előtt állt meg. Gazdám arca csuf grimaszt vetett. Botját elkaptam. Megcsuklott, a szalagot sokáig simogatta.

— Szegény Julika, szegény Julika.

Rögtön ez riasztott fel:

— Moisa!

— Tessék.

— Kinyitotta maga a Julika kezét?

— Ki, instálom.

Az ágyhoz lépett, keresett.

— Moisa, adj ide azt a kezét.

Babrált vele. Mikor elengedte, a szalagot nem láttam sehol. Ezt parancsolta Moisának.

— Moisa, így maradjon! Ne aggódjon érte. Ha valahol számonkérlik, ő majd megfelel. Elmondja majd, hogy... Moisa, Julikát ne féltse! Azokért a színekért biztosan szót emel. Magasabb helyen. Ott nem dobják tömlőcbe. Ott megbocsátanak neki érte. És ki tudja? Hátha megengedik, hogy legalább ott fenn viselje, ha idelelni verés, lánc és börtön járt is érte.

A küszöbön Ferencbe botlottunk. Félreállt, kalapját levetette.

— Nagyságos ur!

— Te vagy, Ferenc? Elkéstem. Hol van az esperes ur?

— Instálom, az esperes ur nem jött el.

— Mit mondasz?

— Nem jött el. Azt izeni, hogy hascsikarása van.

— Ágyban találtad?

— Lábon járt.

Gazdámát düh fogta el. Csak később, a ház felé mondott ennyit a doktornak:

— Ezek a vén marhák sok kárt csinálnak.

Az orvos megjegyezte, hogy az esperesnek gynomorbaja van. Cigaretára gyújtott, könyökét kitolta, mélázott. A fenyők sarkán ezt mondta gazdámnak:

— Ne gondold! A te fajodat ki nem irtják. Nyomhatják, törhetik, zuzhatják, de kiirtani? Nem! Kiirtani sohasem fogják. Ezt a te öreg Julikád...

Felpillantott, észrevett valamit, nyakát nyújtotta. Megfogta gazdámát.

— Ádám, egy fa van ott, hátul az oldalon. Várj! Csak azok a képek mondanak valamit, amit az ember nem ért meg. Különben ez a fa is tőlünk tanulhatna. Ott fenn az erdőben áll egy fa. Innen látom, hogy más, mint a többi. Társtalan. Nagyon körül van véve, nagyon szorongatja a többi. Es mégis! Ádám, Az a fa a maga külön életét éli.

Gazdám figyelte. Vadászzekéjén babrált. Gombot fogott meg. Szíve tájáról lassan huzta. Szívébe vert rozsdás szeget huzott. Sóhajtott, a gombot hirtelen elszalasztotta.

— Hány szeget vertek már ebbe a fába?!

*

Mikor a szobába léptem, gazdám cilinderét forgatta kezében. Lakkcipőt, frakkot, vakító ingmellet viselt. Fejére tette a kalapot.

— Különben azt mondanák, hogy nem adok tiszteletet.

Fékre vett. Az előszobában megállt, tünődött, visszaküldött:

— Hozd ki a szájkosarat. Te is fel kell, hogy öltözz.

A gyöttelelem rám került. Én is kész voltam. Kulcs fordult. Megkerültük a házat. A fenyősoron gazdámát ág surolta. Arcához huzta. A szagot beszívta, fogával tüskét csipett. Gyakran csinálta ezt, még dédapja ültette a fenyőket. Tompán fűrész nyiszergett, toboz csörömpölt, valamire figyelmeztetett. Gazdám fi-

gyelt, túlkölést fogott el. Gyors lépést vettünk. Törpe ház előtt a vén Patkit pillantottam meg. Sokszor temették már, szita-gatyában váz ingott, de markolta még a tornácoszlopot. Karját előrenyújtotta. Idétlen lábbal döccent, megragadta a szomszéd oszlopot. Megállt, körülnézett, nevetett, sóhajtott. Jární tanult. Megint gyerek volt.

A fordulón autó öklendett. Zászlócskák lógtak róla. Körülállották. A hűtőből viz precskelt, valaki rámutatott a zászlóra.

— Vigyázzon, leokádja!

Jobbra zöld szőnyegként hevert a hurok. Néma undor rázta. Nem menekült, nem sikoltott, föld volt, ájult szégyenében várta, hogy elkövessék rajta az erőszakot. Az uton minden tolongott. Diszkapu körül autó, ló, szekér, fogat, ur, paraszt, hölgy, cseléd; katona, csendőr, iskola. Az egész zavaros volt és tarka, nem volt még ilyen Walpurg-éjszaka. Mindenki itt volt, senki sem hiányzott. Ő, hányan voltak rá kíváncsiak, hogy a miniszter mi módon követ el földünk szüz testén erőszakot. A parádés föld bosszorkány-álomban hevert. Mozdulatlan volt, hallgatott. Eta jött hozzánk.

— Százados ur, mi is itt vagyunk.

— Köszönöm, megjött már a miniszter?

— Minden percben várják. Mi itt vagyunk balra, a sánc mellett.

— Jó. Menjünk oda, Eta.

Tettünk pár lépést. Többen megnézték gazdám kifogástalan öltözékét. Észrevettem, hogy ő a legszebb.

A sánc oldalán sorban álltak a mienkek. Elöl a gyerekek. Lehetek negyvenen. Virágot tartottak. Ijedt gyermekszemek Eta intéseire figyelmeztek. Sárin cipő volt, karácsonyra ezt is gazdám vette. Kékköves zászlót tartott, ugylátszik, Eta tanítványai között ő volt a kedvenc, vagy a legértelmesebb. A többi szorosán állt. Arcuk sovány volt, kis pofacsontjaik kiemelkedtek. Vézna testükön rongyok. Szemben az állami iskola szökött a szemembe. A gyerekek kövérek voltak, vidámak, jól voltak öltözve.

Pali halkan azt boncolta, hogy a miniszternek Porku, tehát disznó a neve. Péter merőn a Szamosnak nézett.

— Mit számít ez? Ti nem láttátok, mi pálinkát küldött ide. Megnéztem, az az átalag száz vedres is lesz. Csak az ökrökből ne üzött volna csufot. Ezt ő is kellett volna, hogy nézze.

Csupán Deák Marci nevetett. Gazdám meghagyta Andris bának, hogy tiltsa le a mienkek között a beszédet. Több szó nem is esett. A templom felől megkésve jött Csata Dénes. Komoly arca volt, kurátorságot viselt, többször megfordult nálunk az utóbbi időben. Szétnézett.

— Nagy cirkusz van ma.

Homlokát törülte, hozzánk lépett:

— Nagyságos ur, az este béeresztettük a gerendákat.

— Jól van, — mondta gazdám. — Nem vett valamit észre ott fenn a toronyban?

— Kár mutatkozik, instálom. Megnéztem apróra, az egyik sarok meg van pattanva.

— A hibát megkapta?

— Ok nélkül firtattam. A fedél még birja, nem szivároog és a fal mégis pattant. Attól félek, instálom, süllyedőben van.

Gazdám a domb felé vizsgált. Arca felhős lett.

— Nem értem. A torony hatszázéves is lehet. Mondja, Csata Dénes! Mikor először szólt nekem, jelentette az esperes urnak?

— Jelentettem, instálom, de pokolba küldött. A könyvekből tudja, hogy ez a torony dedunokáinkat is kibirja.

— Nézze, Csata Dénes! Holnap itt lesz a tiszteletes ur. Temetés után megbeszéljük ezt. A harang utban van és a püspök ur sem késhet. Csak az értesítést várom...

Nem fejezhette be. Felperzselt tanyánk előtt autó túlkölt. Mindenki figyelt, sok könyök dolgozott, úgy látszik, a miniszter jött meg. A fülem hegyeztem. Több üdvözlő beszédet fogtam el. Valaki furesa

nyelvjárással röviden felelt. A tömeg megmozdult. A diszkapun átjöttek. Az utra virág repült, az előttünk állók lába közt a mi gyermekeink is kidobták virágjaikat. Zenekar és az iskolák a királyhimnuszba kezdtek. Mindenki levette kalapját. Csak a gyermekek énekeltek, ugylátszik a nagyok még nem tanulták meg. Etára néztem. Könny csorgott szeméből. Gyermekeinkkel ő is énekelt. Mért könnyezett, ha énekelt? Vagy ha énekelt, mért könnyezett? Töprengtem, de gazdám fehér csontarcából ezt ki nem fürkésztem. A dal elhalt. A miniszter jött. Csak lábait láttam. Megállt.

— Itt jobbra jól tudják az éneket. Miféle iskola ez?

Kapu nyílt, pocakos fekete embert pillantottam meg. Bőre cserzett, szeme düllelt, husos ajkat, fehér kecskeszakállt viselt. Darabig bandita tekintet fürkészett. Egy tokás tábornok hájt izzadt. Cingár pap vörös cingulussal játszott, keresztet hintett. Szép arca mosolygott, fekete haját oldalt fésülte, vörös sipka volt fejében. A miniszter ránézett:

— Püspök ur, nem az ön felekezeti iskolái közül való ez?

A püspök mosolygott. Hátraintott. Többen odagyültek. Megnéztek. Megkülönböztettem a főispánt, gazdasági tanácsost, törvényszéki bírót, a helybeli papot, tanfelügyelőnket. A többi képviselő, szenátor és más notabilitás lehetett. A tanfelügyelő hibás szemével pislantott:

— Miniszter ur, mint ennek a megyének tanfelügyelője, bemutatom, ez a helybeli kisebbségi iskola. Tetszik látni...

— Igen, igen, tanfelügyelő ur! Rongyosok, de jól énekelnek. Jobban énekelnek, mint...

Egy darabig gazdám nézte, azután Etához fordult:

— Kisasszony, Ön tanítja ezeket a gyerekeket?

— Igen, miniszter ur.

— Ön közülünk való, nemde?

— Nem, miniszter ur. Én is csak honpolgár vagyok. A gyermekek magyar nemzetiségűek.

— Ugy? Kisasszony, kapják az államsegélyeket?

— Nem kapunk, miniszter ur egy banit sem.

A miniszter a tanfelügyelőre nézett. Kiszemelte Sárít:

— Jöjj közelebb!

Eta átvette a zászlót:

— Sári, menj szépen és felelj, amit kérnek.

Sári a miniszter előtt állt. Kalapját kezében tartotta, mint egy nagy, sárga gombát. Szembenézett.

Várt:

— Tudod, mit énekeltetek?

— Tudom.

— Ismételd el. Ne énekeld, csak mondd el.

Sári hadart, egy hibát nem ejtett:

— Jól tudod, — mondta a miniszter. — Hány éves vagy?

— Burgonyakapáláskor leszek tiz.

A miniszter ujjain számolt:

— A ti énekeitek közül emlékezel vagy egyre?

— Igen.

— Mondj egyet. Amelyiket legjobban szereted.

Sári hirtelen lehajolt. Kalapját földre tette. Öszszekulcsolta a kezét. Sovány kis arcát az égre függesztette és belekezdett:

Hiszek egy Istenben!

Hiszek egy hazában!

Hiszek egy isteni örök igazságban!

Hiszek Magyarország feltámadásában! Amen.

Gyűlölet szisszent. Öklök emelkedtek. A tanfelügyelő leejtette a monokliját és tikkadtan előrelépett:

— Béka, megdöglesz!

Sári elpityeredett. Karjába temette arcát. Mit tudta ő, hogy mit tett?! A miniszter nem értette nyelvünket, bámult, mosolygott, nem értette a helyzetet. A tábornokhoz fordult.

— Te, Traján! Te valamikor itt kezdted. Valami gunyverset szavalt ez a gyerek?

Traján tokája petyhüdt volt. A fejét rázta.

— Annál is rosszabb! Ennek az átkozott fajnak az imádsága volt ez.

A szemével kutatott. A csendőrszázados termett előtte s Etára mutatott:

— Kisértesd be!

A miniszter gratulált a tanfelügyelőnek. Majd a püspök felé hajolt.

— Püspök ur, kérem, siessen azzal a misével.

Sárit valaki sáncaba lökte. Két csendőr jött hozzánk. Egyik cédulát tartott, ugylátszik, sebtiben irt elfogatási parancs volt.

— Kisasszony, indulj előre!

Eta gazdámra nézett. Sóhajtott, megsimogatott két gyereket:

— Gyermek, Isten veletek. Százados ur, vigyázzon a gyerekekre.

Odébb lökték. A gyermekek feljajdultak. Gazdám botjára görnyedt. Ujjai feszültek, foga ropogott, de mit tehetett? Arcából világosan kiolvastam, hogy iskolánknak is vége. Tehetetlenül vergődött egy darabig. A zenekar földünkön nyaggatott. Figyelt, észrevette, hogy földünk felé már a koldusok vergődnek. Halkan megkérdezte:

— Andris bá! Mind ott vannak már?

— Csak mi hiányzunk, instálom. Ezekkel a gyermekekkel nem tudom, mit tegyek.

— Küldje haza őket, Andris bá, valakivel. Azt hiszem, a kisasszonyra nem bizonyítják rá, hogy az imára ő tanította meg a gyermekeket. Erről ne feledkezzenek meg!

Földünkön tábori oltár állt. A szép püspök öltözött, papok forogtak körülötte. Halk zaj morgott, kocsiból két hölgy látszóvezett.

— Minden nap meggyóntatnám magam vele.

Jelentősen összenéztek, nevettek. Baloldalt álltunk. Itt kellett jöjjön az eke. Az ökrök bögtek. Urísten, mit tettek ökreinkkel?! Sohse láttam még ilyen ök-

röket. Körömtől szarvhegyig nemzeti színeikre voltak befestve. Hátuk felgömbült, lógatták fejüket, négy drága ökrünk nyavalyatörősen reszketett. Betegen bögtek. Az állatorvos a fülét tapogatta az egyiknek:

— Sietni kell, — mondta, — ezek az ökrök bőrlégzés hijján el is dögölhetnek. Azt hiszem, nem viszik messzire.

A tanfelügyelő halkán köpködött, öklével a combját verte:

— Kosz essen bele! Ez a ragyogó ötlet se tetszett senkinek. A markomból szalasztottam el a tankerületi felügyelőséget, pedig arról is szó volt, hogy egyetemi tanár leszek. Vége!

A mise kezdetét vette. Nagy segédlettel a püspök celebrált. Ornátust, cukrászsüveget viselt. Csak képen láttam, ha nem csalódom, hetedik Gergely hordott még ilyet. Valaki nyelvünkön megjegyezte:

— A középkor szívós sallangjai még ma is bastionokat képviselnek?

Alacsony, borotvált ur volt. Jegyzetet készített. Agyarán szipkát tartott, a bőrszivar hamva a vállára esett. A kabát itt ki volt perzselve. Pöffedt arcát ránk emelte. Félszemmel vizsgált:

— Szolgálhatok?

— Ha lesz szives. Ön említette itt az imént a középkort?

— Magamnak beszéltem.

Nem volt tisztában, szemszögből nézett. Gazdám nevét hallotta. Kivette szipkáját, merev arca érdeklődésre rándult, habozott, nevet mondott, egyik elterjedt lapunk munkatársa volt:

— Mivel szolgálhatok?

Gazdám szemüvegéhez nyult:

— Hiányzik kérem valami még a bizalmához?

— Semmi, köszönöm! De mért öltözött Ön ilyen pleine parade-ba?

— Azért jöttem Önhöz. Nincs, aki figyelmeztessen és el kell fogjam az időpontot, amikor... Nincs programban, de kell, hogy beszéljek a miniszterrel. Nem szalaszthatom el.

— Kér Ön valamit?

— Igen. Figyelje meg, az ujságírók érdekelni fogja ez.

— Valami személyes sérelem?

— Nem egészen. Bár egy bizonyos szempontból nézve... De mégse! Hogy kié volt ez a föld, aminek kedvéért mindez történik, nem fontos. Kisajátítottak még vagy négyszáz holdat ebben a községben.

— Na és? Mit akar Ön mondani a földmivelés-ügyi miniszternek?

— Azt, hogy a lakosság számarányához képest egyenlően osszák fel.

Viszonylagos csönd lett. A püspök aranyozott pásztorbottal ütötte földünket. Különös hangszullyal többször kimondta:

— Lélek, lélek, lélek!

Uglátszik, volt lelke, elvett földünkön lelket emlegetni. Az ujságíró megígérte, hogy szólni fog, tovább jegyzett. Gazdám bocsánatot kért, kérdezte, hogy az Eta sorsáról riportjában megemlékezik-e? Fűzne hozzá pár észrevételt.

— Lehetetlen, — hangzott a felelet.

— Hát akkor mit tesz be?

A riporter gondolkozott, arcán epileptikus vonást fedeztem fel. Szípkáját rágta:

— Tényleg! Nem igen marad más, mint a közép-kori reflexió, aminek ezt a szerencsét is köszönhetem.

Gazdám töprengett:

De, kérem, végül is önök nekünk írják a lapot. Azt hiszem, önnek mégis csak az a kenyere, hogy megírja azt, ami van, ami történt...

A szivarból füst szállt.

— Hja, kérem! Ha én ezt mind megírnám! De nem lehet! Elárulok azonban önnek egy műhelytitkot. Már rég tervezem. A tavaszon leküld a lap Bulgáriába. Az ut maga se kutya. Hát ahogy a rózsaoiljat gyártják? Nemde? A ligetek! Rózsaligetek! Ligeti rózsák! Rózsaszüret! A párolás! A desztillátorok! Az illat! Az olaj! Mindez! Ha nem elég, valami nadrágot egy hotelszobában ott felejték. Nos! Uram! Ebből is

összeütök valamit. Lesz vagy két hasáb. Nemde? Ezt adja össze! Elvégre Luigi Barsini csak egy volt és én ő nem lehetek.

Gazdám hátatfordított. Visszatértünk Andrisékhoz. Jókor! A püspök vetkőzött. Papok sűrögtek körülötte. Elöl felpiszkálták az ökröket. A miniszter torkát köszörülte. Beszédbe kezdett. Ökreink kinzottan bőgtek. Zavartak, de beszédök mégis közelebb állott a szívéhez. Viszont a miniszter balkáni nyelvjárását mások se értették. Valaki meg is jegyezte:

— Csak románul beszélek, de vajjon milyen nyelven beszél ez?

Mégis kivettem, hogy a miniszter a dicsőségesen uralkodó liberális dinasztia végtelen hatalmát ismertette. Történelmi visszapillantást tett. A közelmúlt eseményeire tért. Országunkat gyarmatnak nevezte. Felhördült, földünket gögösen megrugta:

— Ha ezerszer tagadják is, fegyverrel hódítottuk meg. Dicsőséges hadseregünk megtette a magáét. Ti vagytok soron. Tietek ez a föld, de a ti verejtéketek gyümölcse kell, hogy megvédje. Isten azt rendelte nektek, hogy verejtezkezzetek. Ezt a földet az állam nevében jelképesen is birtokba veszem.

Fekete kezét ekénk szarvára tette. Az agronom ténzsalától térítette az ökröket, háromszin ostorral a megyei tanácsos közējök cserditett. Zenekar játszott. Az ökrök megvadultak, kinjokban ganéltak, nagy szencse volt, hogy betegek voltak. Ténfergésükből torzbarázda lett. A parasztok nevettek, a miniszter kiáltott.

— Hissz, vunet! Hissz, hissz vunet!

Ökreink a balkáni hajcsárt nem értették meg. Bosszus volt, felhagyott vele. Az ekét kiejtette. A két ostorosnak is intett.

— Elég lesz.

A négy színes állat magános vándorlásba kezdett. A Szamosnak huztak. Láttam eszöket. Vizbe cipelték a festéket, szégyenöket, amit rájok kentek és amit világosan éreztek.

Az eke festéket izzadt. Suhogva törte a földet. Célt kapott. A folyó vonzotta, egyenes volt most a

barázda. Az ökrök, az eke menekültek. Fírnász-szag csapott meg. A taliga küllői szivárványoztak. Lepottyantották színeiket, bemocskolták a földet. A föld türte, hallgatott, nem nyílt meg, nem menekülhetett.

Gazdám figyelt. Öblös hang öntött le mindent. A tábornokot százötven kilóra becsültem. Sulya horizontális dimenzióban volt elosztva. Azért adták neki a hadügyminiszterséget, hogy eloszthassa magát, ha kell. Vastag karjával szélalmolt, kardját kapkodta:

— Látjátok, hogy én mindent elértem. Rangot dicsőséget, vagyont. Miért törném magam egyébért, ha csak nem azért, hogy titeket boldogítsalak?! Ez a föld a mienk! A Tiszánál, a Dunánál harcoltam érte. Meghódítottam Budapestet, de álnok szövetségeseink megvesztegettették magukat, cserbenhagytak, visszatérítették.

Öklét rázta.

— De addig nem nyugszunk! A mienk lesz! Meglátjátok! De előbb verejtékezzetek! Minden szem gabona, amit ez a föld termel, a hadseregnek kell. Kiáltásokat velem, éljen a hadsereg!

Az urak tomboltak. Nem vették észre, hogy a nép hallgat. Sok parasztarcon kérdőjelek voltak. Nem érték fel, hogy uraik a földdel mit akarnak. A csoportból Murza Sándri tűnt fel. Szeme gonoszul bujdosott. Tanakodott, rejtett szó hangzott.

— Ne hagyd! Disznóság, amit művelnek. Ha ők is tudják, hogy holdjáért öt mázsát vesznek, francba menjenek innen.

Hátunk mögött a riporter szólalt meg.

— A főispán beszél, most mond köszönetet a minisztereknek. Azt hiszem... Van aki odavezesse?

— Hogyne, köszönöm. Wotan! Szedd össze magad!

Barázda mellett vezetem gazdámat. Egérut volt, mögöttünk kordont vontak. A gyűrűn Murza Sándri törte át magát. Ferdén jött, szájába dugta öklét. Morgott. Tévedtem, a morgás egy suhancnak szólt. Sportruhát, sapkát, selyemharisnyát viselt. Hozzánk szaladt, arca zavaros volt, hangja csodálkozott.

— Hogy kerültél ide?

Szétnézett, intett, utánunk kiáltott.

— Halló, maga is álljon meg!

Megálltunk. Sándri torkát gürüzdölte, kiköpte.

— Kotródj, ez az én főnökségem.

Két fogdmeg Sándrit cibálta. Nadrágból bikacsök került ki. A suhanc detektívönök volt. Hozzánk jött:

— Ki engedte Önt ide?

Gazdám megmondta, hogy a miniszterrel kell beszéljen. Az oltár mellől többen odanéztek. Ezt hallották meg.

— Itt nem Isten! Nem vagytok a detektívönöksen, a főnökömmel csak beszélhetek?!

Sándri köpködött, nyált precskelt, mindenki ránézett. A főnök felfogta, hogy beszélni akarunk vele. Sándri elsőséget kapott. Lihegett, öklét száján tartotta, fékezte magát vele. Ezt mondta a miniszternek.

— Miniszter ur! Az én becsületem, hogy idejöhettek. Nekem köszönhetik ezt. Amióta elkezdődött. Csak tarisznyám tudja, sok bocskort rugtam le magamról azóta. Engedelemmel, ha én nem vagyok, ebbe a földbe nem kóstonak bele.

A miniszter mozdulatot tett. Jelentést kapott, az agrártanácsos tájékoztatta, hogy Sándri ebben a közösségben agrár delegátus és fő-bolsevista.

— Ugy? Na! Mit akarsz?

— Ezt a földet kérem, miniszter ur. Meghallgattuk a szép beszédeket, de nem tudjuk, hogy ez a föld most már kié lesz?! Csak mi tudjuk, hogy szereztük meg.

A düllelt szemek Sándrira szegződtek. Gyors nyelvjárás következett.

— Mért kérded? He! Nem értelek jól, nem ismeritek a nyelvünket. Ez a föld a tietek, de előbb ki kell, hogy fizessétek. Csak nem gondoltátok, hogy... He!

— Tudtuk, kérem, hogy drága föld ez. De öt mázsa buza? Nem hallottunk még ennyi bért holdjáért évente.

A miniszter körülnézett. Vállat vont. Odasugta a prefektusnak:

— Te, Virgil! Nem mondtad, hogy ezek így elkorcsosodtak. Te érted, mit beszél?

Sándri szavakat fogott. Ferdén dült, figyelt, tisztában volt, szájából öklét kikapta:

— Ne tegyék magukat. Holdjáért öt mázsa árenda. Számolni ötig csak tudnak?

Sádrinak két foga kirepült. Vért köpött, tajtékozott, a detektív felborult. Mindenki megrezzent, ingcafát repült a földre. Még nem láttam Sándrit ilyennek. Csóré mellét tépte, mindent átokkal precskelt be. Időbe telt, míg száját betömték és elhurcolták. Fojtottan morogta.

— Még megkeserülitek ezt, ti!

Némán álltunk. Előttünk halkan beszéltek:

— A kimutatások minden félévben felmennek. Rendben van minden. Fel volt bérelve, alighanem...

Kényelmetlenül éreztem magam. Fürkészték, a tanácsos célzott:

— Biztosan ők fizették le.

— Meglátjuk, mondta a miniszter. — A sziguranca lépjen működésbe! Rémlik, mintha láttam volna önt, tanácsos ur már egyszer.

— Én is emlékszem, miniszter ur. Mikor fegyőr voltam Vakarestiben...

Türelmetlenül azonban egy kérdés csapott közbe:

— Mit akar? Dolgom van még!

Gazdám meghajolt.

— Messieurs! Kénytelenségből választottam ezt a nyelvet, de abban a reményben is, hogy Önök Trianonra szívesen emlékeznek...

Mindenki felfigyelt. Több arcon láttam, hogy le-tartóztatás lesz. Hiába! Gazdám a politikát félre-dobta. Tárgyra tért. Tények és adatok következtek. Megmondta, kik, milyen arányban élnek itt, mennyi földet vettek el, mint tettek vele, hogyan osztották fel. Mindent röviden. Nem vádolt, kimért volt, nem is értem, hogy beszélt erről a dologról olyan hidegen. Mintha nem élet-halálról lett volna szó! Csak én

éreztem a kint, ami benne forrt. Látsöveztek. Mit néztek rajta ennyire? A püspök Alkibiadesnek nevezte. Szeméből azt olvastam ki, hogy irigylitőlünk a sok hűtlen látsövet. Egy másik azt kérdezte:

— Ki ez?

— Hadirokkant.

— Vak?

— Mind a két szemére.

— Hogy kerül ide?

— Kiméljük. Hibbant. Egy szilánk maradt a fejében. Ez üzi folyton, sok bajom volt már vele. Az a rögeszméje, hogy a kisebbségek...

Bört, nyuzást említett. Gazdám a közlegelőknél tartott. Ismertette a régi és az új beosztás közötti különbséget és a határozat folytán előadódott helyzetet. Beszédét ezzel fejezte be:

— Miniszter ur! Ott hátul a barázda mellett szorongva áll egy csomó ember. Önre figyelnek! Hetek óta várták, hogy Ön eljön ide és igazságot tesz. Éhesek, rongyosak, de hallgatnak. Ők ilyenek. Pedig tudják, hogyha az államhatalom róluk tudomást most sem vesz, akkor elvesznek. És mégis némák. Otthonhagyták a nyomoruságukat, de elhozták ide összefacsarodott, kétségbeesett szívüket. Miniszter ur, a legutolsó pillanatban kérem, ne hagyja elveszni ezt a hűséges, derék és becsületes népet, csak azért, mert más nyelven beszélnek.

Gazdám meghajolt. Többen összenéztek. A prefektus is a miniszterrel. Mi következhetett? A miniszter az állam nyelvén felelt. A szavak adresszáva voltak, nem tudom hova és kinek:

— Tekintettel vagyok bizonyos helyzeti körülményre. A humanitás diktálja ezt, jöllehet az a példa, amit megérkezésemkor észleltem, ez alól felmentene. De ha Ön tesz is, én le kell szögezzem, hogy az állam egyetlen gyermekével szemben sem tesz különbséget. Azok is jegyezzék meg ezt, akik itt üldözésről beszélnek és akiknek más céljok nem lehet, mint hogy hátráltassák a munkát, amit a kormány az ország kon-

szolidálására végez. Kisebbségi kérdés nincs! A kormány csak állampolgárokat ismer.

Taps dördült. Szájkosaramat pizskáltam. Engedett. Fattyukörömmel rántottam egyet rajta, nyakamba esett. Farkasszemet néztem a miniszterrel. Lihegtem. Sohasem álltam a hazug beszédet és ki tudja jobban nálam, hogy népünk itt mit szenvedett? Mért vették el csak a mi földünket? És mért adták csak az övéiknek? Ezen a földön merte állítani, hogy nem tesznek különbséget? Torkát néztem, reszkettem, gazdám a féken érezte, mi van velem.

— Nem szabad, — mondta csöndesen. Összeestem. Sohasem éreztem ilyen érthetően, ennyi világossággal, ennyire mélyen, milyen óriási fegyver a mi népünk törvénytisztelete az ő kezükben. Hisz akkor sem vehetem rá magam, ha egy hajszálat tart a kezében. Törvénytisztelet! Mi történne itt, ha láthatatlan hajszálként ez nem bilincselné a mi népünket? A miniszter azzal fejezte be, hogy gazdám tárgyi észrevételeit írásban tegye meg. A prefektus felterjeszti majd, különös figyelemmel lesz, nem felejt el minket. Andrisékhöz tértünk. Valaki ezzel fogadott.

— Tudtuk, instálom, hogy Sári rontott el mindent. Az ő szavát a miniszter is megértette.

Pétert kerestem. Szekeret került, rajta feltüzött szuronnal két csendőr hordót őrizett. Aldomás, gondoltam, de mit ólálkodik Péter a hordó mellett. Ennyire süllyedt? Valaki kantát meritett és a miniszterhez vitte. Elfordultam. Andris szomorú szemét figyeltem. Láttam benne, hogy minden elveszett. A miniszter alakja csillant fel. Ivott. A kantát magasra emelte, cujkával loccsantotta le földünket. Andris egyszerű szeme magától csukódott le. A képnek nyomasztott, de a szó zuhant:

— A vőlegény a menyasszonyt eljegyezte.

Gazdám görnyedten állt. Tehetetlenül körülnézett, krétafehér arcát megtörölte:

— Wotan, itt tort ülnek. Menjünk, de messze kerüld őket.

Ösvényre léptem. Szamosnak vitt, ruganyos volt,

nyomot fogott, mint régen. Az ég hárfált. Lenn a berekben leveleztek a nyárfák. A nyomdékön hangyák rohantak, pókok fondorkodtak, tébolyítottak. Tavasz volt. Némi idő telt, míg a szántáshoz értünk. Gazdám felismerte, Ferencék tegnap itt boronáltak. A földet messze szelte, kétféle lökte. Gazdám előredült, figyelt.

— Állj meg, — mondta. — Ez itt a mi földünk kell hogy még legyen.

Kesztyű hullt ugarra, engem is elejtett. Letérdelt. Ujjait szántásba mártotta. Arcát figyeltem. Milyen ráncos, fonnyadt és öreg lett! A föld sustorgott ujjai alatt. Homokóra volt, meritett, hintett. Grimászolt, ajkáról kinnal tört le.

— Istenem, meddig tart ez?

Sokára elégelte meg. Tapogott, vonalon térdelt, gyilkos vonal volt, valamit kettétépett. Töretlen földön kapart. Körme felhasadt, egy marokravalót onnan is kitépett. Mit babrált annyit vele? Morzsolta, szagolta, latolta, mérte, egy darabkát szájába tett. Kínosan figyelt. Nyelve lassan forgott, szintváltott, a földet kiköpte:

— Vége! Más ize lett!

Kalapja koppant, ott maradt. Grimászolt, a szántásra kuszott. Két karját szétdobta, markolt, arcát belefurta a megmaradt földbe. Sokáig vergődött. Fekete kereszt volt, kinnal őriztem, boldogan haltam volna meg. De élnünk kellett. Ezt a fekete, nehéz, megkorbácsolt és süllyedő életet. Mire való ez? Ki lát minket? Minket elfeledtek! Kétségbeesett vonításba kezdtem.

— Segítség, segítség, segítség!

Senki sem felelt. Mi történt? Elvesztünk? Gazdám kábultan állt fel. Tántorgott. Szomoruan csengett, hangja vigasztalt, nem értettem meg. Ezt mondta.

— Ne félj! Vihar van még, de már meghallották. A tengeren angol hajó cirkál.

Megrázta magát, erőt vett.

— A neve Rothermere!

- Moisa, hány óra?
- Instálom, a falon csak nyolc.
- Hát ezen?
- Ezen félegy.

Gazdám kedvetlen volt. Zsebóráját az asztalra dobta.

— Menjen ki. Nézze meg a napot. Az nem késik és nem siet.

Moisa azzal jött vissza, hogy tíz óra.

— Ejnye! Itt kéne már, hogy legyen. A végén... Mit gondol Moisa?

Moisa zavarban volt, kalapját forgatta.

— Sötétben indítottam el őket. Hacsak... Instálom, hacsak, mert ünnep van.

— Téved! Mondja! Tengelyt nem törhettek?

— Moisa mosolygott.

— Instálom, abba a toronyba nem fér olyan nagy harang. Szekereink husz mázsát bírnak.

Gazdám felállt. Sötét ruháját porolta. Ez a ruha ott nem volt megkopva.

— Mondtam maguknak, hogy a püspök ur nem várhat. Keressen valakit, aki... különben szenteletlenül marad.

Két öreg szem csillant, Moisa fehér bajuszát sodorta.

— Mért nem szólt a nagyságos ur hamarabb? Itt lesznek pontos időre.

Az öreg elrobogott. Gazdám kerek, kemény kalapot, szemüveget tett, én szórakozottságból kihoztam szájkosaramat. Utóbb is szégyeltem magam emiatt. A fenyők közt lódobogásra lettem figyelmes. Hm! Ez a Moisa! Szörén ült, sebesen ügetett, ki hitte volna, hogy a vén csataló nyolcvankét évét így bírja. A kapu előtt a süket tiszteletes asszonyba botlottunk. Riadt madárszem nézett, hangját rég elfeledte, ezt rikácsolta:

— Éppen a százados urhoz jöttem.

Gazdám meghökkent. Mit akar ez? Nem volt nálunk még soha. Hang nélkül mozgott a szája:

— Nem térhetek vissza, mert sietek. De így, menet...

Kezével mutatta. Elindultunk. Éjjel zápor volt, kerülni kellett a pocsolyákat. A tiszteletes asszony töpörödött volt, azok se beszéltek vele rendesen, akik láttak. Nagy baj volt, hogy gazdám vele sohasem értekezhetett.

— Tetszik tudni, szegény Gábor milyen éhletes volt. Mindig mondtam, de nem hallgatott rám. Minden kis pénzét a nyugdíjintézetbe ölte és ez most Magyarországon vészett. Rózsa meghalt, Feri és Elek elestek, Géza pedig még nem tért vissza Szibériából. Egyedül vagyok, senkim sincs, a jó Istenen kívül. A kegyeleti év alatt voltam, ahogy voltam. De ez rég letelt. Azóta... Százados ur, ha új pap talál jönni... Azt hallottam, hogy a százados ur a püspök urat erre is megkéri. Hát arra kérem, ne hozzon ide papot. Annak a kevésnek, aki maradt, már ugyse kell pap. A zöme szombatot tart. Én pedig...

Gazdám arcán láttam, hogy a tiszteletes asszony meghibbant. Fejét csóválta. De az folytatta:

— Az uccára kerülök, százados ur, vén napjaimra. Nem is tudom, mért ellenkezik a százados ur Móré Jánossal annyira. Becsületes ember, Gábor is szerette. Mióta eltemettük, ő prédikál. Jobban, mint sok pap. Én is hallgatom és azt mondom, százados ur, hogy most az egyszer tévedni tetszik, mert Móré János szájában igazság van.

— Kérem, — mondta gazdám, — ne folytassa! Nem akarom, hogy valaki meghallja...

Szénézett. A levegőben méhek rajzottak. Deák Marci kast tartott, horog, létra volt előkészítve. Gazdám felismerte a köszönetéről. Félre akarta terelni a beszédet:

— Marci, te nem jössz a püspök ur elébe?

— Instálom, kirepült a rajom. Ezt előbb el kell, hogy intézzem. Rögtön én is ott leszek.

A tiszteletes asszony nem hallotta, beleszédült saját rejtvényébe.

— Csak a százados ur akadályozza. Szombat,

vagy vasárnap nem sokat tesz. Móre János tisztességgel ellátná itt a papságot és neki nagy fizetés se kell. A nép ugyse birja. Akarja, akarja!

Gazdám sarkonfordult. Ez a vén bolond kicsavarta azt, hogy takarodjon. Könnyű szívvvel ment fel a papi lakba. Tovább mentünk. Az első ház előtt csoport állt. Gyermekek, asszonyok, férfiak. A ruhákat megfoltozták, de a csizmák most is tátintottak. Négy hajadon pirulva állt Esztivel. Hátrahúzódtak, ők is meztláb voltak, szégyelték magukat. Köszöntek, észrevettem, sokan hiányoztak. Megdöbbsentem. Rég láttam, hogy valami hiba van tekintetökben, rég észrevettem, de így egyszerre, rakásra... Ezekben a szemekben hunyófélben volt minden. Szomorú, közömbös állatszemek néztek a világba. Ó, milyen jó, hogy gazdám ezt nem látta! Csöndesek voltak. A vén Andris kilépett.

— Itt vagyunk, nagyságos ur.

Gazdám kalapot emelt:

— Jónapot. Mind itt vannak?

Senki se felelt. Többen összenéztek.

— Andris bá, hányan hiányoznak?

Andris szétnézett, köhintett:

— Lehetünk, instálom, hetvenen. Szógástól. Kéthárom beérkezik még. A gyárba is mentek, de a többi... A többiek, instálom, tegnap a szőlőben voltak.

Gazdám tapogott, aknát keresett, tehetetlenül körülnézett.

Több nevet említett. Kiderült, ezekkel a családokkal nem sokat érintkeztünk. Az előadások, amiket gazdám telente tartott, nem sokat értek, mert csendőrök ügyeltek a beszédére. De akikhez hozzáfért, akiknek legalább egyszer megfogta a kezét, azok egytől-egyig itt voltak. Péter Sárít oktatta:

— Nézd meg fiam jól a püspök urat. Vén asszony korodban is kell lássad. A püspök urnak arany szája van.

Csata Dénes a város felől jött. Homlokát törölte. Vállat vont:

— Nagyságos ur, a keresztig nem látszik semmi se.

— Hát Moisa?

— Instálom, azóta a városban lehet.

Türelmetlenség ült minden arcot, nagyon várták itt ezt a harangot. Két gyerek eperfát nézett. A gyümölcsök értek, csiklandoztak, a két gyerekszem ezt mondta egymásnak:

— Ha innen is eltiltanak?!

Kocsi sárt precskelt. Felülről jött, jó lovak hozták. A mienkek levették kalapjukat. A főszolgabíró szót vetett, a jegyzőnk azt se. Megálltak, órát néztek, jegyzőnk szájából ezt hallottam meg:

— Ujra itt vagy! Fene ette volna meg a pofádat.

Rám értette! Csak rám értette!

Kis idő telt. Gazdám Csata Dénessel halkan beszélgetett. Abban állapotok meg, hogyha késik, a harangot az utolsó percben bár, de legalább egy imával mégis felszenteltetik. Meg kell érkezzen az istentisztelet alatt. Csata Dénes szeme az utat járta:

— Ugy nézem, instálom, az esperes ur jön.

Messziről löcsők zörögtek. Fuvar négy papot hozott. Vízentuliak, a tiszteletes temetéséről ismerőseim voltak. Hogyan? Ennyire megkoptak. Hogy jöhettek a püspök elébe ennyire rongyosan? A koszlott fekete ruhák még békebeliek voltak és ők másban nem jártak. Három pap hozzánk jött. Csata Dénessel is kezefogtak. Az esperes a kocsihoz ment. Nem használta a nyelvünket:

— Főszolgabíró ur! A fogadásnál, remélem, engem, mint egyházi hatóságot elsőbbségbe tesz.

— Nem lehet. Első az államnyelv! De ha esperes ur úgy üdvözli a püspököt, ahogyan most beszél, nincs kifogásom ellene.

Az esperes a város felé nézett. Arca kitükrözte, hogy ezzel a nyelvvvel nem állhat püspökünk elébe. Kelletlenül átadta az elsőséget. Felénk jött, elnézett megtört hiveink felett.

— Na! Itt vannak, százados ur, alászolgája.

Gazdám szó nélkül emelt kalapot. Arra se tett

megjegyzést, miért nem jött el a haldokló Julikához. Az esperes majomképű volt, olyan majom volt, aki pózolni, döfni és unatkozni is tudott.

A beszédet elvágta. A város felől kocsik zörögtek. Két kopott batár volt, ugylátszik, püspökünknek sem jutott jobb. A papok palástot öltöttek. Mindenki figyelt. Elöl az uton még egy palástot teritettek. Kistermetű ember jött, feje be volt kötve, himbálva járt, nyomában szóke, sovány ur ténfergett. A főszolgabíró levette kalapját. Nyelvükön köhintett:

— Püspök ur! Ennek a járásnak a főszolgabírája hivatalból üdvözli önt. Ezenkívül rendeletem van, hogy figyelmeztessem az állam törvényeire. Amíg ön nem téveszti szem elől a mi állami érdekeinket, addig pásztori látogatásában nem háborgatjuk. Ellenkező esetben sajnálatomra kénytelen volnék... Püspök ur, ez az engedély megvonására vezetne. Teljes bizalommal vagyok, hogy az állam rendjének és hivatali méltóságának tudatában erre sem engem, sem mászt kényszeríteni nem fog.

Meghajolt. A beszéd valami körrendelet volt. Uristen! Mi történt vele? Hogy változott meg ennyire? Ó volt, a kis ember volt, nagy beteg volt, haldokolt. De a nyelvükön felelt:

— Főszolgabíró ur! Nagy sajnálatomra az Ön szép beszédét nem értettem meg. Több helyt lefordították azonban nekem a hatósági üdvözlét és ezért a lényeget körülbelül ismerem. Köszönetemen kívül, úgy hiszem, tárgyhoz beszélek, mikor kijelentem, hogy népünk nevében öfelsége, a király kezébe letettem hűségskümet. Amerre jártam, mindenütt láttam, nem tükörben, hanem színről-szinre. A mi népünk szenved, de hűséges! Azt hiszem, ellene az Ön járásában sem lehet panasz. Engem az Ur arra szólított, hogy ennek a népnek a lelkét őrizzem. Az Ur 'dolga ez, az én fegyverem pedig a szeretet. Főszolgabíró ur, a szeretet hosszútűrő és kegyes. A szeretet nem irigykedik, nem gerjed haragra, nem rója fel a gonoszt. Mindent elfedez, mindent hiszen, mindent remél, mindent eltűr. Nekünk három maradt, a hit, remény, szeretet.

Ezek közül pedig legnagyobb a szeretet. Köszönöm, az Isten áldja meg!

A főszolgabíró meghajolt, kocsira ült és elment. A jegyzőt is magával vitte. Később tudtam meg, kötelességet teljesített. Pásku volt, nem találta magát bele, az állami szolgálatot hamar letette. Az esperes hosszú üdvözlőbeszédbe kezdett. Főtiszteletű és méltóságos jelzők dörögtek. Fáradt kéz intett.

— Károly, elég lesz!

Az esperes kacskaringózott még egy darabig, de a beszédet mégis befejezte. Megkönnyebbültem. A püspök röviden köszönt. Sötét szemével mindenkit fogott. Gazdámhoz lépett.

— Ádám, ez a te néped?

Gazdám megcsuklott.

— Ádám, nyujtsd a kezéd!

Mi lelte? Valami görcs volt, a püspök kezében nagyot rándult a keze. Kalapjába rejtette eltorzult arcát. Fuldoklott:

— Csak ez maradt! Azóta...

Nem mondhatott többet. A kis ember tisztában volt, hátranézett:

— Sándor!

Álmos szem hajolt ránk. Szemüveg vizezte, lófog sárgált, a sovány szőke ur dohányos ujjal jegezte.

— Ide rögtön papot küldesz! Ha nincs, lévitát! A legtehetségesebbet! s halkán hozzátette.

— Ádám, nyugodj meg!

Ezután Andrisékhoz lépett. A karját felemelte és ez a kar mindenkit felemelt.

— Testvéreim, ne féljete! Ha valaki öt verebet vesz két fillérért, Isten előtt egyetlen egy sincs közülük elfeledve. Az Ur szeme örökös! Ötet nem vakithatják meg! Mindent lát! Semmit el nem felejt! Egy verebet se! Ti sem vagytok elfeledve! A szünetlen dolgozó gondviselést jöttem hirdetni nektek. Jöjjetek velem! A templomba!

Az ut dombra vezetett. Balfelől mi, jobbról Csata

Dénes. Egyszerű szavából a püspök mindent kivett. Megállt pihenni, a betegségétől kin ült arcára.

— Nehéz kereszt ez! De mégis menjünk! Az Ur tudja, hogy velünk mit tesz.

A cinteremben valaki elkiáltotta magát.

— Hozzák!

Mindenki megkönnyebbült.

— Mindjárt itt lesz, — mondta a püspök. — Addig megkerüljük a templomot. Ádám, gyere!

Az esperes nyomunkban settenkedett. Eddig is bántotta, most tágasabb lett, szélre szorított bennünket. Köhécselt.

— Százados ur a mondókáját már befejezte.

Mit tudta ő, hogy mennyi mondanivalónk van nekünk kettőnknek?! A bejárót fenyő borította. Gazdám rendelte így, két ciprust is megtéptek püspökünk tiszteletére. Csata Dénes a repedéseket tömte be velők. A püspök megkérdezte:

— Mit rejtegetitek előlem ezt?

Az esperes elhárító mozdulatot tett.

— Nem én műveltem. Hacsak a százados ur nem?!

A kis ember a fejét csóválta:

— Lássuk csak!

Az esperes vezetett. Csata Dénes arcán láttam a tornyot, de az esperes magyarázott. Utalások vannak a levéltárban, a torony az Árpádházi királyok korából való. A püspök emlékezett.

— Tudom! Bod Péter külön fejezetben emlékezik meg róla.

Sarokra értünk. A püspök egészen elképedt.

— Mi az ördög? Hisz ez a torony a végét járja! Szeme tüje szinte átjárta az esperest.

— Volt künn Kovács Bandi?

— Nem volt.

— Mikor nézted meg ezt a templomot?

— A Gábor temetésén. Akkor még jó volt.

— Mit beszélsz? Esperes ur! Jöjjön csak velem! Féltrementek.

— Tíz nap alatt jelentést kérek. Hát nincs ebben az egyházmegyében műszaki tanácsos? Ha ennek a

templomnak valami baja történik... Esperes ur, könnyen a palástjába kerülhet! Ezt én mondom! Sem kora, sem érdemei, sem betegsége nem mentik meg.

Az esperes köhécselt. Kinosan csuklott. Haja leesett. Valamennyiünk álla utána: az esperes parókát viselt. Kinos nevetés. Az esperest senki sem szerezte. Csak a két vizes szem biztatott feléje. A szöke ur nem ejthetett el szavazatot. Mire gyűjtötte az esperesi szavazatot?

— A harang megérkezett.

A bejáró előtt az ökrök csorditottak. Hátuk vérzett, több helyt kő érte, a tüled-ökörnek le volt törve a szarva. Ferenc Dáviddal lihegve magyarázott:

— Nagyságos ur, elhoztuk a harangot.

— Jól van, Ferenc! Percre jöttetek. De mit kerestetek túl a vizen?

— Instálom, az egész bajt a papjok okozta. Elolvasta az írást. Lärmát csapott, instálom. Azt mondta, hogy a harangot Magyarországból loptuk.

— Nem mutattad a fuvarlevelet?

— Mutattam, nagyságos ur. A harangra is rá van ragasztva, Bucurest. De nem hitte. Azt mondta, ilyen harangot Bukarestben nem öntenek. Ezt csak Horthy Miklós küldte. Ő dobta, instálom, ránk az első követ, úgyhogy vissza kellett forduljunk. Nagyobb baj, instálom, hogy a Daru félszarvat vesztett.

Csönd volt. Mindenki megdöbbsent. Sok arcon láttam, hogy még nem hallott ilyet. A kis ember bibliát huzott, lapozott.

— Bizd csak rám, Sándor!

Sándor vizes szemében láttam, hogy a jól kicirkalmazott harangszentelési beszéd kutba esett. Az esperes előtt azonban tüstént vigasztalódott.

— Majd elmondom a Maros völgyében.

A csöndet gazdám törte meg.

— Ferenc! Ha egyéb bajotok nem esett, vigyék be a harangot.

Utat nyitottak. Két asszony fekete kendővel törölgette a harangot. Sár lepte. Dávid a körmével tisztogatta.

— Nagyon siettünk és nem moshattuk meg.

A vasuti cédulát lekaparta s a szekér alá dobta.

Ez állott rajta:

— Bucurest.

A sár eltisztogatása után kiragyogott a harang felirása:

»Erdély emlékezetére.«

És szájról-szájra járt:

— Erdély emlékezetére! Erdély emlékezetére! Erdély emlékezetére!

Mindenütt könnyet láttam, csak gazdám szemgödre volt üres. Fahangon rendelkezett:

— Csata Dénes, vigyék be azt a harangot.

A sok kerges kéz nekifogott. A kezek remegtek. Csak koporsót láttam fogni ilyen szeliden. A harang lassan csuszott. Andris eléje térdelt, valamit észrevett.

— Allj!

Csata Dénes is letérdelt. Belenézett a harangba.

— Nagyságos ur, ez a harang süket.

— Mit beszél?

— Instálom, süket harangot küldtek. Nincs nyelve.

Gazdám előre görnyedt, a pattanásig feszült minden idege. Minden arc meghökkent.

— Nincs nyelve, nincs nyelve!

Ugylátszik, ezért hagyták jóvá a betüket. Elvárásolt néma harang ez! Erdély emlékezetére nem kondulhat meg. Hirtelen ez esett közbe.

— Nyelvet pótolni lehet.

A szőke lófogu ur volt. Csata Dénes végigmérte. Azt hiszem, annyit ő is észrevett, hogy a szőke ur esze folyton a pótláson jár. Csata Dénes megjegyezte:

— Nagyságos ur, ezt így öntötték. Horog nélkül. Ez a harang minden időre némának ítéltetett.

Gazdám összecsuklott. Ott tartott, féltem, hogy odaesik a haranghoz. Mindenki a kis emberre nézett. Kezében biblia volt, magasra emelte, csodálatos fekete szeme Deák Marcin akadt meg. Marci írgalmatlanul nevetett. A püspök várt, merőn nézte Marcit.

Marci zavarba jött és még jobban nevetett. A püspök azonban beszélt:

— Isten különösen keveri a kártyát. Testvéreim, ezt a harangot gunynak szánták. Van, aki nevet rajta, de mi mégis felszenteljük ezt a harangot. Kitépték nyelvét? Néma? Kalapács akad még! Kell akadjon még! Attól függ, ki fogja majd a kezébe! Testvéreim, ezt a harangot kondítsátok meg és verjétek, verjétek, verjétek félre, valameddig csak éltek!

A kis ember nagy beteg volt, de haldokolva is megmentette a süllyedő harangot.

Engem künn hagytak.

De a csukott ajtón át is megismertem a gályarabok énekét.

— Azt bünteti, kit szeret...

A kis ember röviden prédikált. Nem szerette a hosszú levelet. Halk szavak zsongtak, keringtek. Azt hiszem, minden szív a kezébe esett. Hirtelen éles szó rázott meg.

— Menjen ki! Menjen ki innen! Maga! Ott a harmadik padban! Takarodjék ki!

Az ajtón Marci esett ki. Vörös volt, sirt, szeméből könnyek ömlöttek és mégis hátborzongatóan nevetett. A kis ember kilökte. Benn tovább pergett a prédikáció, de Marcin láttam, hogy megölték. Zokogva ment a cinterembe. Benn szólt az orgona. Marci levette a kalapját és nevetett és énekelt.

— Tebenned biztunk, eleitől fogva.

A dal rázott. Mi is szorult ebbe a rongyos zsoltárba, hogy egy kutyaszívet is így, ilyen irgalmatlanul üz és ver. Hát mit tehet akkor gazdám meleg, drága szívével? A dal nőtt, hullámozott. Vonítani keztem. Botfülem volt, de a zsoltár így is magával rántott.

Az istentisztelet végetért. Csata Dénes kilépett az ajtón.

— Marci! A püspök urnak beszélni valója van veled.

Kitódultak. A kis ember palást nélkül jött, gazdámval beszélgetett. Marci fele ment és ezt mondta:

— Fiam, bocsáss meg!

Mennyivel más! Marcit most a pásztor fogta meg. A püspök hátraszólt:

— Sándor! Adjatok ide egy palástot. Ezt nem áldottam meg.

Ráborították, rátette kezét a Marci fejére. Marci letérdelt. Kezébe temette arcát. Nem csoda! Ilyen borzasztóan még soha életében nem nevetett.

— Téged pedig, szegény megcsufolt testvérem, áldjon meg az örök jóságú irgalmas Isten. Boritson be téged az ő kegyelmének királyi palástja. Áldjon meg téged az Úr és világosítsa meg az ő orcáját terajtad. A te botránkoztató arcod hívót és hitelment emlékeztessen arra, hogy a mi népünk élet-halálharcának guny lett a jutalma. Viseld a te keresztettedet büszkén, bátran és bizakodva, ahogyan a mi Urunk Jézus is viselte azt. Megáldalak téged a keresztrefeszített Jézus nevében, kinek nevére térjen áldás, dicséret, dicsőség mind az időknek végezetéig. Amen!

A bus szemek melegséggel teltek meg. Az alkony felcsillanó sugara volt ez. Magunkra maradtunk. Gazdám feszülten figyelt. A püspök kocsija már indult. Ideje ki volt mérve. Csata Dénes bezárta a templomot.

— Nagyságos ur, a mai persely ezerkilencvenkét lei. A püspök ur egyedül ezer leit tett.

Gazdám felrezzent.

— Feljegyzem, de maga is ügyeljen a számadásokra. A harangot pedig holnap helyezték el. Vigyázzon Csata Dénes, ahogy a püspök ur parancsolta, úgy cselekedjen! Boldogok lehetnek, hogy látták és hallották még egyszer, mert ennek az országnak soha többé nem lesz ilyen nagy püspöke.

Átvágtunk a cintermen. Jobbra zabföldek heverték. Sohasem láttam még ilyen sovány zabot. Vörös, sárga volt, de ami kellett volna, a kék szín most hiányzott. Mióta az öreg Sárpy kezéből kivették, ez a föld megtagadta a szolgálatot. Felhők jártak. Fenyőkhöz értünk.

— Allj meg, — mondta gazdám. — Fáradt
vagyok.

Figyeltem. A fenyő csucsára furcsa felhő csuszott.
Különös kép ágaskodott fel bennem. Gazdám kezé-
ben óriási kalapács, amint az ég nagyharangját kon-
gatja vele, miközben fogai közt a kis ember szavait
szűrte.

— Verjétek félre, verjétek félre, verjétek félre!

VIII.

Hetivásárból jöttünk, két ökrünk ottmaradt. Az eperfán szajkók csárogtak. Moisa tehénkét terelt. Ezt a tehenet már láttam legelni valahol. Az öreg morcos volt. A borjura rákiáltott:

— Most szoptál! Nem rághatod egész nap azt a csecset!

Ugylátszik, a bocinak tej kellett. Gazdám vállára eperszem hullt, felrezzent:

— Mit mondtak az ökrök, Moisa?

Az öreg a fejét rázta:

— Nagyságos ur, csak a mészáros mondott. En nem láttam még becsületes mészárost, de ennek az egynek lehet, hogy igaza volt. Azt mondta, instálom, csak ő tudja, hány kiló hust kell kimérjen ingyen. A hatóságnak!

— Nem ezt kérdem, Moisa! Az ökrök mennyit nyomtak?

— Nem tudom, instálom.

— Micsoda? Hát nem élő sulyra adta?

— Instálom, a mészáros ezt nem ákceptálta. Ezért mondom, hogy becsületes mészáros... Azt mondta, hallgassak, ha a Darunak nincs szarva.

— Ejnye, ejnye, Moisa! Hát magának...

— Instálom, nekem volt eszem, de neki is. Eleget kérte a Darut. Magára! Tudta a bitang, hogy senki sem mehet a magyarral földre, ebben az országban pedig a Bimbónak nincs társa. Daru nélkül, instálom, a fene Bimbót is megette.

A boci újra csecselt. Moisa kinyögte:

— Nagyságos ur, az a bank esz meg minket.

— Az is, Moisa! Mi a neve ennek a tehénnek?

— Bogár.

— Kitől vette?

— Éppen Sándortól, nagyságos ur.

— Mit beszél?

— Így van. Az őrházból való.

Most jutott eszembe, a tehenet a vasuti töltésen láttam, mikor felmentünk Pestre.

— Három kupáról felel. Jó a tükre.

— Mért adta el?

— Azzal igazolta, instálom, hogy taníttatásra kell.

— Mit mond?

— Nagyságos ur, ezek a Sándriék szilágy-megyeiek. Nem fér a fülükbe a hivatalos nyelv. Kolozsvárra járatja a gyereket. Kolégyomba! Azt mondja, csak ott lehet. Instálom, Sándornak egyetlen tehene volt ez.

— Gazdám tovább firtatta:

— Nem tudja hány éves?

— Hatnak mondja, instálom. Nála ellett.

— A gyereket kértem.

— Azt nem tudom, nagyságos ur. Harmadik rátába jár. Az apja dicsérte, nagyon megörvendett, hogy hozzánk kerül a Bogár.

Autó túlkölt, szembe jött, leprecskelt. Moisa is felismerte. Köpött.

— Szólt valamit, Moisa?

— Igen, nagyságos ur. Az a taknyos megint nálunk járt.

— Hm!

— Nagyon firtatja az iskolát. Az járja, hogy csak a nagyságos ur iskolája miatt nem lett univerzális tanár.

Szajkó rebkent. Csörében eperszemét vitt. Gazdám mosolygott. Moisa megtorpant:

— Nagyságos ur! Az a taknyos megmondta.

— Mit, Moisa?

— Hogy fogunk mi még szántani két korcs téhennel. Gorbóra ment szolgabírónak, de instálom, akkor tizenhat, címeres ökrünk volt. Lehet ez, nagyságos ur?

— Nem lehet, Moisa! Persze! Nem is lesz! A

Bogárral nem szántunk. Gondoskodjon, hogy ezt a tehenet még ma visszavigyék az őrházhoz.

Moisa meghökkent:

— Nem szereti a nagyságos ur ezt a tehenet?

— Eltalálta, Moisa! Nem nekünk való ez.

Az öreg zavart volt.

Először járt így. Sohase másolták meg a vásárait. Gazdám tapintatos lett:

— Nem hagyja helybe?

— Instálom, ha meg nem sértem, mit nem szeret a nagyságos ur ezen a tehenen?

— Téved, Moisa! Nem a vásárban van a hiba. Ott maga nem szokott hibázni. Most tévedett! A Bogár jobban kell Sándornak, mint nekem. Vigyék csak vissza ezt a tehenet.

Moisának ütökártyát láttam a kezében:

— Nagyságos ur! Sándor egyenesen a póstára ment a pénzzel.

— Mit akar mondani?

— Beküldte a pénzt az oskolának. A tehén árát nem adhatja vissza.

— Ki mondta magának, Moisa, hogy Sándornak vissza kell adni?

Moisa ütődötten pillantott gazdámra. Még most sem értette:

— Csak nem ajándékozzuk vissza a tehenet? Hisz azért szakítottunk az ökrök árából...

— Aki viszi, mondja meg Sándornak, hogy a tehenet tartsa jövőre. A gyerek járjon még legalább egy évet. Legalább négy osztálya legyen! Megértette?

— Megértettem, nagyságos ur, de...

— Mit beszél?

— Instálom, nekünk is nagyon kell.

— Majd akasztunk valahonnan társat a Szilajnak. A meddő olcsóbb lesz.

— De...

— Mit beszél megint?

— Nagyságos ur, egy kis tej is kell. Csak nem élhet folyton ecetes salátán?

Gazdám mosolygott.

— Ejnye, ejnye, Moisa! Megint velem bajlódik? En meg vagyok elégedve azzal... Maguk is azt esznek és nem halnak meg tőle. Mondja csak, látott már valakit, aki éhen halt volna?

— Nem láttam, instálom, de a nagyságos ur...

— Na, Moisa, most már szó se legyen! Ugy csinálja, ahogy rendelem. A máléban termés ígérkezik. Sokat rendezünk majd vele. Hátha kiszorítunk belőle két tulkot is. Mondja csak! Hogy van a Vezér lába?

— Jobban van, nagyságos ur. Fájlatatja még, de...

— Na lássa! A lovak is szántani fognak. Ne essen kétségbe! Milyen szépen boronáltak! Amig mi élünk, nem marad az a föld lusta.

Figyelt. A tanyalábhöz értünk. Buza zizzent. Sárgált. Valamikor a mi földünk volt:

— Várjon csak, Moisa!

Sáncot vettünk. Gazdám előre dült. Kalászt fogott. A szem erőben volt. Sokáig tapogatta, hirtelen elejtette, kitárta karját, magához ölelt egy kévére való. Mit szeretett rajta ennyire?

Suttogott, azt hiszem, a földre értette:

— Még mindig teremsz!

Moisa homlokát törölte. Az út tele volt eperrel. Bogár szemelt, a boci nyugodtan szopta a tejet. Az öreg nem törődött már vele. Ránknézett, a fejét csóválta:

— Nagyságos ur, tele lett a keze.

— Mit mond?

— Fekete lett, instálom, a keze.

— Mit beszél, Moisa?

— Nagyságos ur, ez a buza termett, de tele van üszöggel. Ahogy járt vele, a kezét üszög fogta meg. Instálom, mióta ezek a földek a kezünkben kiestek, csak üszögöt teremnek.

Gazdám kendője kormos lett. Továbbmentünk. Az utat eperfa szegte. Jó termés volt, régi tanyánk előtt sokan legeltek. Fa tövében szakajtót pillantottam meg. Tele volt eperrel. Csak azt nem foghattam

fel, miért eprésznek csak a mienkek? Jobbra csebre vettem észre. Sári két hugával szedett, valaki az ágat rázta:

— Nyissátok ki a szemeteket. Ha lemegyek, szemet ne lássak. Nem láttátok, milyen kevés pálinka lett a télen az almából?

— Moisa! — kérdezte a gazdám. — Hallott már maga arról, hogy eperből pálinkát főztek volna?

— Mostanig nem. De Péter állítja. Mondják, két átalagot már megtöltött eperrel. Most már a harmadikat tölti.

A fa alatt négy gyerek feszítette a lepedőt. Dani ebbe rázta az epret.

— A többi a madaraknak kell! — mondta és leugrott a fáról. Gazdám megállt és figyelte a gyerekeket.

— Dani, magok is pálinkát főznek?

— Nem, nagyságos ur! Engedelemmel, hogy jut eszébe?

— Hallom, hogy maguk is többen vannak.

— A gyerekek? Instálom, mi sokan vagyunk. Nekünk több kell. Azért rázzuk lepedőbe, hogy tisztán maradjon.

— Mit akar mondani, Dani?

— Nagyságos ur, mindig gyűjtő ember voltam. Fiaimat is a takarékosagra tanítom. Bár ma... Ezt az epret vacsorára szedjük. De lehet, hogy holnap is ezt kell ebédeljünk.

Gazdám kábultan figyelt. Jól tudta, mi került egy idő óta az asztalunkra. A karéj mind kisebb, soványabb, nálunk is nagyon be volt már osztva. Hát még ezeknél? Nem hitte:

— Dani! Csak nem akarja elhíttetni velem azt, hogy nincs mit egyenek?

— Instálom, amíg az eper tart...

— Ugy! Na! Maga nagyon takarékos, Dani! Minden háznál kell legyen tojás és csirke legalább.

Dani mosolygott. Hallgatni akart, nyelt, nem tarthatta vissza.

— Nagyságos ur, a tojás kell petróleumra, ecetre,

sóra. Tetszik tudni, mióta a sóskutat lefojtották... Instálom, nekünk nem adnak cédulát. A só drága. Csak a patikában vettem ilyen drága sót egyszer az anyámnak. Nagyságos ur! Vajjon miért olyan drága a só ebben az országban? Ahol annyi só van.

— Nem tudom, Dani. Én sem értem ezt.

— Tetszett hallani, hogy számra vették már a tojósokat?

— Hallottam, Dani. De ne féljenek! Ez csak a statisztikához kell. Nem éri baj emiatt magokat.

Danin láttam, nem nyugodt meg. Megjegyezte még, hogy az apró majorság adóba megy. Nem nagyon ehetnek belőle. Gazdám türelmetlen lett.

— Dani! Az Isten áldja meg magokat! Ha a háztól mindent el kell, hogy adjanak, akkor miből élnek magok?

Dani az eperfára nézett. Láttam az esztét. Vigasztalni akart. Megsimogatta kicsi fiának a fejét.

— Nagyságos ur, éppen most ment be a kisasszony. Mielőtt a nagyságos ur jött. Megmagyarázta a fiaimnak, hogy milyen nagy áldás ez az eperfa. Eddig nem tudták. Mi sem tudtuk. Csak most tudjuk, hogy a kisasszony megmondta, milyen vendégségre gyűltünk ezekre a fákra.

Gazdám merően figyelt, valami kinozta, megkérdezte Danit, hogy mit mondott Eta. Dani Moiséra nézett:

— Nagyságos ur! Eddig csak sejtettük, hogy a magyar állam miért ültette ezeket a fákat. De most tudjuk. Előre gondoskodott, idejében tette, hogy meg-nőhessenek erre az időre. Tudta, hogy eljön, amikor nekünk jól fognak ezek a fák. Instálom, a mi édes hazánk terített asztalt a számunkra.

— Mi történt? — Moisa intett, hogy fogja be a száját, de Dani nem értette meg. Készen volt, elfogta gazdámát. Különböen összeesik. Egy gyereket vizért szalajtottak. Moisa ezt mondta Daniéknak.

— Mondtam a nagyságos urnak, hogy ne járjon gyalog. Sajnálja azt a lovat. Akinek minden nemzet-sége lovon járt... Tessék! Elszédült.

Gazdám magához tért, de az arcán nagyon meglátszott:

— Köszönöm, Moisa! Már... Jobban érzem magam.

— Isten áldja meg, Dani! Ügyeljenek csak ezekre a fákra. Nagy jót tett velem, hogy nekem is megmondta. Hogy tudják... Hogy magok is tudják ezt. Nemcsak a kisasszony. Isten áldja.

De még gondolt valamit:

— Dani!

— Parancs, nagyságos ur.

— Hm! Adjon nekem is belőle.

Dani ugrott, szakajtót tartott gazdám elébe. Gazdám kivett két szemet. Megosztotta, mint mindent. Nem csodálom. Az eper jóízű volt. Édes!

— Továbbmentünk. Töprengett:

— Ez az, Eta, ez az, Eta!

Tényleg! Nekem is csak most tűnt fel. Akarva, nem akarva, mióta Eta visszajött a Fellegvárról, folyton gazdám sugározta.

Előttünk repedt dob pergett. A falu-kút előtt árvereztek. A karfákon takarók, pokrócok, láncok, szerzők voltak. A tárgyak mellett a jegyzőket láttam. Az árverés az adóért történt. Valami listából kiáltotta az összeget:

— Százharminc lei!

Csönd. Egy kéz fellebbentette a lepedőt:

— Hatvan.

Tévedtem, itt árlejtettek. Hirtelen Eta hangja csendült fel.

— Hetven.

— Hetvenegy.

— Nyolcvan.

— Nyolcvanegy.

— Száz.

Az emberek fészkelődtek. Egy asszony meg is jegyezte.

— Menjen már a fenébe innen!

A jegyző csöndesített:

— Kisasszony, ha ezt a lepedőt is megveszi, mehet! Mára elég legyen!

A lepedő Etáé lett. Ugylátszik, rendesen árverezett. Honnan volt pénze? Miből csinálta ezt? A rongyokat miért vette meg? Csak nem testvérkéit öltözteti fel vele? Gazdám tünődött, odaszólt az öregnek, hogy hívja Etát ide. Láttam, hogy Eta fizet, lepedőt vesz át, dugdosni akar, de nincs kinek. Az árlejtésre a mienkek nem jöttek el. Moisa halkan odasugta:

— Hagyja csak, kisasszony! A nagyságos ur már ugyis tudja ezt.

Eta hárász-kendőt, színes gyapjuterítőt karolt. A terítő himzett volt, kitépett szálak mutatták, hogy valamikor cimert is viselt. Zavarban volt, köszönt. Gazdám megkérdezte:

— Eta, ha szabad kérdezni, maga itt mit művelt?

— Százados ur, bocsásson meg. Nem akartuk kedvetleníteni ezzel is.

— Mit mond, Eta? Miféle lepedőt vett? Mit szőnek maguk a hátam mögött?

Eta elpirult. Gondolkozóba zökkent. Bronzhaján simított egyet.

— Igaz, nem kellett volna megkerülnük. De... kérem, ezek azon a címen, hogy adóért árvereznek, elkapkodják kis holminkat. Néztem volna tovább? Csak egy mód volt. Hiszen csak én árverezek.

Legyintett.

— Százados ur! Még van valami fedezet. Darabig még menne. De a jegyző... Százados ur, én itt csak egy-két darabra árverezhetek. Elkerget. Pedig beborította már a lakást varrottas terítővel. Nem is lehet már érdeke.

Eta csuklott. Gazdám mindennel tisztában volt.

— Ezt is? Még ezt is?

Népünk egyszerű művészetére gondolt. Most erre került sor. Színt loptak. Amivel népünk még foltozta az egyszerű, elesett és gyötrelmes életet. Némán mentünk. Mi ez? Meddig tart még? Hát sohasem lesz már vége?

Eta folytatta:

— Százados ur, már ugyis meg kellett volna mondjam. Mert az esperes ur nekünk nem hitte volna el. Elköltöttük a perselypénzt.

— Mit beszél.

— Rávettem Csata Dénest.

Gazdám megtorpant:

— Eta, mit tettek? Nem tudták maguk, hogy abból a templomot...

— Tudtuk, százados ur. A pénz nem veszett el. Csak nyugtatókban áll. Az ingóságokat mindig visszaadjuk a tulajdonosnak és az árverési összegért nyugtatókat kapunk. A számadásokat én csinálom, minden rendben van.

Szemközt Eszti szaladt. Csipője ringott, szép lány lett. Eta megállította. Odaadta a holmikat:

— Nesze, Eszti! Vidd haza őket.

Eszti szája sirásra görbedt.

— Kezét csókolom, kisasszony. Tudtam, hogy így lesz. Addig jár a korsó... Kétszer kiváltotta, harmadszor... Ki vetett, instálom, szemet arra a párnára, amelyik a menyasszonyi párnám volt?

Eta szeme könnyel telt meg, szívérványozott, a falu-kut csillant fel benne.

— Menj haza, Eszti. A korsó a kútnál most eltört. Nem lehetett. A kendő elsőbb volt, ráérsz még arra a párnára. Majd, ha vőlegényed lesz.

Eszti kihuzta magát. Büszkélkedett:

— Kisasszony, hátha nekem már van is?

Moisa Bogárékat már behajtotta. Mi is kapuhoz értünk. Eta zavart volt:

— Menj haza, Eszti. Légy szerencsés. Nálatok a párna nem fontos.

Eszti elszelelt, Eta gazdámhoz fordult:

— Százados urnak rám ugy-e nincs szüksége?

Bronzvörös lett. Melléből tű állt, véletlenül gombostűre szurta magát. Vergődött. Hebegett:

— Vagy bemenjek?

— Hogyne, Eta? Fontos beszédem van magával. Hallom, a tanfelügyelő újra itt járt. Volt az iskolában?

— Értünk jött, százados ur. Jegyzőkönyvezett.

— Na lássa! Meg kell beszéljük ezt.

Engem a postára küldött.

Zárva találtam. A vadszölő virágzott, fürtjeit méhek rajzották. Virág szitált a padlóra. Postasulyokat pillantottam meg, sarokba gurították őket, mint a szemetet. Tábla hirdette, hogy kicserélték a mértékegységet. Az új súlyrendszer vas volt. Szegletes, kemény, ferde, idéltlen és félszeg. Tünődtem. A szobából szó csapott meg.

— Ne! Szilviusz! Az ajtót se zártad be.

Próbáltam, a kilincs ajtóstól engedett. Hopp! Lépcső nem volt, engem nem hallottak. A tanító nem jött zavarba. Jó! De ez a leány mit keres itt? Ki volt pirulva, széles álla morgott:

— Jaj, Szilviusz! A végén szégyenbe hozol.

— Mondtam, hogy csak a kutya jár most a postára. Valéria! Drága Valéria!

— Zárd be! Szilviusz, zárd be! Riglizz be!

Elfelejtettek... Valériában derengett valami. Rám mutatott.

— Szilviusz! Miféle kutya ez?

— Az övé. A postáért jött.

— Mit beszélsz? Hozzám? Csak nem képzeled, hogy ennyire süllyedek? Francot! Elég, ha türom a többi kutyát. Szilviusz! Tanítsd meg ezt a dögöt! Tanítsd meg becsületre!

Mit tehettem? Az ajtó zárva volt, Szilviusz kezében bot. Kértem. Amilyen szépen csak tudtam. Postánkat kértem. Rámhuzott. Az ablaknak vágódtam. Szilánkok csörömpöltek, végül az udvaron szedtem össze magam. Orrom erősen vérzett, féltem, hogy a végén még szimatot vesztek. Szó ütött meg.

— Wotan, gyer ide!

A sovány és vén postáslány vizet meritett:

— Már rég leslek. Mi történt veled?

A fejét csóválta:

— Gyere be! Gazdád is kell, hogy tudja. Ide nem küldhet többet.

Hátramentünk.

A szinben butorok voltak, ideköltöztek. Kanapén testvére ült, horgolt, ránk nézett:

— Mégis elküldte?

— El. Nézd csak, Zelma, mit tettek vele!?

Zelma fejet sunyt, pápaszem, szemöldök között nézett. Tovább horgolt.

— Mindig mondtam neked. Ha ezek a tük...

Gyötört hang esdekelt:

— Zelma, az istenért ne kezd! Amig kenyerem volt... Az istenre kérlek, ne kezd!

Kis üvegből feketekávé cseppentett. Bűdös volt, csipett, Flandriában gyakran találkoztam ezzel a szerrel. Az üveget eltette. Fiókba nyult, ládikót huzott, csomagot tett a számba:

— Nesze! Vidd el. Ez az utolsó posta.

A fordulón Bálint jött a két Sütővel. Közbül a sánta ur bicegett. Csak traktára mehettek. Sánca tértem és keresgéltni kezdtem.

— Mondtam, hogy holdanként harminc mázsa. Ha beüt, negyven sem ritka.

— Ejnye! Ez igazi Kana...

— Szt! Hallgasson!

A sánta ur szisszent. Hozzátette.

— Kitől tudták meg, hogy Kanadába mennek?

— Instálom, Kanaánt értettem. Csak ott lehetnek ilyen nagyerejű földek.

— Ugy? Na, nem baj! Hát ezek a földek éppen olyanok. Harminc-negyven mázsa.

Bálint megállt, bajuszát sodorta.

— Figyelmezze az ur, hogy mit beszélek. Sógóroméknak is mondtam.

— Mit beszél? A dollárok nem beszéltek?

— Instálom, nem arról van szó! Látjuk, hogy ez csak tisztességes dolog lehet. Honnan is vett volna az ur annyi pénzt, ha nem odaáról. És a hajójegy! Instálom, ne érezze magát sértve, de abban vélekedem, hogy amiért mi kimegyünk, nem kéne eladjunk itt mindent. Hát ha visszakiváncozik még valamelyikünk. Ha mi nem, hát a gyerek. Fordulhat ez a föld!

— Meg van bolondulva. Tisztára meg van bolondulva. Maga első perctől ilyen volt. A földet ingyen kapiják, de hányszor mondjam, hogy jószágot, gépet magok kell vegyenek?! Száz holdat fejenként pusztá kézzel...

— Instálom, minek nekünk annyi, ha egy holdon harminc...

— Látom, hogy szamarak! Nagy szamarak! Azt hiszik magok, hogy ott magok dolgozzák meg a földet? Eleget szenvedtek itt! Magoknak ott csak parancsolni kell. Magok értik a földet, néger van elég, aki dolgozzon magok helyett. De a gépek... Nem bánom! Magok lássák! Holnapután ugysis jelentést kell küldjek Budapestre. Megírom Bethlen Istvánnak, hogy magok visszaléptek.

A sánta ur számított, a Bethlen név itt sokat jelentett. Bálint figyelt, tul a vízről harangot fogott.

— Halljátok? Sohase fogjuk hallani azokat a harangokat.

Mindnyájan figyeltek, a sánta borus lett. Vízentul a mienkek laktak. Minden faluban harangok zugtak. Sütő Bandi mentette meg a helyzetet.

— Bálint, hadd a fenébe! Még beronditod a dolgot, mikor... Ahogy mi tuladtunk, te is tuladhatsz azon a rongy gerincen.

Továbbmentek. Bálint beadta derekát.

Gazdám Etával a terraszon ült. Hitttem egyébről beszélnek, de gazdámról nyomokat még mindig lehel a tubarózsa. Hogy ez nála hányadrendü tényező, senki sem tudta. Legkevésbé Eta. Asztalra könyökölt, keze hajába sülyedt.

— Mást nem talált.

— Nem látta, hogy az a padló tegnap volt olozva?

— Nem, százados ur. Azt állította, nedves a szoba. Kezére nézett. Legyintett.

— Hiába! Tenyeremmel sikáltam a padlót. Orrához tartottam, de csak kacagott. Azt mondta, most már hiába mesterkedem. Vége! A tenyerem is nedves. És hogy ezen a pályán a kezem is egészségtelen.

Eta rámnézett, felém hajolt, kezébe vette fejemet. Tenyerén kátrányszag volt, hangjában jó meleg.

— Wotan! Édes! Mi történt veled?

Vizsgált, elvette a csomagot. Gazdám előredült, figyelt. Ó, milyen jól esett! Aggódott értem. Ez a hang! Soha senkinek sem volt még ilyen édes, meleg hangja és nem is lesz!

— Gyorsan! Mi történt vele?

— Semmi, százados ur! Valami tövisbe megkarcolta az orrát.

Közelről nézett, szagolt.

— Jódtinktúra! Látja, százados ur, mindig mondtam. Mégse rossz lélek ez a Zina. Zelmát nem mondom! Ő harapós. De Zina... Tinktúrát cseppentett Wotanra.

Gazdám sóhajtott. Fejemet simogatta ujja hegyével, mintha azt mondta volna: Hm! Nagyon vigyázz, egyedül hova ütöd az orrodát. Majd pedig fenhangon:

— Hozott valamit?

— Igen, — mondta Eta. — De nem postát. Valami csomag van nála. Felbontsam?

— Hogyne! Legyen olyan jó, Eta! De... Vajjon odaát mit harangoznak olyan erősen?

Gazdám feszülten figyelt. Akkor is észlel, ha nem figyel. Hát még ha figyel? Külön fogott el minden hullámot. Uristen, mi lehet? A zátony körül hullámok torlódtak. Sodrók! Mit hoztak? Eta kartonlapra meredt. Kongatott.

— S. O. S.

Gazdám csuful megrándult, ordított!

— Mit beszél?

Ijedt csönd.

— Kérem...

Etában roppant valami. Az asztalra borult, zokogott. Biztosan ez a hang törte meg! Sohasem hallotta gazdámától ezt a hangot. Szék repült. Gazdám Etához lépett:

— Eta!

Csuklás.

— Etácska!

Hiába.

— Édes kis Eta! Na! Etácska!

Etának minden porcikája zokogott. Gazdám meg-simogatta. Hm! Sokáig töprengtem ezen. Hogy lehet? Ha én a gazdám kezében... De hogy Eta is? És ennyire? Igen! Kellett, hogy érezze. Megrándult, emelkedett, hátradült, görcsösen furta fejét gazdám kezébe. Mi volt a kezében, hogy így emelt? Eta szeme árban uszott. Ajka kinyílt, lihegett, sohasem láttam még ilyennek.

— Etácska!

Eta néma volt. Kitérte karját, uszott, várt. Gazdám karja előrelelendült. Most! Fordultam. Ohó! Mi ez? Mi vezette ezt a kezét? Gazdám keze került. Ezt a vággyal telt kart kikerülte. Végzet! Kartont, betüket, olvasztott ólmot érintett. Elkapta, hátralépett.

— Eta! Mi ez?

Eta összerázkódott. Felállt. Arcát bronz-zuhatag fedte. Reszketett, rekedt volt, csuklott.

— Kartonlapok. Százados ur írása ez. Csupa S. O. S.

— Hogy került ide?

— Wotan hozta. Sok van, de egy sincs felbélyegezve. A dijak... Itt vannak, százados ur, a dijak is. Magyar pénzben. Rég lehetett.

Gazdám rokkant. Sétába kezdett. Eta komoly volt. Kezét rányomta a csomagra:

— Százados ur, mennem kell. Isten vele!

Gazdám megtorpant:

— Mit harangoznak?

— Százados ur!

— Tessék.

— Mennem kell. A csomag itt van az asztalon.

— Köszönöm, Etácska! Már megy?

— Igen. Kell! Isten vele, százados ur.

A fényök sarkán gyökeret vert. Állt, földet nézett, nagyon szomorú volt. Homlokát többször megsimította.

— Nem lát!

Különös! Olyan furcsán mondta ezt a régi dolgot. Azt hiszem, ez a szegény Eta megzavarodott. Szembe fiatal ember jött, fekete ruhában. Kopott volt, de rendes. Kerékpárt tolt. Etára bámult, megállt, látam rajta, hogy Eta nagyon szép. Sapkát emelt. Eta arcába vájta szemét.

— Csókolom kezét.

Eta ment tovább, mint aki nem lát.

Az idegen beállított:

— Engem keres?

— Igen.

Megtudtuk, hogy az idegen teológus. Valami papírt vett ki a zsebéből:

— Tessék.

— Mi ez?

— Távirat.

Gazdám levette szemüvegét.

— Kinek szól?

— Kérem, én az egyházgondnokot keresem. Mindenki ideutasított.

Gazdám nem volt egyházgondnok, de azért folytatta.

— Ugyebár rossz hirt hoz?

— Rosszat.

— Mikor történt?

— Ma reggel. Félhatkor.

— Hány napig feküdt?

— Nem feküdt. Az éjjel tért vissza Görgényből.

— Mit mond?

— A görgényi egyházmegyét hagyta utoljára. A püspök ur a kerületben az utolsó filiát is meglátogatta. Mikor lefeküdt, azt mondta a nagyobbik lányának, hogy holnapután újra kezdi. Az egészet elől... Ez vitte sirba.

Csönd volt. A vizen túl szóltak a harangok. Gazdám arra fele mutatott.

— Onnan jött?

— Igen. Azokat már felriasztottam. Ránk bízták.

ezt a feladatot, mert a posta is nacionalizálva van.
Az igazgató-tanács gyászt rendelt.

Gazdám Moisaért küldött.

Rohantam. Moisa az istállóban volt, Szilajt gyógy-
kezelte, de hamar felszedelőzködött.

Gazdámék a lépcső előtt álltak.

Moisa levette kalapját.

— Itt vagyok, nagyságos ur.

— Jó! Ferenc, azonnal elindul a felső falvakba.

Az idegen tiltakozott.

— Bocsánat, nem lehet. Ezt rám bízták. Magam
kell menjek.

— Így is jó — mondta gazdám.

Moisához fordult:

— Maga menjen Csata Déneshez. Mondja meg
neki, hogy a püspökünk meghalt, azért harangoznak
odaát. Ugy cselekedjen, ahogy ő rendelte, amikor itt
járt. Amíg tul a vizen hallja, addig ő is verje. Mehet!

Az idegenhez fordult.

— Tiszteletes ur!

Arcán láttam, hogy idegen tőlünk *ig*, még nem
távozott. Keserű volt, görnyedt, de mit tehetett. Ke-
zét nyujtotta:

— Isten áldja meg! Nekem már nincs egyebem.

Az idegen kezét szorított.

— Tudom. Mindenütt így van ez!

Gazdám szobájába, én jobbra tértem. A ponkon
a pavillon rég összedült. Lonc fedte. Középen a
malomkőasztalt csak sejtettem. Esteledett! A falu váz
volt, a kertekből sok gyümölcsfát vágtak ki a télen.
Rozogán nézett, nem értett, hallgatott. Hallgatta tul
a vizen a harangot. Mi jöhet? Dombról jött, belém
vágott. Az uj harang kondult meg. Feszülten figyel-
tem. Harang!... De..., Nem! Ez más! Ez gnómát
vert! Ezer változat és mindig egy! Szaggatva vert.
Furcsa! Miféle hang ez?

Ez az egy harang félrevert!...

Gazdám gépelt. Egy idő óta folyton ezt csinálta. Mit irhat? Lázás volt, sietett. Mit irhat? Ilyen iramban?

Az ajtón Péter lépett be.

— Mit hoztál, Péter?

— Azt üzente, instálom, a kisasszony, hogy az iskolában valami ünnepély lesz. És ezt a nagyságos ur nélkül nem lehet.

— Mit beszélsz, Péter? Azt üzente, hogy menjek?

— Igen, nagyságos ur.

— Hm!

És elgondolkozott.

— Péter! Még mindig nem tudtál meg valamit arról, hogy a miénkek hova készülnek?

— Nem látom, nagyságos ur. Semmit sem látok. Csak azt tudom, hogy sokan eladtak. A pénzen mindenki dollárt vesz.

Gazdám meghökkent.

— Mit beszélsz, Péter?

— Dollárt vásárolnak, nagyságos ur. Ettől a mi pénzünktől mindenki fél. Beszélik, hogy rongyot se adnak érte egyszer majd.

Világos! Mindenki tudta ezt.

— Egyebet nem tudsz, Péter?

— Mást nem látok, nagyságos ur. Pedig valami van, csak én nem látom. Nehéz vaksággal vert meg engem az Uristen.

Gazdám szólni akart, de csak rácsapott a gépre.

— Mindjárt megyek, Péter. Ezt még be kell, hogy fejezzem.

És megint betűt rőtt. Hamar teleirt két oldalt. Egyhangu kopogás kattogott. A gépbe új lapot tett be. Könyökölt, figyelt, pontra nézett.

— Igen! Csak ez jöhet. De, menjünk.

Pálcát és köpenyt vett. A feljárón csipogás vert fel. Két öreg veréb verdesett. Kétségbe voltak esve, mert Julika öreg kakasa fiókot cipelt. A kakas két tyukját kereste.

A Padoson Jozsoliné bukkant fel. Két fia követte. Tejet vásároltak és a városban újra eladták.

Dohányt, sót, petróleumot vettek rajta. Cserma! Ron-
gyosak, ázóttak, fáradtak voltak. Az ösvényből félre-
állottak.

— Kezét csókolom, nagyságos ur.

— Jónapot Rebeka. Mit keres maga itt?

— Instálom, árut hozunk a városból.

— Hm! Erre lehet, hogy közelebb, de itt hegyet
kell másszanak. Mért jöttek erre, Rebeka!

— Erre kell jöjjünk, nagyságos ur. A laktanya
előtt vámolnak.

Gazdám szólni akart, de Rebeka körülnézett és
hadart:

— Nagyságos ur, ez még nem olyan nagy baj.
Itt falun mi még élhetünk valahogy. De benn a vá-
rosokban... Instálom, Kolozsvárt tegnap is templo-
mot raboltak. A diákok! Mind kifosztották, instálom,
a zsidó boltokat. Nagyságos ur, halottak is voltak.

Gazdám a pálcáját hajlitgatta.

— Felfújták, Rebeka. Kolozsvárt rendőrség van.

— Lehet, nagyságos ur. De egyetemi tanárok jár-
nak elől és a rendőrség... Instálom, ma tölem is
kértek és a nagyságos ur tudja, hogy a zsidók egy-
másnak nem hazudnak a templomról. Kezét csó-
kolom.

Tettünk pár lépést. A föld telt szivacs volt. Szor-
tyogott. Gazdám megállt. Azt hittem, horkanást figyel,
de a kezében meghajlott a bot.

— Wotan, ezek tengnek és mégis görcsösen ra-
gaszkodnak az élethez. Reménytelen gyöttelelem, de
a zátonyról megmentik a bőrüket.

A bottal egyet suhintva, sugta:

— Ez az ág hajlik, de nem törik!

Ugylátszik, nem vette észre, hogy nádpálca van
a kezében. Vagy másra értette? A torony is cso-
dálkozott. Merőn figyelt. Észre kellett vegyem, meny-
nyire megváltozott. Szinte viselős lett. De ebben nem
volt köszönet. Vén feje még nem pipált ilyen ha-
rangot.

Átvágtunk a cintermen. A paróchia udvarán csonk
dőfött elénk. A tiszteletes régi almafájából ez maradt.

Ezzel senki sem birkózott. Az irodába vezettem gazdám. Ezt rendezték be iskolának. Itt tanított Eta. Amint beléptünk, a gyermekek felálltak és fejhangon köszöntek:

— Is-ten hoz-ta nagy-ságos ur!

Eta jött elénk bronzvörösén. Mindig elpirult gazdám közelében. Zavart volt és valahogy kinyögte:

— Százados ur, az utolsó óra ez.

— Mit mond?

— Délben hatósági kukoricát hoznak ide.

Gazdám felhős lett. Ez volt az az ünnepély, amit Péter jelzett?

— Kérem, Eta! Beszéljen tisztán.

— Magtárnak foglalták le ezt a szobát. Ma délbén egy vagon tengerit hoznak ide.

— Na, ne ijedjen meg, Eta, hisz' van itt még szoba! S ha itt nem volna, van nálam. Költözzenek át a szomszéd szobába. Hogy is akad meg ezen, Eta?

Eta a padlóra nézett. A szavak halkán szakádtak:

— Nem lehet, százados ur. A hatósági kukorica csak kifogás. Az őrmester megmondta az igazat. Ha ma nem szüntetem be a tanítást, bekísérnek. Ezen kívül...

Eta megcsuklott:

— Ezenkívül, százados ur, el kell hagyjam a falut. A falunkat! Vissza kell térjek Bándra, százados ur. Holnap már toloncolnak.

Tört szavak gurultak szét a padok alatt. Gazdám utánok bámult. Csak ennyit kérdezett:

— Rendelet?

— Rendelet, százados ur.

Tragédia szellője csapott meg. Gazdám gyötrődött, a gyerekek nem értették, csak én láttam, hogy Eta milyen sápadt lett. Gazdám megadta magát.

— Mit gondol, Eta?

— Ezért kértem ide a százados urat. Nincs mit tegyünk. A tanításnak vége. Befejeztük!

— Téved! Csak megszakítottuk, Eta. Folytassák!

Eta széket kínált, de gazdám beült az utolsó padba. A gyerekek is leültek. Arcukon kíváncsiság és

félelem volt, valamit éreztek, de nem tudták, mi lesz. Szétnéztem. Szemközt képek lógtak a falon. Több kép volt. Az uralkodó család tagjai lehettek. A képek alatt két léc, drótok, sok vadgesztenye volt. Szekrénykén sütőtök, vízfesték, kivettem több tengert és földrészt. A földgömb lehetett és a számológép. Jobbra nagy kartonlap, gyökök voltak rajta. Ezek képezték alapját a beszéd és értelemgyakorlatnak.

nép, köt, fojt,
hős, lóg, sár,
fej, lék, vér,
ver, tür, fáj,
bün, bir, máz,
büz, hull, lóg,
mult, vén, fény.

Földrajzóra volt. Eta pálcát adott egy kislánynak.

— Márta, Magyarország hegységeit már átvettük. Te beszélj vizeiről. A Dunán kezd.

Márta átvette a pálcát. Délnémetországban ingadozott vele. Hangja bizonytalan volt.

— A Duna Magyarország legnagyobb folyója, a Fekete-erdőben két forrás-patak egyesüléséből ered. Delkéletnek folyik, de a Jura hegységet elérve, észak-keletre fordul s rajta keskeny és...

— Márta! Dévénynél kezd!

A pálcát villanyáram érte. A hang nyugodt és biztos lett.

— A Duna Dévénynél lép hazánkba, a kis magyar-alföldet szeli és eddigi keleti irányát megváltoztatva, Magyarország szívének megy. Ez a felső Duna. Régen több ágra szakadt és a víz szétoszlása miatt sok árvíznek és jégtorlódásnak volt az okozója. A hajózást is megnehezítette. Negyven évvel ezelőtt a Dunának ezt a részét szabályozni kellett és az országház... a magyar országház megszavazott...

Márta megakadt. Eta az osztályhoz fordult:

— Ki emlékszik, mennyibe került ez az egy víz-szabályozás?

Több hang mondta:

— Tizenhétmillió forintba.

Márta a térképnek esett.

— A magyar országház negyven évvel ezelőtt tizenhétmillió forintot szavazott meg a felső Duna szabályozására. Ezen a részen nevezetes városok vannak, ugymint Pozsony, Komárom...

— Márta! Mit tudsz erről a két városról?

Kis csönd, Márta feje váltott, most történetet mondott.

— Mikor ezer évvel ezelőtt elfoglaltuk az országot, Pozsony mellett nagy csata volt. Három napig tartott, a magyarok legyőzték a bajorokat és Regensburgig üzték őket.

— Nem ezt kértem, Márta! FigyeljeteK ide, még egyszer elmondom nektek. A magyarok nem csatáztak mindig. Tanítottak is! Pozsony városában a következő magyar tanintézetek voltak. Volt királyi jogakadémia, katolikus főgimnázium, ágostai evangélikus hittani intézet és főgimnázium, állami főreáliskola, felsőkereskedelmi iskola, állami felsőbb leányiskola, állami tanítónő- és kisdédovónőképző intézet, bábaiskola, Szent Imréről nevezett római katolikus papnövélde, katonai gyalogsági hadapródiskola, három polgári, két felső nép- és huszonhat elemi iskola, nyolc kisdédóvó és három árvaház. Volt itt továbbá muzeum, igen sok közművelődési és közhasznú egye-sület.

Eta legyintett:

— Gyermekék, mindez volt! Márta, beszélj Komáromról. Vagy... Várj! Hadd el Komáromot. Márta, menj inkább tovább.

Márta a pálcával a Duna folyását követte. A Duna itt derékszőget vett, lekanyarodott délnek. Márta felelt:

— Esztergomot elhagyva, a Duna Vácot érinti és itt déli irányt vesz. Itt van a Szentendrei-sziget. Alatta, alatta...

— Elég lesz, Márta. Ellácska gyere ki. Folytasd, ahol Márta elhagyta.

A térkép itt viseltes volt, a gyermekek sokszor keresték ezt a helyet. Ella folytatta:

— A Szentendrei-sziget alatt kis sziget van, Margit királykisasszony szigete és itt kell legyen Magyarország székesfővárosa, Budapest. Nincs kiírva, mert még nem szabad, de itt kell, hogy legyen. Ezen a helyen kell legyen, a királykisasszony szigete alatt.

Mutatta.

— A Duna Budapest alatt két ágra szakad és a Csepel-szigetet zárva be, Fejér-, Tolna- és Pest-vármegye határán veszélyes irányba halad. Baranyavármegyében új szigetet képez és ez a Mohácsi-sziget.

— Ellácska! Mondj valamit Mohácsról.

— Mohács arról nevezetes, hogy itt volt a mohácsi csata, I. Szulejmán török szultánnal. Az egész magyar sereg a Duna ingoványaiba veszett, huszonnégyezer magyar, öt püspök, tizenhat zászlós ur és maga a király is a Csele-patakba fulladt.

— Ella, ki küldött akkor segítséget a magyar királynak?

— Segítséget csak VIII. Henrik angol király küldött és a római pápa. Ötvenezer aranyat.

— Jól van, Ellácska. Nem felejtettél el semmit. Mit tudsz még a mohácsi vészről?

Ellácska elakadt.

— Nem baj, Ellácskám! Elmondom nektek még egyszer. A mohácsi vész még magában véve nem lett volna olyan nagy baj. De az országnak akkor sem volt királya, széthuzás volt és hazánkat feldarabolták. Száz meg száz évig nem volt Magyarország. Csak ez a kicsi föld volt még magyar, ahol mi születünk. Ezt a földet akkor is Erdélynek hívták. Gyermekek, ez a föld...

Eta szeméből ár buggyant. Forró volt. Végigcsorgott az arcán. Hagyta. Csuklott.

— Gyermekek, Erdély mentette meg akkor Magyarországot. Sokszor mentette meg. Nem csak egy-

szer! Nem lehet, hogy most elfelejtsenek. Ha most minket elfelejtenek...

Szerencse volt, a gyermekek Etára bámultak. Eta sirt.

— Ellácska, menj helyre. A földrajzból ne felejtésed el, hogy a Duna völgyét egy idő óta ellepte az ár. Gyermekek, a Duna Fekete-erdőből ered, Fekete-tengerbe ömlik és egy idő óta minden föld fekete, amerre jár.

Valaki kopogott. Kinyilt az ajtó. Csata Dénes volt.

— Kisasszony, iparkodjon. A szekerek jönnek.

Eta megrezzent. Gazdámra nézett. Gazdám mély titok volt. Hol járt? Mit nézett? Mire gondolt? Flandriában ült egyszer így a sáncon! A sánc tele volt halottal. Az utolsó sánc volt ez, amiből minket most kivetnek. Ezek a gyermekek élnek még, de számunkra elvesztek. Fojtó csönd. A zápor dobpergésszerűen verte az ablakot. Valahol rejtett tűzérsegi állások működtek. Ropogás. Új üteg vonult fel. A mienk! Nem hallottam még Etától ilyen lépéseket. Az asztalhoz ment és keményen így szólt:

— Gyermekek! A tanítást most megszakítjuk. Hogy mikor gyűlünk újra össze, azt a szívetektől kell megkérdezzétek. Mikor a szívetek soha nem hallott hangon mond igent, akkor lesz az. Addig... gyermekek, addig más iskolába kell, hogy járjatok. Mi lesz ott? Mire tanítanak titeket ott, nem tudom. Csak azt tudom, hogy a beszédet, amire édesanyátok tanított, többet nem halljátok. Ezt letörik. Kiirtják a szátokból. De, amit az én szívemből belecsepegtettem a szívetekbe, azt ki nem törölhetik. Legyetek jók, viseljétek magatokat szépen és engedelmeskedjétek. Csak a szívetekre, gyermekek, a szívetekre ügyeljétek.

Megállt. Tág gyermekszemek meredtek. Sejtettek, de nem értettek. Az eső vert. A szobát homály fődte. Talán esteledett. Eta a kályhához ment. Székre állt, a kéményből csomagot vett ki. Az asztalra tette.

— Gyermekek! Még egyszer látni fogjátok azt, amiről annyit beszéltünk. Amit úgy szerettetek. Amit

régen, nagyon régen láttatok. Nektek adom, vigyétek el magatokkal.

A csomagból zászlócskát vett ki. Meglengette. Gazdám feszülten figyelt. Eta hozzánk jött. Kűszködött. Kinyögte:

— Tapintsá meg. Utoljára!

Gazdám arcán minden gyermek látta, hogy látja a színeket. A kicsik soha nem látták, de ők is hallottak róla. Sári sirva fakadt. Mind pityeregtek.

— Nekik adom, — sugta Eta. — Mert én már elmegyek.

Visszatért az asztalhoz és a zászlót feldarabolta. Mindenki kapott belőle. Eta két szalagot bogozhatatlan csokorba kötött. A csokrot gazdám zsebébe rejtette. Eta könnyezett.

— Gyermek! Mindent tudtok, amit kell! Mielőtt elmennétek, elénekeljük azt a dalt, amit nagyon nagy ünnepen mindig énekeltünk. Amit csak akkor énekeltünk, ha előbb feldisznítettük az iskolát és a templomot. Halkan énekeljük, mert tudjátok, hogy nem szabad. Sugni sem szabad. De ha ketten-hárman összegyűltek, künn a mezőn, vagy az erdőn, ahol csak a jó Isten van veletek, énekeljétek el. Különböben elfelejtitek. És ezt nem szabad elfelejtsétek. Megnőttök, más gyerekek lesznek és erre a dalra ti kell megtanítsátok őket. Gyermek, vigyázzatok. Énekelnétek.

Felálltak. Gazdám is próbált, de nem ment. Mi lelte? Rettenetesen szenvedett. Mi lesz? Meddig tart még ez? A szíve facsargott és nem segíthettem rajta. Énekelni akart, de csak fuldoklott. A padra borult az arcával. A gyerekek Etával énekeltek. Titokban. Sugva. Azt hittem, soha sem lesz vége ennek az éneknek. Tépett. Azt hittem vége, de újra szíve zuhant.

»Megbűnhődte már e nép a multat s jövődöt.«

A gyermekek némán álltak köröskörül. Eta hozzánk jött. Könnyet törült ki szeméből.

— Százados ur!

Etában valami végbement. Fájdalmat, jóságot tükrözött és még valamit, amit eddig nem ismertem. Határtalan részvét csillogott mind a két szemében. Puha kéz simult gazdám megkinzott fejére, s becézte. Eta ebben a pillanatban anya lett.

A zápor verte az ablakot. Lenn sáros szavak, szekerek zörögtek. Eta felrezzent. Az idő letelt. Mennie kellett. A gyermekek döbbenet néztek Etára. Eta feléjük intett:

— Gyermekek, köszönjétek a nagyságos urnak. És menjétek, szépen menjétek.

Sári felsírt. A többi utánazokogta:

— Nagy-sá-gos ur, Is-ten áld-ja!

Gazdám felállt. Ó, hogy eltorzult az arca! Künn esett. A gyermekek kimentek az esőbe. Eta jobbról, ő balról állt. Minden kis fejet megérintettek. Kezők a kicsik fején találkozott.

— Ne felejtétek el, ne felejtétek el azt a dalt!

A sor elfogyott. A két letört kéz egymást szorította. Mi hiányzott innen? Gazdám felvetette a fejét.

— Eta! Európában ma mindenki a békeszerződések revíziójáról beszél. Menjen nyugodtan haza Bándra. Maga megtette a magáét! Nem tudom, ki tette így meg! Legyen nyugodt! Eta, nagyon kevés van hátra!

Eta kinézett. A szekerek már a ház előtt állottak a tengerivel.

— Én is azt hiszem. Nagyon kevés van hátra. De most mennünk kell!

A kapuból visszapillantottam. Fogtam! Marokra-valót fogtam! Eta a tornácon belekapaszkodott az oszlopba. Szinte elnyelt a szemével. A bíró két emberrel már üritette az iskolát. Padok, a számológép repült az uccára. A földgömb is! Vajon hány órát töltött Eta ezen a földgömbön? És hány órát kell még, hogy töltsön? Mert ez a földgömb most az egyszer nagyon sáros lett!

Csuf köd. Odakünn szürkült. Minden didergett. Kapu felől szavakat fogtam el.

— Mért jöttél haza?

— Béjött.

— Mi jött be?

— A viz.

— Mit beszélsz?

— Béjött az istállóba.

— Elment az eszed?

— A köldökig vizes vagyok. Adjon szárazat.

— Menj bé. Hol van Moisa bácsi?

— Ott van. De elébb adjon szárazat.

Erzsi szaladt és ezt mondta Moisanak:

— Moisa bá, a viz Trézsiéig ér.

Moisa után mentem.

A sáncok csörögtek. A föld köpte a vizet. Joszliék alatt Marci nevetett:

— Ne siessen. Közel kapja a vizet, itt van az alvégen.

A falu-kutnál több ember ácsorgott. Komorak voltak, kevés szó esett. Valaki azt mondta:

— Semmivé tett.

A komp-utra tértünk. Egy udvaron szekér vesztegelt, a házból ingóságokat kapkodtak. A völgy morgott. A viz a kertek alatt volt. Előttünk két ember mért. Ennyit hallottam:

— Ha így nő, délig benn lesz a faluban.

Kétfelől némán állt a tengeri, remegett. Szót értett talán? Vagy a viz okozta? A viz derékig ért. A vetés nem menekülhetett. Moisa köszönt:

— Katiról tudtok valamit?

— Nem.

— Hm!

Az öreg fordult. Ujra mondta:

— Hm!

— Moisa bá?

— Mi-a?

— Maga öreg ember. Láta már itt a vizet?

A választ nem hallottam. Talán intett. Moisa idő óta nagyon szófukar lett. Balra siettünk. Mindenütt

döbrent szemek. Nem tréfa! A víz nem vet, de ha arat, utána tallózni se lehet. Máskor is volt, de ilyenre senki sem emlékezett.

Moisa a kocsmában meddön kérdezett. Balázst nem látták, Balázs még nem érkezett meg. Nem tudtam, mit akar?! Balázst nem ismertem, az sem fért fejembe, miért keresi itt Ferencéket? Ők csak lefelé mehettek. Moisa csökönyös volt, többször mondta ezt:

— Balázs künn kell legyen.

A szélső háznál egy vénasszony kérdezősködött:

— Csak nem malomba kívánczik kend?

— Eltaláltad, Vera! Balázssal kereskedem.

— Avval nem kereskedik! Szénért volt, de csak mutatta. Felfele ment.

Moisa nyomot vett.

— Jól van, Vera, — mondta. — Ha pipál, szót enged bé a fülébe.

Ugylátszik, Balázs molnár, vizen ülő és nagy pipás lehetett. Az ut sáros volt, az öreg csizmája megtelt. Pizskált, ponkra nézett, mért, becsült, kivettem, az ár minket nem fenyeget. Ez az ár legalább nem! Léptünk. Balra, a sóskut árkában csónakot pillantottam meg. A farán vén ember gubbasztott. Nézett és pipált, de minket nem látott.

— Balázs!

Semmi válasz.

— Balázs!

Moisa meglógatta a csónakot.

— Balázs!

— Hallom.

— Hallod a fenét! Balázs, nekem a csónak kell.

Balázs a rudhoz kapott.

— Moisa, menj a fenébe.

Moisa a csónakba lépett.

— Te, Balázs, a dohány itt van a zsebemben. Indits!

— Elment az eszed?

— Nem. A komphoz kell menjek.

Balázs köpött.

— Azt nem látod meg.

— Fenét nem. Balázs, indits, mert kivetlek.

— Mi kell.

— A komphoz kell menjek. Érted? Az Istenit a fülednek!

Balázs füle elmerült. Vállát fejbubra huzta, nézett, köpött és ezt mondta:

— Moisa, menj a fenébe.

Moisa felfortyant.

— Te marha! Nekem ne huzd a füled, mert megkölintalak. Bévehetnél bár annyit, hogy Katiékról hirt kell vigyek a nagyságos urnak.

Balázs vállat vont.

— A hirt viheted.

Ujra szippantott. Moisa szépszóra fogta a dolgot.

— Ne légy marha, — mondta. — Hulladék beszéddel nem állhatok elé a nagyságos urnak. Kell, hogy lássam a kompot.

A pipából füst bodrolt. Balázs ennyit mondott:

— Te a Kati kompját keresed? Mi?

— Hát! Ferenc és Dávid is ott vannak!

— Lehetnek. Azt hiszed, a Kati kompjá kibirta, mikor az én malmom elszakadt? Fenébe menj, Moisa, azzal a komppal!

Moisa elővette a dohányt. Balázs vállat vont.

— A komp nincs ott. Éjfélíg három malmot számoltam, a Kati kötelének pedig egy is sok.

— Állj meg, Balázs! Oszlop is van ott.

Balázs a vízbe köpött.

— Ennek a víznek nincs oszlop.

Moisa türelmet vesztett. Lapátot kapott, ordított:

— Tudod a gazdámat! Vagy indits, vagy kotródj ebből a csónakból. A te száddal elé nem állhatok!

Balázs megadta magát. Rudat fogott s a víz ellen lóditotta a csónakot.

Ut mentén himbáltunk. Nád zizzent. Tengeri horzsolta a csónak oldalát. A csónak derékszőget vett. A köd foszlott. Mindenütt víz. Büdös iszapszag. Morgás. Figyeltem. Moisa fejet csóvált, magában beszélt:

— Sok követ hord.

A két öreg vetést mért. Szénaboglyák usztak keresztbe. Balázs pipa mellől köpte.

— Erdő.

Tényleg! Hol gyökér, hol korona csapott a vízbe. Ennek a Balázsnak jó a szeme. Tárgyak merültek fel. A víznek itt némi huzása volt, csutkót, ágat, gendát, deszkát, válut, szemetet és habot repített. Sok habot. Balázs került, rudat emelt, döfött. A hab viszszadöfött. Szarv bukkant fel, fulladt jószág volt, Balázs utánaszólt:

— Erdő.

Furcsa! Itt volt víz, döglött állat, épületrész, butor, lenn tönkrement vetés, de erdő? Mi fenét emlegette Balázs folyton az erdőt?! Moisa is. Jó! A kár nem mérhető fel. De hogy eszet veszítsenek?! Folyton az erdőről beszéltek. Éppen uszott egy fedél, kerültek, ezt hallottam meg:

— Az a rengeteg erdő gomba lett. Hé, Moisa! Ide!

Valami a csónak oldalához ütdött. Balázs a rudal megbolygatta. Lucskos fej, iszapolt szem, fog, kulcsolt kar. Anya volt, csecsszopó gyerekével. A rud meggörbült, az ár elnyomta a két iszapolt életet. Balázs csunyát káromkodott:

— Franc a sáskáiba! Rajtunk az erdő!

— És a kecske!

Ezt Moisa vetette. Szétnéztem. Morgó, dühödt víz mindenütt. Sem erdő, sem kecske. Szűkültem. Ezek észt vesztettek, vagy én veszem meg. A csónak orrát ár kapta el. Vágtattunk. Balázs kiáltott:

— Lapátra!

Kétőles rud itt nem ért feneket. Jobbra óriási füzek bontakoztak ki. Repültünk. A füzek tűntek, Balázs vén szemében a malmot pillantottam meg. A malom járt. Két könnyesepp lassan forgatta a mohos kereket. Tisztában voltam. Jöhet már aszály, Balázs malma nem szenved többé vízhiányban.

Lehetetlen tárgyakat kerültünk. Ujra hab, sok döglött juh repült a vizen. Moisa fürkészett:

— Balázs! A meder messze van?

— Most mindegy.

Vágtattunk. A két öreg fejét emelte. Valamit nagyon kerestek. Mit kerestek? Láttam, elejtették a vizet. Napot, hegycsucst fogtak, vonalat, szöget, keresztlátókat becsültek. Balázs nem hallott sextanst, libellát, mégis állapított. Pontra mutatott.

— Ott volt. Nem kell gazdának hulladék szót mondj.

Nyárfáink tűntek fel. A mélységben dorombolt a vetés. Az öreg kétségbeesett:

— Balázs! Mi morog itt lenn?

— Medret vett.

— Mit beszélsz?

— Kivántad. Ez nem alj-beszéd. Jelentsd a nagyságos urnak, hogy a Szamos ráunt a régi mederre. Emigy rövidebb. Ezután itt megy.

Lapátra kapott és kiáltott.

— Gyurjad! Különben levét.

Moisa nem volt jó semmire. Gyurni a vizet? Legyintett. Ez a morgás itt lenn a fenéken, minden erőt kimosott belőle. Merőn nézte a vizet. Balázs rákiáltott:

— Moisa, térj az eszedre. Itt hiába mesterkedsz!

És gyurta a vizet.

— Fene az eszedet!

Csendesebb helyre értünk. Lélekvesztőnk nagy lökéseket vett. De mi volt ez az előbbi repüléshez képest?! A köd oszlott. Régi tanyánk előtt jártunk. Többezer métert tettünk pár perc alatt. Kikötöttünk.

A völgy morgott. Házat, vízbe pottyant bogarat értünk. Többen a dombra költöztek. Ruha, ágynemű, butor, zsák, malac, majorság, gyerek. Egy asszony sirt, keresztet vetett, ezt mondta éhes gyerekének:

— Nincs. Benn érte a kemencében.

Ezek éppen sütöttek. Hirtelen harang kondult. Mi ez? Csak a mi harangunk ver így, de ez... Mindenki keresztet vetett. A görög templom eltanulta, tőlünk tanulta, kétségbeesetten vert, most ő is félre vert. Az Uristen haragja előtt nincsenek színek, ő

nem tett különbséget. Pár óra elég volt, a völgyet pozdorjává taposta.

Moisa után siettem. Gazdám a ponkon találtam. Meredten dült a botra. A köd felszakadt és az arcából döbbenet kivettem, hogy számunkra minden elvesztett. Hátral Moisa tapogatta a torkát.

— Nagyságos ur!

Gazdám olyan volt, mint a kö. Csak a kezével intett. Moisa zokogott. Gazdám keményen megrázta.

— Moisa! Mi van?

Moisa szeme tele volt vízzel. Valami rázta.

— Ó, nagyságos ur!

— Mi van? Erti? Mi van? Mi van, Moisa? Mi va-a-a-an!

Moisa sirt és a haját tépte.

— Instálom, a völgynek vége van.

Csönd. Két szív vert itt, a völgy morgott, főtt. Völgy, gazdámék szive törve volt. Valami derengett. Egyszer mondta Katinak, hogy a völgy semmivé lesz, ha az erdőktől nem nyugszanak. Nem nyugodtak! Megértettem Balázst. Az erdőt! A sáskákat! A kecskenyáját! Ezek szerves összefüggésben voltak. Ők voltak okai a völgy halálának. Gazdám fakó volt. Maga elé húzta Moisés.

— Mit látott ott?

Moisa magához tért.

— Instálom, ott töltést mosott...

Gazdám Moisés negyvenöt fokot fordított.

— Mit lát?

— A víz a kastély lábánál van.

Megint negyvenöt fok. Gazdám remegett.

— Mit lát ott?

— Ott a nyárfák állnak.

— Mit gondol?

— Instálom, a termésnek vége. Ez biztos! Hogy a víz alatt mi van... onnan jövök...

— Mit beszél?

— Instálom, a víz alá nem bujhattam. Szerettem volna, de nem bujhattam. Csak azt tapasztaltam biztosan, hogy az idei termésnek vége...

Gazdám nagyon nyugodt volt.

— Nézze, Moisa! Maga ezt nem tudhatja. Abban a vallásban, amit én követek, a mi vallásunkban egy tanítás van. Maga is megjegyezheti. Moisa, nem kerülhetünk ki senkit és semmit. Az Uristent mi nehezen találjuk meg, de ha ő keres minket... Na látja! Százféléképpen elvehette volna a málénkat. Nyugodjék meg. Most pedig Isten áldja!

*

Kín hasította szívemet. Nagyon szomorú voltam. Otthagytam a vizet. A völgy morgott. Órákat töltöttem gazdám ablaka alatt. Gépelt. Nem törődtem semmivel. Kábult álom! A tenger zavaros. Kelet felől fekete-vörös áram lep el mindent. Hajónk süllyed. A víz ömlik, morog, nincs, ki szivattyuzza a vizet. Gazdám különös gép mellett áll. Betűt vet. Három betűt ver szüntelen. S. O. S! S. O. S! Mit jelent? Erőlködve emelem fejem. A tenger zavaros. Hajók. Felismerem az angol lobogót. Vesztegel. Lenn, délen nagy csatahajó cirkál. Itália cimere! Veszettül füstölnek a kémények, pattanásig van fűtve, nyilként hasítja a vizet. Keres! Messze sávok, csillag, amerikai lobogó ez. Mit várnak? Mit késlekednek? Miért nem jönnek ide? Nem értik a betűket? A víz ömlik, morog, hajónk oldalra esett, zuhanva süllyed. Mi ez? Gyors dobbanás. S. O. S! S. O. S! S. O. S! Gazdám szíve nagyon halkán, nagyon szaggatottan, de még mindig ver. És nem jönnek, nem jönnek, amíg végkép el nem veszett! Miért nem jönnek?

Lépések. A tornácon Moisa állt Csata Dénessel. Gazdám unottan kérdezte:

— Mit akarnak?

Csata Dénes a kalapját forgatta.

— Nagyságos ur, már nagyon oda van.

— Mit beszél?

— Délelőtt is voltam itt, azt hittem felébred, de már nagyon oda van.

— Mit mond?

— Instálom, a kisasszony reggel óta alszik s nem tudjuk felkölteni...

Gazdám fakó lett.

— Hány óra?

— Van, instálom, hat is.

— És reggel óta...

Csata Dénes odasugta Moisésnak:

— Ugye, mondtam neked?!

— De hát ki az ördög hitte, hogy nem ébred?

Átrohantunk a Padoson. Gazdám többször megbotlott. Nem vezethettem rendesen. De nem ügyelt. A cinteremben láttam, mi lesz, fejét előre furta, a völgyre is figyelt. Huztam. Hiába, valami horpadt sirba lépett. Keze könyökig sáros lett. De nem tördött vele. Az udvaron szenny csapott meg. A csendörkáplár beszélt a legényével.

— Csak teszi magát. Tudja, hogy megy és azt várja, hogy mi öltöztessük fel.

Mikor odaértünk, félreállt. Az ő szemében is láttam, hogy azt hiszi, Eta gazdám szeretője. A konyhában hang rikácsolt fel. A tiszteletes asszony egyre csak ezt hajtogatta:

— Elaludt, elaludt, elaludt.

A szobába léptünk. Gazdám előredült.

— Wotan, vigyél az ágyhoz.

Ejnye! Gazdám hangot is vesztett. Figyeltem. Az ágy mellett állt. Sáros kezét hátra tolta. Halkan szólt:

— Eta! Eta! Etácska!

Várt. Kinosan figyelt. Nesz se volt. Megrendült. Fogódzni akart, tapogatott és holt kezét fogott. Eta két kulcsolt kezét most is feléje nyujtotta. Görcsbe meredt test, hamuszürke arc, hideg veriték. Két óriás pupilla gazdámát fogta. Oldalt feküdt. Belenéztem a pupillákba. Visszadöbbsentem. Ott volt, világosan láttam, gazdám megcsufolt arca bent volt a pupillákban. De ez az arc... Nem! Mi van itt? Ujra belenéztem. Különös! Mi ez? Az óriás pupillákban egy ország haldokolt. Csak most döbbsentem rá! Hiszen gazdám megkínzott, vak arca is a haldokló nép arca volt!

A padló remegett. Ránéztem. Az ágy mellett állt

és sáros kezébe temette arcát. Csak azt nem értettem, a padló mért remeg olyan görcsösen. Rajta állt. A szekrény alatt papírka libbent. Több volt, csak por-kapszulák lehettek. Kutyanyelv, nyomtatott betűk.

— Dr. .... Oszkár kerületi orvos, Retteg.

Lejjebb kiírt kézírással:

— Rp. Morphin. hydrochlor. ctgta...

Tizedes számok. Recept. Eszembe jutott, a tiszteletesnek rendelte valamikor ezeket a porokat... Lépés zavart meg. Csata Dénes lépett a küszöbre. Ennyit mondott:

— Megnyugodott.

Nagy távolságból fakó, idegen hang. Gazdám ajkáról tört le.

— Dénes! Jöjjön ide a felesége.

A padló elállt. Gazdám szekrényhez ért, képeslap esett a földre. Szemem betűn bicsaklott.

— Geoagiul-de-jos.

Épület, az ormon kékköves zászló, ismerős táj, szelid lankák. Honnan ismerem? Az Emke algyógyi székely földmivesiskolájának látképe volt ez. Az égen kézírás.

— Boldog lehetsz, te a vizsgát már letetted!

Igen. Eta nyelvi vizsgát is tett. Rikácsolásra ébredtem.

— Százados ur, a csendőr bejöhet?

Gazdám intett és a káplár bejött legényével. Eta tört szemét nem ismerte fel. Megfogta karját, rángatta.

— Kisasszony, elég volt. Ne tegye magát. Az idő letelt.

— Igazad van, — mondta gazdám. Sáros ujja a gerendára mutatott.

— Igen, az idő letelt, de ott fenn velünk még kell, hogy találkozzatok.

*

Padoson jártunk. Mögöttünk morgott a völgy. A mező némán figyelt. A zab bugázott. Gazdám leterdelt, jobbkezét sokáig mustrálta. Babrált vele,

emelte, szagolta, bugát csapkodott, tehetetlenül körülnézett.

— Wotan, mi van a kezemmel?

Felém nyujtotta. A keze jéghideg volt. Valamennyire megnyugodott. Léptünk, kezére vigyázott, távortartotta, többször megrázta. Megkerültük a házat. Kezét bemártotta a vízfogóba. Sokáig mosta. Rám szólt:

— Hivd ide Moisés!

Amint hoztam Moisés, messziről láttam, hogy figyel s felkapart kezét előrenyújtja.

— Moisés! Mondja meg igaz lelkére, mit lát a kezemen?

Az öreg vizsgált, fejét csóválta, arcára volt írva, hogy gazdám a kezét valahol megkaparta. Ezt felelte:

— Instálom, véres a keze.

Keze megrándult. Hamuszürke lett:

— Tudtam! Elmehet.

S bement a házba. Kint, az ablaknál reszkettem. Sokáig vak kétségbeesés rázott, megtudtam, hogy sohasem fulladok meg. Ez a feszült lelkipfegyverbenállás teljesen kimerített. Átténferegtem a gyepen, a kétségbeesés követett. A ponkon letepert. Alattam morgás. Mi az? Csak nem kezdi ki ezt a ponkot is? Nem! A víz itt csendes. A somfák közt menekültek. A hurokra tévedtek. Kozárvár felé részegen táncol egy malom. Lejjebb felkiáltójelek. Sokáig figyelem. Vén nyárfák! Árnak dülnek, rendre hajtják le koronás fejüket... Az erdők után mennek. Egy sokáig áll még. Kétségbeesetten kapaszkodik a gyökere. Vad forgás. Az ár morog. A fa körül van árkolva. Estig tart. Sötét van, mégis kiveszem, áll még a fa! Ez az egy... Vagy ez is csak az éjszakát várja?

IX.

Palota. Az építőművész szemétdombra épített. Mi ütött így meg? A kövek némák és elnémitanak, azt amire tanítanak, nem mondhatjuk el senkinek. De ezek, így együtt, ezek a kövek beszéltek. Az eltiport faj teremő-erejének utolsó alkotása, kétségbeesett erőfeszítésének és elfojt vérének kővé vált szimboluma volt ez. Volt valami a palotában!

Kövé ember jött ki. Sapkát, gombot viselt, a portás lehetett. Röviden mustrált. Tragacs, ószerszám, rokkant ló. Mindent megértett.

— Agrár reformosok? Itt nincs mit keressenek. Gazdám halkán tanácskozott Moiséval. Az öreg ismételt:

— Ne okoskodjon az ur. A nagyságos urnak beszéde van az ügyvéddel.

Dühös tekintet, köpések.

— A maga ura... Menjenek!

Megfordult, a kapuból még odavetette:

— Ott a régi iroda. Próbálják meg.

Nem volt mit tenni. Moisa titokban köpött egyet. Elindította a lovakat. Nusta irodája előtt meghuzta a gyeplőt.

— Nagyságos ur, ez az a hely.

Nyeltem. Mit értett? Éveken át nagyon sok pénzt hoztunk mi ide. Az uccaajtóból még kivettem, hogy az Isten valamit meg kell fizessen. Gazdám elsüllyedt. Nem számolta a lépcsőt, elnézett egy fokot. Megbotlott.

— Késő, — mondta. — Először kellett volna.

Felállt. Nagyon megütötte magát. Sántított. A szobában minden helyén, az ablakban lány állt. Fekete haj, széles arc, tágan metszett szem, rágó-izom.

Szépségversenyt juttatott eszembe. Unottan fordult meg, nem kínált helyet.

— Mit keres?

— Az ügyvéd urat keresem.

— Itt csak én vagyok.

Félrehuzta a függőnyt és kinézett. Gazdám tájékozatlan volt.

— Magukat én intézem.

— Ugy? Akkor tisztában kell, hogy legyen a szerződéssel.

— Hogy hívják?

— Kérem — mondta a gazdám —, bocsásson meg. Egészen megfeledeztem.

Bemutatkozott. A lány az asztalhoz lépett és keresett. Türelmetlen volt, egy revüt megperditett. Sok fénykép, szépségverseny volt, ezek a missek lehettek.

— Emlékszem — mondta és forgatott. Hangosan hozzátette.

— Üzenetet is hagyott.

— Valami írást keres?

Nehezék alól kivett egy füzetet.

— Itt van! Adam de... Fogja!

Nyujtott, mosolygott, a boritékról betüket fogtam.

— Pasport.

Gazdám átvette. Sokáig tapogatta.

— Kérem, miféle füzet ez?

— Ez az utlevele.

Két pókszem zsákmányt várt, de a háló nem rezzen. Nusta gyakran járt nálunk. Utolsó látogatása nagyon megedzette. Kesztyüs ujjával keresett.

— Kedves, hogy ezt is elintézte. Hova szól kérem ez?

— Egész Európára. A többi csak Magyarországra szólt.

— Ugy? Több is volt?

— Igen. De ez... Kérem ez az utolsó. Már rég itt hever. Az ügyvéd ur kétszer is megujította.

— Különös — mormogta gazdám. — Honnan tudta az ügyvéd ur olyan biztosan, hogy én is elmegyek?

— Hát ezt nem beszélték meg? Csodálom! Az ügyvéd ur mindent alaposan végez. Meghagyta, mondjam meg, hogy a hét végén kimegy és mindent átvész.

— Persze, persze! Szinte elfeledtem. De kérem... Nézze csak meg kérem, itt valami nincs rendben. Ezen az utlevélen nincs fénykép.

A lány meghökkent. Az emlékezőképesség nem jellemezte. Sokáig forgatta az utlevelet.

— Tényleg! Mindenkinek volt fényképe. Várjon csak! A fényképről volt már szó. Igen! Emlékszem! Az ön arcát úgy ítélték, hogy... De én ezt nem értem! Miért kíván az ön arca annyi lemezt?! Valaki azt mondta az ügyvéd urnak, hogy ne kinlódjék az ön arcával, mert az ön fényképének az elkészítéséhez több millió lemez kell. Ilyen butaság!

Figyeltem. Gazdám mozdulatot tett.

— Ez az utlevél nincs rendben. Nem veszem át.

A lány bosszus lett. Forgatta, asztalra dobta a füzetet. Tág arca csupa szemrehányás volt. Oda-vetette:

— Tessék! Most azt kívánja, hogy harmadszor ujítsuk meg! Ennyit egyik sem okvetetlenkedett. Különben, de hisz ez természetes! A különös ismertető rovatban...

— Mit mond, kérem?

— Azt, hogy a különös ismertetőjele a vakság. A teljes vakság! Szerencse! Vigye az utlevelet és menjen! Az utlevél érvényes.

Gazdám belátta ezt. Mi már utazhatunk! Ismertetőjelünk csalahatatlan! Erről mindenki felismer minket Európában. Meghajolt. Zsebébe tette az utlevelet. Kis szél csapott, Miss Románia a szépségverseny revüjén perditett. Nevetett.

— Az utlevél érvényes!

Gazdám megkérdezte, hogy Nusta mit kezd a belsőséggel? Föld nélkül a belsőségünknek nincs értéke.

— Ne féltse! Az ügyvéd ur nemzeti ajándékot kapott. Kétszáz holdra ki van kerekítve.

Gazdám kérdett, nyert. Tág arc futott a függönyzsínorra.

— Azt a zöld békát kérdi, aki itt dolgozott? Csodálom! A boncolás csuf dolgot állapított meg róla.

A ház előtt gazdám a járdát kaparta. Krix-krax, a járdán betű maradt.

— Mene, Tekel, Ufarsin!

Kátyu. Megakadtam. A bot magától irta ezt! Nem értettem. Szólt, de tévedtem. Csak azt parancsolta Moiséának, hogy a vasüzlethez hajtson. Valami láncot is említett. Egy kaftános zsidó arra jött, felismerte a betűket, csodálkozó két szeméből hirtelen kifogtam ezt:

— Számba vette az ur a te országlásodat és annak véget vet! Megmérettél a mérlegen és hijával találtattál! Elosztatott a te országod és adatott...

Recita. Szűk uccán baktattunk. Megértettem, hogy homályban a legvilágosabb írás is olvashatatlan.

Piac-torkon sintér vert egy dobót. Rekedt ordításából kivettem, hogy adótartozásért árvereznek egy boltot. Férfidivat üzlet volt, a járdáról jól hallottam ezt.

— Nyolc darab Borsalino-kalap, a kilencszáz lei. Összesen kettőszáz lei.

Mindenki elfordult. Futott innen. Kalap nem kellett senkinek. Moisa köpött. A Naláczy üzlete előtt állt meg. Bementünk. A figyelmes, szőke ur levette a szemüveget.

— Százados ur, Isten hozta! Nagyon rég nem láttam!

Hátra vezetett.

— Megmutatom a kályháimat. Tél jön, a fa drága. Ne tessék tiltakozni! Ezek ujrendszerű kályhák... Kérem, napi tíz kiló fa. Ma mindenkinek jól fog egy ilyen kályha.

Gazdám láncot kért, nekünk nem kellett kályha.

— Sajnálom, — hangzott —, de azért ne tessék megfélekezni róla. Milyen láncot parancsol? A gazdaságba?

Gazdám zavart lett. Nem tudta, milyen lánc kell.

— Szekérkötő láncot méltóztat?

— Nem, nem! Valami vékonyabb is jó, csak erős legyen. Kötőfék-láncban állapodtak meg. Amit ló el nem téphet. Naláczy visszajött.

— Kérem, azonnal itt lesz. Hogy végezték százados urék a gazdasági évet? Igaz, hogy az az árvíz...
Gazdám legyintett.

— Hagyja! A gazdaságnak már rég vége. Önök nem értik ezt.

A kereskedő cipője orrán hegyelt. Szétnézett, azt hittem, viccel, de csak ennyit ejtett.

— Tönk!

— Mit mond?

— Azt, hogy tönk! Országos tönk! Itt mindenkinek bukni kell.

— Nem értem! Az áru sem fogy?

— Nem, százados ur! Most már a paraszt sem vesz. Sokszor töröm a fejem ezen, hogy mivel művelik itt a földet?! Elvégre a szerszám, a kapa, kasza kopnak. De nem vesznek kapát sem. Nem kell senkinek.

— Talán drága, — mondta gazdám.

— Ugyan, százados ur! Egy idő óta vesztegetjük a portékát. Féláron, negyedáron, ahogy lehet. Adjuk! És a félévi zárlatkor... Hogy hozod azt a láncot? Azonnal csomagold be!

Az inas elkotródott. A kereskedőtől megtudtuk, hogy az adót sem keresik meg.

— Nem megy! Az az adó, amit én fizetek, tiz ilyen üzletnek is sok. És nem lehet árulni! Egy-két üzletet minden nap elárvereznek az adóhátralék miatt. Nem tönk ez?

Gazdám fejet csóvált. Ez a Naláczy józan ember, a cég régi, nyolcvanéves is lehet. Az általános pénzügyi és gazdasági válság veri ugyan őket, de ezek a szolid cégek ki kell, hogy bírják. Ez a tünet egész Európában általános.

— Százados ur, tudom mit gondol. Kérem, én nem politizálok. Hogy csinálják, azt senki sem tudja. Csak az a bizonyos, hogy az ő üzleteik előtt még

egyetlen egyszer sem perdült meg a dob. Kolozsvárt jártam a mult héten. Vásároltam és szokás szerint a csomagot ott akartam hagyni délutánig. Kérem, azt mondták, vigyem, mert minden pillanatban jöhetnek és a csomagot is elárverezik. Aznap egy szörmeüzletből hét női bundát vittek el, darabonként kétezer lei. Hát nem csőd ez?

— Nézze, Naláczy ur, — mondta gazdám. — Én már rég nem olvasok ujságot. Mondja, mire való ez? Hiszen ezektől soha ebben az életben több adót nem vesznek.

— Kérem, ez nem számít. Így van! Tetszik ismerni az öreg Breinert Kolozsvárt? Na! Hát kérem, idei horribilis adóját már kifizette. Ennek dacára valami utólag emelt hátralékért egyszerűen elvitték tőle kávéházi székeit. A vendégek nem ülhetnek le és az adóját nem szerezheti meg. Ki törődik ezzel? A Széchenyi-téren pedig...

— Jó, jó! Azt kérdeztem, miért teszik ezt?

— Kérem, azt csak ők tudják. Azt mondják, hogy az államkasszában nincs pénz. A körjegyzők hét hónapja nem kaptak fizetést. Egy krajcárt sem! És a többi hivatal is... A nyugdíjasok sem kapják illetményeiket. Én azt hiszem kérem, az államesőd már meg van, csak nincs még kihirdetve. Itt minden a hadseregnek kell. És az adóvégrehajtó közegek is jól vannak dotálva. Mindenik abban az arányban kapja két, három, négy havi fizetését, ahány százalékos adófelhajtásra képes. Jutalomképpen.

Gazdám arca egyetlen nagy kérdőjel volt.

— Kérem, ez az ország kibírhatatlan nehéz válságba sodródott. Egész Európa végét járja, de itt a helytelen pénzügyi és gazdasági politika, a külföldi tőke huzódózása, a bizonytalan állapotok, a sok felelőtlenség elzárták minden kiutat. A kormány... Kérem, ezeknek a kezén nem tapad! Mániú és Vaida becsületes emberek. De mit tehetnek? Kérem, mit tehetnek itt? Amig felfordul, ők is azt a lovat ütik, amelyik huz! Már ott tartanak, hogy minden állami

javat bérbe adnak. A gyufát Kreugernek, a telefont Morgannak. Kérem, a tál lencse históriája ez.

Gazdám arcán láttam, hogy mindez már nem érdekel. A föld oda, nincsen a világon olyan érték, ami a földet pótolja. Benzint is vásárolt és egy csomag gyertyát. A csomagot mindjárt kihozták.

A vármegyeház előtt többen megnéztek. Közülök is sokan csóválták fejüket. Észrevettem, hogy ezek nem mind akarták! Vagy nem ennyire! Gazdám el-süllyedt szavai merültek fel. Hiszen mindenütt vannak becsületesek, de mit ér nekünk már ez? Ez a pár idegen, résztvevő és meleg tekintet?! Ezek rajtunk már nem segíthetnek. Moisa hátra sugta:

— Nagyságos ur, ma veszünk kenyeret?

Gazdám pénzt kutatott, Moisa bodega előtt állott meg. Kenyeret és sajtot vett.

— Instálom, vigyáz a nagyságos ur erre a csomagra?

— Induljon csak.

Kis tér, szürke ég, ferde nap. A gimnázium fáí levelet szítálnak. Nem sepri őket senki. Itt lejt. A kocsi tolja a lovakat. Moisa félszemmél élelmiszerünkre pislant. Hopp! Előrebuktam. Gazdám Moisa hátának ütődött. Valami zuhant, csuszott az aszfalton. Nagy fék! Furesa! Kinéztem. A rud mellett Sárkány egyedül állt és horkolt.

Leszálltunk. Nem ritka, ezen a helyen. Gazdám kivette, hogy Vezér esett le. Moisa kioldotta a szer-számokat, félrevezette Sárkányt, az elesett ló körül a helyet kitisztította.

— Igy! Most felkelhetsz.

— Várjon csak, Moisa. Pokrócot nem tesz?

— Instálom, nem sikos. De azért tehetek. Nem hittem, hogy még mindig olyan bizonytalan a lába.

Vezér alá pokrócot tett. Kabátját is leterítette. Többen odagyültek. Moisa félreállt, gyeplővel érintette a lovat.

— Vezér, most!

Rugaszkodás. Vezér gyötrődve verte fel magát.

Lába reszketett, remegett, támoalgott, visszaesett. Gazdám feszülten figyelt.

— Moisa, nézze meg apróra. Amennyire felállt, nem lett volna szabad, hogy... Moisa, mért hullott ez a ló vissza?

Más hang is tanácsolt. Moisa morcosan rájuk szólt.

— Menjenek dolgukra.

A lábakat egyenként vizsgálta. Vezér jobboldalt feküdt. Csontos kis fejét felemelte. Moiséra nézett, nézte, hogy mi lesz vele. Kicsi fej, nagy szem, ilyen ló régen tenyésztett ezen a vidéken. Moisa keze a balszáron akadt meg. Felállt és gazdámra nézett. Földhöz vágta a kalapját.

— Instálom, a bal első. El van törve.

Gazdámát odavezettem. Letérdelt, megtapintotta Vezér lábát. A balszár eséskor repedhetett meg. A jobb fájt, tápázkodáskor a balra nehezedett. Gazdám felállt. Botjára görnyedt és tehetetlenül szénézett.

Moisa roskadtan állt Vezér előtt. Feje lekókadott.

— Nagyságos ur, én ettem meg.

— Azt kérdem Moisa, hogy mi lesz?

Moisa pokrócok után hajolt, szeméből hang nélkül peregték a könnyek. Vezér meglátta Sárkányt és nyertett. Mindent megértett. Ilyenkor ők is értenek. Gazdámhoz egy cigány lépett.

— Nagyságos ur, ebből nem less lu többet. Ha gondolja, a büriért eltakaríjjuk innen.

— Moisa!

— Parancs.

— Fogja be Sárkányt rudasnak és holmit szedjen össze. Ezeknek pedig mondja meg, hogy a ló övék. A szerszám is, ha szereznek valakit, aki a lovat rögtön lelőjje. Nekem lovat ne bunkózzanak!

A cigány a hámra vetette magát. Társakat szerzett és szétszaladtak. Moisa teljesítette a parancsot. Mellettünk sokan mentek le. Temető felé tartottak. Gyeplővel babrált, időt vesztett. A gyűrű elszéledt, virágot vittek, több koszorut láttam, és gyertyákat.

Megnéztek, tovább siettek, világítani mentek halottainknak. Egy kopott ur hegedűtokot vitt. Szemüveg, macskabajusz, a nyugdíjnélküli gimnáziumi tanárnak gyertyára nem telt, ő hegedűjével világított halott gyermekének. A tulsó járdán a cigány valakit sürgetett.

— Lűjje meg, lűjje meg, lűjje meg!

Piros pozsgás ur, a megyei tanácsos volt, vadászatról jött, unta az esetet.

— Nem bánom. Ma még ugy sem sütöttem.

Nyakszirthez cső tapadt. Tompán durrant. Vezér ütést kapott. Megrándult, reszketett, fején tekert egyet. Elnyult.

— Jenő, menjetek előre. Utólérlek.

Az öreg Sárpy hozzánk jött. Vezéren cigánykéz babrált. Az öreg a földre nézett.

— Kedves öcsém, az ut letelt.

— Mit gondol, — kérdezte gazdám.

— Amit gondolok, azt nem mondhatom meg.

Szeme tetemre tévedt. Fekete kéz babrált vele. Az öreg sóhajtott.

— Isten vele! Én is megyek! A fiaim után megyek!

Feszületre szorított arcán láttam, hogy a fiai évekkal ezelőtt elmentek. Vajjon, hogy éri be őket lépésben?

A temetőkapunál régi iskolatársunkat pillantottam meg. Züllött volt, az arca fakó, a szeme bamba és kifejezéstelen. Felült. Nagyon szennyszagú volt.

— Ádám, neked is véged?

Gazdám legyintett. Megtudtuk, hogy mit művelt, hova csuszott az elmúlt évek alatt. Szaggatott, közönséges beszéd. Több fölös szó, nyelvtani hibák, sánta kifejezés, tartalom nélküli gondolat, üres ítélet, a beszéd alacsony és selejtes benyomást tett. A fonetika... Gazdám figyelt. Mi bénította ezt meg ennyire? Sokat kinlódott, habitust vesztett, de a személység ilyen kettéhasadása még engem is megdöbentett. Döcögtünk. Az uszoda helyén cölöpök álltak. A parton részeg kocsis vert egy lovat. Nem látta,

hogy a tengely cölöpbe akadt. Az idegen zsebébe nyúlt. Kis tárgy, valami cső, a végén tű volt. A tűt combjába szurta.

— Igy! Elkísérlek egy darabon.

Sárkány rudnak dült. Vezért nógatta, próbált, de hiába. Belátta. Raktár, jégverem, állomás maradt el, a házak ritkulni kezdtek. Autó felhőzött, heves légáram csapott meg.

— Autót veszek!

— Mit beszélsz?

— Autót veszek! Igen! Házra gondoltam előbb, mert ez is nagyon olcsó lesz, mielőtt kimennek. De mégis, Ádám, én inkább autót veszek.

Gazdám figyelt. Mi ez? Honnan? Miből? A hang színes, biztos, a két bamba szem ragyog. Az egész ember alapot kapott. Karja ivelt, étellel volt tele, átkarolta a levegőt.

— Fiam, tíz év! Tízévi fizetés egyszerre! Gondold el!

Gazdám arcán láttam, hogy ez bolond.

— Nem érted? Ezt te nem érted? Barátom, rögtön póstafőnök leszek. Mindig jó hivatali minőségem volt, korom, hűségem, a megbízhatóságom, minden! Ádám, ezt mind tudják! Nyilvántartottak. Azonnal kineveznek. Hát a tízévi ellopott fizetésem?

Gazdámra nézett és hangfogót tett.

— Ez az ember... Ez a trotty itt a bakon, a te embered?

— Igen.

— Jó! Hát jegyezd meg, ti is visszakapjátok a földet!

— Mit beszélsz?

— Nevetséges! Ádám, te elmaradtál! Nagyon elmaradtál! Tiszta szerencse, hogy észrevettelek. Mikor a szívem úgy tele van! Fiam, a nyomoruságnak vége! A revízió napok... Mit beszélek? Ádám, a revízió órák kérdése! Tulajdonképpen már meg van, csak publikálni kell. Az Egyesült-Államok! Az angolok Olaszok! Németek! Hogy a többiről ne beszéljek!

Egész Európa! Egész Európa belátta! Értsd meg! Későre, de mégis belátta.

A szavak nőttek, hullámozottak. Szivárványos külpolitikai atmoszféra bontakozott ki. Gazdám botjára görnyedt. Hallgatta a németeket, a Rajnavidék kiűritését, a hatvan angol alsóházi képviselőt, a memorandumokba teregetett revíziót, Mussolini vas öklét, Nizzát, Savoját, Korzikát, Algirt, a Földközi-tenger vitás medencéjét, ahova Mussolini vas ökle üt le majd, ha a franciák nem deferálnak.

Moisát csapás érte. Mámor volt, a postatiszt öklével vágott rá.

— Mondd! Mit tehet ez ellen az ököl ellen Franciaország? És ezek a függvények?

Heves rugást kaptam. Eszretért és megsimogatott.

— Bocsáss meg; ez a függvényeknek szólt.

Mérsékelt. Megtutunk sok mindent. Azt is, hogy mi bujkál Briand Páneurópája megett. A szélsőséges nacionalizmus Franciaországban is lohadt. A javaslat ötletes, leplezve céloz. Franciaország is szimatot fogott. A bolsevizált Közép-Európát szívesen visszarántaná abból a mélységből, ahova tíz évvel ezelőtt dobta. A békeszerződésekkel! De ez nem megy! Konferenciázhatnak, páneurópázhatnak, kongresszuszozhatnak, mégsem megy! Rendet Európában csak a revízió teremthet!

Bicikli szaladt el mellettünk. A város rég elmaradt. Falu következett. A szavak hulltak még, de már nem feszültek. Fakultak, szárnyát vesztek. Kis szünet. Gazdám riasztott fel.

— Mi történt veled?

— Velem?

— Veled.

— Már elmondtam. Azon kezdtem. Mikor felültem, kitaláltam az egész nyavalyát.

— Nem az! Most! Amióta velem jössz! Itt fenn a kocsiban! Azóta kellett, hogy történjen valami veled.

Fakó arc meredt rám. Bárgyu, kilobbant szemek. A lelkes ember kis átmenettel egy halom bűdös rongy lett. Fejét lehajtotta.

— Mit törödsz ezzel? Minek?! Nem tehetek róla. És úgy is mindegy! Csak ez tartja bennem a lelket. Adám, én évek óta morfiumon élek.

Elbucsuzott. Pénzt kért morfiumra, de gazdámnak nem volt pénze.

— Nincs! Én az utolsó fillérrel kenyeret vettem. Moisa hátrafordult. Rádöbrent, hogy a csomag hiányzik.

— Nagyságos ur, a kenyér elveszett!

Keresték, de a kenyér nem volt, ellopták, vagy elveszett. Az idegen kábult volt. Fejét vakarta.

— Ti csak most ébredtek? Én tíz év óta tudom, hogy a kenyér elveszett.

Sokáig állt az uton. Utánunk bámult. Sajnált. Azt hitte, most kezdjük. Nem tudott tíz évünkről és mi sem tudtunk az övéről. Hát a többiről?! Ki tudhatta a többit? Valami gyötör. Lelkiismeret! Milliósztézuzott élet! Itt vergődtek tíz éven át, itt hörögtek, itt süllyedtek el, itt fulladtak meg és én nem vettem őket észre. Feszülten figyelek. Vak mélységből süket jaj, hörgés, halálordítás. De ez már csak visszhang, mert ezek is rég elsüllyedtek. Idefenn már csak a hullámok dorombolnak.

A malom elmaradt. Balra holt ág, pipaszár tengeri, a kórén egér rágja a csövet. Ősz. Kis szél. A málé zizzen. A bulgárok régi kövér földje már nem terem. Szántóföld, részeg fejfák, sindely. Betűtáncolt a szemem előtt.

— Eladó földek!

Ez a föld eladó! A gazda nem birta tovább. Moisa a táblára bámult és hallgatott. Gazdám boira ejtette homlokát.

— Ez is megadta magát.

Falut hagytunk el. Az emberek megleptek. Nem voltak mienkek és kivétel nélkül mégis köszöntek. Tíz év óta először köszöntek. A falu ostoba. Apró furfang, agyafurtság, bajos végére járni az eszének. Mindent lát, hall, figyel, elnyel. A falu hallgat. Büdös, messziről látszik, hogy köpet! Szivemből utáltam

öket. De a faluban van még valami. Hirtelen gazdám keze volt fejemen.

— Clam, vi et precario!

Gazdám nagyobb lélek, mindenről tud, ami bennem végbemegy. A falu titokban, erővel és vezekléssel gyüri maga alá az életet.

Határhoz értünk. Gazdám torka kiszáradt. Moisa észrevette.

— Nem inna, instálom, egy kis vizet?

— Nem bánom, Moisa. Van vize?

— Kell legyen itt a forrásban.

Leszállt és oldalt ment. Én is tudtam a kutat. Jó vize volt, de ösvény hozzá most nem vezetett. Az öreg letérdelt. Rákönyökölt a kutra.

— Nagyságos ur, ez a kut elrugott.

— Mit mond?

— Beomlott, nagyságos ur.

Szétnézett. Az oldalon görcsös türődések voltak. A föld itt is rücsökbe futamodott. Megszólalt.

— Nagyságos ur, ez a viz mindig folyt, de most megiszonyodott. Visszafordult.

A kocsizhoz tértünk. Moisanak igaza volt. Erdő sehol, az átalakulás már a mélyben folyt. A föld mehtagadta a kortyot.

Világosan éreztem, hogy utolsó utunk ez. Mindent megnéztem és emlékezetbe véstem. Minek? Nekünk menni kell innen. A képet mohón issza a szemem. Örökre magunkkal visszük ezt a földet. Gazdám arca lehetetlen grimászt vett. A felperzselt tanya, a hurok, a berek suhantak rajta. Homlokán több felkiáltó jel. Nyárfa! A völgy, a hegy, az erdő, a Cibles. Három fehér fog markol az égbe. Kitárt kar, a Kárpátokat a hó már ellepte. Messziről int, nagy távolság, az a fehér kar onnan hogy ölelhet? Nem! Ilyen nincs több! A világnak még egy ilyen édes és szép helye nem lehet! És nekünk menni kell innen! Hova megyünk? Mit végzett? Tudom, hogy megyünk, de azt is tudom, hogy ettől a földtől földi hatalom el nem szakíthat minket.

Szeme homályos. Alig veszem ki, bár itt van

balra az ut mellett. A hurok ketté hasadt, a Szamos a családi ékszeret elnyelte. Könyökben késett gém forgatja a nyakát. Ezüst csillog a csőrében, szárnyát emeli, suhog, lendül, partot keres. A halat vízbe ejti. Itt jártunk régen az ekékkel. Kis földünk tul maradt, utána uszhatnánk, de minek? Köhalom, nem teremhet!

Házakat értünk. Az uton kövek repültek. Két suhanc behuzott nyakkal rohant a hegynek. Moisa utánok nézett.

— Instálom, köveznek.

— Mit beszél?

— Ugy ítélem, nagyságos ur, nyiresiek.

Az uton több paraszt állt. Öklöztek, de a két suhanc egéruat nyert. Két tehénnel Pámfil jött szembe. Köszöntek. Mi ez? Mi történt? Tíz éven át figyeltem ezeket a szemeket, de ők már elmentek. Hogy hagyták itt a szemöket? Riadt, bus, kiábrándult, csalódott, szomorú állatszemek! Csak a nyelvök emlékeztetett, hogy nem a miénkek.

Pámfil hógatott és félrehuzta a szekeret.

— Maga az, Pámfil, — kérdezte gazdám.

— Parancsoljon, nagyságos ur.

— Nem parancsolok, Pámfil. De ha megmondaná! Mondja csak, Pámfil, meddig üzik magok a nyiresieket?

— Nem tudom, nagyságos ur. Én mondom, hogy nem ott a hiba, de még nem hisznek.

Legyintett.

— Nagyságos ur, én azt sem bánom már, ha tömlöcbe vetnek. Nagy hiba volt, nagyságos ur, hogy minket kézből kiejtettek. Mert a mi uraink az országhoz nem értenek.

— Pámfil, hallgasson! Ma mindenütt nehéz. A háboru okozta ezt.

— Nagyságos ur, olyan seb nincs, ami tíz év alatt ne gyógyulna be. Ki emlékszik még a háborura? A fiaink újra készülnek. Nagyságos ur, a háboru nem olyan nagy baj. Jobb, mint ez! El vagyunk adósodva, kereset nincs, a gabonának, állatnak nincs

ára, a munkánknak nincs értelme. Az adó pedig... Nagyságos ur, mit kezhetnek a mi uraink azzal a rengeteg adóval és illetékkal?

— Nem tudom, Pámfil.

— Nagyságos ur, nekünk a hátunk borsószik, ha jön egy nadrágos ember. Azért mondom, mert mi már odavagyunk. A mi uraink pedig... Kérem, mi torkig vagyunk már velök. Nekünk nem sok kell. Mindenki beszéli... Vajjon igaz lehet az, nagyságos ur, hogy rajtunk már csak a muszka segíthet?

— Nem igaz, Pámfil! Maguknak királyuk van. Ne csóválja a fejét, Pámfil! A maguk királya ember! Tizenöt órát dolgozik naponta és maguk ennyit nem dolgoznak. Ne felejtsek el, a maguk királya inkább megszakad, de ezt az országot a kátyuból kirántja. Az oroszokat pedig többet ne emlegesse.

Pámfil arcán láttam, hogy egyet ért. A királyt, még trónörökös korából mindenki szerette. De az oroszokat illetőleg nem. Meg voltak mételyezve, várták, mint a vörös himlőt, hogy kiüssön a betegen. Az ut emelkedett. Leszálltunk. Gazdám Moisát sietteté, mert ma még át kell menjen a cinterembe. Falu-kutnál Péter feleségét fogtuk el. Vedret vitt, köszönt, gazdám felütötte a fejét.

— Hol jársz itt, Ráki?

— Kezét csókolom, vizet viszek.

— A gyerekek egészségesek?

— Instálom, egészségesek. Csak ez a Sári...

— Na! Mi van Sárival?

— Nagyságos ur, ez a Sári eddig észből vette az osztályokat, de most mindig dagadt a képe. Félek, instálom, a végén a kisasszony megsiketíti.

— Te, Ráki!

— Tessék.

— Magyarázd meg Sárinak, hogy az mindegy. Az észnek nincs nyelve és minden nyelven megnyilatkoznak. Ezt magyarázd meg Ráki, Sárinak.

— Instálom, Sárinak magyarázhatom, ha a kisasszony... Még most is hangozza, hogy a tanfelügyelő szerencsáját Sári ette meg.

— Ráki! Gyűjtöttél valamit télire a gyerekeknek?
 — Vettem, instálom, tengerit hitelbe. A tavaszon kamatot kell, hogy fizessek, de valahogy ezt is kite-remtem. Instálom, most áll holmi a háznál. Isten boc-sássa meg, jól jártunk, hogy Péter kitekerte a nyakát azzal az üsttel.

— Voltál tárgyaláson?

— Minek az nagyságos ur? Ez az örmester le-szoktatta az ivásról. Ha felébredne, megint csak inna. Gazdám elfordult. Tudta, hogy Péter mért ivott. Esteledett. Jozsoliné idegen zsidóval tárgyalt a bolt előtt. Benn több zsidót, az udvaron lovat, szekeret, sok idegen gyereket pillantottam meg. Valami megint érte őket. Nagyon izgatottak voltak. Jozsoliné hoz-zánk rohant.

— Kezét csókolom, nagyságos ur. Kell mondjak valamit.

— Jöjjön, Rebeka, mert sietek. Mi van?

— Instálom, délben megjött a fivérem. Nem hal-lotta a nagyságos ur, hogy felgyújtották Borsát?

— Mit beszél?

— Felgyújtották, kezét csókolom, Borsát. A fivé-rem ott lakott. Itt van minden gyerekével.

— Melyik Borsáról beszél, Rebeka?

— A Visó-völgyiről, Máramarosban. Instálom, porráégték.

— Ne beszéljenek marhaságot, Rebeka!

Rebeka körülnézett. A sáncban csak egy malac legelt.

— Nagyságos ur, háromezer zsidó lakik abban a községben. És sok magyar iparos. Asztalosok, ko-vácsok, kerékgyártók, ácsok. Instálom, porrá égtek velünk együtt. Minden leégett, ház, butor, kert, csűr, istálló, jószág, betakarított áldás. Semmijök sem ma-radt, csak az a szál ruha, amiben megmentették az életüket. És a sok éhes gyermek, nagyságos ur, aki-nek nincs betevő falatja.

Gazdám megállt. Földre csapott a botjával.

— Rebeka! Magok tudják, hogy hol van az ügyészség. Ne járjon tehát ostobául a szájok! Ép ész-

szel ki hiszi el magoknak azt, hogy egy egész községet felgyújtottak?! Az a tűz véletlenül keletkezett. Mondja! Segély kell a borsaiaknak?

— Nem, nagyságos ur. Most már az életökért könyörögnek. Mert a tűz nem keletkezett véletlenül, hiszen egyszerre három helyen gyulladt fel. Bukovinából jöttek diákok, ott már régóta van ez és két görög pappal felláztatották a lakosságot. Nagyságos ur, a megmaradt pusztá életüket fenyegetik.

Gazdám nem hitte. Ép ésszel ki hisz ilyet?

— Nézze, Rebeka Ne legyen olyan nagy gyerek! Ha igaz volna ez, a máramarosi zsidók már fellármázták volna az egész világot.

— Instálom, a hatóság megígérte, hogy a felbujtókat elfogják. A nép ott se rossz, de éhesek és nagyon felkarmolták őket. A vasgárda! A fivérem azt mondja, hogy a prefektus és a csendőr őrnagy azonnal kiszállt, de a csendőröknek reterálni kellett. A nép nagyon fel van karmolva. Erősítést kellett, hogy kérjenek.

Gazdám nem adott ugyan hitelt, de mégis meggyőződésnélküli volt a hangja.

— Jól van, Rebeka. Annyit mondok, ne sokat beszéljenek. A hatóság majd kideríti az igazságot.

— Azt tudjuk. Nem is mondom én másnak. Jaj, nagyságos ur! A sógornőm a gyermekét kereste és a lángok kimarták drága aggódó szemét. Ganz Eszternek hívják. De nem mondom. Senkinek sem mondom. Megrugták, megtaposták őket, de mi, instálom, mi inkább hazudunk, nagyságos ur.

Rebeka keservesen sirt. Gazdám sokáig vigasztalta. Valamennyire megnyugodott.

— Na, jó éjszakát, Rebeka.

Visszaszólt.

— Igen! Várjon csak Rebeka! Kérdenék magától valamit.

Rebeka figyelem lett, gazdám töprengett, megkockáztatta.

— Nézze, Rebeka! Én ezt hiába kérdem. Nekem senki sem mondja meg. De maga kell, hogy tudja!

Mondja meg Rebeka, hova ment az az ötvennégy család a múlt éjszaka?

Rebeka mindent tudott, de gazdám is tudta! Megrezzent és a kendőjét vonta.

— Jó hirt is hozott a fivérem, nagyságos ur.

— Mit, Rebeka?

— Megkerült, kezét csókolom a kompja.

Gazdám karja megrándult. Ugylátszik, a Móré János átka mégis csak megfogta. A kar magától lódult jobbra. Nagyon kedvetlen lett. Rebeka a kis kaput kinyitotta.

— Kezét csókolom, én tudom, hogy a nagyságos uré az a komp és Kati csak használta. Még akkor irtam az ösmerőseimnek és a fivérem most a hirt elhozta. Instálom, parton van a komp.

— Mit tudtak meg?

— Ugy van, instálom, ahogy Gábor mondta. Fel volt fordulva.

— Köszönöm, Rebeka. Hagyja! A komp Katié volt. Maga jó szívvvel van, ne említse nekem többet a kompot. Isten áldja!

Gazdám a dolgot most is elszalasztotta. Pedig, ha kurtán veszi... De Rebekát Borsa, gazdám a komp zavarta. A tornác előtt Moisa várt. Gyertya volt kezében.

— Instálom, kész vagyok.

— Jól van! Ha nem jut, vágja ketté a gyertyákat. Jövőre nem tudom, de az idén, Moisa az idén még tegyen mindenkinek legalább két szálát. Tudja a sirokat!

— Tudom, nagyságos ur.

— Jól van. Pétert se hagyja ki. Elmehet.

Felmentünk. Puha csönd, lélek sehol. Nagy távolságban kutya ugat. Sáv, homály, fák. Hold elől utat állnak. A ház zárt koporsó. Utonálló! Itt járt, nyomot hagyott, szólt.

— Engem az utról kell lássanak!

Nusta kivágatta a fenyőfákat. Gazdám megállt a sarkon. Minden nap mérte ezt a rakást.

— Roskadt, — mondta. — De még mindig van tizennyolc köbméter.

Ez volt a legnagyobb rakás fa. Mit mért annyit rajta? Ez elfoglalt és csak az utolsó percben vettem észre, hogy a ház sarkán mozog valaki. Lépett, sánta volt, mégse sántított. Jelt adtam. Megállt és ránk nézett. Ferdeképű! Uristen, hát még most se férhet tőlünk? Hasábok mögé rángattam gazdám. Nem ment könnyen. Végre takarva volt és ez valamennyire megnyugtató. Jót akartam, de megszidott.

— Bolond! Mire használsz a szemed? Mit féltesz? Lódulj előre!

Vonakodtam. Nem lát, nem tudja, hogy kivel áll szembe. Ez az ember...

— Wotan, vorwärts!

Vége. Magamat megadva vittem bele a veszedelembe. A fedél kis tornya a gyépszélen árnyékolt. Homályba léptünk.

— Én vagyok, nagyságos ur, nyugodtan jöhet.

A fék megrándult gazdám kezében. Azt hittem ráenged, de feléje lépett.

— Sándri, engem keressz?

— Igen.

— Jól van, Sándri. Hm! Tudod, hogy ez szép? Nem vártam volna tőled, hogy be is jelentsd! Rögtön kész vagyok, csak azt várd meg, a kisasszonynak kell küldjek egy szál virágot.

A tornác mellől leszakított és a számba adott egy szál krizanténumot.

— Vigyed!

Olyan nincs! Megtagadtam az engedelmességet. Kis kört irtam le és virággal a számban Sándri mögé álltam. Tarisznya! A régi, régi tarisznya! De mi ez? Mi történt? Sándri ökle most ki volt nyitva. Földet nézett. Levette kalapját.

— Nagyságos ur, megérdemlem. Csak most látom...

— Mit látsz, Sándri?

— Hogy mit tettem, nagyságos ur.
 — Meguntad a rablósdit, Sándri?
 — Azt tetszik gondolni?
 — Mit gondolsz, ha nem ezt? Menj és jelentkezz a csendőrségen. Vagy nem te fosztogatsz ezt a vidéket?

Sándri meglendítette a kalapot.

— Nem az, nagyságos ur. Ez rendjén van. Ettől férhettek. De amit a nagyságos ur ellen elkövettem. Instálom, azért jöttem, hogy térítsek.

— Mit beszélsz, Sándri?

Sándri ráütött a tarisznyájára.

— Instálom, mindent megfizetek!

Fordultam. Ez nem bánt. Ez mindent megbánt. A sarkon még ennyit hallottam:

— Nagyon sok pénzem van.

Halvány, lilaselyem pincs! Etának minden nap viszek egy ilyen krizantémet. Olykor kétszer. Nem tréfa! Fel nem foghatom, hogy lehet olyan nagy sulya egy rongyos krizantémnek?! Avar, a templom körül lángok lobogtak. Én is felismertem a sirokat!

Az élen megtorpantam. Kis köd volt, este, a völgy kékes fehér fátyol, a dombokhoz mindenütt aranyszegekkel volt odaszegezve. A mi falvainkban még világítottak. Késő ősz! Alvadt vér, hullák, az avari mesterségesen táplálták. Vajjon a sirdombjaink még hogy világítanak?

Az üzenetet átadtam Etának. Visszatértünk. Égi jelek, gályák, nagy vihar ígérkezett. Kapunk előtt Esztit pillantottam meg. Nem volt, aki lássa, mégis riszálta és dudolt, dudolt, dudolt.

Gazdám a kertben volt. Vén fát rázott. Éhes? Talán almát keresett. De mért fogott éppen a legnagyobb fához? Odatértem. Tépte a fát, gyötrődött, a fától valamit kért. Perc telt. Villámlott. Gazdám

akarta tudni. Másodperceket számolt, de a dörgés késett és közben összerogyott.

Az uccán Eszti dajnált. A léha dal himbált és beleakadt a kert hárfájába.

El-ment a ró-zsám Á-me-ri-ká-ba...

*

Gazdám a lépcsőn ült. Fejét az oszlophoz támasztotta. Tompa, hideg acélfény. Arcából minden kilobbant. Vihar volt, virrasztott, egész éjjel a szobákat járta. Nem rendes! Minket csak szárnya ért, a cintermen táncolt végig, de a fákon a pár levél még most is kifordult, hályogos szemmel bámult a világba. A völgyön tej, fehérén habzó tenger, balra lapos, rejtett gerinc. A cinterem szintjét vastag köd ülte.

Gazdám fejemre tette a kezét. Néma volt, de az ujja bizsergett.

— Elsüllyedt!

Szétnéztem. Köd uszott, torlódott fel a mélyedésen. Két hullám között ronsot pillantottam meg. A hajó oldalt dült. Tört árboc, hasadt vitorla, a fedél és a szarufák lehettek. A templom elsüllyedt.

A sarkon Moisa tűnt fel. Tarisznyát hozott, a szij kacskaringós paragrafust vetett. Moisa megmarkolta a tarisznyát.

— Nagyságos ur.

— Mondja.

— Sándri járt itt ma korán reggel. Azt mondja, a nagyságos ur már megbékélt vele.

— Azt hittem, mást jelent Moisa. Maga ezt nem hagyja helybe?

— Instálom, nem azért mondom. Azt mondta, már rég figyel minket. Tudja, hogy állunk.

— Hm! Nincs egyéb mondani valója?

Moisa meghökkent. Igaz volt, gazdám a gépet tegnap összetörte. Nincs több mondanivalónk már. Az öreg a tarisznýára nézett.

— Instálom, a tarisznýáját küldötte ide.

— Mit beszél?

— Itt van a kezembe. Azt hiszem, instálom, most az egyszer nem hány lest.

Kinyitotta a tarisznját. Szalámi, sajt, doboz, konzervek. Tura-autó lehetett.

— Maga éhes, — kérdezte gazdám.

— Instálom, rólam nincs szó.

— Próbálja meg. Adjon valamit Wotannak belőle. Én is tudom, hogy nincs megmérgezve.

Az öreg félredobta a tarisznját. Kérdés csapta meg, így felelt:

— Instálom, mindenkinek marad annyi ereje, hogy végrehajtsa azt, amiről meg van győződve.

— Jól van, Moisa. Hm! Magától még mindig tanulni lehet. Köszönöm, Moisa! Hát nézze csak. Magára valami munka vár még. Maga tudja, hogy nekünk menni kell innen. Moisa!

Az öreg keserves zokogásba kezdett. Gazdám arca kemény volt.

— Moisa! Legyen esze! Maga is rég kell tudja ezt. Figyeljen ide. Na! Érti, mit beszélek?

— Értem, nagyságos ur.

— Jó! Benn a szobámban az íróasztalon van egy csomag. Mikor vizet hozott, kellett, hogy lássa. Írássok vannak benne.

Zsebébe nyult.

— Fogja! Ez az a kulcs. Maga tudja, hogy amig lehetett, őriztük. Tovább már nem lehet. Ami abban a szobában van, az nem tartozik az épülethez. Vigyázzon, más kár ne legyen, de ezek ki vannak kötve. Ezeket égesse el. Megértette?

— Meg, instálom.

— Legyen fejszéje, hogy ami egészben nem megy... Kezével mutatta. Moisa elment. Körüljártuk a házat. Gazdám két kézzel tapintott meg mindent. Egyik oszlopnál sokat időzött. Vas volt, de az arcából annyit mégis kivettem, hogy ennél az oszlopnál kellett valami történni. Átölelte az oszlopot. Odaszoritotta az arcát. Keze sokáig babrált egy halott levelet.

— Vége!

Mire gondolt? Továbbment, megsimogatta a fala-

kat. Minden ablakot megtapogatott. A főajtó előtt valamit elejtett. Utánahajolt, de csak a küszöb volt. Ez sokáig tartott. Alig szakadt el tőle. Lementünk a kertbe. Apróra vette a telket. Búcsuzó gyermek, halálosan szeretett itt minden porszemet. És... És menni kellett!

Szívembe markolt. Nem nézhettem tovább. Itt jár, ujjabegyével csókol minden talpalatnyi helyet és ez a nyomorult föld nem szólal meg. Földre dobtam magam. Irtózatossá vágy fogott el. El akartam tünni a földben. Alábujni! Összekeveredni vele! Érezni azt, amit ez a föld érez! Kapartam, vergődtem, mindent elkövettem, de nem vett be. Hát sohasem tudom meg, hogy ez az ősi föld mit érez? Hát örökre néma lesz? Vak düh, beleharaptam a földbe. Észretéritett. A föld érez, láthatatlan köldökzsinór köt vele, de én az ő értelméhez sohasem érek. Néma. Hallgat. Nem mondja meg. Pedig azon, ahogy mi szeretjük, vágyakon, embereken, sorsokon, időn és mindezeken túl és felül, ez nem változtatna. De a föld nem mondja meg. Hallgat. Néma.

Ferde nap. Ajult sugár. Fölvertem magam. Nyomon rohantam gazdám után. A sok holt levél csörömpölt lábam alatt. Nyoma minden fához elvezetett, időbe telt, amíg kibogoztam.

Gazdám a sarkon Csata Dénessel beszélt. Görcsösen szorított egy hasábfát.

— Instálom, csak megrepedt. Lehet még...

— Téved, Csata Dénes! Repedt harangot nem szabad kongatni többet. És kinek?

Megrázta a fát.

— Mért nem mondta meg? Csata Dénes, mért nem mondta meg, hogy hova csalták ezt a megrugdosott, megcsufolt, hiszékeny és nyomorult népet?

Dobbantott.

— Csata Dénes, mért nem szólt nekem?

— Nagyságos ur, én is végire tudtam meg. Instálom, azután az árvíz után nem volt emberi erő, hogy visszatartsa őket. Dolgos nép, ne aggódjon a nagyságos

ur értök. Ennél rosszabb helyre már ugysem kerülhetek.

Gazdám még mindig rázta a hasábot, de Csata Dénes nem adta meg magát.

— Nagyságos ur, itt már az ő fajtájok sem élhet. A fene az ő népöket is megette. Csak a percet várják, hogy valami történjen.

— Mit beszél?

— Instálom, tönkre tették a saját népöket. Mindenki várja a percet.

— Mit várnak?

— Senki sem tudja. De valami jön és amit egyszer a nép érez... Nagyságos ur, ide százezer ágyut is hiába küldenek. Így, vagy úgy, de minket kézből biztosan kiejtenek.

Gazdám a földre nézett. Arca kinyilt.

— Hátha az utolsó perc ez?

Ujra kedvetlen lett. Fáradt volt.

— Köszönöm, Csata Dénes. Menjen át az esperes urhoz és jelentse. Vigye át a két serleget, meg azt a lenkendőt, amit az urasztalára pünkösdkor mindig feltek. Adja őket számba. És kérje meg! Kérje meg, hogy amíg magok élnek, legalább nagy ünnepen gondoskodjon magukról.

Az öreg legyintett.

— Mondott valamit?

— Instálom, az esperes ur nagy forgalomban van. Mult héten beidézt a perselypénzekért. Valaki kotytyantott. Szerencsém volt, hogy mielőtt elmentek, mindenki beváltotta a nyugtáját. Kész volt, instálom, a jegyzőkönyv, hogy átadjon az egyházi bíróságnak. Megkérdeztem, miért siet annyira, de piritott. Azt mondta, hogy egy büdös paraszt ne üsse az orrát mindenbe. A káplántól tudom, hogy valaki ordót kapott és most az esperes ur következik.

— Mit beszél?

— Instálom, az ujságból olvasta fel, hogy valaki a Román Korona-rend főtiszti keresztjét és rangját kapta meg.

Mozdulat. Gazdám porolni akarta a kabátját, de

inkább a fülét dugta be. Elfordult. Csata Dénes nyelvének valami megfeneklett. A hasábok mellől két ráját vett fel. Utánunk jött és mormogott.

— Fene az eszemet. De mindegy! Legalább megtudtam biztosan, hogy ez nem rend. A pápisták püspöke vén ember és neki inkább dukált volna a kereszt. Vajjon a pápisták püspöke miért nem kapott keresztet?

A kémény ontotta a füstöt. Moisa parancsot teljesített. Szennyes füst ülte a házat, a fákat, a gyept. Gazdámát még mindig ingerelte ez. A lépcsőn állt. Köhögött. Észrevette Csata Dénest.

— Elég! Befejezte!

Az öreg korlátra tette a képeket. Megfordult, de szó érte.

— Várjon! Ne menjen tőlem így el.

Lejött, messziről nyujtotta kezét.

— Nem magát bántottam, Csata Dénes. Isten áldja meg. És mondanék is valamit magának még. Azt hiszem, jó helyre megy. Ha idő lesz, gyűjtsék össze azokat a köveket.

— Instálom, tessék rám bízni. Amig én élek, onnan morzsa nem vész. Gondoltam, instálom, erre, hátha jól fognak még azok a kövek?!

Elment. Gazdám távolságot mért, a vén tölgyekről csörömpöltek a levelek. Lehajolt. Régi szokása volt, sokáig babrált a levelen. Félresepert egynéhányat. Felvillant. Utból akadályt dob. Régen kérdezték, azt válaszolta, hogy szeretné kiérdekelni az utkaparó-cimet. Nevettek rajta, senki sem értette, pedig ezt a címet már több száz év előtt kiérdekelte. Mikor Európa büzlött az utkaparók pörkölt husától, ez a nép már akkor utkaparó-nép volt. Elfelejtették? Vagy nem tudták? Lehet! Kontár kezek nyultak a térképhez, a szabólegények a történetet sem ismerték. Az elszabott ruha szakad. Veszedelemesen szakad! És ő tiz éven át kellett, hogy bolyongjon ebben a rongyban! Levél csörrent. Felállt. Vállat vont.

— Kiszolgáltattak!

Kerültem. Az ablakon levegő hullámozott ki. Moisa kandalló előtt állt. Verejték lepte. A padlón törmelék,

bronzberakásos ébenfa darabok. Az öreg ingujjba törülte arcát. Képet vett le a falról. Antik firenzei faragott keret. Portré. Reccsent, láng lett. Moisa piszkálni kezdte a tüzet. Csomagot pillantottam meg. Írások! Gépet tört, többet nem ír, be kellett fejezze. Biztosan befejezte. És most ez is tűz lesz? Szem nem látta, vaskos csomag volt, elrejtettem házikóm padlására.

Visszatértem. Gazdám még mindig a lépcsőn állt. Ezt mondta Moisanak.

— Dénessel beszéltem, de már elment.

Az öreg mindenütt keresett, szeme megakadt a képeken.

— Instálom, akkor ő hagyta itt ezeket.

— Mit mond, Moisa?

— Két kép van itt. A nagyságos ur nem tudott róluk.

— Miféle képek?

Az öreg megfordította az egyiket. Két mezőt, aransárkányt pillantottam meg. Betüket.

— Ősi cimere, losontzi Bánffy János...

Gazdám hozzálépett.

— Instálom, az egyik a nagyságos ur családjának a jegye, de a másikat nem ismerem.

Gazdám keze végig simított az üvegen. Töprengett.

— Vajjon, hogy maradtak meg?

Moisa a dombra nézett. A templomból borda állt épen.

— Instálom, csak Dénes hozhatta ide. Ide tart. Tőle tudom, hogy a templomot a nagyságos ur családja már több ízben felépíttette. A nagyságos ur vagyona ez!

Gazdám megcsuklott. Ez a vagyon ütött. Csak intett. Szobájába ment. Felemelt egy széket. A széket messze lökte. Magába roskadt.

— Erdély, nincs aki felépítsen többet!

Bölcső, koporsó, lélekzetvétel, elakadása a szívek. Egyetlen, nagy, örök szerelem! Elveszett!

Moisa szorongva állt gazdám előtt. A két öreg szem némán ontott, padlóra hulltak a könnyek.

Gazdám kihuzott egy fiókot.

— Jöjjön ide, Moisa.

Az öreg leolvasta a feliratot.

— Jól van! Mondja csak, Moisa! Rajtunk kívül van még eleven a telken?

— Instálom, csak a Sárkány van. A Szilaj...

— Én is csak azt a lovat tudtam. Figyeljen ide! Utolsó lovunknak golyó járna, de fegyver nincs! Cigány kézre pedig... Na! Ugy-e, maga is belátja?! Kaparjon össze valahol egy marok zabot és hintsen rá ebből a porból. Egy tyukszemet. Fogja! Etesse meg azt a lovat, Moisa.

Az ajtóból visszatértette.

— Az üvegből több ne hiányozzék, mint ameny-nyit a lónak adott. Megértette?

— Meg, instálom.

— Ha kész, jöjjön és jelentse. Hozzon magával egy létrát is. Moisa, a hosszú létrát hozza. És fejszét. Elmehet.

Fojtó csönd. Kábultan hevertem gazdám lába előtt. Mi lesz? Bénult agyvelő. Zakatolt, berregett, de értelem? Nem! Itt már nem volt több értelem. Minden zuhant, bűgött, kavargott körülöttem. Görcsösen fuldokoltam. Drága hangja nyugtatott meg.

— Semmit el nem kerülhetsz!

Rejtett kenyérdarabot vett elő. Sokáig tapogatta.

— Kevés, száraz, fekete!

Elrejtettem a falatot. Künn lépések jöttek, Moisa átadta az üveget.

— Négyet harapott. Instálom, puska-lövés se terítette volna így le.

— Jól van, Moisa. Köszönöm. A létrát hova támasztotta?

— A ház sarkán van.

— Jöjjön!

Megkerültük a házat. Gazdám megállt. A homlokzatra mutatott.

— Moisa! Ott! Maga látja. Azt kell még leülsse.

Hurcoltak, támasztottak, az öreg felment. Gazdám a létrát tartotta. Figyelt. Valami nagyot csatant a lépcsőn. A nyél gazdám lábát érte. Lehajolt. Megcsóválta a fejét.

— Moisa! A maga kezéből fejsze még nem csuszott. Vigyázzon!

A létra hajladozott, az öreg ujra fenn volt. Gazdám csapást várt, de csak ez jött.

— Nagyságos ur!

— Nem éri, Moisa?

— Érem, de nem merem.

— Fél, hogy leesik?

— Nem.

— Hát akkor mitől fél?

— Nagyságos ur, hatvan évvel tovább láttam én ezt. Instálom, nem birom leütni.

Egy pillanatra tavasz ült gazdám arcára. De rögtön kiáltott.

— Moisa! Törje! Hunyja be a szemét! Érti? Hunyja be a szemét és törje, törje, törje! Hármát olvasok, addig zuzza szét! Egy... Kettő...

A hangban volt! Csattant. Mohos köcserép hullott a lépcsőre. Kemény cimer volt, a darabok mutatnak: agancsot, napot, félholdat. Moisa leszállt.

— Instálom, mi a parancsolatja?

Két lecsuklott fej. Idő telt. Lágy harang kondult meg.

— Moisa!

Az öreg odalépett.

— Moisa, maga nem a mi fajtánk.

— Tudom, nagyságos ur.

— Mindig tudta?

— Mindig, nagyságos ur.

— Nem felejtette el soha?

— Soha.

— Köszönöm, Moisa. Maga hü volt, pedig nem tartozott közénk. De a hűségnek itt lenn nincs jutalma. Nekem mennem kell. Mindent tud, kell tudja azt is, hogy magának valamit, egy darab kenyeret magának kiszorítottam. Ezer lelt kap havonta és amíg él, magát a házból senki ki nem dobhatja. Ezt az írást keresse meg a jegyző urnál. Kevés, de a magáé. Ezt ne hagyja! Többet nem szoríthattam.

Moisa eltakarta az arcát. Valami eszébe jutott.

— Nagyságos ur! Tíz éven át magára nem gondolt. Mindig utolsó volt, nem csoda, ha elfelejtette. Pedig van még egy mentség. Rég gondolkozom ezen. Azt a sok drága földet, amit elvettek, csak ki kell valaki fizesse egyszer?!

— Soha! Moisa, a mi földünket pénzzel nem fizethetik meg. Tíz év óta megfizethették volna, de nem akarják. Pénz helyett papírt adtak, de mi még azt sem kaptuk meg. Kétszáz hold föld, kétszáz bocskor. A papírok ennyit érnek. Ezt várjam meg? Nem, Moisa! Ennek az országnak nincs olyan vagyona. És nem is akarja. Ez az ország nem fizet. Azt várja, hogy valaki mindent megfizessen.

Az égre nézett.

— Moisa, itt más nem segíthet. Isten áldja meg!

Moisa gazdám kezére borult. Válla rázódott. Fuldokolt.

— Nagyságos ur! Ne hagyjon el. Ami hátra van... Instálom, ne hagyjon el.

Gazdám feje lehajolt.

— Nem lehet, Moisa. Ahova én megyek... Moisa, nyugodjon meg.

— Instálom, Félix méltóságát is megszolgálom...

— Nem lehet, Moisa. Félix méltósága nagyon szegény lett. Ő is koldus lett!

Hosszu csend. Moisa szeme patakozott. Gazdám megérintette, átkarolta, magához ölelte a hű arcot. Fordultam. Földért dobogó, két tört szív cserélt itt utolsó dobbanásokat. Percek teltek.

— A maga hűségére még szükség lesz. Vigyázza tovább a telket!

Moisa élelemről beszélt, de ő csak intett. Nem szólt Moiséhoz többet. Bement a házba. Én átténferegtem a gyepen. Szívem üresen dobolt. Ledobtam magam a ponkra. Éjbe nyult.

— — — — —
Óra ezüst mutatója némán ketyyen. Az alkony óriási teknőbe kék fátylat hint. Körül tarhegyek örködnek. Őket nem mozdíthatták meg.

Ők nem költöznek. Ők öröktől fogva itt vannak és itt lesznek. Dermedt, holt szörnyek, néma üdvözlés, testvéreik a holdból visszaintenek. Rádöbbennek. Kihalt vulkán, barátságtalan holdi táj, süket csönd. Fojtottan figyelek. Levegőhiány, mindennek vége, a hangot nincs ami vezesse.

Villám, föltépő dőrej. Régi ütegünk dördült meg. Szökkenek. Gazdám rég nem nyitotta ki a zongorafedelet. De ki tudta ezt, hogy az a fogas fekete dög ott benn a szobájában egyszer felébred. Hogy így ráront! Ilyen veszettül! Ilyen galádul! Ágyulövésekkel! Gazdám pusztul, rohannék hozzá, de alétan heverek. A dög lábon áll, ágaskodik, foga csattog, bömböl, annyi dühödt agyarral szemben mit tehet? A fenevad kapkod, utánakap és ő... Uristen, hát miért nem rohan el? Mindig veszedelmet bujt, de ez a bestia most... Ágyulövések, bomba, fegyverropogás. Gépfegyver selymet huz a levegőben. Ezer torokból hurrá! Mi ez? Ez a bitang még erre is képes? Gazdám pusztul, de birkózik vele. Amig a dögnek van egy ép foga... Mondom! Kettős, kéthangu glissando, a veszett fogsoron gazdám ökle csuful végigvert. Irgalmatlanul szájon vágta. Ha most se köpte ki minden fogát... Ugy érzem, megkapta! Habzik, morog, hunyászol. Mi ez? Kromatikus rács, gazdám ketrecbe zárta a bestiát. Hergeli. Hörgés, fuldokló torokhang, csak állatoktól hallottam ilyent. Pár kétségbeesett kiáltás. A dög megadta magát...

Torkom valamit enged, szusszanni merek. Most már vége lesz. Felismerem a Holdat, a csillagok némán keringenek. Az égi rud földet keres. Éjfél. Csönd. Csak ott benn... Ott benn... Uristen, mit tesz vele? A hangok nem szűnnek. Legyőzte, megverte, összetaposta, ketrecbe zárta és nem éri be! Csak nem vesztett eszet? A ketrecben bot zuhan, csontok törnek, kötél suhog, hurkol, fojt, folyton, folyton láncok csörögnek. Alattomos tremolo mérget vet, siphangok hosszú tövist szurnak szivbe. Egyes tűz, puska lövések. Vér csorog. Kövér forró cseppek hullnak, hullnak, monoton kopogás, kis ciráda, a forró ömlesztett vér

szonátája ez. Hát már sohasem szünik meg? Szédületes iram, újra és újra mindig csak bot, kötél, lánc, tövis, puskalövések. A ketrec nyögéstől reszket. A dög hörög. Utolsó lélegzetet vesz... Futam! Új hangok. Nagy távolság. Dobok ezek, vagy hullámok? Víz zuhan, meríti a ketrecet. Alapos munka, legalább vége lesz!... Vörös-fekete ár, hajóroncs csapkod a vizen. Egy vészharang kongat. Tört akkord, folyton félre-ver. A hajó a kikötő előtt megfeneklett. Süllyed. Part-ról nézik. Egy egész földrész nézi. Többen kezét fognak. Egyik se érzi magát elég bátornak? Vagy fogadnak? A percre fogadnak, mikor a roncs már nem lesz? A hullámok tompán dorombolnak, a tört akkord kicseng. Kólintás, a hangok veszett for-gatagba kezdenek. Téboly. Rejtett pisztolylövések, kötél hurként peng, akinek mérge volt, be-vette. Rángás, kin, görcs, öklendezések. Loccsanások. Nagyon sokan dobták magukat vízbe. Halálordítás. Egy. Kettő. Mind több. Egy kétségbeesett és öngyilkos ország. Hirtelen elvágták. Valami huppant. A ket-rec víz alá merült. Gazdám fuldoklik, de veri még ezt a kegyetlen, könyörgő, észvesztő akkordot. S. O. S! S. O. S! S. O. S!

*

Egyedül. Már két napja. És ez a ronda sziv, ez a bitang sziv még birja! Gazdám eltűnt, elsikkadt, semmivé lett, elveszett! Nyom? Idevezetett! Ide! Erre a helyre vezetett. Szédülök! Muszáj töviről vegyem.

Gazdám fel-alá sétált. Hét lépés előre, hét lépés hátra. Megtette tizszer. Az ajtónál megállt és kinyitotta.

— Gyorsan! Ha találász, hajtsd! Lélek a telken ne legyen.

Három kör. Lélek sehol. A negyedikben sövény, alsó ház, ponk. Moisa hánykódott. Sárkány orrától patkány surrant el.

Gazdám megnyugodott. Ujra kihuzta a fiókot. Vad öröm rohant meg. Kimondhatatlan! Hát mégis! Mégis! Az ő drága, áldott kezétől halok meg. Észrevett és visszadobta az üveget. Zár csattant.

— Nem!

Örök, titkos vágy! Örökre elesett. Arcán láttam, hogy nem öl meg. Lábára esett a fejem. Kértem, vártam, nem! Nem taposott el. Miért nem taposta szét a fejemet? Felemelt, megsimogatott, lehelt.

— Nem lehet.

Lánc csörrent. Felismertem a kötőféket. Zongoráláshoz kötött. Vége. El vagyok szakítva tőle. Átment a fürdőszobába. Egy üvegfenék surolta a cementet. Valamit kivitt, benzinszag csapott meg. Visszatért. Magához ölelt. Sokáig csókolta a fejemet.

— Vége! Az út letelt.

Kétszer tért vissza még. Minden összezavarodott, nagyon kábult voltam, de utolsó szavait mégis megértettem.

— Mindent tudsz. Azt, ami itt történt, emberi nyelv ki nem beszélheti. Ilyet csak bomlott agy talál ki. Te kell elüvöltösd! A te hü, kutyaszivednek kell, hogy higgyenek. Ha neked se hisznek, akkor ugyis hiába minden! És ők is pusztulni fognak. Mert ez a föld kövé vált sziveket nem hordhat!

Utolsó szavak. Fogtam, fogtam, homályos szemmel fogtam. Az ajtó becsukódott. Kábultan össze-rogytam.

Hang ébresztett fel. A szoba világos volt. Az ablakon keresztül vörös fény hullámozt a falat. Künn ropogás, valami égett. Szavak. Senki sem beszélt nyelvünket. Moisa rebegte:

— Menjetek haza. Ne háborgassátok. Még felzavarja a beszédetek.

Mi van? Rángattam. A lánc erős, ló nem tépi el. A nagy test mégis engedett, asztalka, szék dőlt fel. Zongorástól az ablakban álltam. Hamvadt a máglya. Paraszatok. Körülálltak. Tűzbe bámultak. Utolsó lobbanások voltak. Moisa a ház felé kémlelt.

— Menjetek haza. Vége. A zápor majd elfojtja.

Elszéledtek. A telek néma lett. Hajnalig bámultam a paraszat. Hosszu éjszaka. Azt hittem, reggel nem lesz már soha, de szemet nem vettem róla... Gondolkozzam? Nem. Kifogytam.

Hajnalodott. Hályog. Sulyos cseppek, hirnök a felhőből, zápor mosott el mindent. Sötét volt még, mikor Moisa benézett.

— Nagyságos ur!

Ismételt, bejött, érintetlen ágyra tette a kezét. Gyufát gyújtott és szétnézett. A gyufa ellobbant. Valamit láttam az arcán, de nem értettem meg. Nem gyújtott többet. Azt hiszem, leült. Padlón koppant a feje. Így virradtunk meg.

Tipegések. A Jozsoliné Malvinkája jött, szőke kis feje be volt kötve. Kezében csuprot tartott. Megijedt, letette a csuprot az asztal szélére.

— Moisa bácsi! Mama küldött a nagyságos urnak egy kis tejet.

Elszaladt. Azt hittem, Moisa halott, de feltápászkodott. Megvizsgált. Elold végre! De nem, a zongorához nyult. Ő ezt így tervezte. Hogy majd a lánctól... Kitéptem magam. Kilőtt nyíl, a lánc veszettül csörgött utánam. Lábamba akadt, gurultam, de idáig küzdöttem magam. A föld forró volt. A tűz nagyon felhevítette legalább ezt az egy pontot! Nyomot kutattam. Zápor volt, de az ő nyomát... Nem! A világon nincs ilyen zápor!

Moisa levette rólam a láncot. Mégis! Hátha! Föl-le. Lépcsőtől tüzhelyig horkantva szívtam be nyomát. Idáig jött. Nincs tovább. Ha megdöglöm, sincs tovább. Itt van. Ezen a helyen van. Tehetetlenül bámultam. Csak nem repült el?! Nem! Itt kell, hogy legyen! A tüzhelyre vettem magam. Téptem. Azóta tépem. Ki kell kaparjam.

Dél felé Moisa elcibált. Ételt kínált, szólt, de hiába. Belátta. Mély sáncok, a tüzhelyt már felárkoltam. Körömöm szálílg szakadt. Talpamból ömlik a vér. Cafat. Gyökér törte le utolsó fogamat. Érzéketlen vak düh! Itt kell, hogy legyen! Itt kell, hogy legyen! Itt kell, hogy legyen! Ki kell, hogy kaparjam!...

— — — — —

Harmadnap. Talán estére hajlik. Itt benn test-emésztő sziklára bukkantam. Keresztben fekszik, elállja az utat, körülötte több járatot ástam. Párkány, ornamentika, fa, sok fa, nagyon sok fa! Földstét banya! A meddő munka véget ért. Vagy utolsó erőmmel mégis kikapartam? Hiszen itt van, gazdám itt van ebben a kőkoporsóban! Ormótlan latin betűk. Tikkadt nyelvem azokat keresi. Már sokszor jártam rajtuk. Mióta ezt a járatot vágtam, folyton rajtuk volt. Halálveríték. Párám kifogyott, de utolsó itt mégsem rughattam! Ez a dög életakarat megegyeszer napvilágra sarkallt. Hátamon kusztam. Több keresztfolyosó, a főbejárat száján összerogytam. Földi dolgok. Hang, illat, tubarózsa...

Az asszony ezt mondta:

— Doktor ur, édes doktor ur! Ugye nem lehet igaz, amit a parasztok beszélnek?

— Nem tudom, nagyságos asszony. A parasztok ilyenkor...

— Mondja, bácsika! Mit tud még? Maga kell tudjon még valamit!

— Instálom, többet nem tudok. Csak az biztos, hogy ezt a halmot a kutyája kaparta.

— Mit beszél?

— A kutyája kaparta.

— Mióta?

— Három nap, két éjszaka.

Valaki feljött a dombra. Azt hiszem, könnye pergett.

— Nem lehet! Lehetetlen! Ez tisztára lehetetlen! Szípgott. Összeszedte magát.

— Doktor ur! Az Istenért, doktor ur, maga hova lett?

A körörvost senki sem vette észre, félrehuzódott. Könyökét kitolta, két óriás szemüveg messziről bámult a dombra. Az asszony hozzáment.

— Doktor ur! Mi van magával? Maga is azt mondta...

— Semmi. Én is azt hiszem. A parasztok nem

tévednek. Barátunk elveszett. Ebben a dühöngő járványban...

Az asszony megtöltötte a táskáját földdel. Indultak. Tompa szavak. A körorvos most is kéziratok után kérdett, de csak ennyit hallottam:

— Instálom, a kutya vitte el. Ő tudja, mit tett vele.

Epesztő szomjuság kinez. Hüvös este volt. A fák dermedtek. Halálosan gyötört egy vízcsepp. Ettől a szomjuságtól nem halhatok meg! Vánszorogtam. Új lépés, szó, a fülem még fogott.

— Latrok kezébe adatott.

Korcs-próféta! Móré János fölnézett a házra.

— A sátor elpusztított, kötelei elszakadtak, fiai szétszórattak és odavannak. Nincs többé, aki kifizítse a sátort és felvonja a kárpitokat.

Lépett, botlott, láthatatlan könyvet forgatott.

— Minden utai tiszták az embernek a maga szeméi előtt. De aki a lelkeket vizsgálja, az Ur az! Felvontam nyelvemet, mint kézivet és nem hittem azt, amire atyáink tanítottak. És ez az ország köhalommá, sákalok tanyájává, sivataggá lett. Az emberek holteste hever, mint ganéj a mezőn és mint kéve az arató után és nincs aki összegyűjtse.

Sóhajtott.

— Emlékezzél meg, Uram, mi esett rajtunk. Tekintsd meg és lásd meg gyalázatunkat! A mi örökségünk idegenekre szállt, házaink jövevényeké. Apátlan árvák lettünk, anyánk özvegy. Fánkat áron kapjuk, pénzért isszuk a vizet. Apáink vétkeztek. Nincsenek. Mi hordozzuk büntetésüket. Szolgák uralkodnak rajtunk, nyakunktól hajtanak és nincs, aki kezök-ből megszabadítson...

Elvánszorogtam. A vízfogó mellől láttam, hogy ő is elment a szőlő irányába. Sokáig vergődtem itt. A káva nem hajolt, cserben hagyott, megtagadta a kortyot. Láz, vak félelem ömlött el rajtam. Csak itt... csak itt ne essem össze! Miért is jöttem én ide... A fálnak dültem és vigyázva léptem. Agyamban jött folyton szűrtem:

— El ne ess! El ne ess! El ne ess!

Az oszlopsor előtt erőm kiveszett. Meg kellett álljak. Moisa — hasadt felhő és hold alatt — telket járt. Kezében észrevettem a járomkötelet. Keményen lépett, létrát tett az istállószemhez. Ez a rend! Gazda után a szolgák következnek.

Csusztam még pár lépést.

Lábaim megbicsaklottak. Görcs, borzasztó prés az agyvelőmben. Szívem akadozva ver. Itt végzek! Elnyulok a küszöbön: meleg! Édes lány szimat: az ő keze érintette ezt. Itt! Itt, ezen a drága, meleg küszöbön... Igen, itt halok meg...

Erőlködve felemelem a fejem. Minden ködben uszik. Oda kellett volna, hogy érjek. A sarokra! Erre az édes, egyetlen, drága ország-sarokra. Kis halom! Kicsi kis földhalom!... Szakadt erő, kiadott pára, minden elveszett. Kétségbeesett kaparásomból sirdomb lett. Bánya! Járat, roppant emésztő szikla. Fa. Sok fa. Nagyon sok fa. Latin betük. Nyelvem hegyén vannak, odáig kapartam és most...

Mi zúg? Megbolondultam? Kelet felől szélvész-ként vágat! Fejét szügybe vágta, sörénye lobog, mint gyújtott fáklya. Egy óriási ugrással a gyepen terem. Halálos csönd, hold világítja. Fehér ló! Édes, gyönyörű, csodaszép fehér ló...

Nagy utat tett, de nem izzadt meg. Hosszu selyem sörény omlik a holdfényen, sátor borítja be a fejét. Horkant, fuj, horkant. A fehér ló ez! A fehér ló ez! A fehér ló eljött! A fehér ló nem hagyja helybe. A fehér ló keresi a földet!!!... Észretérek. A négy láb, négy szilárd cövek. E fehér ló nem rugott oda még senkinek. Négyfele hasították ezt a földet. Mikor a fehér ló rug, mind a négy lábbal rug majd egyszerre! A halmon villan fel. Sörénye sepri, a lány selyem befedi egészen. Kapál. A fehér ló lassan kapál, de pata nem éri a földet. Égbe furja fejét. Keservesen nyerít. Zúgás, Tátrának ment. Kőd lett...

Próbálok, vége! Szemem többé már nem nyílik fel. Vak hályog, éjszaka. Szívem akadtan ketyeg. Alvadt vér és ez a ronda dög nem szűnik meg.

Kinnal, de tartja még bennem a lelket. Rekedten még mindig berreg. Erősödik. Folyton erősebb. Nem lehet! A szívem így már nem ver. Berreg, berreg. Hirtelen belezeng az éjbe. Hasít, zúg, zeng, fölráz. Visszatéritett. Uristen, miféle kürt ez? Hallottam egyszer. Igen! Csak az lehet! Ők! Biztosan ők! Csak ők rohannak ide! Hogy keressék! Hogy kimentsék! Hogy felszabadítsák elfulladt, nyomorult testvéreiket!... A kürt zeng, bűg, hív, vár. Itt kéne legyen már, itt előttem, a lépcső alatt, de a kapuk zárva vannak! A kürt csak zúg, csak hív, csak vár és nincs, aki kinyissa a kapukat...

Ejnye! Mit keresnek itt ezek a kocsonyaszemek? Mi történik itt? Hisz ezek már mind meghaltak!... Hé, Fifi! Mit tátod az állad?... Hát te sem tudod az utat a kapunak?... Nagy denevér, a tiszteletes repül a kapu felé. Moisa létrát lép, vállán cipeli keresztjét. Valami szortyog, iszapszag, Ferenc és Dávid vizet csurgatnak. Julika sántít, jobbkezét tartja a kapunak. Márton mellén nagy lyuk, Péter véres, Etának görcs fogta el a kezét. A telek népes, mind, mind, mind itt vannak, holtak, de mégis rohannak, hogy kinyissák a kapukat... Csak gazdám hiányzik. A halmon forgószerű hamut pernyéz... Eltemet és mégis könnyűnek érzem magam. Vajjon miért nem nyom már ez a küszöb? Gazdám küszöbön tulról int. A holtak nagy robajjal fölszakították a kapukat. Lebegek. Könyörgő, édes, meleg hang. Egy haldokló nép hangja ez:

— Mentsétek meg lelkeinket!

— — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

Autó. Éhesen világító szemek. Részeg dal, tivornya. Lépcső. A gép leállt. Bundák, lakkeipők, selyemharisnyák. Kráterkép.

Terraszra vezette a háremet.

— Igen, az enyém lett!

Hurrá, ujjongás, poharak csengtek.

Egy hang felsivitott:

— Mi ez?

Botrány. Vad meredt szemek. Zseblámpa. Paragrafus-görbe szén gyulladt ki benne. És rávilágított a kutya fejére.

— Fogd meg!

A lámpa más kézbe ment. Valaki célzott, halál után szégyen, belerugott a kutya fejébe. A kutyát több rugás érte. Mindenki rugott rajta egyet. Csuszszant, lépcsőn hempergett.

— Ott lenn, láttam valami gödröket. Magának kaparta.

Pohár csengett, a vezető elhurcolta az ebet. Beledobta sirgödrébe.

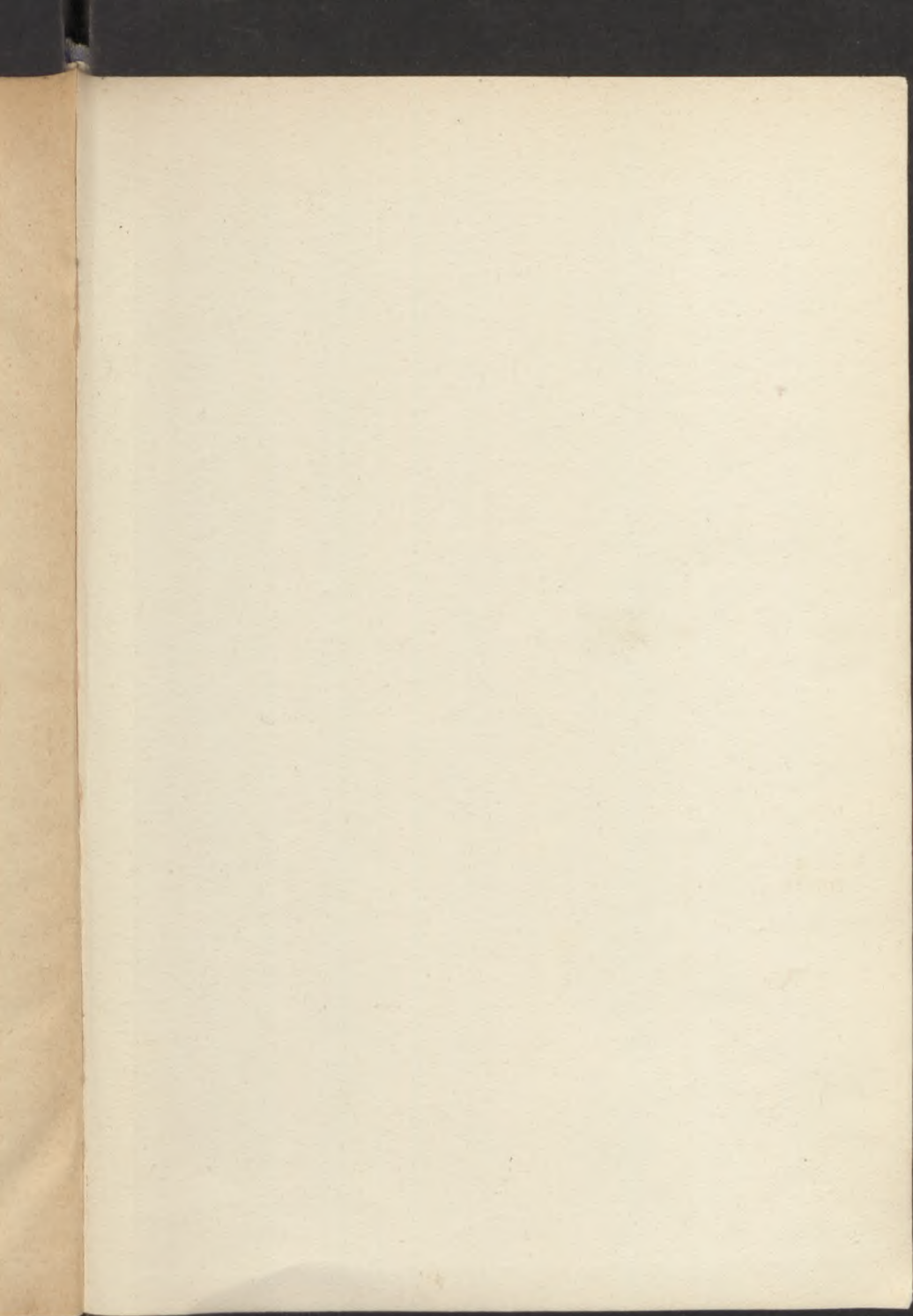
Döglött volt? Volt még benne élet?

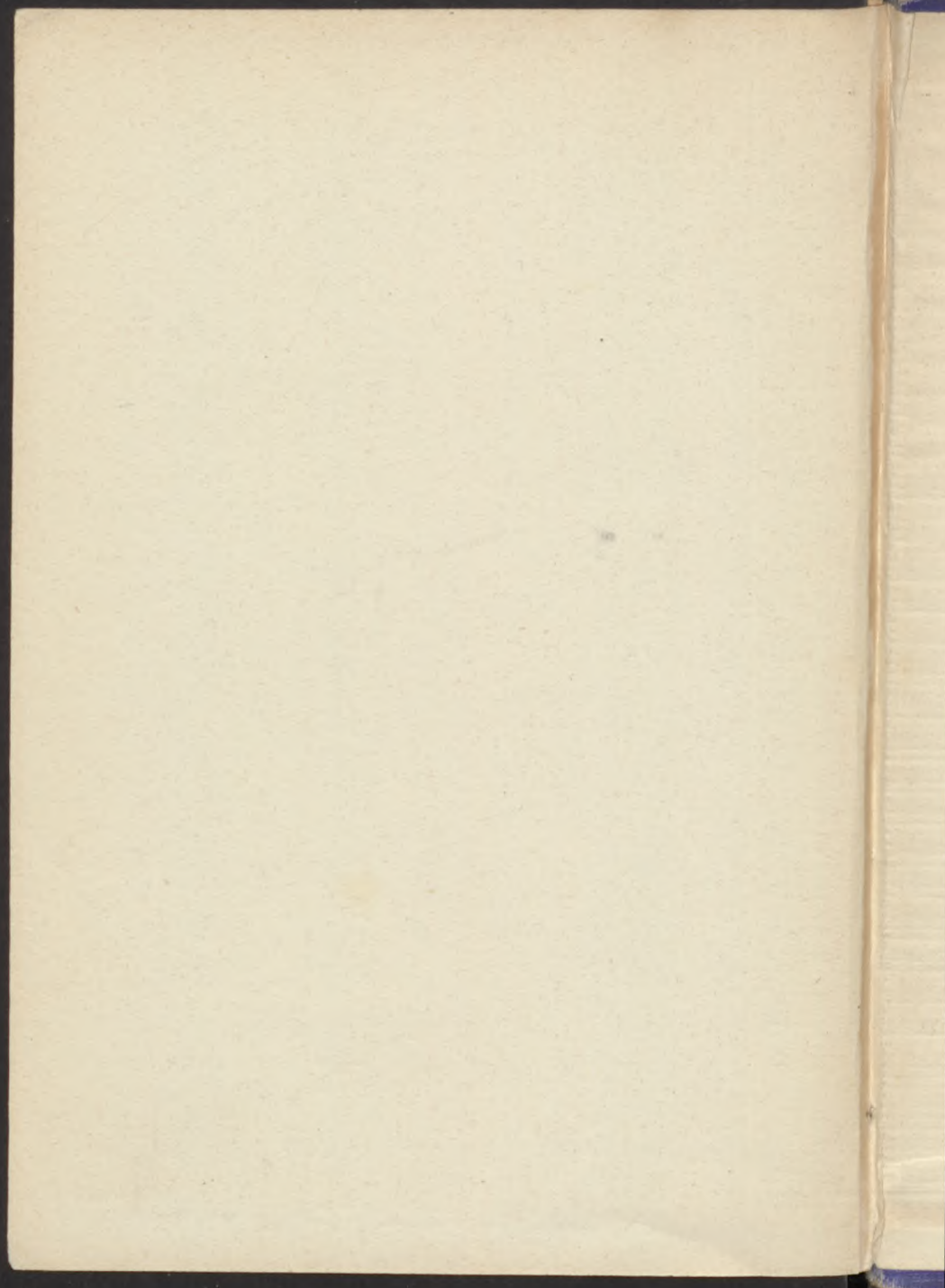
Valami vontá. Lassan huzta be. Bánya! Utvesztő járatok lenn a mélyben. Végre szarkofág előtt hevert. Ornamentika. Ormótlan írás, latin nagybetűk. A kutya döglött volt, nem olvashatta. Szájából holt nyelv fityegett, semmit sem érzett és lassan mégis végignyalta a betűket. Mégegyszer, utoljára:

TRANSSYLVANIA!

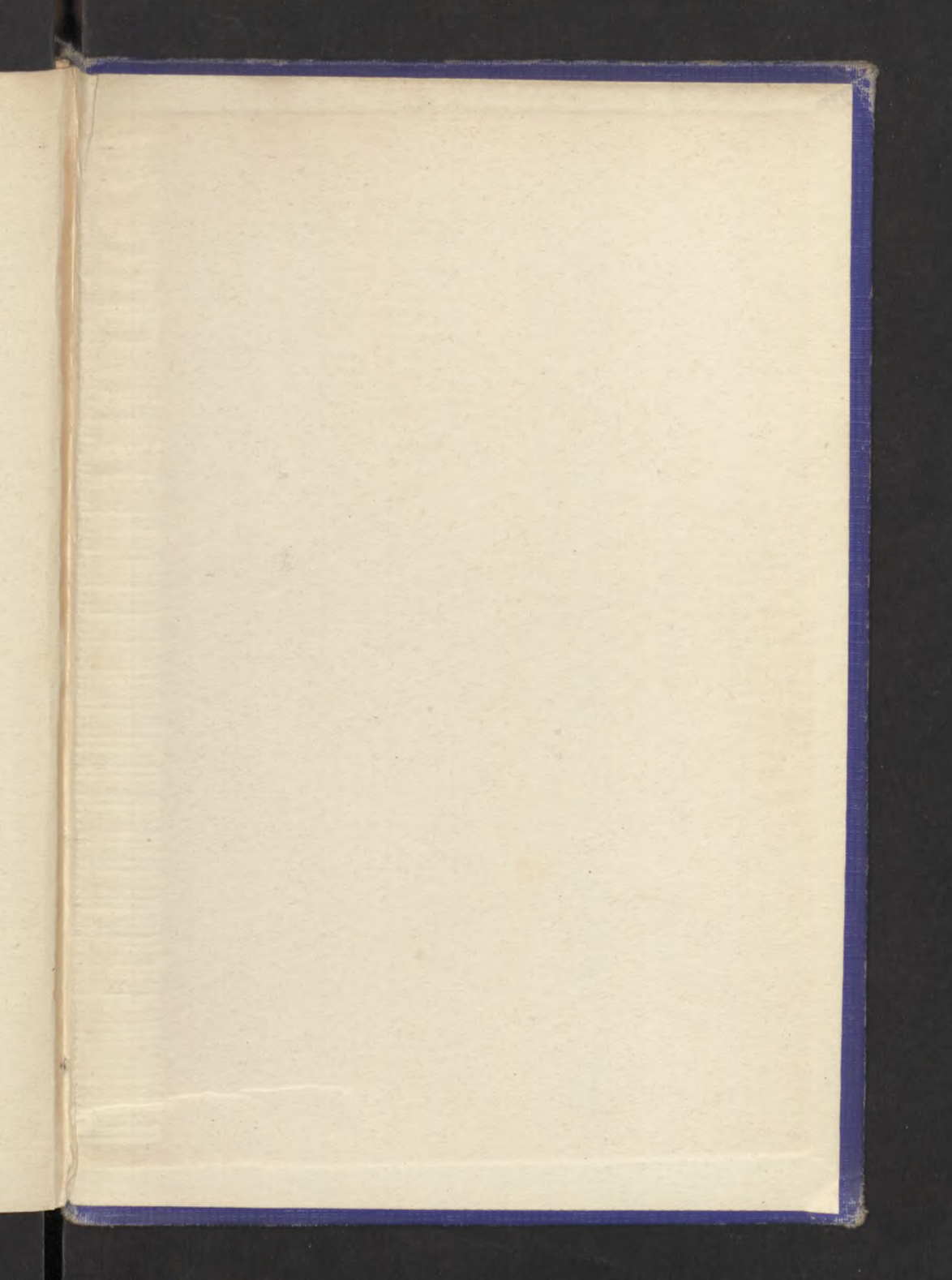

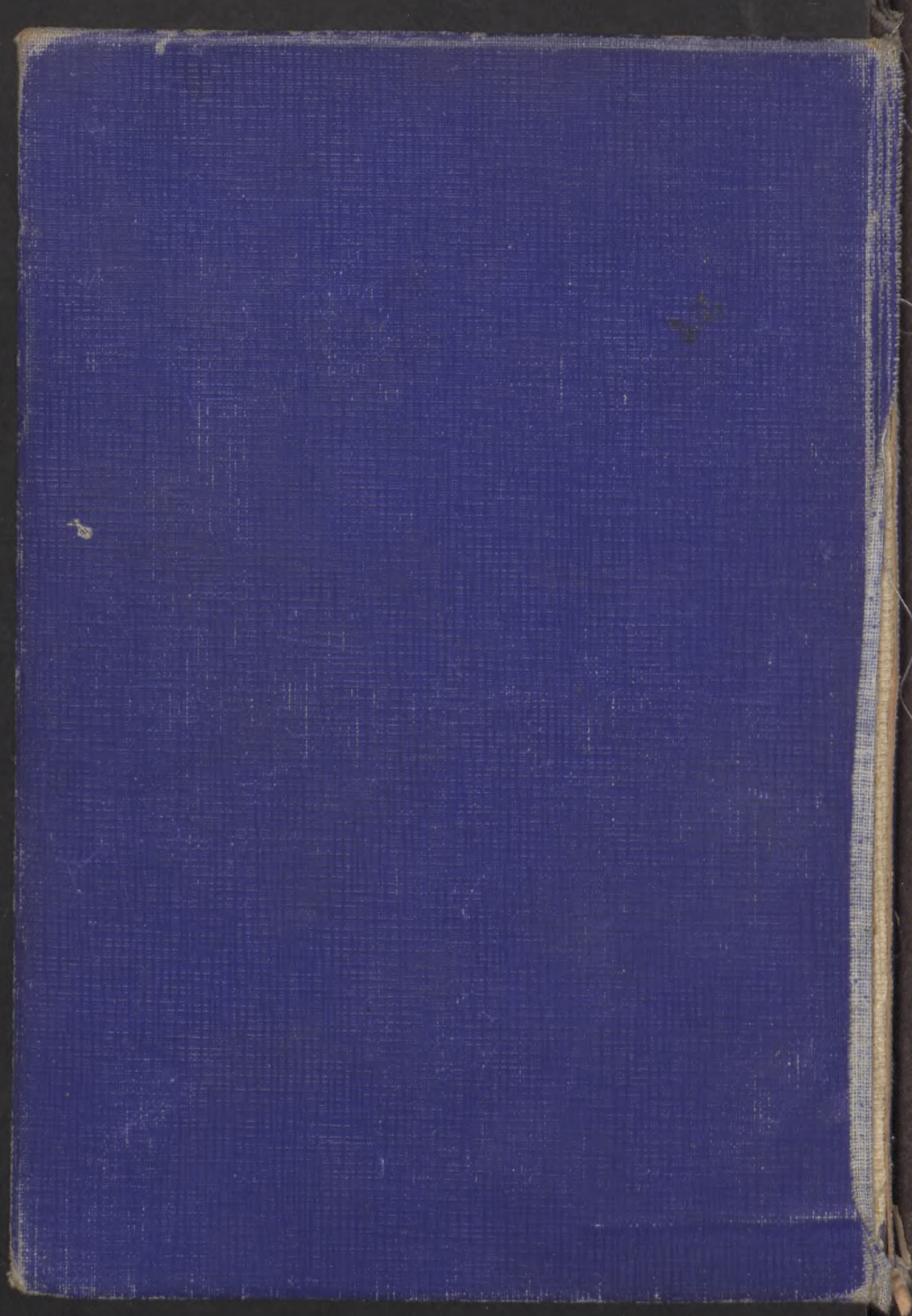

SZÉKELY MÓZES

ZÁTONY

GENIUS-KIADÁS